

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Погорелов Владислав Сергійович

УДК 336.14:336.2.012.7-045.52]:352.071.6]](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В.С. Погорелов

Науковий керівник: Ляшенко Юрій Іванович, кандидат економічних наук, доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Погорелов В.С. Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2018.

Дисертація присвячена поглибленню теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з удосконалення формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації.

У розділі 1 «Економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування» на основі узагальнення доробку вчених уточнено дефініцію бюджетів місцевого самоврядування, визначено соціально-економічну сутність процесу фіскальної децентралізації, виокремлено економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування, розглянуто досвід зарубіжних країн в системі формування бюджетів місцевого самоврядування реформи в процесі формування самостійності місцевого самоврядування, а також можливість його запровадження в Україні.

Застосовуючи метод аналогії та ієрархічний метод було розглянуто бюджети місцевого самоврядування з позицій категоріального апарату, на основі чого зроблено авторський висновок, що бюджети місцевого самоврядування виражають багатогранну систему економічних відносин, встановлених між урядом та територіальними громадами з питань формування, використання та розподілу валового внутрішнього продукту в грошовому вимірнику для задоволення потреб населення територіальних громад та їх об'єднань, а також виступають кількісним та якісним інструментом оцінки фінансових та економічних результатів діяльності органів місцевого самоврядування за бюджетний період. Звідси випливає, що місцеве самоврядування – це право територіальних громад та їх об'єднань на самостійне прийняття рішень щодо формування, використання та розподілу економічних ресурсів для задоволення потреб місцевого населення у суспільних

благах чи послугах.

Відзначено, що важливу роль відіграють економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування. В першу чергу це пропозиція товарів та послуг, попит місцевого населення територіальних громад на ці товари чи послуги. Це види товарів та послуг, які може придбати місцеве населення територіальних громад, обсяги грошових коштів, які місцеве населення територіальних громад може витратити на такі придбання. До економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування також відносимо надлишок або нестачу робочих місць, робочої сили, що впливають на рівень заробітної плати працівників підприємств територіальних громад, тобто на їх можливість придбання таких товарів чи послуг.

Теоретичний аналіз наукових думок та поглядів, щодо поняття «децентралізації» загалом, так і «фіскальної децентралізації» зокрема, дозволив зробити висновок, що фіскальна децентралізація як форма економічної децентралізації, хоча і має багато спільного із фінансовою або бюджетною децентралізацією, але має і певні відмінності. Спільним є те, що ключову роль у реалізації будь-якого типу децентралізації (фіскальної, бюджетної чи фінансової) відіграє процес розмежування функцій і повноважень владної вертикалі щодо прийняття рішень стосовного того чи іншого виду економічних ресурсів з метою забезпечення місцевого населення суспільними благами та послугами, а також розмежування того чи іншого виду економічних ресурсів в достатньому обсязі для фінансування діяльності органів місцевого самоврядування. Тоді, як основною відмінністю усіх складових економічної децентралізації є обсяг компетенцій, прав і повноважень владної вертикалі щодо прийняття рішень стосовного того чи іншого виду економічних ресурсів.

У процесі дослідження аргументовано, що фіскальна децентралізація являє собою процес розподілу владних функцій щодо формування фіскальних ресурсів і відповідальності за їхнє використання між центральними та місцевими органами влади, у результаті якого забезпечується фінансова автономія останніх та ефективно надання ними соціальних послуг суспільно необхідних благ місцевому населенню.

Виділено основні критерії оцінки рівня фіскальної децентралізації

територіальних громад, а саме порівняння співвідношень витратків місцевого самоврядування та державних витратків, питомої ваги власних доходів у структурі доходів територіальних громад, співвідношень витратків місцевих бюджетів та ВВП, обсягу міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, а також обсягу місцевих податкових надходжень у ВВП та обсягу місцевих податкових надходжень у структурі усіх податкових надходжень зокрема.

Встановлено, що відомі приклади змішаних (гібридних) моделей організації міжбюджетних відносин (наприклад, бюджетна система України) демонструють особливості переходу від централізованої до децентралізованої моделі. Ефективністю функціонування будь-якої моделі організації міжбюджетних відносин передбачена чіткість розмежованих повноважень між усіма рівнями влади за витратками, наділення достатніми для реалізації цих повноважень фіскальними ресурсами відповідних рівнів влади, а також згладжування вертикальних і горизонтальних дисбалансів за допомогою системи бюджетних трансфертів для забезпечення на всій території країни визначеного стандарту державних послуг.

У процесі дослідження особливостей формування бюджетів місцевого самоврядування України та сусідніх країн встановлено, що наявність відповідальних місцевих органів влади, які володіють певним обсягом фінансових можливостей для надання необхідного обсягу суспільних послуг і розбудови соціальної інфраструктури є необхідною умовою заможних територіальних громад в Україні.

У розділі 2 «Оцінка стану формування доходів бюджетів місцевого самоврядування» визначено джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування в Україні, здійснено аналіз забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями та з'ясовано роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування.

На основі аналізу даних Державної казначейської служби України за аналізований період зроблено висновок, що доходи місцевих бюджетів зросли з 2010 по 2017 рр. майже у 2 рази, при цьому основний їх приріст відбувся у період 2014-2017 рр., тобто після початку реформи децентралізації. Максимального

значення доходи місцевих бюджетів України досягли саме у 2017 р. – 229,5 млрд грн. Варто відзначити, що найбільше зростання після початку реформи відбулося у загальному фонді місцевих бюджетів: 140,3% у 2014-2017 рр. проти 18,7% у 2010 – 2014 рр. Навпаки, спеціальний фонд місцевих бюджетів зростав у вказані періоди часу майже рівномірно: 62% та 76,1% відповідно. При цьому частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України за аналізованих період майже не змінилися. Утім, до 2014 року вона майже щорічно знижувалася: з 25,6% до 18,5% зведеного бюджету. Тоді як після 2014 року вона почала зростати та на кінець 2017 року досягла 22,57% зведеного бюджету.

На основі розрахунку показнику рівня децентралізації доходів та видатків, емпірично встановлено, що найвищий рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів України у територіальному розрізі протягом аналізованого періоду зафіксовано у м. Київ, а також в Дніпропетровській, Київській, Львівській та Харківській областях – осередках економічної активності. Показник фінансової децентралізації видатків місцевих бюджетів у розрізі регіонів за аналогічний період показує аналогічний варіант, за винятком Київської обл., найбільш децентралізовані видатки місцевих бюджетів характерні для м. Київ, а також Дніпропетровської, Львівської та Харківської обл.

Загалом, з аналізу видно тенденцію до зменшення рівня фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні до 2015 р. Так, найменшим значення показника рівня фінансової децентралізації доходів було у 2015 р. і становило лише 18,5%, що свідчило про посилення тенденцій до централізації. Водночас, показник рівня фінансової децентралізації видатків у 2017 р. становив 46,4%, а це найбільше його значення після 1995 і 1998 р. Також виявлено, що на сьогодні в Україні доходи місцевих бюджетів більш централізовані, ніж видатки.

Відповідно до результатів аналітичного огляду останніх досліджень та публікацій було розроблено класифікацію методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад, що різняться між собою застосуванням вихідних даних для оцінки податкового потенціалу (показників формування податкових надходжень чи

показників економічної активності територіальних громад) та методами розрахунку вхідних даних (абсолютних та відносних величин), що ілюструють податкоспроможність тих чи інших територіальних громад.

Встановлено, що роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування в Україні полягає у реалізації стратегії підтримки, для якої властивий високий рівень бюджетної підтримки та значна залежність від бюджетів вищих рівнів протягом аналізованого періоду.

За допомогою коефіцієнта фінансової допомоги (визначається як співвідношення сукупних трансфертів до місцевого бюджету та його загальних надходжень за відповідний проміжок часу) було визначено, що рівень залежності територіальних громад від надходження фінансових ресурсів з державного бюджету, який в середньому по Україні збільшився з 46,4% до 68,7% за період 2010 – 2017 рр., що свідчить про збільшення залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів. На основі цього та інших показників використаних в роботі виявлено, що рівень самостійності органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень щодо напрямів використання отриманих з Державного бюджету ресурсів за результатами реформи значно знизився, по-перше, за рахунок зростання загальної підтримки з Державного бюджету, по-друге, за рахунок заміщення нецільових трансфертів цільовими субвенціями, що не лише посилило фінансову залежність місцевих бюджетів від Державного бюджету, а й знизило їхню самостійність у прийнятті рішень щодо використання наданих коштів та виконання тих чи інших зобов'язань. Встановлено, що за субвенціями, що надходили у 2016 – 2017 рр. з державного до місцевих бюджетів на здійснення державних програм соціального захисту місцеві органи влади фактично здійснювали агентські функції шляхом нарахування допомоги, пільг та субсидії згідно з методиками Кабінету Міністрів України. Ґрунтуючись на фактах викладених вище, зроблено висновок, що мети реформи фінансової децентралізації щодо підвищення самостійності місцевих бюджетів станом на 2017 р. досягнуто не було.

У розділі 3 «Шляхи зміцнення та оптимізації доходів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації» автором здійснено

прогнозування та оцінку фінансового стану місцевого бюджету, запропоновано напрями удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування, а також обґрунтовано першочергові кроки щодо формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування.

Прогнозування бюджетних даних місцевих бюджетів для потреб здійснення прогнозу їх фінансового стану пропонуємо здійснено в середовищі MS Excel із використанням показників доходів, видатків та міжбюджетних трансфертів у період 2010-2017 рр., одночасно припустивши, що в 2018-2022 рр. буде збережені умови зовнішнього середовища бюджетної системи України загалом.

Так, прогнозоване зростання доходів місцевих бюджетів України в 2018-2022 рр. становить 125,7% з 502,1 млрд. грн. у 2017 р. до 630,9 млрд. грн. у 2022 р. У свою чергу, прогнозоване зростання видатків місцевих бюджетів України становитиме 114,6% з 496,1 млрд. грн. у 2017 р. до 568,7 млрд. грн. у 2022 р. Незважаючи на зростання обсягу кредитування української бюджетної системи на місцевому рівні до 325,7 млн. грн. на кінець прогнозованого періоду, відбудеться 10-разове зростання обсягу профіциту місцевих бюджетів до 62,2 млрд. грн. у 2022 р. Звідси випливає, що у 2018-2022 рр. відбудеться стабілізація значень показника фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів до 21,0%, тоді як показник фінансової децентралізації видатків місцевих бюджетів знизиться до 41,4%.

За результатами аналізу встановлено, що не зважаючи на абсолютне зростання показників доходів та видатків місцевих бюджетів, показники рівня фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні протягом прогнозного періоду будуть зменшуватися, а частка ВВП, що буде перерозподілятися через місцеві бюджети України протягом 2018-2022 рр. зменшиться із 7,7% у 2017 р. до 7,3% у 2022 р.

Розглянуто розмежування фіскальних повноважень між рівнями державного управління на основі структури джерел податкових доходів та визначено, що особливістю розмежування фіскальних повноважень між рівнями державного управління в Україні є закріплення фіскально значущих джерел податкових

надходжень, насамперед, за центральним рівнем влади, що дає змогу стверджувати, що Україні і дотепер властива централізована модель формування бюджетів місцевих органів влади, які позбавлено фінансової автономії, а їхні доходи все більшою мірою формуються за рахунок міжбюджетних трансфертів та закріплених доходів.

Виділено основні проблеми децентралізації місцевих бюджетів:

- 1) невідповідність обсягів доходів реальним потребам у фінансуванні поточних видатків, особливо з урахуванням делегованих місцевим бюджетам повноважень;
- 2) переважання поточних видатків над видатками розвитку та, відповідно, недофінансування проектів з соціально – економічного розвитку регіонів;
- 3) відсутність чіткого та справедливого розподілу функцій, повноважень і відповідальності за надання суспільних послуг між різними рівнями влади.

Для вирішення цих проблем, зокрема, для збільшення зацікавленості місцевих органів влади у нарощуванні податкового потенціалу та доходної бази місцевих бюджетів було запропоновано:

- переглянути чинну податкову систему та надати місцевим органам влади права формувати бюджети за рахунок власних джерел з метою підвищення їхньої самостійності у забезпеченні відповідних бюджетних надходжень та покриття необхідних поточних видатків та видатків розвитку;
- змінити механізм надання централізованої державної допомоги регіонам з метою створення умов для активізації їх соціально-економічного розвитку;
- позбавити місцеві бюджети функцій перерозподілу коштів з Державного бюджету для фінансування виключено делегованих повноважень;
- надати право місцевим бюджетам змінювати ставку принаймні одного високодохідного податку, база якого не відрізняється мобільністю, у визначених межах – мінімального та максимального обмеження податкової ставки. Іншою формою такої фінансової автономії може стати право місцевих органів влади встановлювати додаткові ставки до загальнодержавних податків.

Встановлено, що формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування, а саме: створення місцевих недержавних пенсійних фондів та муніципальних банків, які можуть стати джерелом фінансування місцевої економіки, а також засобом протидії відпливу місцевих фінансових ресурсів за межі територіальних громад.

Виявлено, що територіальна громада може ефективно використовувати майно комунальної власності для підтримки власної життєдіяльності у таких формах управління, як концесія, оренда та приватно-публічне партнерство, що дозволить стимулювати розвиток підприємництва на відповідній території та максимізувати бюджетні вигоди територіальної громади від використання комунального майна на засадах доступу до ресурсів територіальної громади, зниження витрат для суб'єктів підприємницької діяльності, підвищення прозорості та конкурентності процесу розподілу комунального майна територіальної громади.

Аргументовано, що агломерація територіальних громад, як одна з форм їх співробітництва, значно спрощує розвиток різноманітних форм приватно-публічного партнерства у формуванні механізму фінансової самостійності місцевих органів влади, оскільки сприяє формуванню сприятливого клімату.

Ключові слова: бюджет, державне управління, економічний розвиток, місцеве самоврядування, територіальна громада, фіскальна децентралізація.

ANNOTATION

Pohorielov V. Formation of local self-government budgets in conditions of fiscal decentralization. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in economic sciences, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – SHEE “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to deepening of theoretical positions and development of practical recommendations for improvement of local self-government budgets formation under conditions of fiscal decentralization.

In section 1 "Economic conditions for the formation of local self-government budgets", based on the generalization of the list of scientists, the definition of local government budgets is specified, the socio-economic essence of the fiscal decentralization process is defined, the economic conditions of local government budgets are determined, the experience of foreign countries in the system of local self-government budgets formation and reforms in the process the autonomy of local self-government formation are considered, as well as the possibility of its introduction in Ukraine.

Applying the method of analogy and the hierarchical method, local governments 'budgets were considered from the positions of the categorical apparatus, on the basis of which the authors' conclusion was drawn that local self-government budgets express a multifaceted system of economic relations established between the government and territorial communities on the issues of the formation, usage and distribution of gross domestic product in a monetary measure to meet the needs of the population of territorial communities and their associations, and also act as quantitative and qualitative measurement of financial-building and economic performance of local governments budget period. It follows thence that local self-government is the right of territorial communities and their associations to make decisions on the formation, use and distribution of economic resources independently to meet the needs of the local population in public goods or services.

It is mentioned that an important role is played by the economic conditions of the local self-government budgets formation. First of all, it is a supply of goods and services, the demand of the local population of territorial communities for these goods. These are the types of goods and services that local communities can purchase, the amount of money that local communities can spend on such acquisitions. Economic conditions for the formation of budgets of local self-government also include the surplus or lack of jobs, labor force, affecting the level of wages of employees of enterprises of territorial communities, that is, their ability to purchase such goods or services. The theoretical analysis of scientific opinions and views on the notion of "decentralization" in general and "fiscal decentralization" in particular allowed us to conclude that fiscal decentralization as a form of economic decentralization, although having much in common with financial or

budgetary decentralization, but also has certain differences. It is common ground that the process of differentiating the functions and powers of the power vertical in making decisions related to a given type of economic resources plays a key role in the implementation of any type of decentralization (fiscal, budgetary or financial) in order to provide the local population with public goods and services, and also the delineation of one or another type of economic resources in sufficient amount to finance the activities of local self-government bodies. Then, as the main difference between all components of economic decentralization is the volume of competences, rights and powers of the power vertical in making decisions related to one or another form of economic resources.

The study argues that fiscal decentralization is a process of allocating power functions in relation to the formation of fiscal resources and the responsibility for their usage between central and local authorities, which ensures the financial autonomy of the latter and effectively renders them social services of socially necessary benefits to the local population.

The main criteria for assessing the level of fiscal decentralization of territorial communities are as follows: comparison of the ratios of expenditures of local self-government and state expenditures, the share of own revenues in the structure of revenues of territorial communities, the ratios of expenditures of local budgets and GDP, the volume of intergovernmental transfers in the structure of local budget revenues, as well as the volume local tax revenues in GDP and the volume of local tax revenues in the structure of all tax revenues in particular.

It is established that well-known examples of mixed (hybrid) models of organization of inter-budgetary relations (for example, the budgetary system of Ukraine) demonstrate the peculiarities of transition from a centralized to a decentralized model. The effectiveness of any model of the organization of intergovernmental fiscal relations provides for the clarity of the differentiated powers between all levels of government in terms of expenditures, the allocation of sufficient powers to fiscal resources of the respective levels of government, and the smoothing of vertical and horizontal imbalances through the system of budget transfers for security throughout the country, defined public service standard.

In the process of studying the peculiarities of the formation of budgets of local self-government of Ukraine and neighboring countries, it has been established that the presence of responsible local authorities with a certain amount of financial capacity to provide the necessary amount of public services and development of social infrastructure is a prerequisite for wealthy territorial communities in Ukraine.

Section 2, "Assessment of the State of Income Formation of Local Government Budgets," identified sources of financial resources of local self-government in Ukraine, analyzed the provision of local budgets with tax revenues and clarified the role of intergovernmental fiscal relations in the formation of revenues of local self-government budgets.

On the basis of the analysis of the State Treasury of Ukraine data for the analyzed period, it was concluded that local budget revenues increased almost twofold from 2010 to 2017, while their main increase occurred in the period 2014-2017, in other words, after the beginning of the decentralization reform. The maximum value of revenues of local budgets of Ukraine reached in 2017 - UAH 229.5 billion. It should be noted that the greatest growth since the beginning of the reform occurred in the general fund of local budgets: 140.3% in 2014-2017, against 18.7% in 2010 - 2014. On the contrary, the special fund of local budgets grew at the indicated periods of time almost uniformly: 62% and 76,1% respectively. At the same time, the share of local budgets in the consolidated budget of Ukraine for the analyzed period almost did not change. However, by 2014, it has been decreasing almost every year: from 25.6% to 18.5% of the consolidated budget. Then, after 2014, it began to grow and at the end of 2017 reached 22.57% of the consolidated budget.

On the basis of calculating the index level of decentralization of revenues and expenditures, empirically established that the highest level of local budgets decentralization in Ukraine territorial breakdown during the analyzed period noticed in Kyiv as well as in Dnipropetrovsk, Lviv and Kharkiv regions - the foci of economic activity. Indicators of financial decentralization of local spending in the regions for the same period shows a similar option, except the Kiev region., most decentralized local budget expenditures are typical for the Kyiv, Dnipropetrovsk, Lviv and Kharkiv region.

In general, the analysis shows a tendency to reduce the level of financial decentralization of incomes and expenditures of local budgets in Ukraine by 2015. Thus, the smallest indicator of level of financial decentralization of incomes was in 2015 and amounted to only 18.5%, which indicated an increase of tendencies towards centralization. At the same time, the indicator of the level of financial decentralization of expenditures in 2017 amounted to 46.4%, which is the highest value after 1995 and 1998. It was also found that nowadays in Ukraine, local budget revenues are more centralized than expenditures.

In accordance with the results of the analytical review of recent studies and publications, a classification of methods for assessing the tax potential of territorial communities differing in the application of input data for the estimation of tax potential (indicators of the formation of tax revenues or indicators of economic activity of territorial communities) and methods of calculating input data (absolute and relative variables) that illustrate the capacity of certain communities.

It is established that the role of intergovernmental fiscal relations in the formation of revenues of local self-government budgets in Ukraine is to implement a support strategy, which is characterized by a high level of budget support and a significant dependence on the budgets of higher levels during the analyzed period.

Using the coefficient of financial assistance (defined as the ratio of total transfers to the local budget and its total revenues over the corresponding period of time), it was determined that the level of dependence of territorial communities on the receipt of financial resources from the state budget, which on average in Ukraine increased from 46.4% to 68.7% for the period of 2010 - 2017, which indicates an increase in the dependence of local budgets on intergovernmental transfers. On the basis of this and other indicators used in the research, it was found that the level of autonomy of local self-government bodies in decision-making regarding the directions of using the resources received from the State budget by the results of the reform significantly decreased, firstly, due to the growth of general support from the State Budget, and secondly, due to the substitution of non-targeted transfers by targeted subventions, which not only increased the financial dependence of local budgets from the state budget, but also reduced their

independence in decision-making process of every day usage of funds and fulfillment of certain obligations.

It was established that according to subventions received in 2016-2017 from the state budget to local budgets for the implementation of state social protection programs, local authorities actually carried out agency functions by accumulating benefits, benefits and subsidies in accordance with the methods of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Based on the facts presented above, it was concluded that the goal of financial decentralization reform in relation to increasing the autonomy of local budgets as of 2017 was not achieved.

In section 3 "Ways of strengthening and optimizing local government incomes under conditions of fiscal decentralization", the author carried out forecasting and evaluation of the financial condition of the local budget, proposes areas for improving the mechanisms of financial support of local self-government, and also grounded the first steps towards the creation of a mechanism of financial self-sufficiency of local self-government.

Prediction of local budget data of local budgets for the purposes of forecasting their financial situation was carried out in the MS Excel environment using the indicators of revenues, expenditures and intergovernmental transfers in the period 2010-2017, while assuming that in 2018-2022 the conditions of the external environment of the budget system of Ukraine as a whole will be preserved.

Thus, the projected increase in local budget revenues in Ukraine in 2018-2022 is 125.7% from 502.1 billion UAH in 2017 to 630.9 billion UAH in 2022, in turn, the projected increase in expenditures of local budgets of Ukraine will amount to 114.6% from 496.1 billion UAH in 2017 to 568.7 billion UAH in 2022. Despite the increase in the volume of lending to the Ukrainian budget system at the local level to 325.7 million UAH by the end of the projected period, a 10-fold increase in the volume of local budget surpluses will amount to 62.2 billion UAH in 2022. It follows that in 2018-2022 the stabilization of the financial decentralization indicator of local budget revenues will be 21.0%, while the indicator of fiscal decentralization of local budget expenditures will decrease to 41.4%.

According to the analysis, it has been established that despite the absolute growth of incomes and expenditures of local budgets, the indicators of financial decentralization level of revenues and expenditures of local budgets in Ukraine during the forecast period will decrease, and the share of GDP that will be redistributed through the local budgets of Ukraine during 2018-2022 will decrease from 7.7% in 2017 to 7.3% in 2022.

The distinction between fiscal powers between levels of government on the basis of the structure of sources of tax revenues is considered, and it is determined that the feature of differentiation of fiscal powers between levels of public administration in Ukraine is the consolidation of fiscally significant sources of tax revenues, first of all, at the central level of government, which makes it possible to assert that Ukraine and so far there is a centralized model for the formation of budgets of local authorities, deprived of financial autonomy, and their incomes increasingly into forms are due to intergovernmental transfers and fixed income.

The main problems of local budgets decentralization of are highlighted: 1) inconsistencies of incomes with real needs for financing current expenditures, especially taking into account delegated local budgets powers; 2) the predominance of current expenditures on development expenditures and, accordingly, underfunding of projects on social and economic development of regions; 3) lack of a clear and fair distribution of functions, powers and responsibilities for the provision of public services between different levels of government.

To solve these problems, in particular, to increase the local authorities' interest in increasing the tax capacity and revenue base of local budgets, following proposals are provided:

- to review the current tax system and to give local governments the right to form their own budgets in order to increase their autonomy in ensuring adequate budget revenues and covering the necessary current and development expenditures;
- to change the mechanism of providing centralized state aid to regions in order to create conditions for activating their socio-economic development;
- to deprive local budgets of the functions of redistribution of funds from the State Budget to finance delegated delegated powers;

- to enable the local budgets to change the rate of at least one high-income tax, the base of which does not differ in mobility, within defined limits - the minimum and maximum limit of the tax rate. Another form of such financial autonomy may be the right of local governments to set additional rates for national taxes.

It was established that the formation of financial autonomy mechanism of local self-government, namely: creation of local non-state pension funds and municipal banks, which can become a source of financing of the local economy, as well as a means of counteracting the outflow of local financial resources outside the territorial communities.

It was revealed that the territorial community can effectively use the communal property to support its own activities in such forms of management as concession, lease and private-public partnership that will stimulate the development of entrepreneurship in the respective territory and maximize the budget benefits of the territorial community from the usage of communal property on a basis access to resources of the territorial community, reduction of expenses for business entities, increase of transparency and competitiveness of the community property distribution process.

It is argued that the agglomeration of territorial communities, as one of the forms of their cooperation, greatly simplifies the development of various forms of private-public partnership in shaping the mechanism of financial autonomy of local authorities, as it contributes to the formation of a favorable climate.

Key words: budget, public administration, economic development, local government, territorial community, fiscal decentralization.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

В науковому фаховому виданні:

1. Ляшенко Ю.І., Погорєлов В.С. Особливості формування бюджетів місцевого самоврядування: досвід України та сусідніх країн. *Ефективна економіка*.

2016. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=515> (дата звернення 10.09.2018). (0,5 д.а).

У наукових фахових виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах:

2. Погорелов В.С. Податкова автономія місцевих органів влади в контексті фіскальних повноважень. *Бізнес інформ* (Index Copernicus). 2017. №8. С. 231-235. (0,3 д.а.).

3. Погорелов В.С. Особливості оцінки фінансового стану місцевих бюджетів: досвід України. *Економіка, фінанси, право* (Index Copernicus). 2018. № 3. С. 15-19. (0,3 д.а.).

4. Погорелов В.С. Агломерації як фундамент співробітництва територіальних громад. *Економіка та держава* (Scientific indexing services). 2018. №2. С. 108-112. (0,4 д.а.).

5. Погорелов В.С. Вплив фіскальної децентралізації на місцеві бюджети в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Index Copernicus). 2018. № 19. С. 141-143, (0,3 д.а.).

6. Погорелов В.С. Організація міжбюджетних відносин в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка України* (Index Copernicus). 2017. №7. С.64-73. (0,3 д.а.).

В інших виданнях:

7. Погорелов В.С. Аналіз структури та динаміки доходів місцевих бюджетів України та східноєвропейських країн. *Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-17 вересня 2016 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2016. С. 119-124. (0,3 д.а.).*

8. Погорелов В.С. Компаративний аналіз загальноновизнаних моделей організації міжбюджетних відносин. *Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи: зб. тез наукових*

робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 31 березня 2017 р. Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2017. С. 111-113. (0,2 д.а.).

9. Погорелов В.С. Джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування та динаміка їх зміни. *Фінанси, аудит та соціальна економіка та науково-економічний розвиток*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28-29 липня 2017 р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2017. С. 97-100. (0,2 д.а.).

10. Погорелов В.С. Досвід найбільших агломерації світу та перспективи його застосування в Україні. *Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи*: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 лютого 2018 р. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 180-182. (0,2 д.а.).

11. Погорелов В.С. Аналіз процесу фіскальної децентралізації в Україні та його вплив на місцеві бюджети. *Сучасні інформаційні технології в економіці, управлінні та адмініструванні*: зб. тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 1 вересня 2018р. Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2018. С. 60-63. (0,2 д.а.).

12. Погорелов В.С. Аналіз фінансового стану місцевих бюджетів. *Модернізація економіки країни в контексті соціальних викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1 вересня 2018р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 83-88. (0,2 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	27
1.1. Економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування	27
1.2. Соціально-економічна сутність процесу фіскальної децентралізації	38
1.3. Досвід зарубіжних країн в системі формування місцевих бюджетів	58
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	78
2.1. Джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування	78
2.2. Аналіз забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями	101
2.3. Роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування	119
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	138
3.1. Прогнозування та оцінка фінансового стану місцевого бюджету	138
3.2. Напрями удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування	153
3.3. Формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування	170
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	188
ДОДАТКИ	223

ВСТУП

Актуальність теми. На шляху демократичних перетворень та децентралізації влади в Україні бюджети місцевого самоврядування перебувають у процесі реформування, що дозволяє збільшити обсяги фінансових ресурсів у розпорядженні місцевих органів влади та змінити засади управління через утворення об'єднаних територіальних громад. Вони посідають важливе місце у політиці економічного зростання держави як дієвий інструмент регіонального розвитку та механізм забезпечення населення відповідних територіальних одиниць суспільними послугами. Передумовою ефективного функціонування територіальних органів влади, у т.ч. місцевого самоврядування, є акумуляція ними фінансових ресурсів, достатніх для виконання покладених на них завдань та функцій, що забезпечує виконання принципу фінансової автономії.

На сьогодні децентралізація бюджетної системи України виходить на перший план, адже фіскальна децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевого самоврядування. Вона передбачає децентралізацію процесів ухвалення рішень і збільшує можливості участі місцевої влади у місцевому розвитку. Фіскальна децентралізація сприяє також ефективному забезпеченню населення суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами і уподобаннями. Крім того, вона, з одного боку, забезпечує місцеві органи самоврядування важелями впливу на соціально-економічний розвиток територій, посилення їхньої конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, а з іншого — посилює їхню відповідальність за добробут населення та сприятливі умови для ведення бізнесу.

Теоретичні та практичні аспекти формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади досліджували українські вчені, такі як: Є. Балацький, О. Близнюк, А. Буряченко, О. Василик, І. Волохова, Т. Гринько, Н. Губерська, Я. Казюк, О. Кириленко, Д. Клиновий, Д. Ковалевич, К. Ковальчук, В. Кравченко,

Н. Кучкова, П. Логвінов, І. Луніна, О. Матвєєва, О. Музика, К. Павлюк, Ю. Пасічник, О. Петровська, М. Пітцик, Г. Придатко, С. Осипенко, Т. Рева, О. Романенко, Д. Серебрянська, І. Сазонець, О. Сунцова, Р. Усенко та ін. Вагомим внеском в досліджувану проблематику є праці В. Іванова, А. Ігудіна, О. Меркушевої, А. Мішіна, Є. Морозової, В. Назарова, Б. Рисмендєєва, В. Хрістенка, В. Шустова та ін.

Водночас, попри вагомий науковий доробок, проблема формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації залишається не остаточно вирішеною. Наразі, це стосується проблеми розмежування доходів між окремими рівнями бюджетної системи, що повинна забезпечити належну фінансову базу органів місцевого самоврядування та засад бюджетного регулювання. Вищезазначене обумовлює актуальність обраної теми дисертаційної роботи, її мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» відповідно до комплексних планових тем наукових досліджень: «Макрофінансові стабілізатори в системі державного регулювання економічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0113U004262) та «Макрофінансове управління в системі публічних фінансів» (державний реєстраційний номер 0118U002170). Особистий внесок автора полягає у виокремленні переваг та недоліків процесів фіскальної децентралізації в Україні та запропоновано напрями зміцнення та оптимізації доходів органів місцевого самоврядування за умов фіскальної децентралізації.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації.

Для досягнення окресленої мети поставлені такі **завдання**:

- визначити основні економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування;

- з'ясувати соціально-економічну сутність процесу фіскальної децентралізації;
- виділити соціальну складову процесу фінансової децентралізації та здійснити оцінку її впливу на фінансове забезпечення місцевих бюджетів;
- узагальнити досвід формування бюджетів місцевого самоврядування у сусідніх країнах та визначити перспективи й можливості його врахування в Україні;
- виявити тенденції формування доходної частини та здійснити оцінку фінансового забезпечення місцевих бюджетів;
- визначити роль міжбюджетних відносин у формуванні доходної частини місцевих бюджетів та оцінити динаміку рівня їхньої дотаційності в умовах фінансової децентралізації;
- оцінити вплив фіскальної децентралізації в Україні на соціально-економічний розвиток територій та визначити його ключові фактори;
- визначити напрями удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування;
- запропонувати шляхи формування та зміцнення механізму фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, збільшення та оптимізації їхніх доходів за умов фіскальної децентралізації.

Об'єктом дослідження є процес формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації.

Предметом дослідження є відносини, що виникають у процесі формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення основних завдань дисертації було використано низку методів дослідження таких, як: діалектичний метод пізнання, метод аналогії, порівняння, узагальнення, систематизації та синтезу (при дослідженні процесів формування та використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування); групування, графічний аналіз, (у процесі оцінки показників формування та використання місцевих бюджетів); ієрархії та моделювання (при візуалізації результатів дисертаційної роботи); метод найменших квадратів (при прогнозі динаміки зміни показників місцевих бюджетів України);

вертикальний аналіз (у ході аналізу забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями); регресійний аналіз (при оцінці впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіонів України); коефіцієнтний метод (при оцінці стану формування доходів місцевих бюджетів).

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, Рахункової палати України, матеріали бюджетного моніторингу Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень, Міжнародного центру перспективних досліджень, а також публікації в наукових та періодичних виданнях, матеріали науково-методичних конференцій, дисертаційні та монографічні роботи з обраного напрямку наукового дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних основ формування бюджетів місцевого самоврядування та розробці практичних рекомендацій щодо шляхів оптимізації та зміцнення доходів органів місцевого самоврядування за умов фіскальної децентралізації.

Найсуттєвіші результати дослідження, які містять елементи наукової новизни, полягають у наступному:

удосконалено:

- трактування поняття «бюджети місцевого самоврядування» як адміністративної, планової, правової, соціальної, прогностичної та регулятивної категорій, що відрізняється від інших комплексним підходом та виражає багатогранну систему економічних відносин, які виникають між органами державної влади та місцевого самоврядування з питань формування, використання та розподілу валового внутрішнього продукту для задоволення потреб населення адміністративно-територіального утворення в суспільних благах та послугах, а також виступає кількісним та якісним інструментом оцінки фінансових та економічних результатів діяльності органів місцевого самоврядування;

- засади підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів місцевого самоврядування у процесі поглиблення децентралізації в розрізі

взаємопов'язаних напрямків: удосконалення формування податкових і неподаткових надходжень та механізму міжбюджетного регулювання, що спрямовано на підвищення фінансової спроможності і дієздатності органів місцевої влади і управління відповідно до засадничих принципів регіональної політики;

- методичні підходи до прогнозування фінансового стану місцевих бюджетів на основі співставлення, зокрема показників доходів, видатків та міжбюджетних трансфертів, що дозволить створити основи для забезпечення послідовності та системності економічної і бюджетної політики, здійснити рейтингування місцевих бюджетів за їх фінансовим станом і фінансовою спроможністю;

набули подальшого розвитку:

- поняття «фіскальна децентралізація» як складова економічної децентралізації з акцентом на обсяг компетенцій, прав і повноважень по владній вертикалі для прийняття управлінських рішень щодо формування фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між органами державної влади і місцевого самоврядування для забезпечення фінансової самостійності останніх та їхньої спроможності забезпечувати суспільними благами населення відповідного територіального утворення і розбудови соціальної інфраструктури;

- методичні підходи до ідентифікації основних груп ризиків, на які наражаються органи місцевого самоврядування у процесі фіскальної децентралізації; розраховано ризик-фактори на основі оцінки ймовірності та ступеню наслідків за кожною групою ризиків і розроблено необхідні заходи щодо запобігання, моніторингу, контролю таких ризиків;

- механізм фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації, що передбачає створення місцевих недержавних пенсійних фондів і комунальних банків, тимчасово вільні фінансові ресурси яких можуть бути джерелом фінансування економічного розвитку відповідної території, засобом протидії відпливу фінансових ресурсів за її межі. Визначено засади ефективного використання майна комунальної власності, що дозволить стимулювати розвиток підприємництва на місцевому рівні та максимізувати бюджетні вигоди від його використання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання наукових розробок, пропозицій та висновків дисертаційної роботи для зміцнення та оптимізації доходів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації з метою підвищення ефективності механізму їхнього фінансового забезпечення.

Результати дисертаційної роботи було використано у діяльності державних та місцевих органів влади, зокрема пропозицій щодо шляхів зміцнення та оптимізації доходів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації та ефективного використання територіальною громадою комунального майна й застосування різних форм співробітництва територіальних громад, що загалом мають сприяти утвердженню фінансової автономії місцевої влади. Результати дослідження були використані Комітетом з питань бюджету Верховної Ради України у процесі удосконалення бюджетного законодавства, насамперед, при внесенні змін до Бюджетного кодексу України та опрацюванні проекту Основних напрямків бюджетної політики на відповідний бюджетний період (довідка № 04-13/14-1511(170124) від 09.08.2018р.); Одеською обласною радою у процесі підготовки проекту бюджету Одеської області на 2018 р. було використано пропозиції щодо застосування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування на основі створення місцевих недержавних пенсійних фондів і муніципальних банків та використання методики прогнозування фінансового стану місцевого бюджету (довідка № 01/03-30/116 від 26.01.2018р.); Департаментом місцевих бюджетів Міністерства фінансів України використано пропозиції щодо зміни механізму фінансового вирівнювання місцевих бюджетів (довідка № 05110-15-10/28433 від 02.11.2018р.).

Також результати дисертації використовуються в навчальному процесі кафедрою фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні навчальних дисциплін «Бюджетна система», «Фінанси» та «Фінанси місцевого самоврядування» програм підготовки бакалаврів та магістрів відповідного фахового спрямування (довідка від 05.09.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, розробки, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Внесок автора в публікаціях, опублікованих у співавторстві, відображено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи оприлюднено на шести міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку держави та регіонів» (м. Дніпро, 2016 р.); «Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи» (м. Київ, 2017 р.); «Фінанси, аудит та соціальна економіка та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 2017 р.); «Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи» (Ужгород, 2018 р.); «Сучасні інформаційні технології в економіці, управлінні та адмініструванні» (м. Київ, 2018р.); «Модернізація економіки країни в контексті соціальних викликів» (м. Львів, 2018р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи опубліковано в 12 наукових працях загальним обсягом 3,4 д.а., з них: 1 стаття – у науковому фаховому виданні, 5 статей – у наукових фахових виданнях, які зареєстровано у міжнародних наукометричних базах даних, 6 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 178 сторінках друкованого тексту. Робота містить 30 таблиць на 35 сторінках, 40 рисунків на 40 сторінках та 13 додатків на 33 сторінках. Список використаних джерел включає 328 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування

Одним із найважливіших напрямів реформування системи управління в Україні є ефективне та достатнє фінансове забезпечення самостійності територіальних громад, структуроутворюючим елементом якого виступає бюджет місцевого самоврядування. Якісне формування бюджетів місцевого самоврядування дає можливість територіальним громадам повною мірою проявляти фінансово-господарську самостійність у забезпеченні місцевого соціально-економічного розвитку, виконувати свої обов'язки та повноваження, збільшувати або зменшувати нормативи фінансових витрат на надання суспільних послуг місцевому населенню, вирішувати стратегічні завдання, впливати на формування оптимальних пропорцій у фінансуванні капітальних і поточних витрат, стимулювати ефективне використання економічних ресурсів тощо.

Варто зазначити, що причиною виникнення бюджетів місцевого самоврядування є формування та присутність територіальних громад, розвиток продуктивних сил відповідно до законів розвитку суспільства, виділення функцій і завдань, які покладаються на органи влади територіальних громад, а також розвиток демократичних основ та ринкових відносин зокрема. Велике значення для розвитку бюджетів місцевого самоврядування в Україні мало також і Магдебурзьке право, яке почало поширюватися з середини XIV ст. і діяло до XIX ст., коли Магдебурзьке право було замінене російським правом, яке сприяло розвитку централізації влади та обмежувало обсяг фіскальних ресурсів органів самоврядування територіальних громад [282; 140; 127, с. 36].

На сьогодні фінансові повноваження органів місцевого самоврядування досить ґрунтовно закріплено на законодавчому рівні. У 1985 р. Всесвітня асоціація місцевого самоврядування та Міжнародна спілка місцевих влад (ІСМВ) ухвалили Всесвітню декларацію місцевого самоврядування, що, зокрема, регламентує основні

засади побудови фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування (ст.8 «Кошти місцевих органів влади») [46].

Того ж року країнами-членами Ради Європи було укладено Європейську хартію про місцеве самоврядування, що визначила ключові принципи організації місцевого самоврядування й положення про формування та розподіл фінансових ресурсів, а саме: достатність власних фінансових коштів місцевих органів влади та їхня відповідність наданим повноваженням; формування значної частини бюджету за рахунок місцевих зборів і податків; самостійність у розпорядженні цими коштами при здійсненні своїх функцій; обов'язковий доступ до ринку позичкового капіталу; захист більш слабких органів місцевого самоврядування за рахунок механізму фінансового вирівнювання; недопустимість нанесення шкоди самостійності місцевої влади внаслідок надання субсидій.

У березні 1992 р. було підписано ще два документи - Європейська декларація прав міст [80], Європейська хартія міст, що згодом (у 2008 році) було модифіковано в Європейську хартію міст II (Маніфест нової урбаністики) [81]. У цих документах було викладено основні положення про стандарти побудови фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування. До них, зокрема, увійшли: право громадян міст на фінансові механізми і структури, що дозволяють органам самоврядування забезпечувати фінансові ресурси, необхідні для здійснення прав, до яких віднесено право на безпеку, на працю, житло, свободу пересування, на охорону здоров'я, спорт і дозвілля, на участь в управлінні містом, на економічний розвиток, на багатство природи і природні ресурси, на розвиток особистості, на міжміське співробітництво, на рівноправність тощо.

У наступному році Міжпарламентською асамблеєю СНД було прийнято Декларацію про принципи місцевого самоврядування у державах — учасницях Співдружності Незалежних Держав [56], яка наголосила, що самостійність місцевих бюджетів повинна гарантуватися державною підтримкою розвитку виробничої сфери через податкову, інвестиційну та кредитну політику, наявністю власних бюджетних доходів і достатнім рівнем закріплених доходів.

У листопаді 1996 р. Україна приєдналася до Європейської хартії та зобов'язалася формувати фінансове забезпечення місцевого самоврядування відповідно до міжнародних стандартів. На законодавчому рівні принципи формування фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування було закріплено у Конституції України [112], Бюджетному кодексі [29], Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [200] інших нормативно-правових документах, які гарантують самостійність формування власних бюджетів, закріплення дохідних джерел між Державним бюджетом і місцевими бюджетами різних рівнів, формульний підхід до обрахунку міжбюджетних трансфертів, відрегульований механізм вирівнювання видаткового потенціалу, формування ринку місцевих запозичень тощо.

Якщо бюджетним законодавством України надано визначення місцевого бюджету як територіальної категорії, то у науковій літературі це поняття трактується по-різному (Дод. А).

На сьогодні можна вирізнити два основних підходи до розуміння поняття «бюджет місцевого самоврядування». Низка вчених, зокрема, О. Кириленко, В. Попов та інші, зазвичай ототожнюють це поняття з іншим, дуже близьким йому терміном – «місцевий бюджет». Як вказує О. Рябоконт «зазвичай під час дослідження регуляторних аспектів виконання бюджетів за доходами на місцевому рівні, що в будь-якій унітарній державі поняття місцевого бюджету тотожне поняттю бюджету місцевого самоврядування [239]. Тоді як бюджети місцевого самоврядування та бюджети гетерогенних адміністративно-територіальних одиниць України нарівні включені до бюджетної системи України, як унітарної держави лише через історичні обставини та правові колізії [239, с. 8]. На думку вчених Ю. Пасічника та К. Павлюк, місцеві бюджети являють собою фонди фінансових ресурсів для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи місцевого самоврядування [178]. О. Кириленко розглядає місцевий бюджет як «план (кошторис) видатків і доходів відповідного місцевого органу влади чи самоврядування», а також як «правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових

ресурсів» [105]. Цієї думки дотримується й С. Мочерний, за визначенням якого «місцевий бюджет – це кошторис щорічних доходів та видатків місцевих органів влади, що визначається державним устроєм і відповідним адміністративним поділом» [167]. В. Попов доходить висновку, що місцевий бюджет - це план утворення грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням місцевих рад, та використання цих фінансових ресурсів для забезпечення реалізації завдань, функцій, а також повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування [197]. Аналогічну позицію поділяє А. Борисов, стверджуючи, що бюджети будь-яких адміністративно – територіальних одиниць, що управляються місцевими органами влади є місцевими [19].

Інші вчені не вважають вказані поняття рівнозначними. Так, М. Піскотін вказує, що ототожнення цих понять не є чітким та правильним» [68]. З цим погоджується І. Єфремова та навіть пропонують взагалі відмовитися від використання терміну «бюджет місцевого самоврядування», замінивши його на поняття «місцевий бюджет». На думку І. Єфремової, місцеві бюджети є більш широким поняттям як економічна категорія виражає сферу економічних категорій суспільства, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади і призначені для соціально – економічного розвитку певних регіонів країни [82]. Певною мірою, таку думку поділяють й інші вчені, зокрема, М. Гапонюк, А. Буряченко, Є. Балацький, які розуміють місцеві бюджети як економічну категорію, що відображає грошові відносини, які виникають між місцевими органами самоврядування та суб'єктами розподілу створеною вартості у процесі формування територіальних фондів грошових коштів, і використовуються з метою соціально-економічного розвитку усього регіону [49].

Фактично, підходи, зазначені вище, віддзеркалюють і підходи до тлумачення цих понять на законодавчому рівні. Так, Конституцією України гарантується існування місцевого самоврядування у країні (ст.7) та вказано, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, рухоме та нерухоме майно, землі, природні ресурси інші кошти, що є у власності

територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних та обласних рад (ст. 124). При цьому до основних прав та повноважень органів місцевого самоврядування включено затвердження місцевих бюджетів та контроль за виконанням місцевих бюджетів (рис. 1.1.).

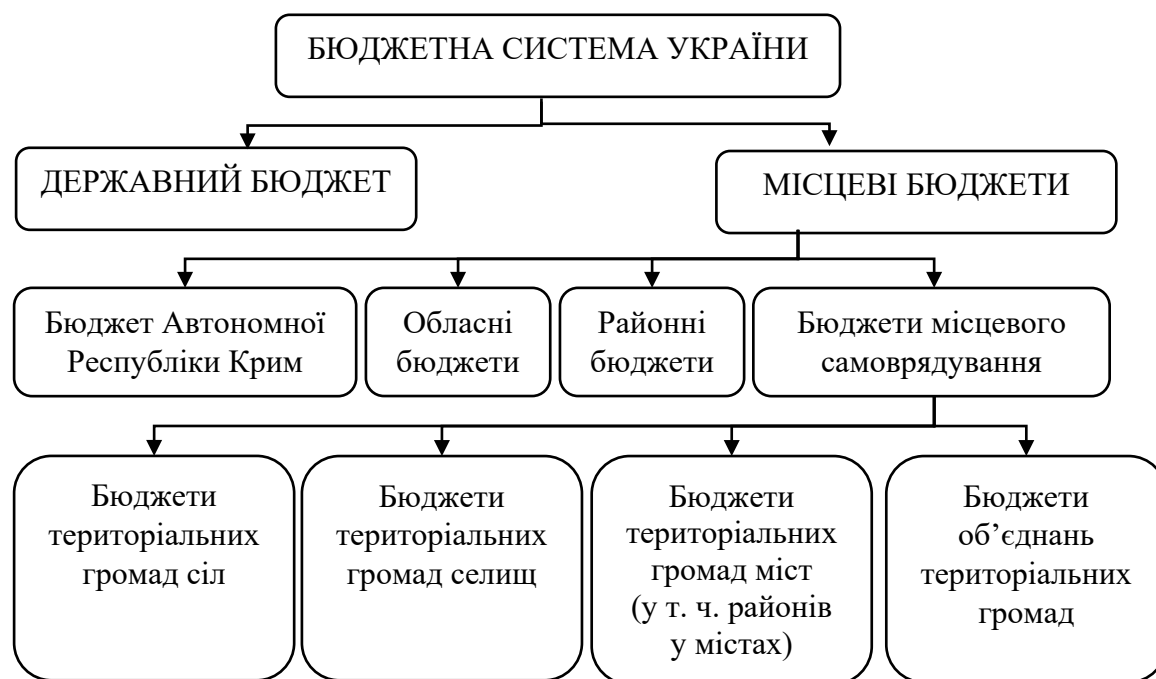

Рис. 1.1. Місце бюджетів місцевого самоврядування у бюджетній системі України відповідно до чинної редакції Бюджетного кодексу України

Аналогічний підхід використано у законі України «Про місцеве самоврядування», ст.1 якого ототожнює ці поняття і тлумачить їх наступним чином: «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування». У той же час, Бюджетний Кодекс України, доволі чітко, розмежовує поняття «бюджет місцевого самоврядування» та «місцевий бюджет». Відповідно до його чинної редакції [195], до бюджетів місцевого самоврядування відносяться бюджети територіальних громад сіл, селищ, їхніх об'єднань, міст (районів у містах) і разом із обласними та районними бюджетами вони беруть участь у формуванні місцевих бюджетів (див. рис. 1.1.).

Отже, згідно з Бюджетним Кодексом України, поняття місцевих бюджетів є більш широким порівняно із поняттям «бюджети місцевого самоврядування» [29, с. 6]. Утім, ані Конституція, ані Закон України «Про місцеві державні адміністрації» не розмежовують понять «бюджет місцевого самоврядування» та «місцевий бюджет». Тоді як Закон України «Про місцеве самоврядування» їх взагалі ототожнює.

Виходячи з цього, можна погодитись із визначенням бюджету місцевого самоврядування, що було запропоновано В.Малиновським «... це поліфункціональна система економічних відносин, які встановлюються між урядом та громадами у сфері утворення, використання та ефективного розподілу ВВП у грошовому еквіваленті з метою найповнішого задоволення потреб місцевого населення» [145].

Застосовуючи метод аналогії та ієрархічний метод, розглянемо бюджети місцевого самоврядування з позицій категоріального апарату:

1. Бюджети місцевого самоврядування як адміністративна категорія виступають інструментом втілення органами місцевого самоврядування загальнодержавних програм розвитку на рівні територіальних громад та їх об'єднань.

2. Бюджети місцевого самоврядування як грошова категорія – це сукупність грошових відносин з приводу формування, розподілу та використання бюджету територіальних громад та їх об'єднань протягом звітного періоду часу.

3. Бюджети місцевого самоврядування як економічна категорія відображають сферу економічних відносин, що виникають з приводу формування, розподілу та використання бюджету територіальних громад та їх об'єднань протягом певного періоду часу.

4. Бюджети місцевого самоврядування як планова категорія формують нарівні з бюджетами гетерогенних адміністративно-територіальних одиниць систему місцевих бюджетів країни.

5. Бюджети місцевого самоврядування як правова категорія надають право розпорядження місцевими бюджетними ресурсами виконавчим органам влади

територіальних громад та їх об'єднань.

6. Бюджети місцевого самоврядування як прогностична категорія дозволяють проводити попередню оцінку передбачуваних фінансових результатів діяльності виконавчих органів влади територіальних громад та їх об'єднань.

7. Бюджети місцевого самоврядування як регулятивна категорія виступають інструментом державного регулювання процесів задоволення потреб населення територіальних громад та їх об'єднань через виділення достатнього обсягу бюджетних ресурсів.

8. Бюджети місцевого самоврядування як соціальна категорія формуються, розподіляються та використовуються виконавчими органами влади територіальних громад та їх об'єднань у процесі задоволення потреб населення територіальних громад сіл, селищ, міст, а також їх об'єднань.

9. Бюджети місцевого самоврядування як територіальна категорія – це сукупність бюджетів територіальних громад сіл, селищ, міст, а також їх поточних та майбутніх об'єднань.

10. Бюджети місцевого самоврядування як фінансова категорія представляють фонди фінансових ресурсів, які використовуються органами влади територіальних громад та їх об'єднань, щоб здійснювати покладені на них завдання і функції протягом бюджетного періоду.

Отже, бюджети місцевого самоврядування виражають багатогранну систему економічних відносин, встановлених між урядом та територіальними громадами з питань формування, використання та розподілу валового внутрішнього продукту в грошовому вимірнику для задоволення потреб населення територіальних громад та їх об'єднань, а також виступають кількісним та якісним інструментом оцінки фінансових та економічних результатів діяльності органів місцевого самоврядування за бюджетний період. Звідси випливає, що місцеве самоврядування – це право територіальних громад та їх об'єднань на самостійне прийняття рішень щодо формування, використання та розподілу економічних ресурсів для задоволення потреб місцевого населення у суспільних благах чи послугах.

Процеси розвитку та становлення органів місцевого самоврядування у всьому

світі пов'язані зі зростанням рівня фінансової автономії (фінансової незалежності та самостійності) територіальних громад та їх об'єднань від центральної влади.

О.А. Музика-Стефанчук, враховуючи різноманітні підходи до визначення фінансової автономії, незалежності та фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, зауважує їх синонімічне вживання через труднощі перекладу іншомовних наукових джерел. Зокрема, фінансова «... незалежність органів місцевого самоврядування полягає у закріпленні за місцевими бюджетами відповідних ресурсів, при цьому місцеві бюджети мають бути відокремленні від державного; фінансова самостійність – полягає у можливості самостійно (без втручання у цей процес органів державної влади, без будь-якого політичного впливу чи тиску) вирішувати різного роду фінансові питання ... Фінансова ж автономія – це узагальнююче поняття, що може охоплювати фінансову самостійність та незалежність» [168, с. 303].

На думку О.О. Кухаревої та М.В. Корнеєва доцільна класифікація фінансової автономії органів місцевого самоврядування на експліцитну та імпліцитну форми [130], що відповідно означають декларативну та фактичну «...спрямованість досягнення такої автономії за рахунок повної трансформації її інституційно-правового забезпечення у бік посилення правоспроможності органів місцевого самоврядування стосовно формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці» [115; 114].

В будь-якому разі, обидві форми фінансової автономії територіальних громад та їх об'єднань від центральної влади набувають певних особливостей в контексті взаємодії бюджетних концепцій організації відносин по владній вертикалі, а саме:

1. Бюджетного федералізму. Ця бюджетна концепція передбачає суттєву фінансову автономію територіальних громад від центральної влади договірно-правового характеру, а також розмежування фіскальних і видаткових повноважень територіальних громад із дотриманням принципу субсидіарності [263, с. 120].

2. Бюджетного унітаризму. Ця бюджетна концепція передбачає паритетність забезпечення соціально-економічних інтересів усіх ланок владної

вертикалі та уніфікацію стандартів надання суспільних послуг в межах всієї території держави [288, с. 193].

Фактично обидві бюджетні концепції федералізму та унітаризму протиставлені одна одній, водночас основою організації міжбюджетних відносин по владній вертикалі є форма державного устрою – федеративний та унітарний відповідно. Так, бюджетний федералізм переважно виникає внаслідок нонцентралізму, тобто розподілу владних повноважень знизу-догори, тоді як бюджетний унітаризм відображає тенденції централізації, тобто тенденції розподілу владних повноважень згори-донизу [170, с. 16].

У табл. 1.1 наведено матрицю чотирьох форм фінансової автономії органів місцевого самоврядування в контексті взаємодії бюджетних концепцій федералізму та унітаризму [114; 115; 130].

Таблиця 1.1

Форми фінансової автономії органів місцевого самоврядування в контексті взаємодії бюджетних концепцій

Взаємодія бюджетних концепцій		Експліцитна фінансова автономія	
		Бюджетний федералізм	Бюджетний унітаризм
Імпліцитна фінансова автономія	Бюджетний федералізм	Відбуваються процеси забезпечення декларативної фінансової автономії органів місцевого самоврядування та завершуються оперативнішим управлінням фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування	Фактичне збільшення обсягу прав і обов'язків органів місцевого самоврядування та одночасна відсутність супроводу процесу фіскальної децентралізації відповідними інструментами та механізмами
	Бюджетний унітаризм	Декларативне збільшення обсягу прав і обов'язків органів місцевого самоврядування та одночасна фактична відсутність супроводу процесу фіскальної децентралізації відповідними інструментами та механізмами	Відбуваються процеси централізації фінансових потоків, зменшується рівень оперативності управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування

1. Експліцитно-імпліцитна концепція бюджетного федералізму, за якого відбуваються процеси забезпечення декларативної фінансової автономії органів місцевого самоврядування та завершуються оперативнішим управлінням

фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування.

2. Експліцитно-імпліцитна концепція бюджетного унітаризму, за якого відбуваються процеси централізації фінансових потоків, зменшується рівень оперативності управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування.

3. Симбіоз експліцитної концепції бюджетного федералізму та імпліцитної концепції бюджетного унітаризму, за якого спостерігається декларативне збільшення обсягу прав і обов'язків органів місцевого самоврядування та одночасна фактична відсутність супроводу процесу фіскальної децентралізації відповідними інструментами та механізмами.

4. Симбіоз експліцитної концепції бюджетного унітаризму та імпліцитної концепції бюджетного федералізму, за якого спостерігається фактичне збільшення обсягу прав і обов'язків органів місцевого самоврядування та одночасна відсутність супроводу процесу фіскальної децентралізації відповідними інструментами та механізмами.

Можна зробити висновок про зв'язок перелічених форм фінансової автономії органів місцевого самоврядування в контексті взаємодії бюджетних концепцій федералізму та унітаризму та можливість їх реалізації лише в їх симбіозі за одночасного дотримання умов ефективної фіскальної децентралізації.

Важливу роль відіграють й економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування. Це пропозиція товарів та послуг, попит місцевого населення територіальних громад на ці товари чи послуги. Це види товарів та послуг, які може придбати місцеве населення територіальних громад, обсяги грошових коштів, які місцеве населення територіальних громад може витратити на такі придбання. До економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування також відносимо надлишок або нестачу робочих місць, робочої сили, що впливають на рівень заробітної плати працівників підприємств територіальних громад, тобто на їх можливість придбання таких товарів чи послуг.

Окрім того, на формування бюджетів місцевого самоврядування істотно впливають наявність і доступність економічних ресурсів, рівень доходів на

інвестований капітал, а також величина позикових ресурсів, яку спроможні залучити органи влади територіальних громад для фінансування програм місцевого значення.

Як зазначають. Л.М. Матросова та Л.О. Пруднікова, для економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування важливим завданням є оцінка соціально-економічного розвитку країни та її регіонів зокрема. Для формування бюджетів місцевого самоврядування необхідні повні та достовірні дані про соціально-економічний стан та розвиток регіону, його перспективи та можливості тощо, без яких також неможлива розробка органами місцевого самоврядування стратегії розвитку територіальних громад або подолання диспропорційності соціально-економічного розвитку регіону [150, с. 69]. Державною службою статистики та Державною казначейською службою України збираються та складаються статистичні дані, що відображають економічні умови формування місцевого самоврядування в розрізі основних показників соціально-економічного розвитку окремих регіонів, показників населення та соціального захисту, показників зайнятості та безробіття, показників оплати праці та соціально-трудових відносин, показників освіти та культури, показників правосуддя та злочинності, показників сфери послуг, показників внутрішньої торгівлі та основних видів економічної діяльності в окремо взятому регіоні статистичного спостереження, а також показників споживчих цін.

Окрім того, Національний банк України теж використовує основні індикатори економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування для власних аналітичних потреб, в т. ч. оцінки результатів грошово-кредитної політики, а також аналізу фінансової стабільності – показники цін, показники економічної активності, показники ринку праці та соціальної статистики, показники державних фінансів, що відображають стан виконання зведеного та державного бюджетів [144].

Окрім того, Департамент з питань регіонального розвитку Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України також здійснює моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за наступними напрямками основних індикаторів економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування: індикатори економічної ефективності;

індикатори інвестиційного розвитку та зовнішньоекономічної співпраці; індикатори фінансової самодостатності; індикатори ефективності ринку праці; індикатори розвитку інфраструктури; а також індикатори відновлюваної енергетики та енергоефективності [161].

Як свідчить практика, для аналізу економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування використовуються такі ж показники, що й для аналізу економічних умов формування бюджетів країни в цілому: валовий регіональний продукт, доходи населення тощо. Для проведення регіональних порівнянь економічних умов формування бюджетів ці дані розраховуються на душу працездатного або зайнятого населення, тоді як вартісні показники економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування порівнюються з темпами інфляції за певний період часу [150, с. 69].

Погоджуємось, що усі показники аналізу економічних умов формування бюджетів місцевого самоврядування можна згрупувати на стандартні (офіційно використовувані міжнародними і державними організаціями) й пошукові (часто суб'єктивно відібрані науковцями), властиві для конкретних наукових досліджень соціально-економічного розвитку регіонів [231].

Таким чином, для ефективного здійснення процесу фіскальної децентралізації необхідні певні законодавчі, інституційні, політичні, фіскальні умови, організаційні, а також економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування. Водночас, пріоритетом в бюджетуванні фіскальних ресурсів територіальних громад та їх об'єднань є економічні умови, забезпеченням яких для ефективного здійснення процесу фіскальної децентралізації займається безліч організацій, що формують ринкову інфраструктуру національної економіки на сучасному етапі.

1.2 Соціально-економічна сутність процесу фіскальної децентралізації

Процес фіскальної децентралізації як багатофакторний та

багатокомпонентний феномен, характеризує розвиток сучасних міжбюджетних відносин будь-якої країни, незалежно від рівня її економічного розвитку чи типу державного устрою. Такий процес, вочевидь, потребує адекватного трактування поняття «децентралізація», що дозволяє врахувати специфіку інструментів реалізації процесу фіскальної децентралізації, а також забезпечити достатні можливості для наступного порівняльно-дескриптивного її аналізу.

Дослідження теоретичних і практичних аспектів децентралізації розпочались з ХХ ст. у процесі пошуку способів оптимізації системи розподілу бюджетних коштів на фінансування виконання повноважень та функцій органів влади [40, с. 442]. Зокрема, ідеї децентралізації в контексті ресурсного забезпечення територій розвивали науковці високорозвинених нині країн світу – членів так званої Великої Сімки (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія).

Так, американські економісти Р. Аронсона, Х. Мартінес-Васкес, Р. Масгрейв, В. Оутс, Д. Родден, Х. Розена, Ч. Тібу, У. Тірск, Д. Хіллі та ін. вважали, що люди на рівні громад краще розуміють свої потреби, адже система управління більш наближена до громадян (табл. Б.1, дод. Б). Так, класичний федеративний устрій США історично характеризується наявністю, поряд з федеральною Конституцією, власної Конституції у кожного штату. При цьому жодна з них не має спільних рис з федеральною Конституцією. При цьому, у США децентралізація, яку часто називають деволюцією, зачепила насамперед соціальну сферу та медичне страхування.

Завдяки дослідженням англійських економістів Ф. Бута, Д. Дарбі, А. Мускателлі, Ф. Порчеллі, Г. Роя, А. Шнейдера та ін. у межах рамках політичної децентралізації в Великобританії було реалізовано деволюційну модель, яка розвивається в умовах збереження принципу непорушності унітарної держави та під впливом факторів глобалізації та європейської регіоналізації на розвиток системи державного управління соціально-економічним розвитком як держави, так і її етнічних регіонів, (Англія, Північна Ірландія, Уельс, Шотландія) [2].

Італійські економісти М. Грісоріо, С. Піперно, Д. Панелли, Ф. Проти, А. Фоссаті розробили концепцію так званого асиметричного федералізму, або

федерації різних швидкостей. Її ключова ідея полягає у тому, що неможливість прийняття відповідальності, пов'язаними з автономними правами одними регіонами, не повинна стати перешкодою до отримання автономії іншими [11].

Для канадських економістів Р. Бодвея, Н. Влахоса, Б. Далбі, Р. Уоттса та ін. властиві компаративні дослідження, в яких акцентується увага на розвитку фіскального федералізму у світі з одночасними порівнянням канадської моделі фіскального федералізму, в якій територіальні громади беруть активну участь у ключових сферах канадської економіки й соціального розвитку, незважаючи на силу впливу федеральної влади.

Особливе місце у розвитку теорії фінансової децентралізації належить результатам досліджень німецької моделі федералізму, які мають й історичну цінність, адже процеси децентралізації у Німеччині розпочаті ще в часи Середньовіччя на основі Магдебурзького права. Саме тоді було сформульовано перші ідеї федералізму, автором яких був німецький юрист і політичний мислитель XVI-XVII ст. – Й. Альтузієм [4; 5]. Серед найвидатніших німецьких економістів, які зробили найбільший внесок у розвиток теорії фінансової децентралізації варто відзначити Ш. Бланкарта, У. Карпена, А. Лібмана, А. Отта, У. Шумахера.

Французькі економісти Г. Гілберт, Т. Ламберт, А. Транной, М. Хайят, Ж. Ведель досліджували наслідки повномасштабних реформ з децентралізації французької системи управління, розпочатих у 1982 р. та аналізували чинники та особливості децентралізації на сучасному етапі [28, с. 292]. Виходячи із досвіду Франції вказані автори відзначали необхідність надання свободи територіальним громадам у витрачанні ресурсів для реалізації власних повноважень за умови збалансованості їхніх бюджетів, а також — розвантаження держави від виконання тих завдань, з якими громади в змозі впоратися самостійно.

Праці японських економістів Н. Мочіди, Ю. Саїто, Е. Ямамури та ін. продемонстрували ефективність синтезу у регіональній політиці Японії екзогенного (виконання планів, директив чи державних програм розвитку регіонів) та ендогенного підходу (усвідомлення місцевою владою і населенням власних проблем і шляхів їх вирішення). З одного боку, такий синтез є дуже перспективним, оскільки

передбачає досить гнучку й узгоджену систему регіонального планування, в рамках якої кожна префектура і населений пункт самостійно вибирають пріоритети розвитку. З іншого, через труднощі компенсації адміністративними заходами нестачі бюджетних коштів першочерговими стають програми з розвитку туризму, підтримки малого і середнього бізнесу (в т. ч. інноваційного), а також соціальної підтримки населення. А це, у свою чергу, може призвести до скорочення витрат на довгострокові інвестиції, відмову від великомасштабних проектів [152].

Теорію децентралізації також розвивали швейцарські економісти Б. Фрей і Р. Ейхенбергер (рис. 1.2.). Зокрема, відомі їхні праці «Новий демократичний федералізм для Європи» [281] , «Федералізм и фискальна децентралізація у Швейцарії».

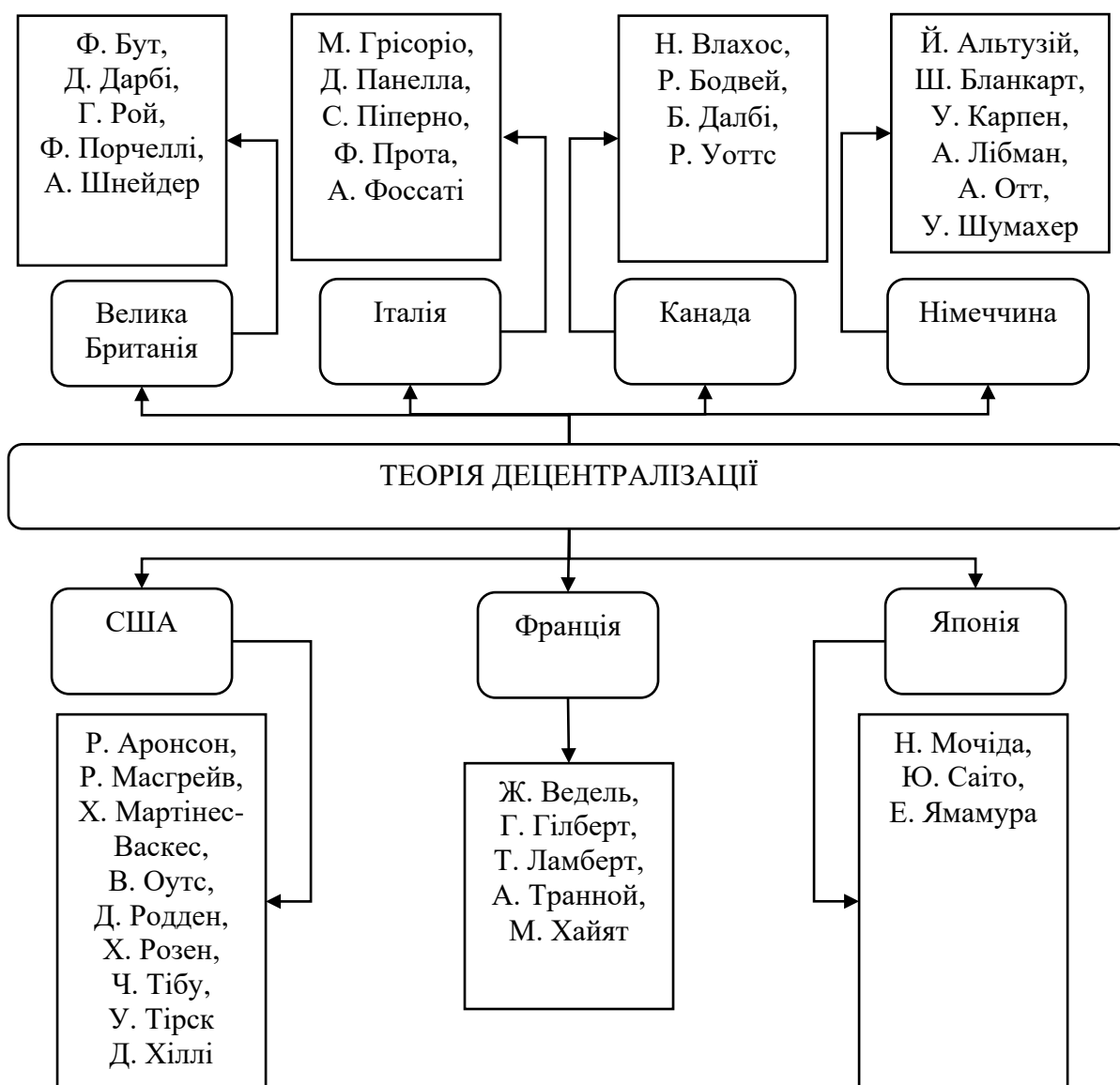

Рис. 1.2. Вчені, які досліджували питання децентралізації (країни G7)

Також теоретичні та практичні аспекти децентралізації досліджувалися багатьма українськими науковцями. Зокрема, сутність, роль та місце фінансової децентралізації у фінансовій системі країни розглядали О. Бабич, Ю. Барський, А. Бондаренко, В. Борденюк, А. Буряченко, О. Валов, Г. Васильченко, А. Вацик, О. Дрезденська, Н. Зубаревич, Л. Зубач, Г. Зубко, Н. Камінська, В. Карпенко, О. Кириленко, А. Коваленко, О. Крайник, А. Крисоватий, Є. Литвиненко, З. Лободіна, В. Малиновська, Б. Малиняк, Г. Маркович, Н. Мельничук, А. Молдован, П. Моргос, І. Пахомов, Н. Педченко, Дж. Рібот, Т. Сало, В. Сапожніков, О. Скрипнюк, С. Хамініч, І. Цурканова, Д. Шиманке, С. Юрій та інші.

Як показує аналіз наукової літератури, можна виділити декілька підходів до трактування поняття децентралізації у межах широкого та вузького розуміння (рис. 1.3.):

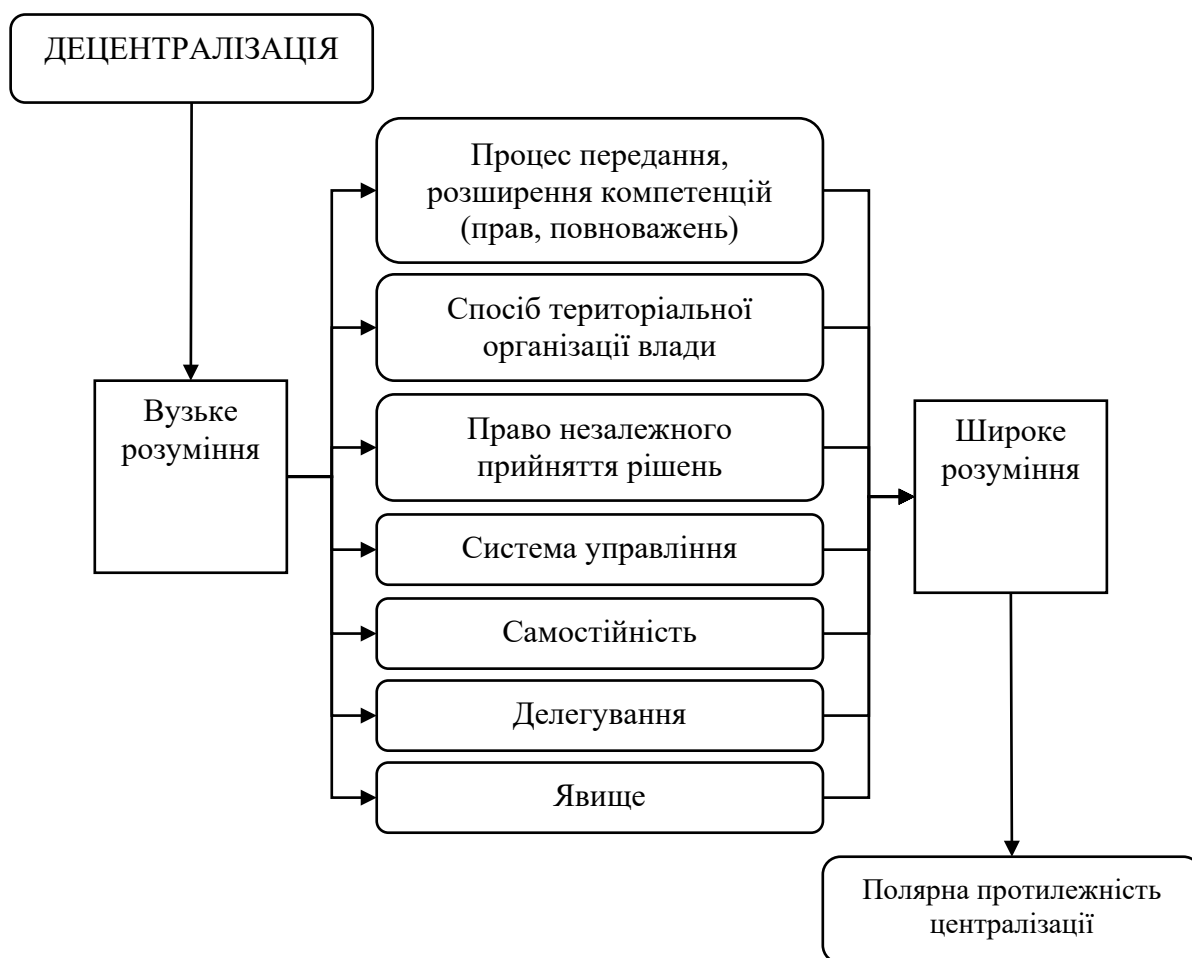

Рис. 1.3. Підходи до трактування поняття децентралізації

Розглядати децентралізацію як процес передання та/або розширення компетенцій, прав і повноважень місцевого самоврядування пропонують В.М. Федосов, С.І. Юрій [279, с. 301], М. Багмет і Т. Личко [12, с. 33], С. Герчаківський і О. Кабаш [53, с. 133], С. Колодій [111, с. 63], В. Малиновський [145, с. 51], О. Оболенський [171, с. 111], О. Росоляк і Т.О. Цимбалістий [236, с. 80], Т.В. Сало [243, с. 325], В.Л. Андрущенко [9, с. 5-9], О.Ю. Амосов і Г.В. Малінецька [7, с. 130], Т.М. Безверхнюк [16, с. 8], М.Л. Братковський [20, с. 109], А.П. Лелеченко [134], М.В. Харитончук [284], В.М. Опарін та Л.Д. Сафонова [30, с. 835] та ін. Так, на думку В. Федосова, «... децентралізація становить передачу повноважень, функцій і компетентності від центрального уряду до органів місцевого самоврядування, що супроводжується передачею відповідних фінансових ресурсів» [279, с. 301]. Згідно з О. Кириленко, «... децентралізація передбачає розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері проведення власної бюджетної політики задля зміцнення їхньої фінансової незалежності та забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць» [104, с. 90]. Відзначимо, саме цей підхід найповніше відповідає визначенню, що використовується Світовим Банком та іншими міжнародними організаціями, що беруть активну участь у реформах державного управління. Згідно з ними, децентралізація – це процес передавання повноважень та відповідних функцій держави від органів центральної влади проміжним (регіональним) та місцевим органам влади чи незалежним агентствам, квазінезалежним урядовим організаціям та\чи квазінеурядовим організаціям, приватному сектору [308].

Тлумачення децентралізації як способу територіальної організації влади яким передбачене право місцевої громади на відносно самостійне прийняття рішень у певних сферах діяльності пропонують О.Ю. Амосов і Г.В. Малінецька [7, с. 130], О.Ф. Кобилецька [107], Н.А. Стеценко [257, с. 292], або як власне право місцевої громади на таке прийняття рішення - М.І. Деркач [64, с. 56], О.С. Дроздовська [75, с. 22].

Г.С. Одінцова, Г.І. Мостовий і О.Ю. Амосов [62, с. 112], О. Кукарцев [127, с. 102], М.М. Трещов [271, с. 66], І.С. Волохова і А. Яценко [43, с. 82] розуміють під

поняттям децентралізації самостійність місцевих органів влади у прийнятті відповідних рішень без вказівок центральної влади.

Як систему управління держави на регіональному рівні децентралізацію узагальнено розглядають О.Ю. Амосов і Г.В. Малінецька [7, с. 130], О.В. Вознюк [38, с. 442], Л.М. Петренко [181], Е.О. Юрій і О.І. Бевзюк [295, с. 73], В.Т. Бусел [25, с. 218]. При цьому низка вчених - А.Ф. Мельник, О.Ю. Смоленський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко [63, с. 199], В.Б. Авер'янов, І.А. Грицяк, С.Д. Дубенко, Н.Р. Нижник [61, с. 16] та ін. наголошують на тому, що децентралізація є специфічним явищем державного управління в умовах сьогодення.

У межах широкого розуміння поняття «децентралізація» розглядається у контексті його антоніму – «централізації», що з точки зору теорії організації, відображає концентрації прийняття рішень в одних руках, що пов'язано тільки з формальною владою, тобто правами, якими наділена певна особа в організації. Для централізації влади на рівні держави характерні такі ознаки як всеохоплюючий контроль держави за суспільними справами; стратегічне централізоване планування, переважно вертикальні зв'язки, за яких верхні рівні влади наділені широкими повноваженнями в прийнятті рішень, а їх директиви (накази, постанови, рішення, інструкції тощо) є обов'язковими для нижчих рівнів, та ін. Відповідно, за централізації влади будь-яка форма самоврядування регіонів без постанов чи декретів уряду стає неможливою.

При цьому в українській науковій літературі, що відноситься до теорії децентралізації нової генерації, відомі різноманітні концепції децентралізації, які дозволяють автору виокремити цілу низку видів децентралізації на рівні держави (Дод. В1).

Як показує аналіз наукових джерел, найчастіше виокремлюють такі типи децентралізації на рівні держави як адміністративна та політична децентралізація (60,71% усіх згадувань у вибірці наукової літератури відповідно), фінансова (50,00%), бюджетна децентралізація (42,86%), і фіскальна децентралізація (39,29% вибраних наукових публікацій) (рис. 1.4.).

Рис. 1.4. Частка згадувань основних типів децентралізації у науковій літературі, %

Адміністративна (бюрократична, функціональна) децентралізація передбачає процес передання та розширення по владній вертикалі компетенцій, прав і повноважень. Здійснення адміністративної децентралізації можливе шляхом деконцентрації (передача влади й відповідальності із збереженням владної ієрархії), делегування (наділення місцевих органів влади державними владними повноваженнями та відповідальністю), дивестування (передача волонтерським або громадським організаціям функцій планування та адміністрації), а також шляхом деволуції (надання автономії місцевої влади у прийнятті та реалізації рішень місцевого розвитку) [271, с. 63]. Екологічна децентралізація передбачає процес передання та розширення по владній вертикалі компетенцій, прав і повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища [15, с. 297; 114, с. 153; 271, с. 63]. Політична (демократична) децентралізація полягає у розподілі політичної влади між регіонами та органами влади. Прикладом можуть бути як федеративні, так і централізовані унітарні держави [41, с. 282]. Територіально-просторова (просторова) децентралізація, під якою розуміють передання та розширення по владній вертикалі компетенцій, прав і повноважень щодо впровадження цільових програм розвитку регіонів [41, с. 282; 96, с. 37].

Економічна (ринкова) децентралізація передбачає впровадження ринкових механізмів взаємодії по владній вертикалі в економічній сфері (рис. 1.5.).

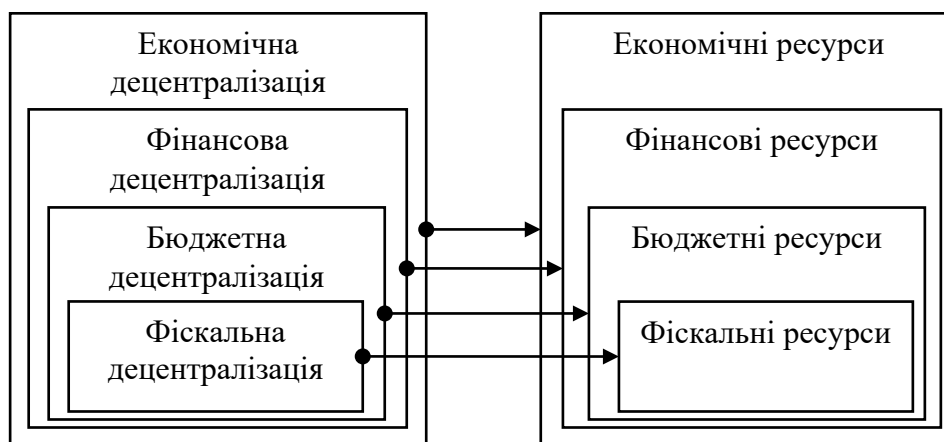

Рис. 1.5. Фіскальна децентралізація як складова економічної децентралізації

Виділені типи децентралізації на рівні держави «... мають певні характерні ознаки, наслідки та умови реалізації, які можуть впроваджуватись, як самостійно, так і у взаємозв'язку одна з одною, у різних формах і різноманітних сполученнях як в межах країни, так і в окремих галузях народного господарства» [32, с. 149].

Щодо фіскальної децентралізації, то, як показує аналіз наукових джерел, серед українських та зарубіжних дослідників не існує єдиного підходу до розуміння цього поняття. Так, українські вчені М. Гапонюк, А. Буряченко, які виокремлюють три основних види децентралізації (політичний, адміністративний та економічний), розглядають фіскальну децентралізацію як одну з трьох форми економічної децентралізації разом із лібералізацію та роздержавленням [159, с.18]. При цьому, за їх визначенням остання передбачає збільшення фінансової автономії місцевих органів влади. В.В. Зайчикова також називає фіскальну децентралізацію різновидом економічної децентралізації [84, с.58]. О.В. Вознюк вважає, що бюджетна децентралізація є складовою фінансової децентралізації та, у свою чергу, включає фіскальну децентралізацію [40, с. 442].

Згідно з цим підходом, фіскальна децентралізація як форма економічної децентралізації, хоча і має багато спільного із фінансовою або бюджетною децентралізацію, має певні відмінності. Спільним є те, що ключову роль у реалізації

будь-якого типу децентралізації (фіскальної, бюджетної чи фінансової) відіграє процес розмежування функцій і повноважень владної вертикалі щодо прийняття рішень стосовного того чи іншого виду економічних ресурсів з метою забезпечення місцевого населення суспільними благами та послугами, а також розмежування того чи іншого виду економічних ресурсів в достатньому обсязі для фінансування діяльності органів місцевого самоврядування [167, с. 31]. Тоді, як основною відмінністю усіх складових економічної децентралізації є обсяг компетенцій, прав і повноважень владної вертикалі щодо прийняття рішень стосовного того чи іншого виду економічних ресурсів (див. рис. 1.7.).

Так, як зазначає М. Іжа, фіскальна децентралізація відображає обсяг повноважень місцевих органів влади щодо збору та використання податків для ефективного надання місцевим самоврядуванням суспільних послуг населенню регіону [88, с. 153]. У свою чергу, Д.В. Нехайчук, процес фіскальної децентралізації передбачає надання органам місцевого самоврядування певних повноважень у сфері оподаткування і використання коштів, самостійне формування видаткової частини бюджету» [161, с. 17]. При цьому метою цього процесу дослідник називає: «...створення тісного взаємозв'язку між системою управління і населенням через зміцнення фінансову систему органів місцевого самоврядування».

Водночас, низка вчених, зокрема, Я.Арабчук, Н.У. Бікадорова, О. Дроздовська, А. Буряченко, дотримуються думки про доцільність ототожнення поняття «фіскальна децентралізація» із фінансовою та бюджетною. Як вказує А. Буряченко, бюджетна, фіскальна та фінансова децентралізація використовуються для дослідження одного й того ж процесу [23, с.61], Я.І. Арабчук [10], Н.У.Бікадорова також пропонують ототожнювати поняття «фінансової» та «бюджетної децентралізації», розуміючи під ними «процес розподілу функцій, повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування» [48, с.146]. С.Д. Герчаківський та О.Р. Кабаш розуміють під фіскальною або фінансовою децентралізацією «... здатність місцевого самоврядування незалежно і ефективно забезпечувати суспільними послугами шляхом узгодження видатків органів влади з

місцевими потребами і уподобаннями» [53, с.140]. М.М.Трещов у ході досліджень теоретичних аспектів децентралізації, дійшов висновку, що термін фіскальної децентралізації у зарубіжних наукових джерелах використовується саме замість терміну фінансової децентралізації [271, с. 64], що підтверджують й інші дослідники [279]. Так, зокрема, К.Кайзер також виокремлює три основні види децентралізації: політичну, що належить до рівня фактичної влади та політичної підзвітності, переданої з центру; адміністративну, що стосується державних службовців та може впливати на їхнє територіальне розміщення та звітування; та, насамкінець, фіскальну, яка окреслює межі децентралізації повноважень з підвищення локальних доходів та здійснення вид актів [305, с.317-318]. І, таким чином, ототожнює поняття «економічної», «фіскальної» та «фінансової» децентралізації. Це, на думку автора, уповні відповідає підходу основоположника концепції фіскальної децентралізації-американського економіста Ч.Тіббу, який стверджував, що саме фіскальна децентралізація дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію в області фінансування та забезпечення населення суспільними й громадськими послугами. При цьому, лише за фіскальної автономії субнаціональних органів управління публічні видатки можуть бути відповідними потребам споживачів. [224, с. 11-12; 200, с. 293-294; 280; 310, с 95]

У низці наукових досліджень, зокрема, [21, с. 129-130; 276, с. 107-109] зміст фіскальної децентралізації розкривається у трьох напрямках:

- децентралізації видатків, що передбачає надання фіскальних ресурсів органам місцевого самоврядування для виконання завдань і функцій у сфері соціально-економічного розвитку регіону;
- децентралізації доходів, що передбачає закріплення за органами місцевої влади достатнього обсягу податкових доходів для ефективного надання місцевим самоврядуванням суспільних послуг;
- організаційно-процесуальної самостійності, під якою розуміють надання права місцевому самоврядуванню на формування, затвердження, виконання податкових планів і кошторисів тощо [21, с. 129-130; 276, с.107-109].

Ю. Криворотько надає узагальнююче визначення поняття «фіскальна

децентралізація», що, на його думку, являє собою область міжбюджетних відносин держави із розділеними фінансовими повноваженнями та обов'язками серед різних рівнів управління, де «центр ваги» цих відносин зміщується у бік муніципальних та регіональних органів влади [121].

Тож, можемо зробити висновок, що фіскальна децентралізація являє собою процес розподілу владних функцій щодо формування фіскальних ресурсів і відповідальності за їхнє використання між центральними та місцевими органами влади, у результаті якого забезпечується фінансова автономія останніх та ефективно надання ними соціальних послуг суспільно необхідних благ місцевому населенню.

Відповідно, можемо стверджувати, що економічна сутність процесу фіскальної децентралізації полягає у процесі розподілу та перерозподілу фіскальних ресурсів, зобов'язань та компетенцій між окремими територіальними громадами. Тоді як соціальна сутність процесу фіскальної децентралізації проявляється у можливості якісного та обґрунтованого задоволення соціальних потреб місцевого населення завдяки наблизеності органів місцевого самоврядування до населення та безпосередній взаємодії з ними.

Вищезгаданий процес розмежування функцій і повноважень місцевих органів влади щодо збору та використання податків для ефективного надання суспільних послуг населенню регіону здійснюється із дотриманням базових принципів децентралізації, розроблених американським економістом Р. Масгрейвом [298 , с. 45-49]. До них відносяться:

1. Принцип відповідності – рішення про надання суспільних благ приймають місцеві мешканці, які отримують ці блага та сплачують податки і збори з метою оплати їх надання.

2. Принцип національно значущих благ передбачає можливість центрального уряду стимулювання цільовим фінансуванням процесу надання деяких місцевих суспільних благ національного значення та / або надання яких властивий просторовий зовнішній ефект.

3. Принцип централізованого перерозподілу – відповідальність за зміни в розподілі суспільних благ несе центральний уряд, уповноважений проводити

політику розподілу таких благ.

4. Принцип фінансового вирівнювання передбачає зобов'язання центрального уряду щодо забезпечення необхідного територіального вирівнювання у випадку відсутності адекватного індивідуального розподілу [291,274 с. 45-49; 271, с. 64-65; 283, с. 147].

Наслідки реалізації вище перелічених принципів фіскальної децентралізації на практиці можна розглядати з двох позицій, а саме через співставлення переваг різних способів надання суспільних благ [42, с. 254; 285, с. 20-21] та обґрунтування автономії органів місцевої влади [155, с. 23-31; 87, с. 11-15].

Вочевидь, як і будь – яка концепція управління, фінансова децентралізація має певні переваги та недоліки, що наведено у таблиці 1.2, сформованій на основі аналізу наукових джерел.

Таблиця 1.2

Переваги та недоліки фінансової децентралізації

Переваги	Недоліки
1	2
Краща координація діяльності органів фіскальної служби держави, універсализація податкової системи, підвищення її прозорості для платників податків, що нівелює стан невизначеності та податкові ризики, тобто сприяє прийняттю довгострокових рішень на місцевому рівні [139, с. 9]	Ризики порушення принципу територіальної справедливості щодо наявності доступу до суспільних благ [26; 312, с. 108]
Можливість скорочення обсягу загальних витрат держави щодо адміністрування податків завдяки делегуванню необхідних повноважень по владній вертикалі [139 с. 9]	Формування передумов непрогнозованої міжрегіональної податкової конкуренції через відмінності місцевого оподаткування [139, с. 9]
Більш якісне та обґрунтоване задоволення соціальних потреб місцевого населення завдяки наближеності органів місцевого самоврядування до населення та безпосередній взаємодії з ними [166, с. 224]	Ускладнення процесу проведення єдиної політики стабілізації в межах території держави [110, с. 20; 139, с. 8]
Сприяння істотному спрощенню системи податкового адміністрування [139, с. 9]	Ускладнення процесу перерозподілу коштів через бюджет та управління бюджетним процесом загалом, тому що на центральному рівні легше децентралізувати відповідальність за видатки місцевих бюджетів, ніж за джерелами оподаткування

1	2
Сприяння розвитку конкуренції між органами місцевого самоврядування, що дає змогу громадянам самим обирати для своєї діяльності адміністративні послуги	Підвищення ймовірності розвитку явищ корупції на місцевому рівні [110 .с. 20]
Підтримка підприємницької активності та зростання можливостей органів місцевої влади щодо інвестування в соціально-економічний розвиток регіонів завдяки формуванню конкурентного середовища [312, с. 108]	Процес фіскальної децентралізації створює передумови непрогнозованої міжрегіональної податкової конкуренції через відмінності місцевого оподаткування [139, с. 9]
Створення механізму врівноваження владних повноважень на різних рівнях управління з метою запобігання їх втручання в ринкові відносини	Посилення конфлікту інтересів всередині місцевих громад
Забезпеченню гнучкості розподілу фіскальних ресурсів в межах території держави завдяки змінам податкових ставок для повноцінного фінансування місцевих проектів і програм [139, с. 9; 276, с. 107-108]	створює труднощі узгодження місцевих потреб із потребами держави [237]
Формування місцевих еліт, розвиток людського капіталу в межах конкретної території	Висока ймовірність зрощення влади і бізнесу в регіонах
Підвищення якості місцевої влади та ефективності виконання її функцій	Посилення нерівності розвитку територій
Послаблення податкової конкуренції між регіонами та передбачуваності показників забезпеченості місцевих бюджетів у середньостроковій перспективі, тобто місцевої макроекономічної стабільності [139, с. 9; 276, с. 108; 140, с. 88]	Створення ризику порушення принципу оптимізації податкової системи держави через небезпеку багатократного оподаткування одного об'єкта чи попадання до різних податкових баз [139, с. 8]
Зростання конкуренції за ресурси (людський капітал, інвестиції)	Ускладнення проведення національної політики просторового розвитку, виникнення потреби пошуку механізмів узгодження інтересів місцевих громад та центральної влади
Зміцнення демократичних процедур, посилення захисту прав людини та її свободи	Пасивність значної кількості представників місцевих громад, пручання змінам

Джерело: сформовано автором з використанням [7; 9; 10; 12]

Вочевидь, доцільність процесу фіскальної децентралізації на практиці, обумовлено, перше за все, рівнем ефективності державної податкової системи та здатністю органів влади надавати суспільні послуги у максимальній відповідності інтересам та потребам місцевого населення [43, с. 254].

Крім того, велике значення для забезпечення ефективної фіскальної децентралізації мають певні політико-економічних та адміністративно-економічних передумови, виконання яких є необхідним для забезпечення переваг фіскальної

децентралізації та реалізації її соціальної та економічної сутності на практиці. До таких умов, перш за все відносять достатній рівень автономії органів місцевого самоврядування у питаннях визначення розміру і структури видатків місцевих бюджетів; розподіл видаткових зобов'язань між рівнями влади з врахуванням економічних критеріїв [13 с. 37]; наявність адміністративного і фінансового потенціалу місцевих органів влади для належного виконання покладених на них функцій; дієвих стимулів та механізмів відповідальності органів місцевого самоврядування для забезпечення ефективного надання суспільних благ [14]. Також децентралізація потребує координації між різними рівнями управління, мобілізації достатнього обсягу бюджетних ресурсів, наявності компетентних місцевих органів влади, що мають широкі можливості та здатні нести відповідальність за соціальних послуг [72, с. 62-63; 120 с. 44-51; 121, с. 12-13].

М. Деркач пропонує згрупувати умови ефективної децентралізації у наступні п'ять груп [64, с.64]. До першої групи вчений відносить законодавчі умови – стабільність законодавства, чіткість і достатність законодавчої бази. Друга група включає в себе інституційні умови – розвинений парламентаризм, наявність системи ефективно функціонуючих інститутів, що ухвалюють фінансові рішення країні, налагодженість взаємозв'язків між різними урядовими органами і установами, узгодженість їх дій у процесі прийняття фінансових рішень, налагодженість міжбюджетних відносин. Третя група складається з політичних умов – політична стабільність, розвинена прозора виборча система до місцевих рад, у т.ч. на керівні посади. До четвертої групи включено фіскальні умови (суттєвість відповідальності місцевих органів влади за витратні функції, наявність широких податкових повноважень у місцевих органів влади, здатність місцевої влади збирати призначені їй доходи). І, нарешті, п'яту групу формують організаційні умови, а саме зрілість місцевих органів влади, їх здатність забезпечувати відповідний рівень суспільних послуг, здатність центральної влади здійснювати контроль і моніторинг децентралізації.

Тож, можемо підсумувати, що фіскальна або фінансова децентралізація відображає процес розподілу владних функцій із формування фіскальних ресурсів і

відповідальності за їхнє використання між центральними та місцевими органами влади таким чином, аби забезпечити фінансову автономію останніх та ефективно надання ними соціальних послуг суспільно необхідних благ місцевому населенню у соціальному контексті процесу децентралізації.

Незважаючи на існування низки ризиків та загроз, що супроводжують цей процес, для розвитку місцевої економіки, а також залежність його ефективності від виконання комплексу політичних, адміністративних та економічних умов, фіскальну децентралізацію було прийнято більшістю країн як концепцію місцевого розвитку.

Рівень фіскальної децентралізації територіальних громад та її вплив можна оцінити і кількісно, і якісно. У науковій літературі серед основних критеріїв кількісної оцінки рівня фіскальної децентралізації виокремлюють наступні [283]:

1. Співвідношення видатків місцевого самоврядування та державних видатків (не менш ніж 50%), що доводить фінансову спроможність та якість виконання органами місцевого самоврядування видатків місцевого бюджету, демонструючи поточний рівень саме фіскальної децентралізації.

2. Питома вага власних доходів у структурі доходів територіальних громад (понад 50%) свідчить про їх фінансову автономію та вважається кількісно-якісним критерієм фінансової децентралізації.

3. Співвідношення видатків місцевих бюджетів та ВВП. Порівняння за цим критерієм дозволяє побачити обсяг державних ресурсів, розподілених між видатками місцевих бюджетів та відображає загальнодержавний рівень фінансової децентралізації.

4. Обсяг міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, що також демонструє стан фінансової автономії місцевого самоврядування.

5. Рівень фінансового забезпечення місцевих бюджетів за обсягом місцевих податкових надходжень у ВВП та обсягом місцевих податкових надходжень у структурі усіх податкових надходжень.

Так, наприклад, аналітики Організації економічного співробітництва та розвитку для оцінки децентралізації та наступного компаративного аналізу її рівня

використовують показники видаткової децентралізації (співвідношення місцевих та державних видатків), доходної децентралізації (співвідношення місцевих та державних доходів), видатково-дохідної децентралізації (середнє арифметичне від співвідношень доходів та видатків бюджету), податкової децентралізації (співвідношення місцевих та державних податкових надходжень), а також автономії місцевих бюджетів (співвідношення міжбюджетних трансфертів та місцевих видатків) і т. д. [115, с. 58].

Отже, основні критерії оцінки рівня фіскальної децентралізації територіальних громад передбачають порівняння співвідношень видатків місцевого самоврядування та державних видатків, питомої ваги власних доходів у структурі доходів територіальних громад, співвідношень видатків місцевих бюджетів та ВВП, обсягу міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, а також обсягу місцевих податкових надходжень у ВВП та обсягу місцевих податкових надходжень у структурі усіх податкових надходжень зокрема.

Відповідно, ці показники використовуються дослідниками у моделях оцінювання впливу рівня фіскальної децентралізації на економічний розвиток у групі країн або регіонів окремою країни. Огляд основних моделей, регіони, що брали участь у дослідженні та оцінки такого впливу та отриманих у результаті результатів досліджень наведено у Дод. В, табл. В.2.

До основи більшості з перелічених досліджень покладено виробничу функцію Коба-Дугласа у первинному або модифікованому вигляді добутку досліджуваних індикаторів [116; 135]. Висновки цих досліджень також є доволі схожими за низкою напрямів. Так, велика площа території регіону/держави, велика кількість населення, а також вищий рівень доходу на душу населення, що відображає рівень економічного розвитку, сприяють зростанню рівня децентралізації. Також рівень децентралізації зростає за наявності відповідних формальних інститутів, зокрема федеративного державного устрою, незалежного конституційного суду.

Водночас, вплив урбанізації на рівень децентралізації у різних дослідженнях варіює залежно від характеристик вибірки та специфікації регресійної моделі [250].

Потужною децентралізаційною силою є заходи прямої демократії, наприклад,

проведення референдумів на прикладі Великої Британії та Швейцарії сприяє зростанню децентралізації [302] рівно як і етнолінгвістичне розмаїття, економічна відкритість і регіональна інтеграція супроводжуються в більшості регресійних моделей децентралізацією. Те ж стосується урбанізації [304].

Деякі науковці виділяють також роль історичної спадщини як фактору децентралізації [314]. Варто зазначити, що також поширені дослідження впливу інституційних чинників на обсяг видатків різних рівнів бюджетної системи, що дозволяє, поміж іншим, оцінити процес постконституційної децентралізації. Наприклад, якщо органи центральної влади скорочують бюджетні видатки, а територіальна громада нарощує свої видатки, тоді відбувається фактична децентралізація. Водночас, зустрічаються результати досліджень, що доводять негативний вплив децентралізації на економічне зростання регіонів та можливості державного інвестування в розвиток інфраструктури в країні [319].

В Україні реформа децентралізації, головною складовою якою виступає саме фінансова або фіскальна децентралізація, почалася у 2014 році. На її першому етапі забезпечення фінансової автономії місцевих бюджетів урядом було визначено кінцеві строки їхнього затвердження кожен рік, незалежно від державного бюджету, а також закріплено близько 50 джерел місцевих доходів та розпочато зміцнення фіскальної потужності територіальних громад [229, с.14]. Так, у результаті реформи бюджети сіл, селищ, міст районного значення в результаті реформи одержали у повному обсязі надходження акцизного податку, податку на майно, єдиного податку, збору за паркування, туристичного збору, плати за надання адміністративних послуг, податку на прибуток, рентної плати за користування надрами місцевого значення, плати за ліцензії та за державну реєстрацію, адміністративних штрафів та штрафних санкції, дивідендів, місцевих позичок та плати за видачу місцевих гарантій, власних доходів бюджетних установ. До того ж, ці бюджети отримали 25 % екологічного податку, 1,5 % від обсягу продажів продукції, 90% коштів від продажу земель несільськогосподарського призначення та інші доходи.

Крім того, до місцевих бюджетів було переведено збори з роздрібного

продажу підакцизних товарів (пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів) за ставкою 5 % вартості реалізованого товару, податку на нерухомість, яким відтепер оподатковується і комерційне (нежитлове) майно, податком на автомобілі з великим обсягом двигуна, 80 % екологічного податку (замість 35 %) та 25% плати за надра.

Також систему балансування бюджетів було замінено на систему горизонтального вирівнювання фіскальної потужності регіонів залежно від розміру надходжень податку на доходи фізичних осіб, а право здійснення видатків розподілено між державними та місцевими органами влади згідно із принципом субсидіарності. Починаючи з 2015 р. було введено три нових трансферти з Державного бюджету на фінансування найбільших галузей бюджетної сфери – освіту та охорону здоров'я (медична субвенція, освітня субвенція та субвенція на підготовку кадрів). Відповідні зміни було внесено у податкове і бюджетне законодавство. Крім того, у 2014-2016 рр. було розроблено та ухвалено низку нормативно – правових актів щодо об'єднання територіальних громад та організації їхнього співробітництва, децентралізації надання адміністративних послуг. При цьому, об'єднані громади отримали значні переваги: їхні бюджети прирівнялися до бюджетів міст обласного значення і районів, і крім зазначених податків, почали одержувати 60 % ПДФО, а також інші доходи, у тому числі кошти державного фонду регіонального розвитку [69].

У результаті станом на січень 2018 року в Україні було створено майже 700 об'єднаних територіальних громад, у які увійшли 3264 територіальні громади або 29,1% від загальної кількості рад базового рівня станом на 1.01.2015р., тобто до початку реформи фінансової децентралізації (табл. 1.3). Кількість жителів в об'єднаних громадах становила 6 млн осіб або 14,3% від загальної чисельності населення України.

Таблиця 1.3

Результати проведення реформи фінансової децентралізації у 2015 – 2017 рр.

Рік	Кількість ТГ, що утворили ОТГ	Середня кількість ТГ, що об'єдналися в ОТГ	Середня кількість населення в одній ОТГ	Кількість утворених ОТГ	Кількість жителів, що об'єдналися в ОТГ, млн осіб
2015	795	5	8805	159	1,4
2015-2016	1739	4,8	8470	207	3,1
2016-2017	3264	4,7	8760	333	6,0

Джерело: побудовано автором на основі даними [www. Decentralization.gov.ua](http://www.Decentralization.gov.ua)

Фактично на початок 2017р. з 490 районів України у 15 районах об'єдналися 100% існуючих територіальних громад, ще у 111 районах – від 50 до 90 громад, у 195 районах – до 49% громад та у 146 районах – 0%. Максимальну кількість об'єднаних громад вдалося створити у Дніпропетровській області (57 ОТГ), Житомирській (46 ОТГ), Полтавській (43), Тернопільській (41) та Хмельницькій області (40). Мінімальна кількість об'єднаних громад було створено у Закарпатській області (всього 6 ОТГ), Луганській (11 ОТГ), Харківській і Київській (по 12 ОТГ у кожній).

Певний вплив проведення фінансової децентралізації в Україні спостерігався й у відношенні фінансової спроможності місцевих бюджетів. Так, починаючи з 2015 року поступово збільшувалися власні доходи місцевих бюджетів, а, відповідно, й їхня частка у ВВП та у зведеному бюджеті України (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Динаміка зміни власних доходів місцевих бюджетів, 2014-2017 рр.

Рік	Власні доходи місцевих бюджетів, млрд грн	Річний приріст власних доходів місцевих бюджетів		Частка власних доходів місцевих бюджетів у ВВП, %	Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, %
		млрд грн	%		
2014	68,6	-	-	5,1	-
2015	98,2	29,6	42	5,1	45,6
2016	146,6	48,4	49	6,2	47,5
2017	192,7	45,4	31	6,8	49,3

Джерело: побудовано автором на основі [256]

Також за вказаний період територіальними громадами у цілому було укладено 118 договорів між муніципального співробітництва у галузі житлово – комунального господарства, освіти, охорони здоров'я пожежної безпеки тощо. При цьому використовували інструменти такого співробітництва 535 територіальних громади. Найбільш активними з цієї точки зору виявилися Полтавська область, Івано-Франківська й Черкаська. Тоді як територіальні громади інших областей використовували ці інструменти набагато менше.

Тож, можемо констатувати, що перші роки проведення фінансової децентралізації в Україні здійснили певний вплив на адміністративний та фінансовий стан органів місцевого самоврядування в Україні.

1.3. Досвід зарубіжних країн в системі формування місцевих бюджетів

У процесі фіскальної децентралізації необхідно враховувати, що оптимальне співвідношення державного управління та місцевого самоврядування в різних країнах світу виражене по-різному, зважаючи на історичні, національні та географічні особливості. Водночас, сама структура адміністративно-територіального поділу зарубіжних країн і України передбачає, що місцеве самоврядування – невід'ємна частина єдиного державного устрою країни.

Пізнання специфіки моделей місцевого самоврядування дозволяє виявити деякі важливі для імплементації найкращі практики зарубіжних країн з питань формування місцевих бюджетів. Ці моделі можуть виступати підставою розбудови національної системи місцевого самоврядування в процесі фіскальної децентралізації. Вдосконалюючись в умовах збереження історичних традицій, будь-яка модель місцевого самоврядування перетворюється у загальні нормативні стандарти, що визначають наявність системи цінностей сучасного суспільства. В українській практиці розбудови адміністративно-територіального устрою найбільше відомий досвід місцевого самоврядування Іспанії, Німеччини, Польщі, Франції,

який не домінує в усіх країнах Європі загалом [128, с. 235-236].

Виокремлюють англосаксонську (англо-американську), іберійську, континентальну (романо-германську чи французьку), змішану (гібридну) та радянську (соціалістичну) моделі місцевого самоврядування (рис. 1.6.). Таким чином,

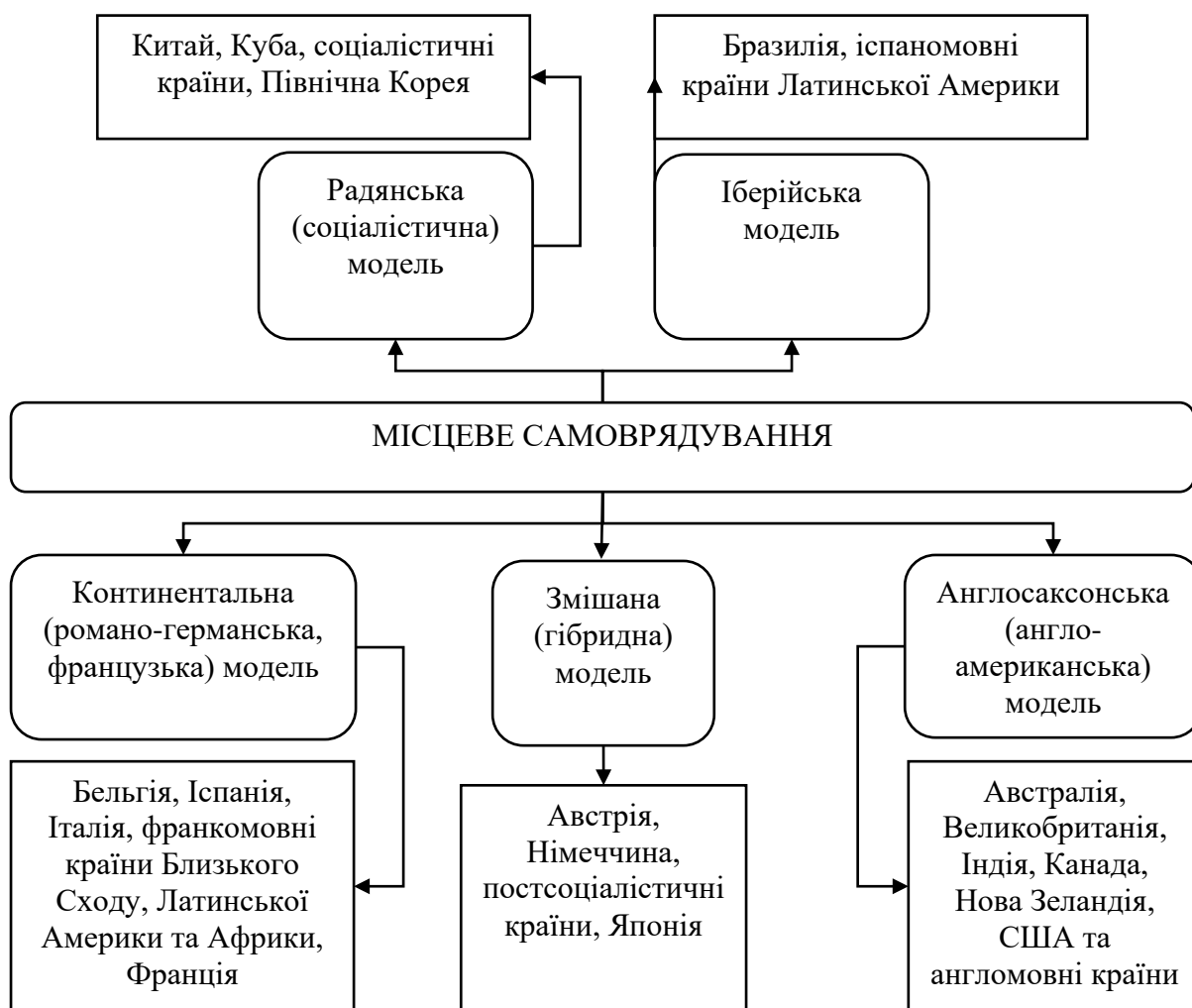

Рис. 1.6. Основні моделі місцевого самоврядування

Джерело: побудовано автором на основі [315]

Англосаксонська (англо-американська) модель місцевого самоврядування поширена в Великобританії, США, Канаді, Австралії та інших англосаксонських країнах [157; 97]. Особливості цієї моделі полягають в формальній автономії та самостійності органів місцевого самоврядування, а також відсутності представників центрального уряду, уповноважених на так зване опікунство місцевих виборних

органів. Взаємини між центральною і місцевою владою в країнах англосаксонської моделі місцевого самоврядування, визначаються принципом діяльності в межах наданих повноважень [301, с. 257].

Іберійська модель місцевого самоврядування функціонує в Бразилії, Мексиці, Португалії та інших іспаномовних країнах Латинської Америки. Незважаючи на вагомий роль представника центральної влади та його фактичний вплив на формування місцевих бюджетів, населення всіх територіальних громад іспаномовних країн Латинської Америки самостійно обирає раду та головну посадову особу цієї адміністративно-територіальної одиниці [1].

Континентальна (романо-германська чи французька) модель місцевого самоврядування поширена в країнах континентальної Європи (Бельгія, Болгарія, Іспанія, Італія, Монголія, Польща, Туреччина, Франція), а також у більшості країн Латинської Америки та Близького Сходу, а також франкомовних країн Африки [128, с. 225]. Особливості цієї моделі місцевого самоврядування полягають в поєднанні місцевого самоврядування і державного управління на місцевому рівні, виборності і призначуваності, визначенні ієрархії системи місцевого самоврядування, підпорядкованості нижчестоящих ланок вищим ланкам управління, наявності на місцевому рівні уповноваженого представника центральної влади, який здійснює контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування від імені держави [228, с. 29].

Соціалістична (радянська) модель досі збережена в Китаї, Кубі, Північній Кореї та інших соціалістичних (комуністичних) країнах світу [315]. Для неї характерні такі особливості, як конституційна основа діяльності місцевих органів, дія принципів жорсткої централізації управління та патерналізму, функціонування органів місцевого самоврядування в системі органів державної влади, а також відсутність муніципальної власності чи місцевих бюджетів [306, с. 258].

Моделі місцевого самоврядування, що увібрали в себе риси кожної з вищеперелічених, називаються змішаними (гібридними). Такі моделі втілені на практиці місцевого самоврядування Японії, Австрії, а також в деяких постсоціалістичних країнах. Не виняток склала і українська модель місцевого

самоврядування на сучасному етапі, коли в Україні намагаються позбутися залишків соціалістичної моделі формування місцевих бюджетів в процесі фіскальної децентралізації територіальних громад, втілюючи найкраще з досвіду децентралізації місцевого самоврядування Іспанії, Німеччини, Польщі, Франції [128, с. 235-236] (рис. 1.7.).

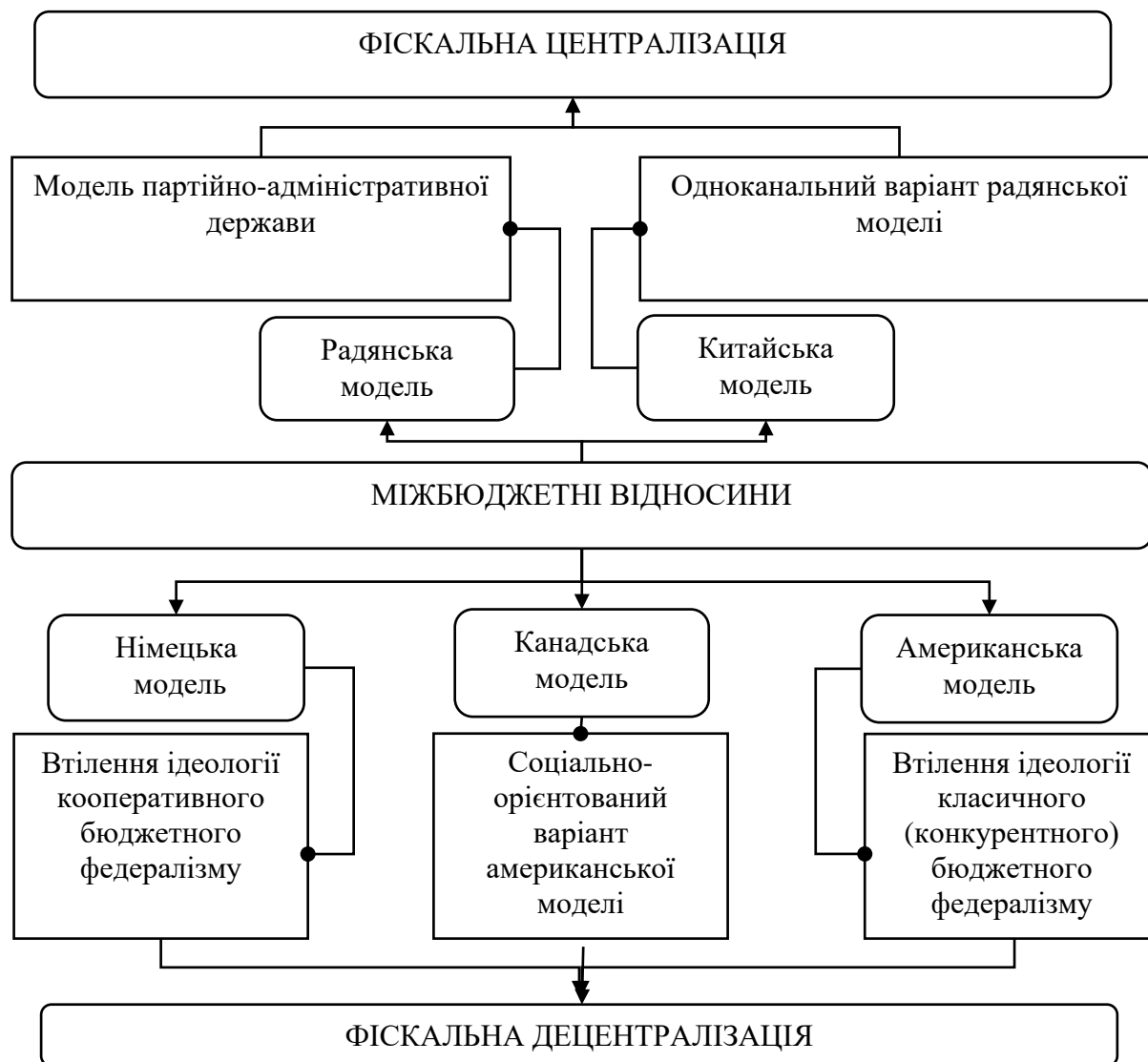

Рис. 1.7. Основні моделі організації міжбюджетних відносин

Джерело: побудовано автором на основі [74]

Таким чином, при виборі тієї чи іншої моделі місцевого самоврядування за основу необхідно враховувати умови, в яких здійснюється державна реформа, що залежать від економічної моделі суспільства і відносин у сфері власності, наявності демократичних інститутів на всіх рівнях публічної влади, демократичних інтересів і цінностей в суспільстві і державі, рівня регіонального політичного простору, а також регіональних, національних і місцевих традицій [301, с. 257].

Окрім діючої в країні моделі місцевого самоврядування на особливості формування місцевих бюджетів також впливає прийнята модель міжбюджетних відносин. Так, більшість дослідників аналізують зарубіжний досвід організації міжбюджетних відносин, розглядаючи останні через призму бюджетного вирівнювання з наступним виділенням чотирьох основних моделей: німецьку, американську, канадську і модель міжбюджетних відносин, що склалася в унітарних державах [304, с. 163]. Дещо інший підхід розрізняє п'ять моделей організації міжбюджетних відносин, розділяючи «унітарну» модель на китайську та радянську, що наведено на рис. 1.7. Тож, серед всіх відомих моделей організації міжбюджетних відносин науковці так чи інакше виділяють централізовані, децентралізовані та змішані [14, с. 17; 52, с. 126-131; 100, с. 133; 146; 144], основним критерієм для визначення яких виступає рівень адміністративної децентралізації або рівень автономії місцевої влади.

Так, централізована модель організації міжбюджетних відносин характеризується високим ступенем участі центральних органів влади у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територіальних громад. Ця модель побудована на засадах досить жорсткого фінансового контролю, обмеження автономії місцевої влади, усунення нерівності територіальних громад через міжбюджетні трансферти зокрема. В цій моделі яскраво виражена концепція бюджетного унітаризму, що передбачає паритетність забезпечення соціально-економічних інтересів усіх ланок владної вертикалі та уніфікацію стандартів надання суспільних послуг в межах всієї території держави [290, с. 13]. Перевагою такої моделі є тісна співпраця усіх ланок владної вертикалі, що сприяє збереженню єдності держави. Водночас, недоліком є відсутність власних джерел доходів та горизонтальних міжбюджетних відносин, а також можливості самостійного здійснення бюджетного процесу органами місцевого самоврядування, [148, с. 6].

Вказана модель міжбюджетних відносин спостерігалась у Австрії до 1974 р. [45, с. 96]. Також як приклади унітарної моделі організації міжбюджетних відносин варто згадати досвід Японії, Швеції, Данії та інших країн, які активно застосовують систему міжбюджетних трансфертів [100]. Окрім того, варто згадати і радянську

модель організації міжбюджетних відносин, яка сьогодні представляє історичний інтерес, оскільки свого часу існувала в партійно-адміністративній державі. У державі, вищі органи влади якої затверджували бюджети нижчого рівня, формуючи державний бюджет. Витрати були розписані по вертикалі, без можливості внесення наступних змін. Цією моделлю передбачено, що за кожним бюджетом були закріплені доходи, що мали покривати затверджені потреби. Оскільки нормативи відрахувань від податків до бюджетів територій були індивідуальними, то у разі нестачі зібраних податків з бюджету вищого рівня надходила індивідуальна дотація. Очевидно, що будь-яка фіскальна самостійність регіональних і місцевих органів влади була відсутня, тому ефективність міжбюджетних відносин була низькою через відсутність стимулів до збільшення доходів і раціоналізації витрат, постійне наростання навантаження на державний бюджет. Окрім того, соціальна справедливість не була забезпечена у моделі партійно-адміністративної держави [302].

Одноканальним варіантом радянської моделі є китайська модель організації міжбюджетних відносин, у якій податки збираються регіональною владою, центр визначає (частково за формулами, але переважно за домовленістю), норми відрахувань у державний бюджет. Така модель організації міжбюджетних відносин сумісна з економічним зростанням найбільш розвинених або привілейованих регіонів Китаю, однак відсутні стимули для раціонального використання бюджетних коштів через поширені явища корупції, кумівства, зрощення державного апарату з бізнесом, торгу навколо бюджетних ресурсів. Оскільки спостерігається незначний перерозподіл бюджетних ресурсів між провінціями, тому соціальна справедливість не забезпечується [276, с. 8].

Децентралізована модель організації міжбюджетних відносин орієнтована на суттєву фінансову автономію територіальних громад від центральної влади договірно-правового характеру, а також розмежування фіскальних і видаткових повноважень територіальних громад із дотриманням принципу субсидіарності [2, с. 120]. Перевагою такої моделі на засадах бюджетного федералізму є відносна автономія територіальних громад від рішень органів центральної влади, а також

мінімізація перерозподільних процесів в бюджетній та податковій системі. Водночас, до головних їх недоліків варто віднести ризики порушення єдності держави внаслідок зміцнення позицій групи лідерів серед територіальних громад; прагнення платоспроможних територіальних громад до автономного ведення економічної діяльності, а також ризики втрати контролю органів центральної влади за результатами бюджетно-податкової діяльності органів влади територіальних громад тощо [276 , с. 6].

Прикладом децентралізованої моделі міжбюджетних відносин є американська модель, побудована на засадах класичного (конкурентного) бюджетного федералізму. Різні рівні владної вертикалі США відповідно до їх функцій (федерація, штати і муніципалітети) мають власні податки і автономні податкові служби. Тому до основи організації бюджетних зв'язків територіальних громад покладено горизонтальні відносини. Оскільки розвиток горизонтальних міжбюджетних відносин в США характеризується відсутністю відрахувань від федеральних податків до бюджетів штатів, тому така модель демонструє високу фінансову незалежність та самостійність влади територіальних громад. Фінансова допомога регіонам розподіляється у вигляді субвенцій, цілі яких визначаються із врахуванням загальнонаціональних пріоритетів. Найвища економічна ефективність характеризує втілення ідеології класичного (конкурентного) бюджетного федералізму. Окрім того, соціальна справедливість фінансування територіальних громад США, у порівнянні з іншими моделями організації міжбюджетних відносин, є вищою, ніж в радянській і китайській моделях, але нижча, ніж у канадській і німецькій моделях [107].

Соціально-орієнтованим варіантом американської моделі є канадська модель організації міжбюджетних відносин, що передбачає місцеве та загальнодержавне оподаткування економічних ресурсів територіальних громад. При поділі податкових надходжень широко застосовується метод додавання ставок, тобто провінції і муніципалітети Канади мають право додавати свої ставки до базової федеральної ставки. Окрім того, у канадській моделі важливу роль відіграють процеси вирівнювання соціально-економічних умов життєдіяльності населення. Оскільки

ступінь відставання фінансової забезпеченості провінцій від середнього рівня по Канаді – це критерій виділення цільових трансфертів, тому близьке до оптимального поєднання економічної ефективності і соціальної справедливості у канадській моделі організації міжбюджетних відносин [74; 300, с. 20-21]. Нині ця модель реалізується не лише в Канаді, а й в Австрії та Швейцарії [308, с. 164].

Німецька модель організації міжбюджетних відносин – це втілення ідеології так званого кооперативного бюджетного федералізму, за якого бюджетна система Німеччини побудована на загальнодержавних податках, надходження від яких розподіляються між усіма її рівнями. Окрім того, одночасно здійснюється їхній частковий перерозподіл (тобто має місце диференціація нормативів відрахувань) так, щоб скоротити розрив між фінансовою забезпеченістю заможних і депресивних регіонів [310, с. 21]. Також передбачена відносно невелика пряма фінансова допомога з бюджетів вищого рівня, проте присутні великі федеральні і спільні програми регіонального розвитку. Окрім того, витратні повноваження розподілені відповідно до принципів ідеології класичного бюджетного федералізму. Особливе значення надається вирівнюванню фіскального потенціалу територіальних громад завдяки системі горизонтальних трансфертів, тому соціальна справедливість у німецькій моделі організації міжбюджетних відносин забезпечується за рахунок економічної ефективності [107; 106].

Певне поєднання тих чи інших елементів описаних моделей організації міжбюджетних відносин знаходять своє відображення у змішаних (гібридних) моделях організації міжбюджетних відносин демонструють перехід від централізованої до децентралізованої моделі [231, с. 133; 277, с. 30].

При цьому, як показує світовий досвід, жодній країні не вдалося створити ідеальну модель фіскального федералізму. Під впливом політичних, історичних і національних факторів склалося безліч бюджетних систем, які помітно відрізняються між собою. Становлення і розвиток систем бюджетного федералізму зазвичай здійснюється методом проб і помилок [285, с. 14].

Таким чином, ефективне функціонування будь-якої моделі бюджетного федералізму передбачає чітке розмежування повноважень між усіма рівнями влади

за видатками, наділення відповідних рівнів влади достатніми для реалізації цих повноважень фіскальними ресурсами, а також згладжування вертикальних і горизонтальних дисбалансів за допомогою системи бюджетних трансфертів для забезпечення на всій території країни певного стандарту державних послуг.

Розглянемо особливості формування місцевих бюджетів та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в окремих сусідніх країнах – Білорусі, Польщі, Румунії та Молдови, які проводили реформи з фінансової децентралізації протягом останніх 25 років. Вибір цих країн обумовлений майже однаковими початковими умовами по основних макроекономічних показниках.

Про ефективність здійснених реформ у фінансуванні місцевого самоуправління та ступінь фінансової децентралізації свідчать такі показники як частка доходів та видатків місцевих бюджетів у ВВП та зведеному бюджеті, частка власних доходів місцевих бюджетів тощо. Розглянемо докладніше ці показники для вказаних країн за період 2010-2017 рр. (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Показники місцевих бюджетів України та сусідніх країн за 2010-2017 рр., %

Показники децентралізації	Країни	Період, рр..							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, %	Білорусь	57,4	56,5	57,7	63,2	60,9	51,9	53,2	51,8
	Молдова	27,6	25,4	26,2	25,6	26,1	28,2	29,4	25,2
	Польща	39,4	38,2	38,2	39,7	40,7	40,8	40,4	н/д
	Румунія	28,6	29,3	30,7	30,1	31,1	32,0	36,9	н/д
	Україна	25,6	21,7	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8	22,6
Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП, %	Білорусь	17,0	16,3	17,2	18,4	20,6	15,9	16,1	15,6
	Молдова	10,6	9,3	10,0	9,4	9,9	9,1	8,9	9,0
	Польща	11,3	10,9	10,9	11,1	11,3	11,1	11,5	н/д
	Румунія	8,4	8,0	7,6	7,5	8,0	7,8	7,8	н/д
	Україна	7,2	6,4	6,9	6,9	6,4	6,1	7,2	16,8
Частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, %	Білорусь	53,5	55,3	56,7	61,6	62,0	55,0	54,8	56,4
	Молдова	28,8	28,9	28,5	29,2	27,9	27,7	25,9	24,3
	Польща	49,1	51,0	49,7	49,3	52,7	50,6	50,1	н/д
	Румунія	28,6	29,3	30,7	30,1	31,1	32,0	30,2	н/д
	Україна	40,2	42,8	44,9	43,1	42,7	40,7	41,4	46,4

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, %	Білорусь	17,2	14,9	16,8	17,7	16,8	15,9	15,8	16,2
	Молдова	10,6	9,9	10,8	8,9	10,2	9,5	8,4	8,8
	Польща	11,5	10,8	10,3	10,3	10,7	10,2	10,5	н/д
	Румунія	7,9	7,9	7,8	7,4	7,8	8,3	7,9	н/д
	Україна	13,6	13,2	15,2	14,3	14,1	14,0	14,5	16,6

Джерело: побудовано автором на основі [37; 40; 42; 241; 312; 320; 322; 323]

Як показує аналіз показників фінансової децентралізації у Білорусі, Молдові, Польщі та Румунії, найбільшій її рівень протягом усього періоду, що досліджується, спостерігався у Білорусі та Польщі, де частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті перевищила 50%. Дещо нижчим рівень децентралізації був у Молдові та Румунії, в яких частка доходів місцевих бюджетів у зведеному доході досягла 30% та вище. Це підтверджує й частка ВВП, що перерозподіляється через місцеві бюджети: найбільша у Білорусі та Польщі (10-15%), дещо менша — у Румунії та Молдові (7-11%).

Водночас, досліджувані країни об'єднує спадна динаміка зміни частки доходів місцевих бюджетів у ВВП протягом 2010-2016 рр., що може свідчити про те, що державний бюджет досі концентрує всі фінансові ресурси бюджетної сфери економіки. Такий висновок можна проілюструвати динамікою зміни значень частки доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті досліджуваних країн.

Далі з'ясуємо структуру бюджетної системи досліджуваних країн, що зумовлює особливості формування бюджетів місцевого самоврядування. Так, консолідований бюджет Білорусі являє собою сукупність республіканського бюджету, обласних бюджетів і бюджету столиці. Через республіканський бюджет перерозподіляється частина фінансових ресурсів між шістьма областями та столицею Білорусі з метою вирівнювання їх соціально-економічного розвитку [241]. Також з фонду республіканського бюджету Білорусі виділяються трансферти за умови дефіциту фінансових ресурсів обласних бюджетів і бюджету столиці для фінансування окремих їхніх витрат і заходів (рис. 1.8.). Незважаючи на те, що бюджетна система Білорусі на місцевому рівні подібна до української подібна в частині поділу доходів, існують суттєві відмінності щодо джерел наповнення

місцевих бюджетів: крім податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств, вагому роль у формуванні податкових доходів місцевих бюджетів Білорусі відіграють податки на власність, а до 2011 р. – також й акцизні податки. [242 , с. 374].

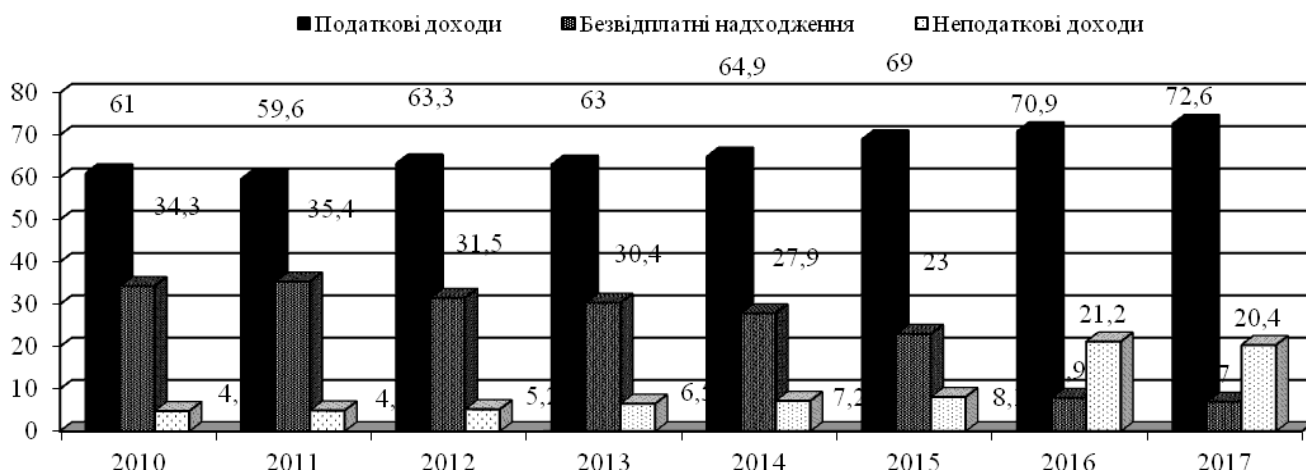

Рис. 1.8. Структура доходів місцевих бюджетів Білорусі за 2010-2017 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [241]

Тож, найбільшу частку доходної частини місцевих бюджетів Білорусі складають податкові надходження, частка яких починаючи з 2012 року постійно збільшувалася та у 2016 році перевищили 70% доходної частини місцевих бюджетів. Водночас, безвідплатні надходження з держбюджету постійно скорочувались та у 2017 році становили усього 7% усіх доходів місцевих бюджетів Білорусі, що свідчить о високому рівні фінансової забезпеченості місцевих бюджетів та дефіциту фінансових ресурсів.

Бюджетна система Молдови представляє єдину систему бюджетів і фондів (національний публічний бюджет), яку формують державний бюджет, бюджети адміністративно-територіальних одиниць (муніципальний бюджет, місцеві бюджети), бюджет державного соціального страхування, а також фонди обов'язкового медичного страхування резидентів Молдови зокрема [323, с. 131] (рис. 1.9.).

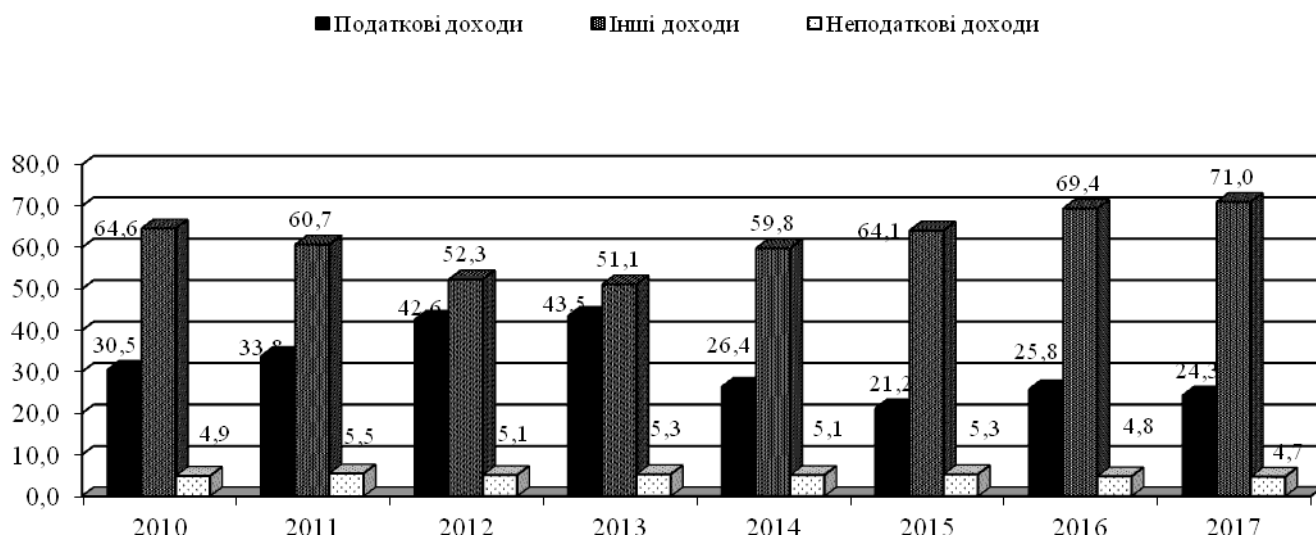

Рис. 1.9. Структура доходів місцевих бюджетів Молдови за 2010-2017 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [250]

Як бачимо з рис. 1.9., власні податкові доходи місцевих бюджетів Молдови у 2010-2017 рр. займали не суттєву частку у їхніх сукупних доходах та мали тенденцію до зменшення. Так, якщо у 2010 році вона становила 30,5%, у 2013 році – 43,5%, то починаючи з 2014 року цей показник почав знижуватися, здебільшого через поширення практики ухилення економічно активного населення від податкових та інших обов'язкових платежів [317]. При цьому, через жорсткі податкові реформи до 60-80% усіх податкових надходжень у місцеві бюджети у різні роки було сформовано за рахунок податку на доходи фізичних осіб. Відповідно, інші доходи, у т.ч. дотації з держбюджету, формують переважну (до 70%) бюджетів місцевого самоврядування, що вказує на їх суттєву фінансову залежність від коштів державного бюджету Молдови, яка помітно зростала починаючи з 2013 року.

У Польщі в результаті проведення двоетапної реформи місцевого самоврядування (муніципальна реформа 1990 р. та регіональна реформа 1998 р.) було оформлено нову систему управління на основі децентралізації влади [256] (рис. 1.10.). Згідно з нею, в країні відсутня ієрархічна структура територіального самоврядування, а зміни, повіти і воєводства є фінансово незалежними одні від

одного, проте підлягають державному нагляду у рамках бюджетного законодавства [257].

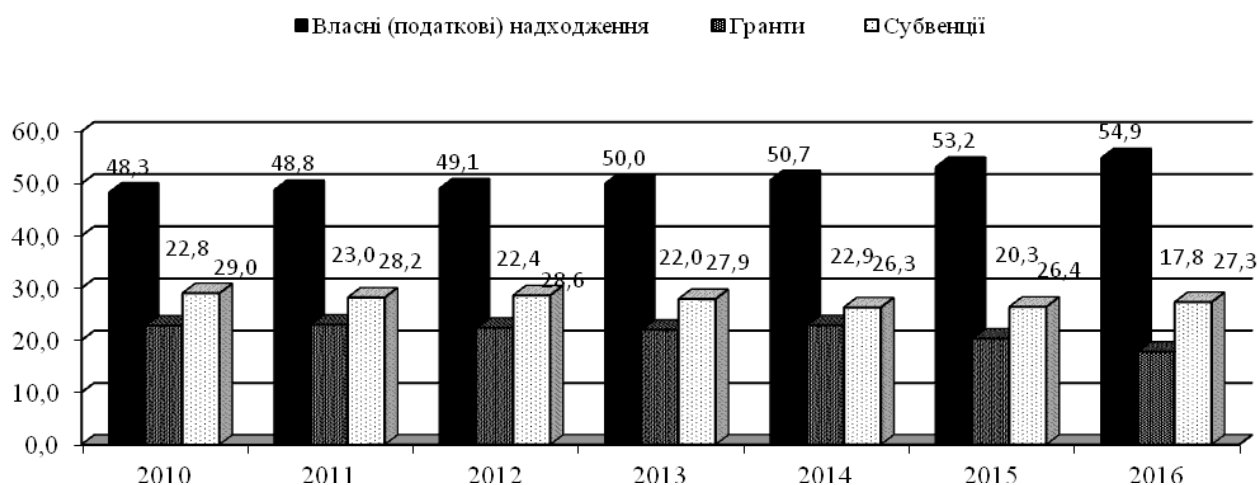

Рис. 1.10. Структура доходів місцевих бюджетів Польщі за 2010-2016 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [327]

Вочевидь, дана модель є доволі ефективною та забезпечує місцеві органи влади помітним рівнем фінансової забезпеченості: починаючи з 2010 року частка власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів постійно зростала та у 2017 році перевищила 55%. Утім, доволі суттєву частку посідають у структурі місцевих доходів й субвенції з держбюджету і гранти, рівень яких залишається майже без змін усі роки.

Побудова бюджетної системи Румунії аналогічна до української та включає державний і місцеві бюджети. Незважаючи на те, що місцеві бюджети в Румунії де-юре самостійні [74, с. 146], де-факто у державі ще спостерігається відносно низький рівень децентралізації фінансових ресурсів місцевого самоврядування, хоч і податкові доходи становлять понад 70% всіх їх доходів (рис. 1.11.). Так, в 2016 р. 76% доходів місцевих бюджетів Румунії становили податкові надходження, що на 4,9 в.п. більше, ніж у 2015 р. Протягом аналізованого періоду третину доходів місцевих бюджетів Румунії формували дотації з державного бюджету (10,2-12,8%) та гранти від ЄС (5,1-8,8%), а неподаткові доходи місцевого самоврядування становили до 5% їх доходів.

Рис. 1.11. Структура доходів місцевих бюджетів Румунії за 2010-2016 рр.,%

Джерело: побудовано автором на основі [316]

У свою чергу, бюджетну систему України створюють державний бюджет та місцеві бюджети (рис. 1.12.), сформовані за рахунок обласних бюджетів, районних бюджетів, бюджетів районів у містах, а також бюджетів місцевого самоврядування.

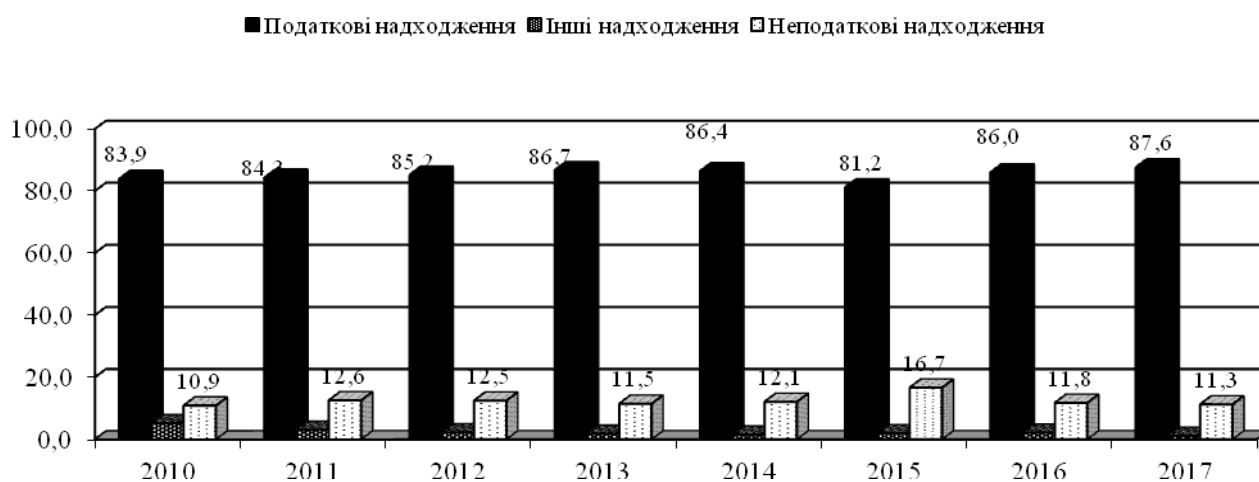

Рис. 1.12. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2010-2017 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [115; 280]

У структурі доходів місцевих бюджетів України за 2010-2017 рр. виділяються податкові надходження (81,2-87,6% усіх доходів), які генеруються насамперед загальнодержавними податками, а саме податком на додану вартість, податком на доходи фізичних осіб, а також податком на прибуток підприємств. Одночасне скорочення податкових надходжень та зростання неподаткових надходжень у 2014-

2015 рр. зумовлене наслідками дестабілізації соціальної та економічної ситуації в Україні.

Поряд з процесами добровільного об'єднання територіальних громад як нових учасників бюджетного процесу на місцевому рівні, нині слухна ідея розширення їх фіскальних можливостей для нівелювання відцентрових тенденцій регіонів України, а також повноцінного фінансування їх видатків [119, с. 68].

Таким чином, результати компаративного аналізу структури доходів місцевих бюджетів вищерозглянутих країн за 2010-2017 рр. доводять, що доступ місцевих органів влади досліджуваних країн до податкових надходжень залежить від низки факторів, а саме [238, с. 14]:

- їх здатності адміністрування того чи іншого податку;
- видів видатків, які місцеві органи влади зобов'язуються фінансувати (табл. 1.6);
- готовності органів державної влади делегувати збір податків на місцевому рівні;
- конституційних і законодавчих вимог бюджетного законодавства та ін.

Таблиця 1.6

Частка видатків місцевих бюджетів України та сусідніх країн у ВВП за 2010-2017 рр., %

Видатки	Країни	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	Білорусь	16,2	14,1	15,9	17	16,1	15,1	15,1	13
	Молдова	9,5	8,8	9	7,8	8,8	8,5	7,6	8,2
	Польща	6,7	6,5	6	6	6,2	5,9	6,5	n/a
	Румунія	6,8	6,6	6,5	6,4	6,6	6,9	6,7	n/a
	Україна	12,9	12,6	14,4	13,7	13,4	13,4	14	16
Видатки на загальнодержавні функції	Білорусь	3,5	2,5	3,7	4,4	4,3	3,6	3,5	7,4
	Молдова	0,6	0,8	0,6	0,7	0,7	0,9	0,6	0,8
	Польща	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	n/d
	Румунія	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	n/d
	Україна	0,9	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8
Видатки на економічну діяльність	Білорусь	2,1	2,1	2	2,2	1,9	1,7	1,7	2,6
	Молдова	1,4	1,2	1,5	1,1	2,0	1,6	0,6	0,9
	Польща	3,0	2,9	2,5	2,5	2,7	2,5	2,0	n/d
	Румунія	1,7	1,9	1,8	1,7	1,7	1,9	1,7	n/d
	Україна	0,7	0,9	0,9	0,6	0,6	1,0	1,5	1,9

Продовження табл. 1.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Видатки на житлово-комунальне господарство	Білорусь	2,3	2,1	2,3	2,4	2,2	1,8	1,6	0,01
	Молдова	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,8
	Польща	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	н/д
	Румунія	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	н/д
	Україна	0,4	0,6	1,3	0,5	1,1	0,8	0,7	0,9
Видатки на охорону здоров'я	Білорусь	3,1	2,8	3,1	3,2	3,1	3,3	3,4	0,8
	Молдова	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
	Польща	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	н/д
	Румунія	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	н/д
	Україна	3,2	2,9	3,2	3,2	2,9	3,0	2,6	2,9
Видатки на освіту	Білорусь	4,2	3,8	4,0	4,1	3,9	4,0	4,1	0,7
	Молдова	6,4	5,8	6,0	5,2	5,3	5,2	4,9	5,0
	Польща	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	н/д
	Румунія	2,0	1,8	1,8	1,9	2,1	2,1	2,0	н/д
	Україна	4,6	4,4	4,9	4,9	4,5	4,2	4,0	4,6
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	Білорусь	1,0	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	1,6
	Молдова	0,9	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
	Польща	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	2,6	н/д
	Румунія	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,3	н/д
	Україна	3,1	3,1	3,4	3,7	3,6	3,7	4,5	4,7

Джерело: побудовано автором на основі [37; 38; 42; 241; 312; 315; 316; 327]

Як можна бачити з табл. 1.6 найбільшу частку у ВВП видатки місцевих бюджетів посідають у Білорусі, хоча в останні роки вона й дещо знизилася – з 17 до 13%. Найменша частка місцевих видатків у ВВП забезпечуються у Румунії та Польщі (6,7% та 6,5%). Також важливо відзначити, що за останні роки у цілому майже усі країни у нашому дослідженні скоротили частку ВВП, що перерозподіляється у вигляді місцевих видатків: Білорусь — з 16,2% до 13%, Молдова — з 9,5% до 8,2%, Польща та Румунія — до 6,7-6,8%.

Таке скорочення відбулося здебільшого за рахунок скорочення видатків на економічну діяльність у Молдові та Польщі, на житлово-комунальне господарство у Білорусі та Румунії, на освіту – у Молдові, на соціальний захист - у всіх країнах, що досліджувалися, тоді як видатки на загально-державні функції залишалися без змін або збільшилися.

Так, Білорусь протягом аналізованого періоду найбільшу частку ВВП перерозподіляє через місцевий рівень влади на загальнодержавні функції (до 7,4% ВВП), житлово-комунальне господарство (до 2,4% ВВП) та освіту (до 4,1% ВВП). Через місцеві бюджети Молдови та Румунії найбільша частка ВВП перерозподіляється через видатки на освіту (4,9-6,4% та 1,8-2,1% відповідно).

Найвища частка видатків на економічну діяльність спостерігаються на прикладі місцевих бюджетів Польщі (2,0-3,0%).

Для порівняння — місцеві бюджети в Україні несуть більше видатків на охорону здоров'я (до 2,9% ВВП у 2017 р.), освіту (до 4,6% ВВП), соціальний захист та соціальне забезпечення (до 4,7% ВВП). Тоді як видатки на загальнодержавні функції та житлово-комунальне господарство посідають дуже невелику частку ВВП (0,8% та 0,9% відповідно).

Як бачимо, особливостями реформи децентралізації є не лише делегування повноважень на місцевий рівень, а й одержання територіальними громадами можливостей самостійного розпорядження фінансами зокрема. Вивчаючи вибірково європейський досвід щодо децентралізації фінансів місцевих органів влади, зазначимо, що в бюджеті гмін Республіки Польща залишається до 60% зібраних податкових надходжень (40% бюджету гміни становлять субвенції та дотації з державного бюджету), тоді як українські територіальні громади ще в 2014 р. мали право розпоряджатися лише 20% власних доходів (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Доходи місцевих бюджетів окремих країн Європи

№	Країни	Структура джерел доходів місцевих бюджетів	Бюджетоутворюючі надходження
1	Німеччина	80% - власні джерела, 15% - дотації з центрального бюджету та 5% - доходи від економічної діяльності	Податки на придбання земельної ділянки, землю, кіно, пиво, собак, лотереї, кінні перегони та гральні заклади, пожежну охорону, прибуток підприємств
2	Польща	60% - власні джерела та 40% - субвенції та дотації з державного бюджету	Податки на прибуток, нерухомість, доходи фізичних осіб, аграрний податок, дотація на освіту, інші дотації
3	Швеція	60% - власні джерела та 40% - дотації з державного бюджету	Податки на майно фізичних осіб, нерухомість, послуги влади населенню, церкви
4	Франція	40% - власні джерела та 60% - дотації з державного бюджету	Податки на професію, сім'ю, житло (накладається на кожного власника або орендаря умебльованої квартири), землю, будівлі, прибирання територій, продаж нерухомості, використання комунікацій, туристичний збір

Джерело: побудовано автором на основі [78]

Як і в Республіці Польща, у історично централізованій Франції жодна комуна не забезпечує себе доходами у повному обсязі (40% - власні джерела та 60% - дотації з державного бюджету). Проте, у Франції функціонує найжорсткіша серед країн Європи податкова система. Водночас, вартий уваги режим сімейного

оподаткування доходів фізичних осіб, яким передбачено застосування так званого сімейного коефіцієнту, залежного від сімейного стану та кількісного складу сім'ї у розрахунках оподатковуваних доходів [240, с. 27]. В Україні запровадження системи сімейного оподаткування доходів фізичних осіб на основі диференціації платників податків за сімейним станом та їх фактичною платоспроможністю за допомогою введення системи сімейних коефіцієнтів і встановлення прогресивних ставок за податком на доходи фізичних осіб дозволить якнайповніше реалізувати принцип соціальної справедливості оподаткування та оптимізувати механізм розподілу доходів місцевого населення [241, с. 56]. Крім польського та французького досвіду, цікаві приклади бюджетної децентралізації об'єднаних земель у федеративній Німеччині та Швеції, де сформоване дворівневе місцеве самоврядування на основі муніципалітетів (місцевий рівень влади) та ландстингів (регіональний рівень влади).

Погоджуючись з поглядами швейцарського історика А. Гассера (Adolf Gasser), наведеними у праці «Незалежність комун як порятунок Європи» (Communal freedom as salvation of Europe, 1939), що узагальнюють європейський досвід фіскальної політики на місцевому рівні, можна виділити дві основні відмінності у місцевих фінансах країн Європи [311, с.105-124]. Так, у країнах з імунітетом проти монархічної та бюрократичної централізації влади (Великобританія, Данія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Латвія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія та ін.), пріоритет надається фіскальній автономії, а в доходах бюджетів місцевого самоврядування домінують надходження від місцевих податків. Наприклад, самостійність шведських комун і ландстингів ґрунтується насамперед на власній податковій базі [113; 138].

Таким чином, зарубіжний досвід доводить, що необхідною умовою заможних територіальних громад в Україні є наявність відповідальних місцевих органів влади, які повинні володіти певними фінансовими можливостями для надання необхідного обсягу суспільних послуг і розбудови соціальної інфраструктури.

Підсумовуючи сказане, вважаємо, що фіскальна децентралізація територіальних громад є запорукою децентралізації владної вертикалі, становлення ефективної системи місцевого оподаткування, а також інструментом регулювання

розвитку територіальних громад. Саме фіскальна децентралізація повинна стимулювати територіальні громади до фінансової автономії, пошуку додаткових власних фіскальних ресурсів, а також активізації фінансового потенціалу задля повного та якісного забезпечення їх населення достатнім обсягом бюджетних послуг.

Висновки до Розділу 1

Завершивши огляд теоретичних основ формування бюджетів місцевого самоврядування, можна сформулювати наступні висновки:

1. З'ясовано, що бюджети місцевого самоврядування виражають багатогранну систему економічних відносин, встановлених між урядом та територіальними громадами з питань формування, використання та розподілу валового внутрішнього продукту в грошовому вимірнику для задоволення потреб населення територіальних громад та їх об'єднань, а також виступають кількісним та якісним інструментом оцінки фінансових та економічних результатів діяльності органів місцевого самоврядування за бюджетний період. Звідси випливає, що місцеве самоврядування – це право територіальних громад та їх об'єднань на самостійне прийняття рішень щодо формування, використання та розподілу економічних ресурсів для задоволення потреб місцевого населення у суспільних благах чи послугах.

2. Вважаємо, що для ефективного здійснення процесу фіскальної децентралізації необхідні певні законодавчі, інституційні, політичні, фіскальні умови, організаційні, а також економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування. Водночас, пріоритетом в бюджетуванні фіскальних ресурсів територіальних громад та їх об'єднань є економічні умови, забезпеченням яких для ефективного здійснення процесу фіскальної децентралізації займається безліч організацій, що формують ринкову інфраструктуру національної економіки на сучасному етапі.

3. Встановлено, що економічна сутність процесу фіскальної децентралізації полягає в тому, що це – процес передачі фіскальних функцій

держави по владній вертикалі. Звідси випливає, що чим більше державою буде надано прав місцевому самоврядуванню на формування, затвердження, виконання податкових планів і кошторисів, то тим краще будуть використовуватися фіскальні ресурси окремих територіальних громад, регіонів, самої країни для вирішення питань місцевого значення.

4. Соціальна сутність процесу фіскальної децентралізації полягає в тому, що уможливорює якісне та обґрунтоване задоволення соціальних потреб місцевого населення завдяки наближеності органів місцевого самоврядування до населення та безпосередній взаємодії з ними. Звідси випливає, що територіальна громада, яка зацікавлена у подальшому соціально-економічному розвитку, не може байдуже ставитися до порушення принципу територіальної справедливості щодо наявності доступу до суспільних благ. Тобто, рішення про надання суспільних благ повинні приймати місцеві мешканці, які отримують ці блага та сплачують податки і збори з метою оплати їх надання.

5. Проведений моніторинг досвіду формування бюджетів місцевого самоврядування України та окремих сусідніх країн – Білорусі, Польщі, Румунії та Молдови за період 2010-2017 рр. доводить, що доступ місцевих органів влади досліджуваних країн до податкових джерел надходжень залежить від їх здатності адміністрування того чи іншого податку; видів видатків, які місцеві органи влади зобов'язуються фінансувати; готовності органів державної влади делегувати збір податків на місцевому рівні; конституційних і законодавчих вимог бюджетного законодавства тощо.

6. Вважаємо, що необхідною умовою заможних територіальних громад в Україні є наявність відповідальних місцевих органів влади, які повинні володіти певними фінансовими можливостями для надання необхідного обсягу суспільних послуг і розбудови соціальної інфраструктури. Важливе значення мають фіскальна та/або фінансова автономія місцевої влади при формуванні доходної бази бюджетів українських територіальних громад.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора [141; 185; 186; 188; 191; 192].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

2.1. Джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування

Ефективне виконання місцевим самоврядуванням покладених на них функцій і завдань можливе лише у разі достатності фінансових ресурсів, які знаходяться в їхньому розпорядженні. Відповідно, недостатність або обмеженість фінансових можливостей місцевих органів влади може стати фактором, що сприятиме гальмуванню процесів фіскальної децентралізації в державі. У зв'язку з цим виникає необхідність у поглибленому дослідженні джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

Усі доходи місцевих бюджетів представлені чотирма великими категоріями: власними та закріпленими доходами, регулюючими доходами та місцевими запозиченнями.

До власних доходів органів місцевого самоврядування відносяться доходи місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів – податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, а також цільові фонди органів місцевого самоврядування. Закріплені доходи місцевого самоврядування, що також включають податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. Під регулюючими доходами місцевого самоврядування розуміють міжбюджетні трансферти, що складаються з дотацій вирівнювання (базових дотацій), додаткових дотацій та субвенцій. Тоді як запозичення органів місцевого самоврядування, які формуються за рахунок випущених облігацій місцевих позик, отриманих позик, кредитів, відкритих кредитних ліній у фінансових установах.

Розглянемо динаміку зміни доходів місцевих бюджетів України за період

2010-2017 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Динаміка зміни доходів бюджетної системи України
за період 2010-2017 рр., млрд. грн.**

№ п/п	Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Приріст, %	
										2010-2014 рр.	2014-2017 рр.
1	Доходи місцевих бюджетів України, у т. ч.:	80,5	86,5	100,8	105,2	101,1	120,5	170,6	229,5	25,59	127,00
1.1	загальний фонд	67,6	71,4	81,2	84,9	80,2	101,6	146,6	192,7	18,64	140,27
1.2	спеціальний фонд	12,9	15,1	19,6	20,3	20,9	18,9	24,0	36,8	62,02	76,08
2	Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	25,60	21,72	22,63	23,76	22,18	18,48	21,80	22,57	x	1,76
2	Доходи Держбюджету, у т. ч.:	233,9	311,8	344,7	337,6	354,8	531,5	612,1	787,5	51,69	121,96
2.1	загальний фонд	201,1	263,3	288,5	290,1	308,7	501,1	571,6	694,5	53,51	124,98
2.2	спеціальний фонд	32,8	48,5	56,2	47,5	46,1	30,4	40,5	93,0	40,55	101,74
1	Доходи зведеного бюджету України, у т. ч.:	314,4	398,3	445,5	442,8	455,9	652,0	782,7	1017,0	45,01	123,08
1.1	загальний фонд	268,7	334,7	369,7	375,0	388,9	602,7	718,3	887,2	44,73	128,13
1.2	спеціальний фонд	45,7	63,6	75,8	67,8	67,0	49,3	64,4	129,8	46,61	93,73

Джерело: побудовано автором на основі [37]

Відтак, доходи місцевих бюджетів зросли з 2010 по 2017 рр. майже у 2 рази, при цьому основний їх приріст відбувся у період 2014-2017 рр., тобто після початку реформи децентралізації. Максимального значення доходи місцевих бюджетів України досягли саме у 2017 р. – 229,5 млрд грн. Варто відзначити, що найбільше зростання після початку реформи відбулося у загальному фонді місцевих бюджетів: 140,3% у 2014-2017 рр. проти 18,7% у 2010 – 2014рр. Навпаки, спеціальний фонд місцевих бюджетів зростав у вказані періоди часу майже рівномірно: 62% та 76,1% відповідно.

При цьому частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України за

аналізованих період майже не змінилися. Утім, до 2014 року вона майже щорічно знижувалася: з 25,6% до 18,5% зведеного бюджету. Тоді як після 2014 року вона почала зростати на кінець 2017 року досягла 22,57% зведеного бюджету.

Аналогічна ситуація спостерігалася й з доходами Держбюджету, які з 2010 р. по 2015р. зросли лише на 51,69%, а починаючи з 2014 р. — більш ніж на 120% та становили 787,5 млрд. грн. або 77,43% зведеного бюджету держави, що на 4% менше ніж у 2015 р. (рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Динаміка частки власних та закріплених місцевих доходів у зведеному бюджетній системі України у 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [37]

Відповідно, доходи зведеного бюджету України за 2010-2014 рр. зросли на 45%, тоді як у 2014-2017 рр. — на 123%. Загалом, за 2010-2016 рр. зростання склало 149,0%, в абсолютному значенні - з 314,4 млрд грн у 2010 році до 782,7 млрд грн у 2016 році. У 2017 р. доходи Зведеного бюджету України вперше перевищили 1 трлн грн, склавши у т. ч. у загальному фонді – 887,2 млрд грн, у спеціальному – 129,8 млрд грн, що вказує на перевагу застосування фіскального методу мобілізації таких доходів [5, с.74].

Розглянемо тепер за рахунок яких джерел протягом останніх років, особливо після початку реформи децентралізації відбувався приріст доходів місцевих органів влади, зокрема територіальних громад, а також збільшення їхньої частки у доходах

зведеного бюджету (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура власних та закріплених доходів місцевих бюджетів, %, 2010-2017 рр.

Джерела доходів	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Приріст
Податкові надходження	83,9	84,5	85,2	86,7	86,4	81,6	86,1	87,6	3,7
Неподаткові надходження	10,9	15,5	14,8	13,3	13,6	18,4	13,9	11,3	0,4
доходи від операцій з капіталом	3,2	2,1	1,7	1,3	1,1	1,4	0,8	0,8	-2,4
Цільові фонди	2	1	0,6	0,4	0,4	0	0	0,3	-1,7
Інші надходження	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Так, за даними Державної казначейської служби України, власні та закріплені доходи місцевих бюджетів України за 2010-2017 рр. зросли з 80,5 млрд грн до 229,5 млрд грн, тобто на 185%, у т. ч. за загальним фондом – 65,8 млрд грн, за спеціальним фондом – 36,8 млрд грн.

Як можна побачити з таблиці 2.2, найсуттєвішу частку у власних та закріплених доходах місцевих бюджетів України протягом аналізованого періоду посідають податкові надходження. При цьому протягом аналізованого періоду спостерігалось зростання питомої ваги таких надходжень у власних та закріплених доходах місцевих бюджетів з 83,9% у 2010 р. до 86,7% у 2013 р., після чого протягом двох років відбувалося певне зниження податкових надходжень, а вже з 2015 р. аж до 2017 р. податкові надходження знов зростали до 87,6%. Таким чином, приріст частки податкових надходжень у місцевих бюджетах за останні 7 років склав майже 4% (рис.2.2.).

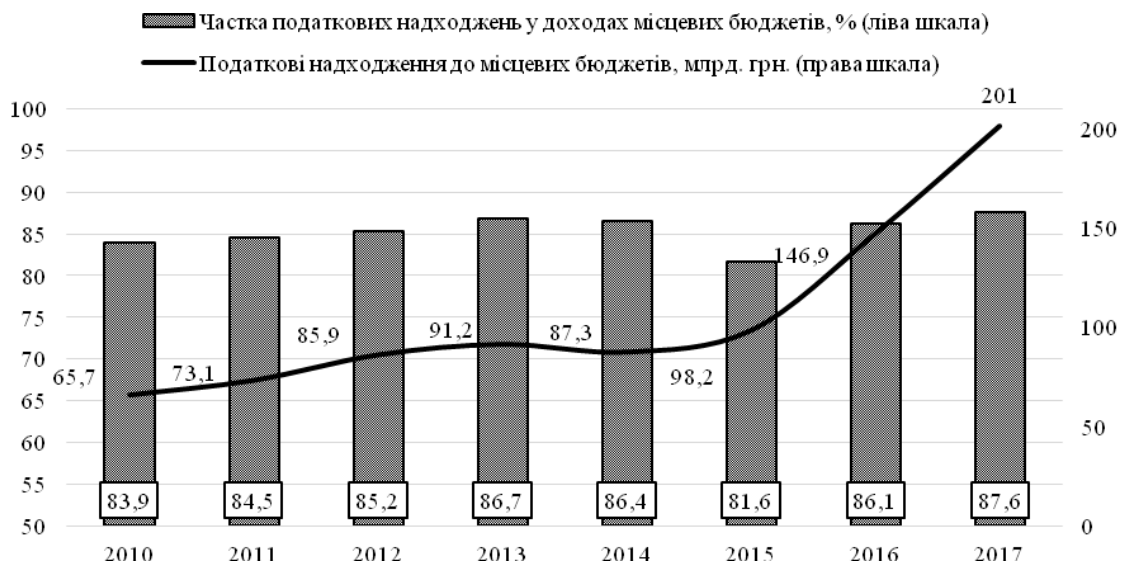

Рис. 2.2. Динаміка зміни податкових надходжень до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [37]

Також виділимо показники власних доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад, яких у 2015 р. було сформовано 159, а у 2016 р. – ще 207 (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка зміни власних доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад України за 2015-2017 рр.

№ п/п	Джерела власних доходів ОТГ	2015 р.		2016 р.		2017 р.		Приріст, 2017-2015 рр.	
		Обсяг, млн грн	Частка, %	Обсяг, млн грн	Частка, %	Обсяг, млн грн	Частка, %	млн грн	%
1	Всього	1100,0	100	4959,6	100	9275,6	100	8175,6	743,24
1.1	Податок на доходи фізичних осіб	43,0	3,9	1749,0	35,3	5211,7	56,2	5168,7	12020,23
1.2	Акцизний податок	219,0	20	709,1	14,3	794,2	8,56	575,2	262,65
1.3	Плата за землю	354,0	32,2	1168,1	23,6	1402,0	15,11	1048	296,05
1.4	Єдиний податок	284,0	25,8	1042,0	21	1402,6	15,12	1118,6	393,87
1.5	Податок на нерухоме майно	-	-	76,8	1,5	132,5	1,43	55,7	72,53

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Так, власні доходи бюджетів об'єднаних територіальних громад, що у 2015 р. становили лише 0,2% доходів зведеного бюджету України, завдяки новим умовам

формування бюджетів зросли у 2016 р. — до 4959,6 млн. грн, та до 9275,6 млн. грн. у 2017 р., що вже становило майже 1% доходів зведеного бюджету України. Підвищення ефективності адміністрування об'єднаними територіальними громадами місцевих податків і зборів може свідчити про поступовий відхід від використання, здебільшого, регулюючих доходів місцевого самоврядування на потреби об'єднаних територіальних громад.

При цьому, якщо у 2015 р. частка податку на доходи фізичних осіб складала у структурі доходів ОТГ лише 4%, то внаслідок реформи у 2017 р. його частка перевищила 50% цих доходів. Відповідно, частки інших доходів дещо знизились: від акцизного податку – з 20% у 2015 р. до 8,56% у 2017 р.; від плати за землю — від 32,2% до 15,11% , від єдиного податку — від 25,8% до 15,12%. Хоча, усі види доходів ОТГ продемонстрували значний приріст за ці роки.

Приріст доходів від податку на доходи фізичних осіб за два роки склав 5 млрд. грн, що є найбільшим приростом серед інших джерел доходів ОТГ (120 разів). Надходження від єдиного податку зросли на 1,1 млрд грн або у 4 рази. У цілому доходи ОТГ збільшилися з 2015 р. по 2017 р. на 8,2 млрд. грн. або у 7,4 рази.

Водночас, частка неподаткових надходжень, що включають доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу, власні надходження бюджетних установ, інші неподаткові надходження, у загальній структурі доходів місцевих бюджетів знизилася: з 18,4% у 2015 році до 11,3% у 2017 р. (рис.2.3.), хоча в абсолютному виразі обсяг цих доходів помітно зріс з 20,1 млрд грн до 26 млрд грн. У результаті порівняно з 2010 р. частка неподаткових надходжень до місцевих бюджетів залишилася майже без змін: 11,3% проти 10,9%, тоді як приріст становив 24 млрд грн або 1200%.

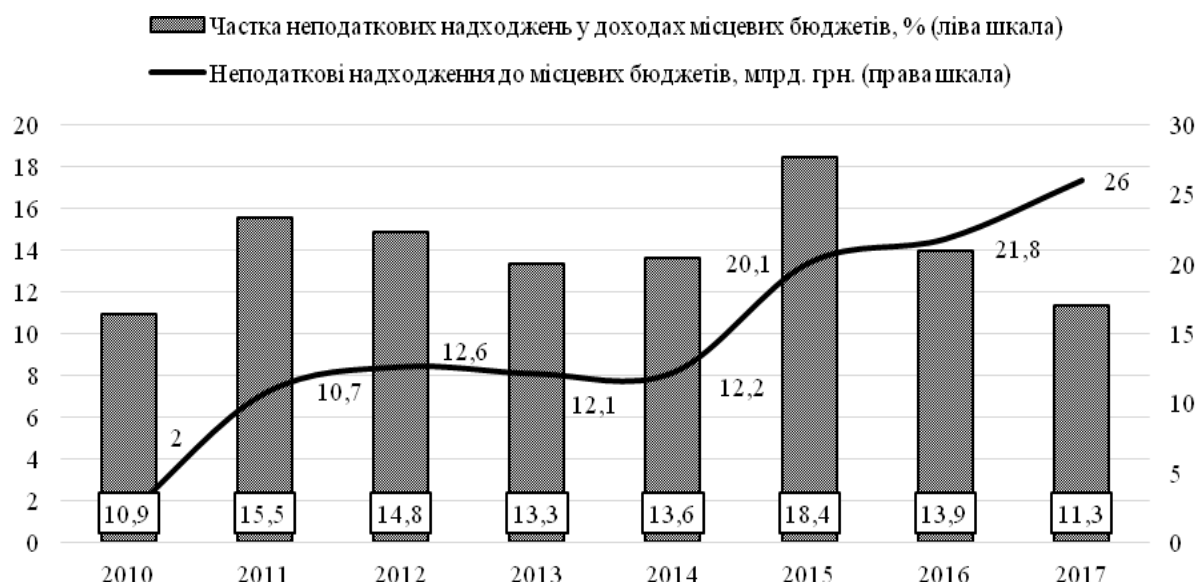

Рис. 2.3. Динаміка зміни неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [37]

У структурі неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр. найбільша питома вага припадала на власні надходження бюджетних установ, які у період 2010-2015 рр. постійно зростали та досягли майже 80% усіх неподаткових надходжень. Утім, починаючи з 2015 р. їхня частка почала зменшуватися і досягла 65,2% порівняно з 75,5% (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структура неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Показники	Період, рр.							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сума неподаткових надходжень, млрд. грн.	2,0	10,7	12,6	12,1	12,2	20,1	21,8	26,0
Частка доходів від власності та підприємницької діяльності, %	10,6	3,7	4,8	3,8	2,8	2,4	8,2	9,0
Частка адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної діяльності, %	11,4	17,8	13,8	15,9	12,9	14,1	15,4	15,3
Частка власних надходжень бюджетних установ у неподаткових надходженнях місцевих бюджетів, %	75,6	75,3	75,1	73,1	78,2	75,9	67,9	65,2
Інші неподаткові надходження, %	2,4	3,2	6,3	7,2	6,1	7,6	8,5	10,4

Джерело: побудовано автором на основі [37]

Друге місце серед неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України у 2010-2017 рр. посідали за обсягом адміністративні збори, а також доходи від некомерційної діяльності, частка яких внаслідок поступового зростання перевищила у 2017 р. 15% неподаткових надходжень. Також протягом вказаного періоду зросла частка інших неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України: з 2,4% у 2010 р. до 10,4% у 2017 р.

Утім, частка доходів від власності та підприємницької діяльності дещо знизилася – з 10,9% у 2010 р. до 9% у 2017 р. таке зниження відбулося незважаючи на дуже суттєвий приріст неподаткових надходжень до місцевих бюджетів у цілому – з 2 млрд грн у 2010 р. до 26 млрд грн у 2017 р. При цьому, необхідно відзначити, що різний приріст неподаткових надходжень відбувся саме у 2015 р., після початку реформи фінансової децентралізації, а саме – з 12,2 млрд грн до 20,1 млрд грн, або на 64,7%.

Інші джерела власних та закріплених доходів місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр., а саме – доходи від операцій з капіталом, та цільові фонди органів місцевого самоврядування – посідали дуже незначну частку у структурі доходів протягом аналізованого періоду. При цьому доходи від операцій з капіталом та цільові фонди помітно скоротилися з 2010 р. і станом на кінець 2017 р. становили менше ніж 1% кожний.

Зокрема, доходи від операцій з капіталом до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр. знизилася з 2556,3 млн грн (3,2% у доходах місцевих бюджетів) у 2010 р. до 1873,6 млн грн (0,8% у доходах місцевих бюджетів) у 2017 р., що можна пояснити з неефективним використанням майна комунальної власності (рис. 2.4.).

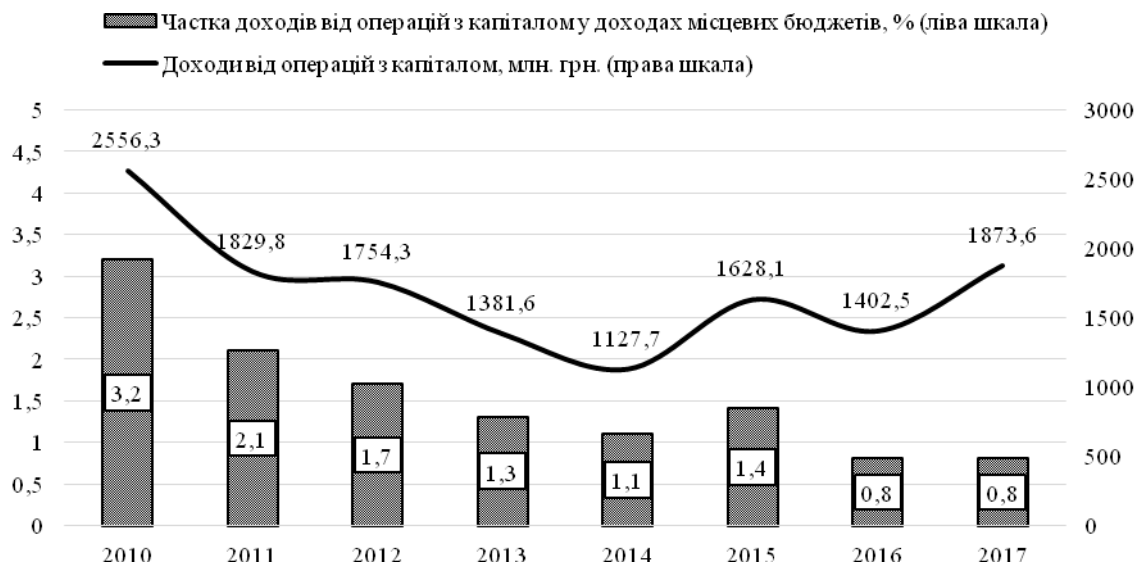

Рис. 2.4. Динаміка зміни находжень доходів від операцій з капіталом до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [37]

Окремо варто відзначити доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів як одне із джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування, які акумулюються та використовуються з метою реалізації інвестиційних проектів територіальних громад зокрема. Так, такі доходи протягом аналізованого періоду зросли вп'ятеро: з 4,7% у 2010 р. до 24,9% у 2017 р. (табл. 2.5). За підсумками 2017 р. бюджет розвитку місцевих бюджетів склав 20,8 млрд. грн., який був сформований насамперед за рахунок коштів, одержаних з загального фонду бюджету до бюджету розвитку, хоча донедавна формувався, здебільшого, за рахунок надходжень єдиного податку, яких вилучено до доходів загального фонду місцевих бюджетів з 2015 р. Також зросли доходи бюджету розвитку об'єднаних територіальних громад з 1,9 млрд. грн. (8,2% доходів бюджету розвитку місцевих бюджетів) до 2,7 млрд. грн. (7,7% доходів бюджету розвитку місцевих бюджетів).

**Структура доходів бюджету розвитку місцевих бюджетів України
за період 2010-2017 рр.**

№	Показники	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів, млрд грн	3,3	13,3	14,1	13,2	11,1	23,3	46,9	35,1
1.1	Доходи бюджету розвитку об'єднаних територіальних громад, млрд грн	-	-	-	-	-	1,9	1,2	2,7
2	Частка доходів бюджету розвитку в доходах місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів), %:	4,7	15,3	14,1	12,5	10,2	14,2	27,5	24,9
2.1	Єдиний податок	0,0	2,3	4,8	6,3	7,2	0,0	0,0	0,0
2.3	Інші надходження	0,1	0,2	0,8	0,8	0,5	0,6	0,8	0,8
2.4	Кошти, одержані з загального фонду бюджету до бюджету розвитку	1,4	10,7	6,8	4,1	1,4	12,3	26,0	20,8
2.5	Надходження від відчуження майна	1,5	0,6	0,7	0,6	0,4	0,6	0,2	0,3
2.6	Надходження від продажу землі	1,7	1,5	1,0	0,7	0,7	0,7	0,5	0,6

Джерело: побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [38]

Окрім власних та закріплених доходів, важливу участь у формуванні доходної частини місцевих бюджетів відіграють регулюючі доходи, до яких згідно з Бюджетним Кодексом України віднесено:

1. Дотації вирівнювання або так звані базові дотації, що надаються державою для здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності територіальних громад. Такі дотації формують загальний фонд трансфертів з державного бюджету (Дод. Д, табл. Д.2), що отримуються на місцевому рівні.

2. Додаткові дотації, що компенсують втрачені доходи місцевих бюджетів у зв'язку з наданням пільг, передбачених на державному рівні. Такі дотації формують загальний фонд трансфертів з державного бюджету, які на безоплатній та безповоротній основі передані в місцеві бюджети

3. Субвенції, які використовуються з певною метою та за певним алгоритмом, визначеним органом, що прийняв рішення надати субвенцію певній територіальній громаді. Субвенції соціального призначення формують загальний фонд трансфертів з державного бюджету. Водночас, спеціальний фонд трансфертів з державного бюджету формують інші субвенції, що не спрямовуються на реалізацію програм

соціального захисту на державному рівні. До них, зокрема, відносяться інвестиційні та інфраструктурні, медичні та освітні субвенції.

Усі вони – базова та додаткова дотація разом із субвенцією представляють собою у сукупності трансферти Державного бюджету до місцевих бюджетів. Окрім них, до регулюючих доходів місцевих бюджетів Світовий Банк відносить реверсні дотації, що являють собою кошти, що передаються з місцевого бюджету до державного для горизонтального вирівнювання платоспроможності територій.

Якщо подивитися на динаміку регулюючих доходів місцевих бюджетів у 2010 – 2017 рр. (рис. 2.5.), можна побачити, що загальний обсяг трансфертів з державного бюджету, отриманих місцевими бюджетами протягом аналізованого періоду зріс з 78,18 млрд. грн. у 2010 р. до 272,94 млрд. грн. у 2017 р., тобто у 3,5 рази.

Рис. 2.5. Динаміка зміни регулюючих доходів місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [39]

Водночас, обсяг місцевих фінансових ресурсів, переданих до державного бюджету з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територіальних громад, тобто реверсної дотації, зменшився з 6398,8 млн. грн. у 2010 р. до 3895,1 млн. грн. у 2017 р. Утім, треба відзначити, що основне скорочення обсягів реверсної дотації відбувалося починаючи з 2010 р. та до початку реформи децентралізації. Тоді як після її початку розпочалася зворотна тенденція із

підвищення її обсягів для вирівнювання платоспроможності територій – з 1952,6 млн. грн. у 2014 р. до 3895,1 млн. грн. Водночас, чистий оборот доходів місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів зростає і на кінець 2017 р. становив 269046,5 млн. грн. (рис. 2.6.).

Рис. 2.6. Структура міжбюджетних трансфертів в Україні за 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [39]

Ще одним джерелом формування доходів місцевих бюджетів є запозичені фінансові ресурси, сформовані завдяки випуску облігацій місцевих позик, отриманим кредитам, а також відкритим кредитним лініям у фінансових установах протягом 2010-2017 рр.

На відміну від міжбюджетних трансфертів такі ресурси надходять до місцевих бюджетів із дотриманням основних принципів кредитування – їх цільового призначення (територіальні громади повинні чітко визначити мету використання запозичених фінансових ресурсів), строковості передачі кредитором фінансових ресурсів позичальнику (фінансові ресурси кредитора передаються територіальним

громадам на певний термін, узгоджений між ними умовами договору), платності використання запозичених фінансових ресурсів (територіальна громада повертає кредитору не лише всю суму запозичених фінансових ресурсів, а й сплачує відсотки за їх використання), забезпеченості (гарантією повернення кредитору запозичених фінансових ресурсів територіальними громадами є їхнє майно, що перебуває в їхній власності), а також повернення (територіальні громади повинні повернути кредитору запозичені фінансові ресурси в повному обсязі).

В теоретичних дослідженнях відмічається роль муніципальних цінних паперів як регуляторів регіонального ринку. Як регулятори місцевих ринків цінні папери випускаються для вирішення бюджетних, інвестиційних та соціальних задач.

Бюджетна задача, яка стоїть перед місцевими органами влади при випуску муніципальних позик, полягає в реалізації таких цілей:

- згладжування нерівномірності надходжень податків до бюджету. В бюджетному процесі традиційно присутні так звані касові розриви, які обумовлюються фактором циклічності надходжень до бюджету грошових засобів по періодам та необхідністю здійснення рівномірності фінансування планових бюджетних витрат, а також можливістю непередбачених надзвичайних ситуацій, які вимагають значних бюджетних ресурсів;

- фінансування поточних витрат (покриття дефіциту бюджету). Виникнення бюджетного дефіциту, що представляє собою перевищення витрат бюджету над його доходами, що пов'язано з дією різноманітних факторів, найважливішими з яких є: постійне випередження збільшення фінансування соціальних витрат порівняно з темпами приросту доходів; кризові явища в економіці; неефективність кредитно-фінансових зв'язків; необхідність здійснення крупних централізованих вкладень в розвиток виробничої та соціальної сфери; надзвичайні обставини, які призводять до виснаження існуючих резервів. При цьому треба брати до уваги те, що суми податкових надходжень до місцевого бюджету обмежені нормативами, які встановлені законодавчо;

- вирішення проблеми неплатежів. Критична ситуація в сфері грошового обороту, хронічні неплатежі та зростання заборгованості підприємств перед

бюджетом та позабюджетними фондами ставлять перед місцевими органами влади проблему наповнення бюджету грошовими засобами;

- зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів із вищих бюджетів. В свою чергу міжбюджетні трансферти займають значне місце в формуванні доходів місцевих бюджетів, але їх перерозподіл також впливає з одного боку в регіонах з високим рівнем бюджетних надходжень на їх зниження, а з іншого території з низьким рівнем цих надходжень навпаки отримують додаткові доходи. Це впливає на рівномірний розподіл доходів на місцевому рівні;

- зменшення навантаження на державний бюджет. Держава не має достатньо фінансових ресурсів аби фінансувати довгострокові проекти в регіонах. В таких умовах місцеві запозичення дозволяють не чекати додаткового фінансування з Державного бюджету, а відразу реалізовувати капіталоемкі проекти, тим самим у держави залишаються кошти для фінансування своїх завдань в повній мірі і розподілити поточні капітальні витрати на довгостроковий період [48, с. 314]

Соціальна задача випуску позик полягає в реалізації однієї з головних функцій місцевих органів влади – забезпечення сталого соціального розвитку територіальних громад. Соціальна сфера – охорона здоров'я, освіта, соціальний захист – традиційно фінансуються за рахунок бюджетних засобів, внаслідок чого першочерговість виплат з бюджету по цим статтям в умовах бюджетного дефіциту обумовлює необхідність запозичення. Організація позик для досягнення соціальних цілей пов'язана з необхідністю та пріоритетністю фінансування визначених заходів в сучасній економічній ситуації. До основних соціальних завдань можемо віднести: фінансування соціальних програм; створення нових робочих місць; вирішення екологічних проблем; соціальна підтримка малозабезпечених та незахищених верств населення.

Інвестиційна задача передбачає фінансування за рахунок позик різноманітних інвестиційних проектів, здійснення житлового будівництва, розвиток пріоритетних галузей регіональної промисловості, виробничої, транспортної та соціальної інфраструктур. В рамках виконання інвестиційних задач може здійснюватися цілий комплекс заходів, які направлені на реалізацію визначених соціально-економічних

місцевих проблем, при цьому повнота виконання тієї чи іншої конкретної задачі залежить від конкретного підвиду боргового зобов'язання.

Безумовно фінансування із запозичених джерел звужує можливості вільного використання коштів, оскільки накладаються певні обмеження щодо прибутковості інвестицій та можливих втрат. Розвиток облігаційних позик потребує як широкого розвитку фондового ринку країни в цілому та певних регіонів, зростання реальних доходів потенційних інвесторів (здебільшого населення), так і ефективної політики держави в сфері регламентації та контролю відповідних відносин, а також системи високопрофесійного менеджменту на рівні місцевої влади з управління фінансовими потоками регіону [23].

Поряд зі значним позитивним ефектом від муніципальних запозичень для забезпечення соціально-економічного місцевого розвитку існує ряд певних проблем. До них можемо віднести такі:

- виникнення додаткових витрат, пов'язаних з емісією облігацій та обслуговуванням боргу. Враховуючи, що застосування місцевих запозичень обумовлюється бюджетним дефіцитом, то додаткові витрати будуть лягати додатковим «тягарем» на місцевий бюджет;

- покриття дефіциту бюджету за допомогою муніципальних облігацій веде до перекладання боргів на виконавців наступних бюджетів;

- використання позикових джерел для поповнення фінансових ресурсів місцевих бюджетів може призвести до зниження ефективності органів місцевого самоврядування при пошуку резервів розширення дохідної частини бюджету;

- можливість змін нормативно-законодавчої бази щодо здійснення та обслуговування місцевих запозичень;

- існування ризиків, що пов'язані з фіскальною, бюджетною, монетарною, валютною політикою держави.

Система мінімізації ризиків муніципальних запозичень включає в себе рейтинги емітентів муніципальних цінних паперів та самих паперів як фінансових інструментів, систему кредитних історій, гарантії кредиторам, законодавчо визначені обмеження щодо обсягів муніципального боргу відносно до видатків

місцевих бюджетів та їх доходів, спеціальні органи, що відслідковують ризики, страхування муніципальних облігацій тощо. Принципово важливим у цьому плані є співвідношення боргу й обсягу доходів відповідного місцевого бюджету.

Для того щоб мінімізувати фінансові ризики, пов'язані з використанням муніципальних позик, необхідно провести значний комплекс підготовчих робіт, що спрямований на створення та організацію ефективного функціонування інвестиційно-позичкових систем. У протилежному випадку можна ще раз повторити помилки і замість позитивних результатів від залучення позичкових ресурсів бумерангом отримати ефект «боргового тягаря» [3].

Інвесторами на ринку місцевих запозичень є фізичні та юридичні особи, в тому числі і інституціональні інвестори (інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, комерційні банки та інші), які мають в своєму розпорядженні вільні грошові кошти і бажають придбати облігації місцевих органів влади з метою отримання прибутку або підвищення їх ринкової вартості.

Сучасну картину інвестування в облігації місцевих органів влади відображає рисунок 2.7., з якого видно, що основним інвестором на даному ринку в Україні виступають саме комерційні банки. Досить несуттєвим є присутність на даному ринку страхових компаній, які володіють 2,3% даних цінних паперів, недержавні пенсійні фонди з часткою 1,27%, інститути спільного інвестування з 2,23%, , та інші інвестори (індивідуальні інвестори, брокери та дилери, тощо), на яких припадає близько 0,01% всіх залучених запозичень місцевими органами влади.

Рис. 2.7. Структура інвесторів в облігації місцевих органів влади України

Джерело: побудовано за даними річних звітів НКЦПФР, НБУ, Нацфінпослуг

Розглядаючи рис. 2.8. можна побачити, що частка облігацій місцевих органів влади в загальних активах основних інвесторів в даний вид цінних паперів є досить незначним і коливається на рівні 0,01-0,54%, що є дуже незначним показником. Це свідчить про низьку зацікавленість у використанні даного виду фінансових інструментів на сучасному етапі розвитку вітчизняного фінансового ринку.

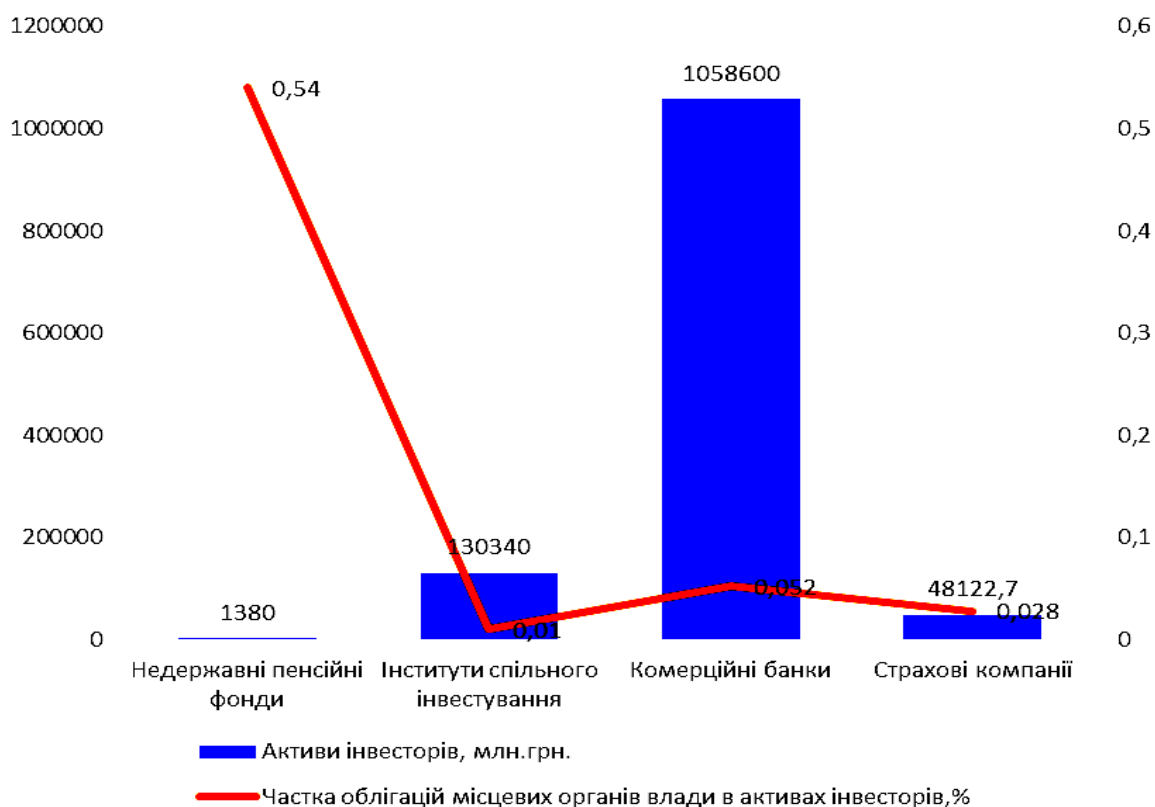

Рис. 2.8. Частка облігацій місцевих органів влади в структурі активів основних інвесторів на фінансовому ринку України

Джерело: побудовано за даними річних звітів НКЦПФР, НБУ, Нацфінпослуг

Структуру місцевих запозичень в Україні наведено у Дод. 3 (табл. Д.3), з якої стає очевидним, що облігації внутрішньої місцевої позики випускають, як правило, міські ради великих територіальних громад. Міські ради порівняно невеликих територіальних громад обмежуються, здебільшого довгостроковими кредитами ЄБРР та НЕФКО, наданими в різних валютах (рис. 2.9.).

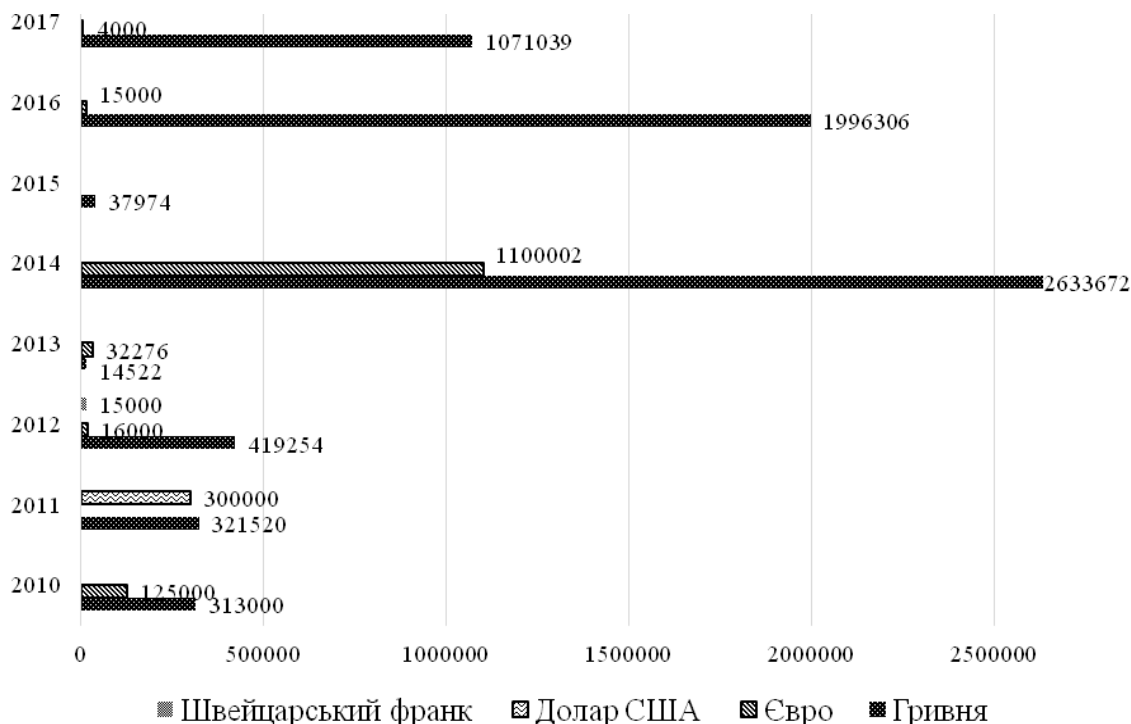

Рис. 2.9. Динаміка зміни місцевих запозичень в Україні за період 2010-2017 рр., тис. од.

Джерело: побудовано автором на основі [256]

На сьогодні перспективним механізмом залучення фінансових ресурсів через використання облігацій місцевих органів влади може бути вихід українських міст на зарубіжні ринки шляхом випуску єврооблігацій і продаж їх іноземним інвесторам. Випуск муніципальних єврооблігацій надасть можливість емітентам залучати кошти поза межами країни за процентними ставками нижчими, ніж на внутрішньому ринку. Однак тут можна виділити дві проблеми. По-перше, послуги міжнародних рейтингових агентств непомірно дорогі для більшості муніципалітетів-емітентів. Друга проблема полягає у вкрай низькому суверенному рейтингу країни, який становить своєрідну верхню межу для позичальника цієї країни. Успіх таких запозичень залежатиме також не від інвестиційних якостей позичальника, а від позитивної політичної та економічної оцінки країни в цілому.

Відтак, облігаційні позики є потужним та перспективним фінансовим інструментом, завдяки якому органи місцевого самоврядування можуть ефективно вирішувати власні поточні й довготермінові проблеми, пов'язані з фінансуванням бюджетних видатків та критичних суспільних потреб, таких, як розвиток систем

електро-, водопостачання та каналізації, будівництво житла, розвиток транспортних мереж, будівництво об'єктів освіти, охорони здоров'я і т. ін.

Таким чином, процес фіскальної децентралізації в Україні змінює підходи до формування і використання джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Водночас, склад та структура доходів місцевих бюджетів протягом аналізованого періоду залежить від стану поточної макроекономічної ситуації та перспектив зміцнення платоспроможності територіальних громад зокрема.

Нині реформа фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні передбачає подолання залежності територіальних громад від центру держави, їх фінансової слабкості та високої дотаційності, деградації сільських територіальних громад, а також низького рівня їх інвестиційної привабливості, зокрема [15, с. 17]. Ці виклики часу зумовлені тим, що органи влади територіальних громад обмежені функціональними повноваженнями, обсягом відповідальності та джерелами фінансових ресурсів через відсутність зацікавленості органів центральної влади у обмеженні її повноважень та скорочення джерел фінансових ресурсів.

Як вже вказувалося раніше, для визначення рівня децентралізації використовуються індекси децентралізації, які визначаються як «...співвідношення доходів місцевої влади із загальними доходами влади та ... співвідношення видатків місцевої влади із загальними видатками влади» [245] або такі показники як «...показник фінансової децентралізації доходів (частка місцевих бюджетів за доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів) у доходах зведеного бюджету); показник фінансової децентралізації видатків (частка місцевих бюджетів за видатками (без урахування міжбюджетних трансфертів) у видатках зведеного бюджету); узагальнюючий показник фінансової децентралізації. Окрім зазначених показників, рівень децентралізації можна вимірювати як частку ВВП, що перерозподіляється через місцеві бюджети» [263, с. 326].

Тож, для визначення рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів розрахуємо показник фінансової децентралізації доходів у розрізі регіонів України (див. табл. 2.5).

У Дод. Ж, табл. Ж.1 наведено динаміку зміни вищевказаних показників

фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні протягом періоду 1992-2017 рр., розрахованих на основі даних Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [37] та Державної служби статистики України [39]

Так, найвищий рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів України у територіальному розрізі (Дод. Ж, табл. Ж.2) протягом аналізованого періоду зафіксовано у м. Київ, а також в Дніпропетровській, Київській, Львівській та Харківській обл. – осередках економічної активності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка зміни показника фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів у розрізі територій України за 2010-2017 рр.

№	Назва території	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Автономна Республіка Крим	1,33	1,15	1,26	1,33	0,29	0,00	0,00	0,00
2	Вінницька	0,61	0,55	0,59	0,64	0,58	1,73	0,72	0,81
3	Волинська	0,34	0,30	0,31	0,33	0,29	1,22	0,40	0,46
4	Дніпропетровська	2,24	2,12	2,19	2,29	2,15	4,04	2,29	2,29
5	Донецька	2,74	2,53	2,60	2,81	2,16	2,54	1,12	1,17
6	Житомирська	0,49	0,44	0,46	0,49	0,44	1,37	0,51	0,56
7	Закарпатська	0,36	0,30	0,31	0,33	0,30	1,29	0,40	0,45
8	Запорізька	1,04	0,96	0,96	1,01	0,90	1,95	1,11	1,07
9	Івано-Франківська	0,47	0,43	0,43	0,44	0,39	1,50	0,47	0,50
10	Київська	1,04	0,96	0,97	1,07	0,92	2,09	1,18	1,35
11	Кіровоградська	0,40	0,36	0,40	0,43	0,38	1,08	0,46	0,48
12	Луганська	1,08	0,99	1,03	1,01	0,77	0,83	0,32	0,31
13	Львівська	1,07	0,93	0,96	1,01	0,90	2,83	1,27	1,31
14	Миколаївська	0,54	0,47	0,51	0,52	0,46	1,24	0,55	0,57
15	Одеська	1,31	1,11	1,11	1,18	1,08	2,53	1,38	1,57
16	Полтавська	0,82	0,83	0,89	0,87	0,74	1,70	0,89	0,92
17	Рівненська	0,42	0,39	0,39	0,40	0,35	1,32	0,40	0,45
18	Сумська	0,49	0,46	0,49	0,50	0,43	1,21	0,51	0,56
19	Тернопільська	0,31	0,27	0,28	0,31	0,26	1,11	0,33	0,36
20	Харківська	1,41	1,31	1,39	1,45	1,25	2,83	1,44	1,48
21	Херсонська	0,40	0,35	0,37	0,38	0,35	1,08	0,42	0,44
22	Хмельницька	0,48	0,43	0,45	0,50	0,43	1,42	0,53	0,57
23	Черкаська	0,56	0,50	0,55	0,56	0,49	1,36	0,59	0,62
24	Чернівецька	0,30	0,26	0,26	0,29	0,23	0,94	0,32	0,31
25	Чернігівська	0,41	0,37	0,40	0,41	0,37	1,10	0,47	0,49
26	м. Київ	4,71	2,68	2,78	2,91	2,99	4,85	3,73	3,44
27	м. Севастополь	0,27	0,24	0,27	0,29	0,07	0,00	0,00	0,00
28	Всього	22,6	21,7	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8	22,6

Джерело: побудовано автором на основі [72]

Для порівняння, розрахуємо також показники фінансової децентралізації видатків місцевих бюджетів у розрізі регіонів за аналогічний період. Як свідчать результати розрахунків, наведені у табл. 2.7. Аналогічно, за винятком Київської обл., найбільш децентралізовані видатки місцевих бюджетів характерні для м. Київ, а також Дніпропетровської, Львівської та Харківської обл.:

Таблиця 2.7

Динаміка зміни показника фінансової децентралізації видатків місцевих бюджетів у розрізі територій України за 2010-2017 рр.

№	Назва території	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Автономна Республіка Крим	2,00	2,07	1,98	1,99	0,51	0,00	0,00	0,00
2	Вінницька	1,38	1,43	1,49	1,49	1,45	1,62	1,64	1,88
3	Волинська	0,98	1,03	1,06	1,10	1,03	1,13	1,13	1,24
4	Дніпропетровська	2,85	3,13	3,29	3,18	2,96	3,55	3,71	3,91
5	Донецька	3,58	4,02	4,39	3,96	3,08	2,01	1,89	2,33
6	Житомирська	1,15	1,20	1,23	1,27	1,20	1,29	1,32	1,44
7	Закарпатська	1,12	1,11	1,11	1,19	1,11	1,24	1,19	1,27
8	Запорізька	1,58	1,63	1,62	1,61	1,53	1,75	1,86	2,05
9	Івано-Франківська	1,27	1,29	1,35	1,35	1,30	1,42	1,45	1,57
10	Київська	1,60	1,67	1,69	1,66	1,52	1,87	1,92	2,26
11	Кіровоградська	0,86	0,95	0,95	0,97	0,92	1,02	1,01	1,12
12	Луганська	1,76	1,88	1,98	1,84	1,41	0,66	0,73	0,82
13	Львівська	2,17	2,23	2,20	2,29	2,14	2,63	2,70	2,92
14	Миколаївська	1,02	1,05	1,08	1,09	1,02	1,14	1,14	1,23
15	Одеська	2,05	2,14	2,11	2,08	2,01	2,32	2,36	2,77
16	Полтавська	1,31	1,37	1,41	1,37	1,27	1,53	1,67	1,89
17	Рівненська	1,09	1,18	1,15	1,22	1,13	1,23	1,21	1,35
18	Сумська	0,96	1,01	1,02	1,03	0,97	1,13	1,19	1,29
19	Тернопільська	0,92	0,96	0,96	1,00	0,94	1,03	1,10	1,16
20	Харківська	2,22	2,39	2,41	2,31	2,22	2,54	2,64	2,94
21	Херсонська	0,93	0,96	0,97	0,99	0,96	1,01	0,99	1,07
22	Хмельницька	1,18	1,24	1,23	1,27	1,17	1,33	1,34	1,50
23	Черкаська	1,14	1,18	1,21	1,19	1,11	1,28	1,34	1,49
24	Чернівецька	0,82	0,83	0,83	0,88	0,81	0,86	0,88	0,96
25	Чернігівська	0,93	0,97	1,00	0,97	0,94	1,04	1,04	1,22
26	м. Київ	3,03	3,47	4,80	3,48	3,83	4,11	3,99	4,66
27	м. Севастополь	0,35	0,36	0,38	0,36	0,08	0,00	0,00	0,00
28	Всього	40,2	42,8	44,9	43,1	42,7	40,7	41,4	46,4

Джерело: побудовано автором на основі [71]

Аналізуючи вищенаведені дані, можемо спостерігати тенденцію до зменшення рівня фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в

Україні до 2015 р. Так, найменшим значення показника рівня фінансової децентралізації доходів було у 2015 р. і становило лише 18,5%, що свідчило про посилення тенденцій до централізації. Водночас, показник рівня фінансової децентралізації видатків у 2017 р. становив 46,4%, а це найбільше його значення після 1995 і 1998 р..

Тож, можемо дійти висновку, що на сьогодні в Україні доходи місцевих бюджетів більш централізовані, ніж видатки. При цьому узагальнюючий показник фінансової децентралізації місцевих бюджетів досягнув свого абсолютного максимуму у 1995 р. на рівні 49,9%. Протягом аналізованого періоду абсолютний мінімум значення цього показника був зафіксований у 2015 р. на рівні 29,6%, чим перевищив рекорд 2005 р. на 0,1 в.п. За підсумками 2017 р. узагальнюючий показник фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні був на рівні 34,5%

Очевидно, що виникає нагальна потреба поступового здійснення процесу фіскальної децентралізації через оптимальний перерозподіл повноважень та фінансових ресурсів між органами центральної та місцевої влади. Щоб підтвердити такий висновок, необхідно доповнити його результатами оцінки особливостей формування бюджетів окремих територіальних громад України в умовах фіскальної децентралізації.

Такі результати можливо пояснити впливом реформ фінансової децентралізації, що триває четвертий рік поспіль, що полягає в вирівнюванні надходжень від сплаченого податку на доходи фізичних осіб у бюджети різних рівнів, ефектом масштабу від нерівномірного проведення нормативно-грошової оцінки земель, розвитку туристичної інфраструктури в регіональному розрізі, зростання соціальних виплат через активну внутрішню міграцію населення тощо. Окрім того, на результати оцінки показників фінансової децентралізації місцевих бюджетів України протягом 2010-2017 рр. вплинула також міграція капіталу та зрушення центрів економічної активності зокрема [109].

Оскільки фіскальна складова визначає результати проведеної оцінки джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування, наступним завданням є проведення аналізу забезпечення місцевих бюджетів України податковими надходженнями.

2.2. Аналіз забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями

Загальну характеристику забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями за період 2010-2017 рр. надає розподіл доходів між державним бюджетом та місцевими бюджетами (табл. 2.8). Так, доходи зведеного бюджету України за період 2010-2017 рр. зросли втричі з 314,4 млрд. грн. до 1017,0 млрд. грн. Питома вага податкових надходжень у доходах зведеного бюджету також зросла з 74,6% до 81,4%. Доходи державного бюджету України (без урахування міжбюджетних трансфертів) за цей же період зросли втричі з 233,9 млрд. грн. до 787,5 млрд. грн. Питома вага податкових надходжень у доходах державного бюджету зросла з 71,4% до 79,6%.

Таблиця 2.8

Параметри децентралізації доходів бюджетної системи України за період 2010-2017 рр.

№	Показники	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Доходи зведеного бюджету, млрд грн	314,4	398,3	445,5	442,8	455,9	652,0	782,7	1017,0
1.1	Частка податкових надходжень, %	74,6	84	80,9	79,9	80,6	77,8	83,1	81,4
2	Доходи держбюджету (без міжбюджетних трансфертів), млрд грн	233,9	311,8	344,7	337,6	354,8	531,5	612,1	787,5
2.2	Частка податкових надходжень у доходах держбюджету, %	71,4	83,9	79,7	77,8	79	77,0	82,3	79,6
3	Доходи місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів), млрд грн, у т. ч.:	80,5	86,5	100,8	105,2	101,1	120,5	170,6	229,5
3.2	Частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів, %	83,9	84,5	85,2	86,7	86,4	81,6	86,1	87,6

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Доходи місцевих бюджетів в Україні (без урахування міжбюджетних трансфертів) за період 2010-2017 рр. зросли втричі з 80,5 млрд. грн. до 229,5 млрд. грн. При цьому частка податкових надходжень до цих бюджетів зросла з 83,9% до 87,6%. Таким чином, частка податкових надходжень є найбільшою саме у доходних частинах місцевих бюджетів, хоча її приріст був майже у 2,5 р. меншим

ніж у державному бюджеті (3,7% проти 8,2%).

Тож проаналізуємо за рахунок яких джерел було сформовано майже 90% доходів місцевих бюджетів починаючи з 2010 рр. і за рахунок чого було досягнуто їхнього приросту.

Перш за все, зміни у складі та структурі податкових надходжень місцевих бюджетів за період 2010-2017 рр. внаслідок низки ухвалених змін у податковому та бюджетному законодавстві. Зокрема, у 2011 р. було скорочено кількість загальнодержавних податків та зборів з 30 до 18 [161]. У 2011 р. залишились 10 загальнодержавних податків та зборів – податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, мито, плата за землю, фіксований сільськогосподарський податок, збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства, збір за використання радіочастотного ресурсу України, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками, збір у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності. Також було проведено заміну 8 загальнодержавних податків, чинних до 1 січня 2011 р.: акцизний податок замість акцизного збору, рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктоводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України та рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні замість рентних платежів, збір за першу реєстрацію транспортного засобу замість податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, плата за користування надрами, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів замість збору за спеціальне використання природних ресурсів, екологічний податок замість збору за забруднення навколишнього природного середовища. У свою чергу, три загальнодержавні податки перенесені до місцевих податків та зборів – податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, а також єдиний податок. Окрім того, п'ять податків

тоді були визначені як неподаткові платежі – державне мито, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України, збори до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, судовий збір. Також було скасовано сім загальнодержавних податків (податок на промисел, збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, збір до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, збір до Державного інноваційного фонду, гербовий збір, збір за проведення гастрольних заходів.

Також з 1 січня 2011 р. кількість місцевих податків та зборів було скорочено з 14 до 5. Зокрема, два збори змінили чинні до 1 січня 2011 р. – збір за місця для паркування транспортних засобів замість збору за припаркування автотранспорту, а також туристичний збір замість курортного збору. Три загальнодержавні податки було перенесено до місцевих податків та зборів, а саме - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності та єдиний податок. Дванадцять податків (податок з реклами, комунальний податок, ринковий збір, збір за видачу ордера на квартиру, збір за участь у бігах на іподромі, збір за виграш на бігах на іподромі, збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі, збір за право використання місцевої символіки, збір за право проведення кіно- і телезйомок, збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, а також збір з власників собак) було скасовано.

У серпні 2014 р. було запроваджено військовий збір у зв'язку з потребами покращення фінансування процесу реформування Збройних Сил України. Незважаючи на те, що військовий збір де-факто визначений як податковий платіж, що адмініструється до державного бюджету, він не знайшов свого відображення у переліку загальнодержавних податків та зборів, наведеному в Податковому кодексі України [195].

З 1 січня 2015 р. в Україні було проведено чергове скорочення кількості податків з 22 до 11 за рахунок групування 13 податків у 5 податків, а також повного

скасування 3 видів обов'язкових зборів (збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства) (рис. 2.10.).

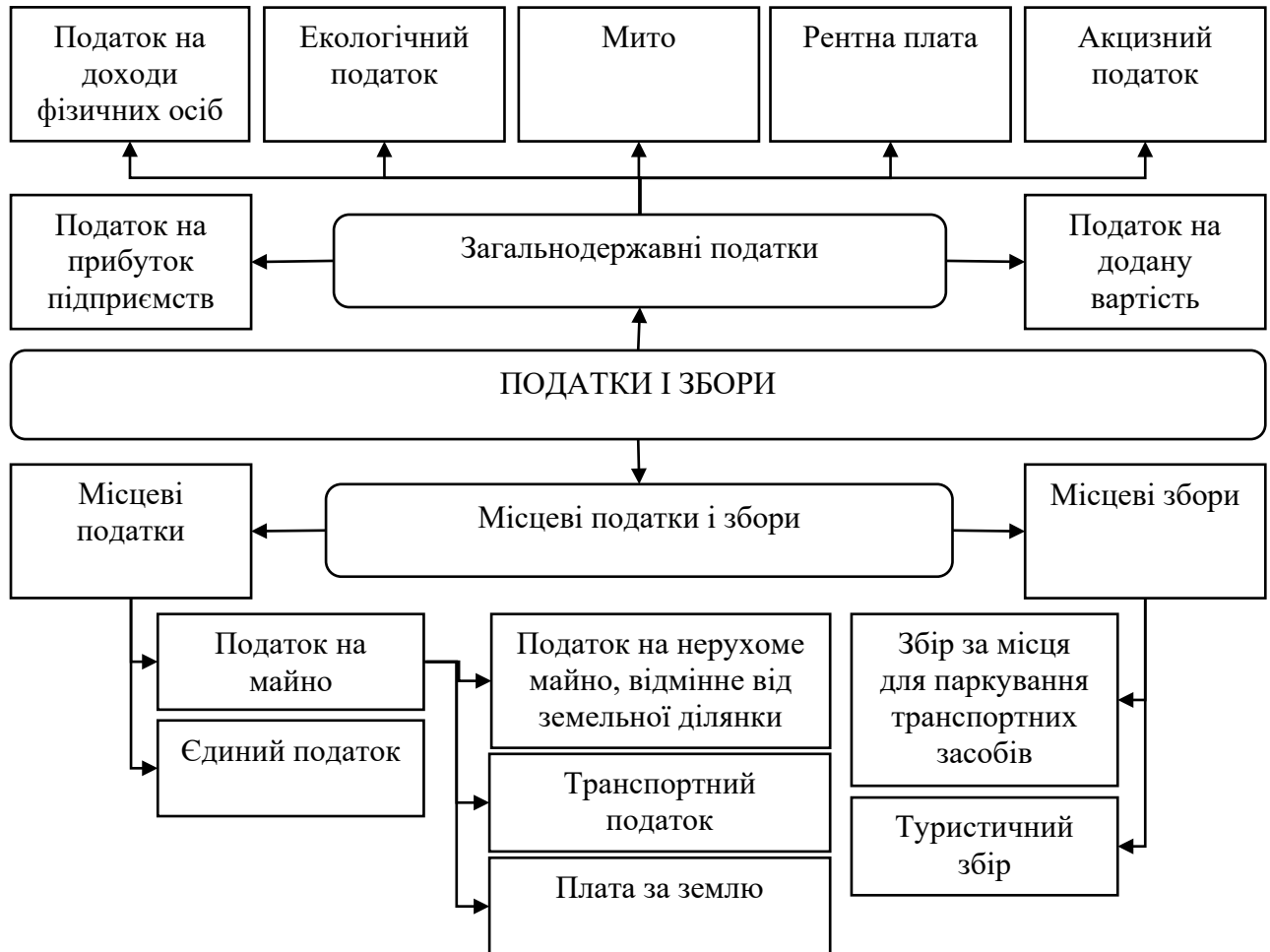

Рис. 2.10. Чинна структура податків і зборів в Україні

Зокрема, акцизний податок об'єднав в собі не лише чинний акцизний податок, а й екологічний податок (з палива), збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію. Рентна плата об'єднала 4 збори – плата за користування надрами, збір за користування радіочастотним ресурсом, збір за спеціальне використання води та збір за спеціальне використання лісових ресурсів. У свою чергу, податок на нерухоме майно та плата за землю були згруповані у формі податку на майно. Також було об'єднано єдиний податок та фіксований сільськогосподарський податок у єдиний податок.

Таким чином, на сьогодні здійснюється адміністрування семи

загальнодержавних податків (акцизний податок, екологічний податок, мито, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентна плата) та чотирьох місцевих податків і зборів, а саме збору за місця для паркування транспортних засобів, єдиного податку, податку на майно та туристичного збору, що зумовлює структуру податкових надходжень до місцевих бюджетів (табл. 2.9):

Таблиця 2.9

Податкові надходження до місцевих бюджетів за 2010-2017 рр., млрд грн

№	Показники	Період, рр.								Приріст ,% 2010- 2018 рр.
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
1	Податкові надходження	65,7	73,1	85,9	91,2	87,3	98,2	146,9	201,0	205,9
2	Податок на доходи фізичних осіб	51,0	54,1	61,1	64,6	62,6	54,9	79,0	110,7	117,1
3	Акцизний податок на роздрібний продаж підакцизних товарів	-	-	-	-	-	-	11,6	13,2	x
4	Місцеві податки і збори (крім плати за землю)	0,8	2,5	5,5	7,3	8,1	27,0	42,3	52,6	6475
5	Плата за землю	9,5	10,7	12,6	12,8	12,8	14,8	23,3	26,4	177,9
6	Земельний податок	3,1	3,2	3,6	3,4	3,2	4,1	8,1	9,6	209,7
7	Орендна плата	6,5	7,5	9,0	9,4	8,9	10,8	15,2	16,7	156,9
8	Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва.	2,0	2,0	4,8	6,6	7,4	11,0	17,2	19,1	855,0
9	Єдиний податок з юридичних осіб	0,7	0,9	1,2	1,7	2,0	2,2	3,3	3,7	428,6
10	Єдиний податок з фізичних осіб	1,2	1,1	3,6	5,0	5,4	6,7	10,3	15,4	1183

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Як показує аналіз податкових надходжень у 2010-2017 рр., найбільший приріст за цей період мали надходження місцевих податків, єдиного податку з фізичних осіб, суб'єктів малого підприємництва та юридичних осіб. Так, якщо у цілому податкові надходження до місцевих бюджетів зросли на 200%, тоді як перелічені види податків зросли на 6475%, 1183%, 855% та 428,6%.

Такий суттєвий приріст окремих видів податкових надходжень був зумовлений змінами у формуванні податкових надходжень місцевих бюджетів у 2014-2015 рр. Так, згідно із змінами у порядку розподілення податку на доходи фізичних осіб бюджети міст обласного значення отримують 60% надходжень від цього податку, обласні бюджети –15%, державний бюджет –25%, тоді як в бюджеті м. Київ закріплено 40% надходжень від податку на доходи фізичних осіб, сплаченого за відповідним місцем реєстрації. (Додаток 3). Такий підхід змінив напрямок руху сплаченого податку на доходи фізичних осіб між різними територіальними громадами. Вочевидь, великі міські територіальні громади втрачатимуть доходи від цього податку, тоді як малі територіальні громади, навпаки, почнуть нарощувати обсяг таких надходжень у бюджети.

Саме податок на доходи фізичних осіб, незважаючи на зменшення його частки у доходах місцевих бюджетів за 2010-2017 рр. з 63,4% до 48,2% виступає бюджетоутворюючим податком на місцевому рівні (рис. 2.11.).

За 2017 р. на місцевому рівні було одержано 110652,7 млн грн, що становить 60% надходжень від податку на доходи фізичних осіб, закріплених за органами місцевого самоврядування, або 48,2% усіх доходів місцевих бюджетів. При цьому, до бюджетів об'єднаних територіальних громад за підсумками 2017 р. надійшло 5211,7 млн грн сплаченого податку на доходи фізичних осіб.

Рис. 2.11. Динаміка зміни надходжень від податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Прийняті зміни до податкового та бюджетного законодавства України також розширили права місцевих органів влади щодо формування податкових надходжень на основі місцевих податків та зборів (збору за місця для паркування транспортних засобів, єдиного податку, податку на майно та туристичного збору), приріст який за період 2010 – 2017 рр. був найбільшим, а частка у доходах місцевих бюджетів зросла з 1% до 22,9% (рис. 2.12.). При цьому за підсумками 2017 р. надходження місцевих податків перевищили 50 млрд грн.

Рис. 2.12. Динаміка зміни надходжень від місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Третім бюджетоутворюючим податком можна вважати плату за землю, частка у доходах місцевих бюджетів якої перевищувала 10% (рис. 2.13.). У процесі фіскальної децентралізації можливу граничну ставку цього податку було збільшено з 1% до 3% від величини нормативно-грошової оцінки земель, за винятком сільськогосподарських угідь та земель загального користування. Окрім того, така оцінка проводиться раз на 5-7 років. Через асинхронне та нерівномірне проведення нормативно-грошової оцінки земель населених пунктів спостерігається ефект масштабу [109].

Рис. 2.13. Динаміка надходжень плати за землю до місцевих бюджетів України у 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Водночас, надходження від єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва в місцеві бюджети протягом аналізованого періоду не перевищують 10 % усіх доходів місцевих бюджетів (рис. 2.14.).

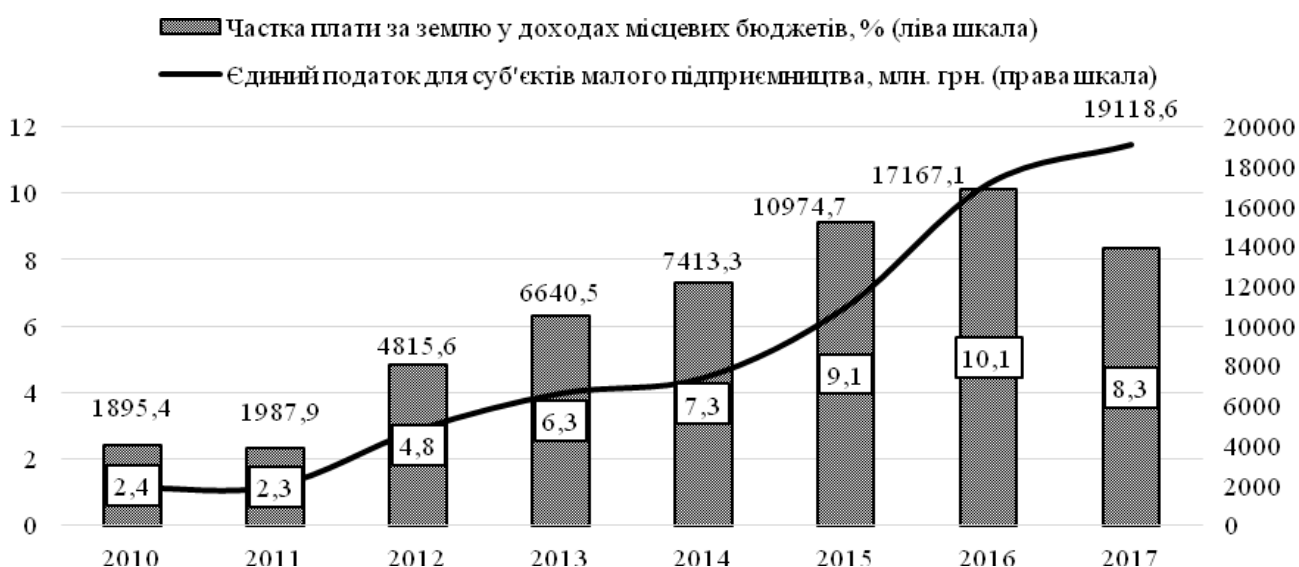

Рис. 2.14. Динаміка зміни надходжень від єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до місцевих бюджетів України за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Отже, структуру вертикального розподілу податкових надходжень в Україні до і після запровадження реформи фіскальної децентралізації було суттєво змінено [236, с. 81; 30, с. 311]. Так, до 2015 р. серед закріплених джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування були надходження у розмірі 50% податку на доходи фізичних осіб. Донедавна до міських бюджетів Києва та Севастополя також зараховували податкові надходження у розмірі 50% зборів за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування та води (крім збору за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), а також 50% плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату). Серед інших закріплених джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування були надходження від державного мита в частині, належній відповідним бюджетам, а також 100% надходжень від місцевих податків та зборів, визначені тогочасним податковим законодавством.

Сучасний вертикальний розподіл податкових надходжень в Україні після запровадження реформи фіскальної децентралізації характеризується закріпленими доходами у розмірі 5% акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, 10% податку на прибуток підприємств, по 25% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення та екологічного податку (крім екологічного податку за утворення та накопичення радіоактивних відходів) відповідно, по 50% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та за спеціальне використання води відповідно, а також 60% податку на доходи фізичних осіб, сплаченого (перерахованого) на відповідній території (крім території Києва та Севастополя).

У бюджети місцевого самоврядування у повному обсязі зараховуються надходження від рентної плати за користування надрами для видобування податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності, а також місцевих податків і зборів, зокрема 100% надходжень від податку на майно, єдиного

податку суб'єктів підприємницької діяльності, збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору зокрема.

Тож, об'єднані територіальні громади на рівні з містами обласного значення для виконання додаткових повноважень відповідно до принципу субсидіарності було наділено необхідними фінансовими ресурсами, які формуються насамперед за рахунок надходжень від майнового податку (на землю, транспорт та іншу нерухомість), єдиного податку, від акцизного податку з роздрібною торгівлі алкоголем, нафтопродуктами та тютюном, податку на прибуток місцевих підприємств та фінансових установ, що перебувають у комунальній власності, платежів за надання адміністративних послуг (рис. 2.15.).

Окрім того, у бюджеті об'єднаної територіальної громади залишається по 25% та 60% екологічного податку та податку на доходи фізичних осіб відповідно, а також до її доходів зараховуються інші збори та платежі, міжбюджетні трансферти у вигляді дотацій та субвенцій, цільове фінансування у рамках програм регіонального розвитку та урядової допомоги на безоплатній основі.

Таким чином, розподіл доходів об'єднаної територіальної громади відбувається відповідно до нормативних або рекомендованих значень окремих критеріїв фінансової автономії бюджету такої громади з метою виконання власних та делегованих повноважень [78] у повному обсязі для задоволення потреб місцевого населення. Такими критеріями є загальновизнані показники, що характеризують співвідношення міжбюджетних трансфертів та всіх доходів окремого бюджету, співвідношення власних та сукупних доходів територіальної громади, співвідношення видатків бюджету та ВВП, співвідношення видатків на власні та делеговані повноваження відповідно, а також співвідношення поточних та сукупних видатків бюджету [287, с. 18].

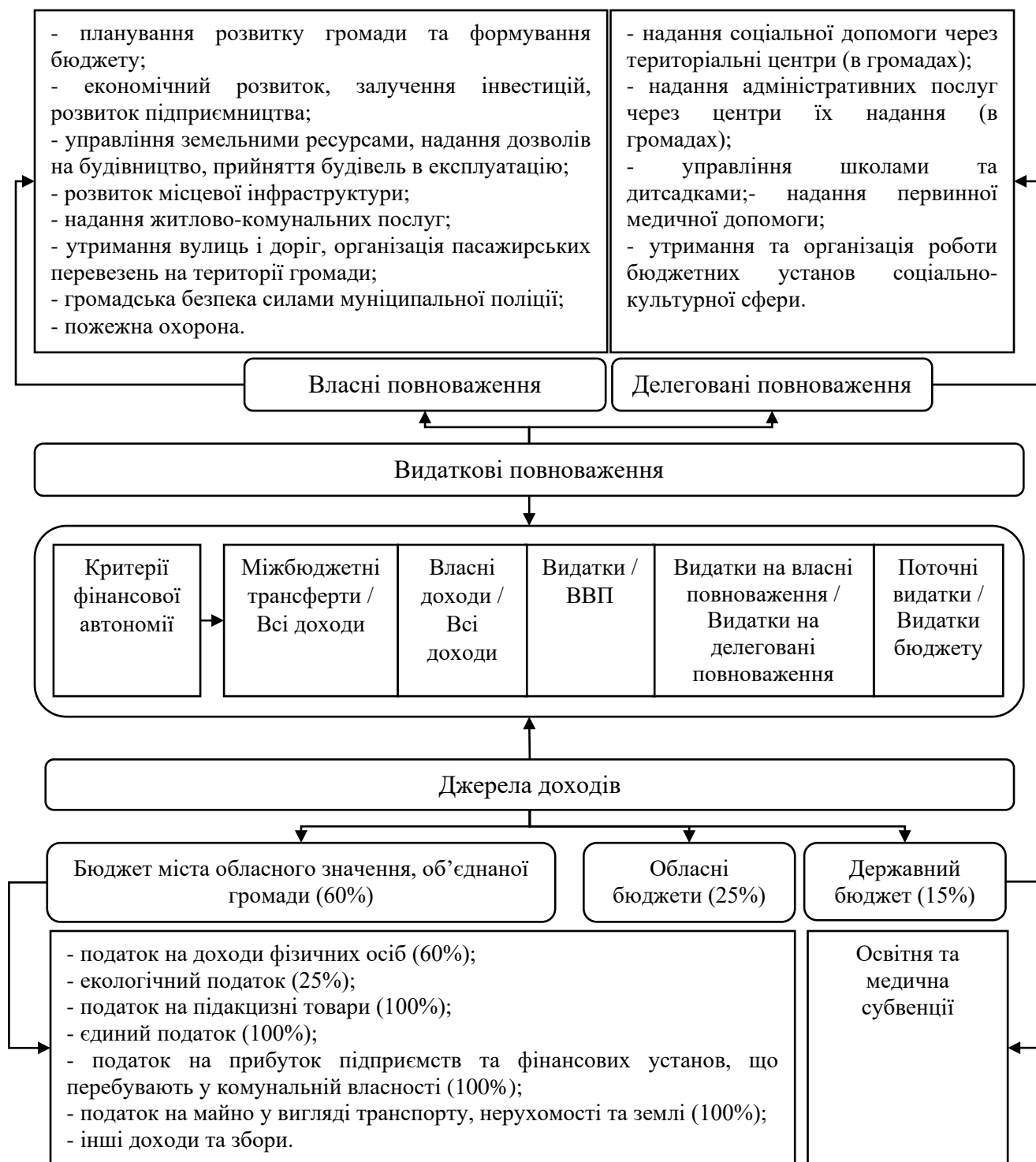

Рис. 2.15. Механізм фінансового забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади

Таким чином, результати аналізу забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями вказують на вплив низки ухвалених змін у податковому та бюджетному законодавстві щодо формування складу та структури податкових надходжень місцевих бюджетів за період 2010-2017 рр.

Для того, щоб оцінити вплив фінансової децентралізації на податкові

надходження до місцевих бюджетів розрахуємо показник фінансової децентралізації податкових надходжень та показник забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями. Перший розрахуємо як частку місцевих податкових надходжень у ВВП, другий – як частку місцевих податкових надходжень у сукупних податкових надходженнях зведеного бюджету.

На рис. 2.16. показано, що у період з 2015 р. по 2017 рр. частка місцевих податкових надходжень до ВВП помітно збільшилася – з 4,9% до 6,7% ВВП, а до цього залишалася на відносно стабільному рівні. Аналогічна тенденцію демонструє і частка місцевих податкових надходжень у податкових надходженнях зведеного бюджету, що зросла з 19,4% у 2015 р. до 24,3% у 2017 рр.

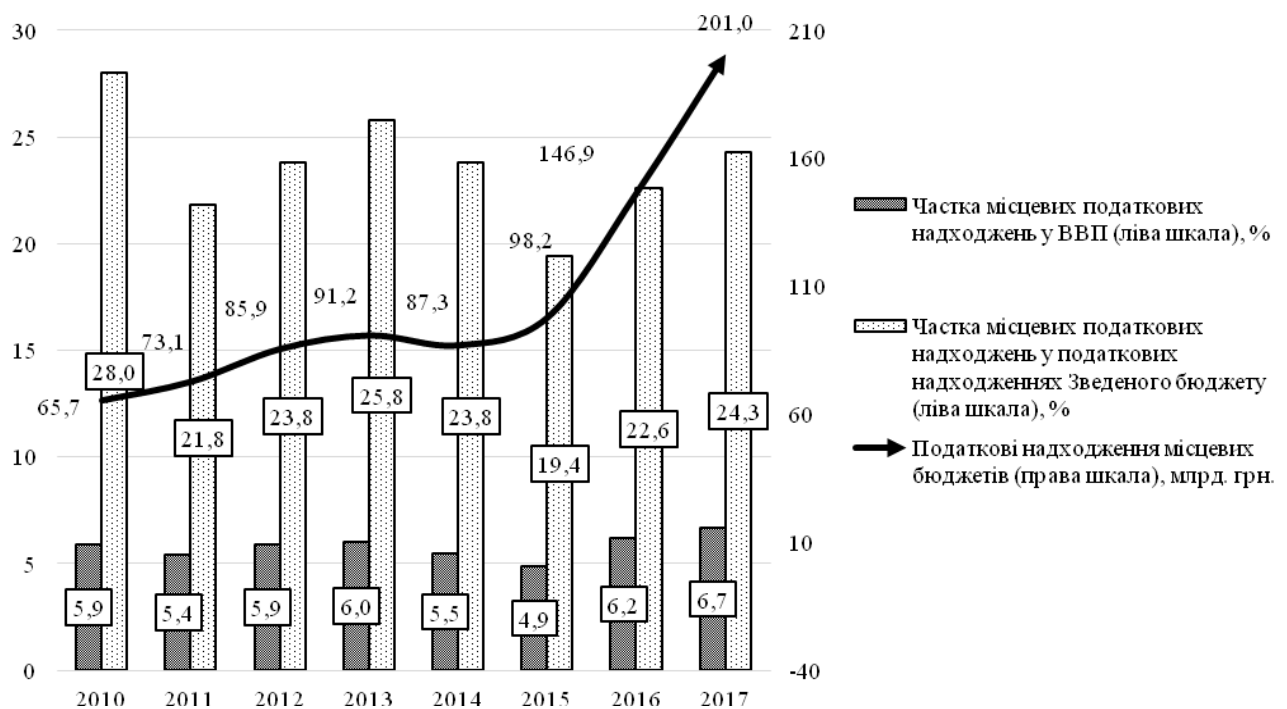

Рис. 2.16. Динаміка зміни показників рівня фінансового забезпечення місцевих бюджетів за 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [38; 45]

Утім, необхідно відзначити, що частка податкових надходжень місцевих бюджетів у податкових надходженнях зведеного бюджету у 2017 р. знизилася порівняно з 2010 р. та 2013 р., що свідчить, по-перше про недостатній рівень фіскальної децентралізації, а по-друге, про недостатній рівень фінансової забезпеченості місцевих бюджетів. І хоча в абсолютному виразі обсяг податкових надходжень до місцевих бюджетів зріс більш ніж у 2 рази та досяг у 2017 р. свого історичного максимуму (понад 200 млрд. грн), таке зростання було пов'язано, перш за все, з високими темпами інфляції у 2015-2017 рр.

Відзначимо, що така модель місцевих фінансів є доволі близькою до латинської моделі місцевих фінансів, де частка місцевих податкових надходжень сягає 4-6% ВВП та до 20% усіх податкових надходжень зведеного бюджету, що є характерним для Іспанії, Італії, Франції. Ця модель характеризує помірний рівень фіскальної децентралізації на відміну від ганноверської моделі (Велика Британія, Нідерланди, Німеччина та Польща), де податкові надходження на місцевому рівні не перевищують 1-2% ВВП та 4-5% усіх податкових надходжень та скандинавської моделі (Данія, Фінляндія та Швеція), де податкові надходження на місцевому рівні становлять 10-20% ВВП та 20-50% усіх податкових надходжень [223, с. 66-67].

Підвищити ефективність формування бюджетів місцевого самоврядування дозволяє проведення об'єктивної оцінки податкового потенціалу територіальних громад України, врахування факторів та механізмів його формування. Виокремлюють два підходи до розуміння поняття податкового потенціалу, що передбачають його широке та вузьке трактування. Так, широке тлумачення податкового потенціалу враховує обсяг реальних і потенційних ресурсів територіальних громад, які оподатковуються та / або можуть оподаткуватися в перспективі. У свою чергу, вузьке трактування передбачає реальніший обсяг надходжень податків і зборів, на який може розраховувати територіальна громада під час використання власних економічних ресурсів [263, с. 91].

Відповідно до результатів аналітичного огляду останніх досліджень та публікацій можна виокремити деякі підходи до оцінки податкового потенціалу територіальних громад за звітний / прогнозний період (рік). Ці підходи

відрізняються між собою застосуванням вихідних даних для оцінки податкового потенціалу (показників формування податкових надходжень чи показників економічної активності територіальних громад) та методами розрахунку вхідних даних (абсолютних та відносних величин), що ілюструють податкоспроможність тих чи інших територіальних громад [99; 121 ; 258; 322]. Класифікацію методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад за цими підходами наведено на рис. 2.17.

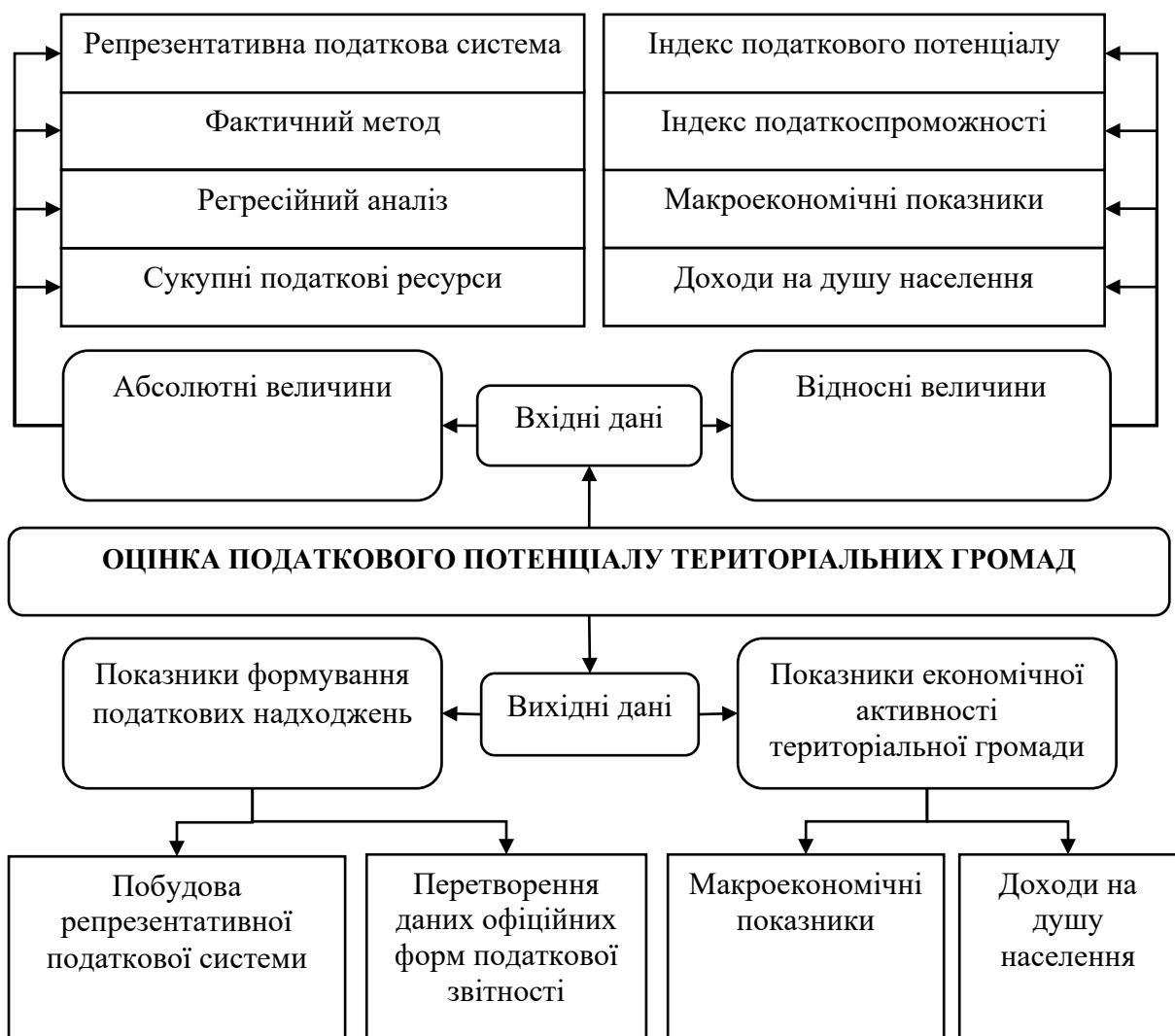

Рис. 2.17. Класифікація методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад

Джерело: складено автором

Розглянемо підхід до оцінки податкового потенціалу територіальних громад за критерієм застосуванням вихідних даних для такої оцінки податкового потенціалу, відповідно до якого виділяються дві групи методів [312, с. 17-18; 322, с. 100], які враховують значення показників формування податкових надходжень (методи побудови репрезентативної податкової системи та методи перетворення даних офіційних форм податкової звітності) та показників економічної активності територіальної громади (методи оцінки макроекономічних показників та доходів на душу населення).

Так, суть побудови репрезентативної податкової системи в якості оцінки податкового потенціалу територіальних громад полягає в розрахунку суми податкових платежів, які можуть бути зібрані в межах юрисдикції територіальних громад, за умови середнього рівня податкових зусиль та однакового складу податків і ставки оподаткування у всіх територіальних громадах. Для застосування цього методу необхідні відомості щодо фактично зібраних податків та податкових баз за всіма розглянутими податками і територіальними громадами.

Відповідно до методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад на основі перетворення даних форм офіційної податкової звітності (фактичний метод) її податковий потенціал може виражатися в звітному і плановому показниках податкових надходжень у бюджеті територіальної громади [99, с. 256; 312, с. 18].

Крім методу побудови репрезентативної податкової системи, існують менш трудомісткі способи оцінки податкового потенціалу територіальних громад. Один з таких методів – метод оцінки податкового потенціалу на основі оцінки макроекономічних показників територіальних громад, наприклад валового регіонального продукту. Доступність баз даних для розрахунку такого показника і простота використання сприяють низькій трудомісткості та легкості розрахунків [322, с. 102]. Варто зазначити, що в зарубіжній практиці оцінка податкового потенціалу на основі оцінки макроекономічних показників проводиться за адміністративно-територіальною одиницею і на особу місцевого населення [99,

с. 256].

У свою чергу, метод оцінки податкового потенціалу територіальних громад на основі концепції економічного доходу як джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування полягає в тому, що він відображає реальну залежність формування бюджетів територіальних громад від рівня доходів на душу населення. Такий показник доречний для оцінки податкового потенціалу територіальних громад, особливо коли податок на доходи фізичних осіб формує переважний обсяг податкових надходжень у місцевий бюджет [312, с. 18; 322, с. 100].

Вочевидь, перелічені методи оцінки податкового потенціалу територіальних громад спираються на різний набір вихідних даних. Ймовірно, що отримувані значення податкового потенціалу територіальних громад, що розраховані різними методами, істотно відрізняться між собою. Водночас, жоден з розглянутих методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад не враховує рівень інфляції та безробіття на місцевому рівні. До того ж, кожен метод спирається на ретроспективні дані, що публікуються з великим часовим інтервалом.

Тож розглянемо підхід до оцінки податкового потенціалу територіальних громад за критерієм розрахунку вхідних даних, що ілюструють податкоспроможність тих чи інших територіальних громад. До методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад за допомогою відносних величин відносяться вищезгадані методи, що побудовані на основі середньодушового доходу населення та макроекономічних показників, а також методи на основі індексу податкоспроможності та індексу податкового потенціалу відповідно.

Якщо метод на основі середньодушового доходу населення передбачає лише оцінку податкового потенціалу територіальних громад та його порівняння з аналогічним показником інших територіальних громад, то методом на основі макроекономічних показників (валовий внутрішній або регіональний продукт територіальної громади) передбачено оцінку величини податкового потенціалу територіальної громади як похідної від одного із зазначених макроекономічних показників [121, с. 140].

На сьогодні в Україні використовується метод оцінки податкового потенціалу на основі індексу податкоспроможності, що передбачає визначення рівня податкоспроможності відповідного бюджету у порівнянні з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на душу населення. Даний метод, зокрема, застосовується для потреб горизонтального вирівнювання доходів обласних бюджетів за податком на прибуток підприємств приватного сектору економіки, а також доходів бюджетів міст, районних та обласних бюджетів за податком на доходи фізичних осіб [29, 230]. Так, якщо значення індексу податкоспроможності коливається в діапазоні 0,9-1,1, горизонтальне вирівнювання не здійснюється. Якщо ж його значення не перевищує 0,9, відповідному обласному бюджету надається базова дотація (дотація вирівнювання) у розмірі 80% необхідної суми для досягнення мінімального значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету. Водночас, якщо індекс є вищим ніж 1,1, у такому разі здійснюється реверсна дотація у розмірі 50% суми перевищення значення такого індексу.

У свою чергу, метод на основі індексу податкового потенціалу територіальних громад розраховується лише на експертному рівні через ускладнення процесу збору релевантної інформації для потреб оцінки податкового потенціалу територіальних громад одночасно зі збільшенням кількості збираних податків і зборів на місцевому рівні [121, с. 140].

До методів оцінки податкового потенціалу територіальних громад за допомогою абсолютних величин відносяться такі методи, як метод сукупних податкових ресурсів, метод на основі регресійного аналізу, фактичний метод та метод репрезентативної податкової системи [99, с. 256; 121, с. 140-141]. Метод сукупних податкових ресурсів передбачає розрахунок показників, що характеризують формування податкових надходжень у місцевий бюджет. Фактичним методом оцінки податкового потенціалу територіальних громад передбачено використання даних офіційної податкової звітності. У свою чергу, застосування регресійного аналізу в оцінці податкового потенціалу територіальних громад дозволяє встановити прямий чи обернений зв'язок між даними щодо джерел

фіскальних ресурсів надходжень на рівні певної територіальної громади навіть за умов його обмеженого інформаційного забезпечення, наприклад відсутності статистичних даних щодо рівня безробіття, інфляції, економічної активності місцевого населення за певний період часу тощо [244].

Даний метод є найадекватнішим та може бути вдосконалений в напрямку розробки єдиної методики оцінки податкового потенціалу територіальних громад за умов удосконалення статистичної та податкової інформаційної бази, що дозволить підвищити оперативність розрахунку показника податкового потенціалу територіальних громад; автоматизації звітності територіальних податкових органів; синхронізації та впорядкування звітних даних, опублікованих різними відомствами, а також складання та оперативної публікації податкових паспортів територіальних громад зокрема [322, с. 105-106].

Отримані результати аналізу забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями вказують на вплив низки ухвалених змін у податковому та бюджетному законодавстві щодо формування складу та структури податкових надходжень місцевих бюджетів за період 2010-2017 рр. Нині здійснюється адміністрування 7 загальнодержавних податків (акцизний податок, екологічний податок, мито, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентна плата) та 4 місцевих податків і зборів, а саме єдиного податку, податку на майно (сформованого за рахунок податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку і плати за землю) та збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору відповідно. Відповідно до оцінки фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні, спостерігається тяжіння до латинської моделі місцевих фінансів, де обсяг місцевих податкових надходжень сягає 4-6% ВВП та до 20% усіх податкових надходжень держави водночас.

2.3. Роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування

Ефективність й збалансованість системи міжбюджетних відносин забезпечують досягненню стійкого економічного зростання кожного з регіонів за рахунок оптимального використання бюджетно-податкового потенціалу, зростання якості життя населення, соціального захисту і високого рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот, зміцнення адміністративно-територіальної цілісності країни, підвищення політичної відповідальності та прозорості управлінських рішень, результативності функціонування інституту місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, дослідження ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів набуває особливої актуальності.

Правову основу регулювання міжбюджетних відносин складає Бюджетний кодекс України, в якому визначено принципи бюджетної системи України. Першочерговими завданнями регулювання міжбюджетних відносин на сучасному етапі є зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування, скорочення асиметрії у рівнях бюджетної забезпеченості територій, забезпечення збалансованості місцевих бюджетів, підвищення якості управління місцевими фінансами.

Інструментами регулювання міжбюджетних відносин є: методи і важелі; аналіз трансфертного механізму; аналіз стійкості бюджету регіону. Регулювання міжбюджетних відносин в Україні здійснюється методами: власних доходів; регулюючих доходів; закріплених доходів; трансфертним; кредитування; міжбюджетних взаєморозрахунків; вилучення коштів.

До важелів регулювання міжбюджетних відносин можна віднести дотації, субвенції, податки, неподаткові платежі, бюджетні позички, взаємні розрахунки, кошти, що передаються до державного бюджету, накази, інструкції та санкції. Аналіз трансфертного механізму бюджетного регулювання передбачає оцінку впливу міжбюджетних трансфертів на розвиток регіонів та аналіз складових

міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання; субвенцій; коштів, що передаються до державного бюджету). Аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів надає інформацію щодо ефективності місцевого управління, рівня автономії від державної влади та достатності коштів для здійснення покладених на них функцій та зобов'язань.

Особливе значення у бюджетному регулюванні соціально-економічного розвитку територій займають такі міжбюджетні відносини, організація яких за Бюджетним кодексом України передбачає використання міжбюджетних трансфертів, що є важелями міжбюджетних відносин — кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Перелік міжбюджетних трансфертів, які можуть передбачатися у державному бюджеті для місцевих бюджетів, визначено ст. 97 зазначеного кодексу.

У 2017 р. до їх переліку входили такі трансферти як базова дотація (результат горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, які мають взаємовідносини з державним бюджетом); субвенції (освітня, медична, на здійснення державних програм соціального захисту та ін.), а також додаткові дотації кількох видів.

Перший вид додаткових дотацій - дотації на фінансування переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я. Ці дотації надаються з 2017 року у зв'язку із передачею на фінансування з місцевих бюджетів усіх видатків (крім видатків на оплату праці педагогічних працівників) по загальноосвітніх закладах та видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв для закладів охорони здоров'я. Другий вид — дотації на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг зі сплати земельного податку. З 2018 р. крім суб'єктів космічної діяльності від сплати земельного податку до 1 січня 2025 року буде звільнено суб'єкти літакобудування, які підпадають під дію Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості» і здійснюють розробку або виготовлення з кінцевим складанням літальних апаратів та двигунів до них, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти соціального, торговельного, сільськогосподарського призначення та

непромислового будівництва. Обсяг додаткової дотації в розрізі місцевих бюджетів визначається на підставі інформації щодо сум звільнення від сплати земельного податку, наданої відповідно Державним космічним агентством України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, до компетенції яких відноситься питання контролю за відповідністю таких суб'єктів вимогам законодавства.

Обсяги міжбюджетних трансфертів затверджуються законом про державний бюджет на щорічній основі для тих місцевих бюджетів, які мають відносини з державним бюджетом. Це – обласні бюджети, бюджети міст обласного значення, бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно з законом та перспективним планом формування територій громад, районні бюджети.

За даними державного казначейства, у 2017 році взаємовідносини з державним бюджетом мали 998 бюджетів, у тому числі 24 обласні бюджети, 148 бюджетів міст обласного значення, бюджет м. Києва, 459 районних бюджетів, 366 бюджетів об'єднаних територіальних громад. Зрозуміло, що кількість таких бюджетів, що мають безпосередні відносини з державним бюджетом, щорічно збільшується у зв'язку із утворенням об'єднаних територіальних громад згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [203]. Тож, у 2018 році їхня чисельність зросте на 47 бюджетів об'єднаних територіальних громад, в яких в квітні 2017 року відбулися перші місцеві вибори. (взаємовідносини бюджетів створених громад із державним бюджетом починаються згідно з нормами Бюджетного кодексу України з наступного бюджетного року). Тож, з 2018 року взаємовідносини з державним бюджетом матимуть 1045 місцевих бюджетів (за вирахуванням 34 бюджетів з невідконтрольних територій), для яких у державному бюджеті буде передбачено міжбюджетні трансферти.

Незважаючи на те, що реформа міжбюджетних відносин мала на меті, зокрема, підвищення бюджетної та фінансової самостійності місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти посідають дуже велику частку у доходній частині місцевих бюджетів.

За даними рахункової палати, частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів у 2016 і 2017 роках скоротилася порівняно з 2014 р. на 2,2%, утім все одно залишається на високому рівні — 54,3% (рис. 2.18.). У видатках державного бюджету частка трансфертів склала 27,8% та 32,1% відповідно. Відзначимо, що у 13 з 25 областей частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів перевищила 60 %, з них у шести вона була понад 65%.

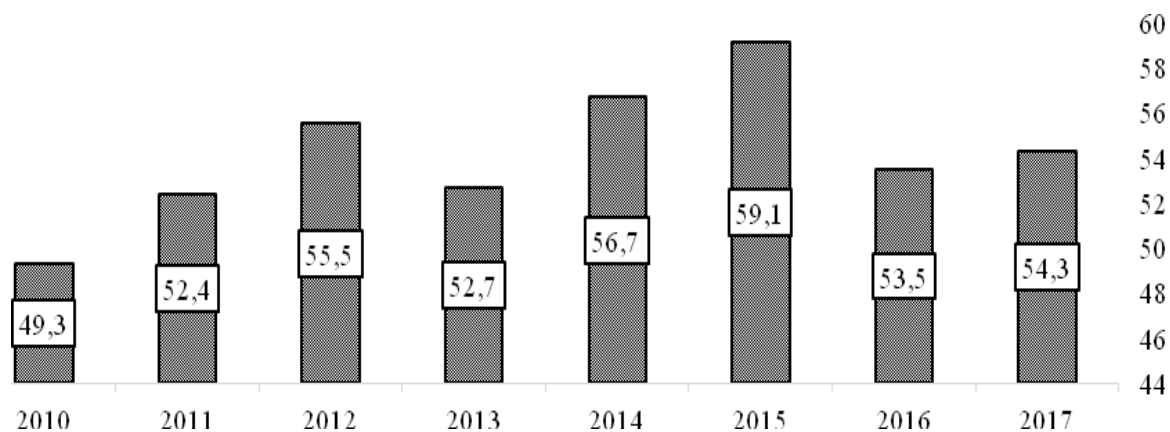

Рис. 2.18. Динаміка зміни стану міжбюджетних відносин в Україні за період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [39; 31]

Для порівняння, у більшості країн Європи частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів не перевищує 50 %, зокрема (у Німеччині — 49,7%, Франції — 23%, Швеції — 37%, Польщі — 29,2 %). При цьому у країнах Європи зі стабільною економікою, наприклад, Німеччині, Франції, Швеції саме бюджетні дотації посідають основну частку у структурі трансфертів — до 70% обсягу трансфертів, тоді як у країнах, що трансформуються — Польщі, Латвії — дотації не перевищують 30 %.

Отже, роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування в Україні полягає у реалізації стратегії підтримки [160], для якої властивий високий рівень бюджетної підтримки та значна залежність від бюджетів вищих рівнів протягом аналізованого періоду.

Як можна бачити на рис. 2.19., сукупний обсяг міжбюджетних трансфертів

зріс починаючи з 2010 рр. з 78,2 млрд. грн. до 272,9 млрд. грн. , тобто у 3,5 р. При цьому основне зростання відбувалося саме після початку реформи фіскальної децентралізації, починаючи з 2015 р.

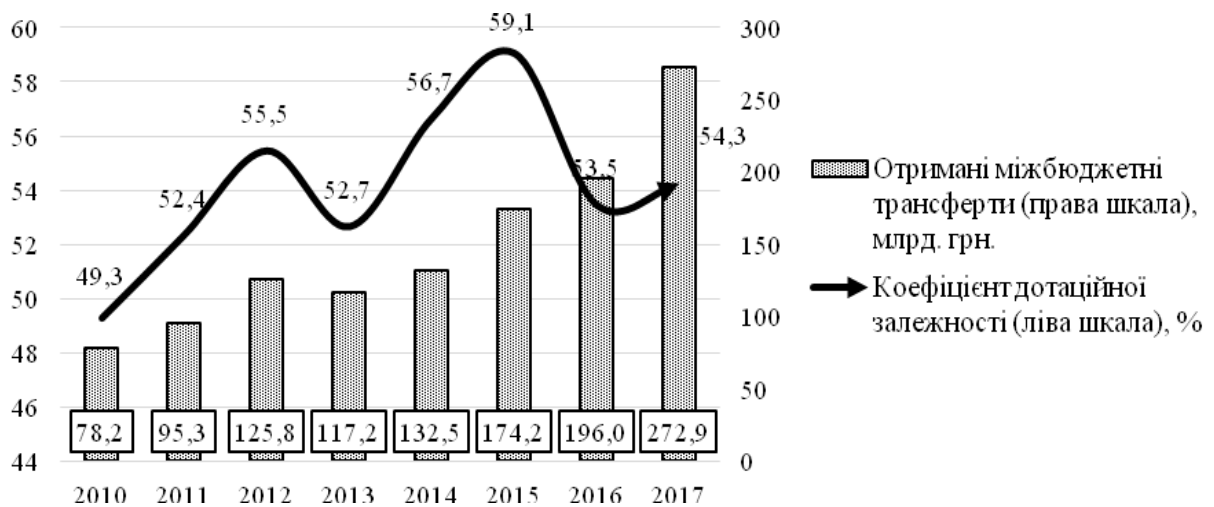

Рис. 2.19. Динаміка зміни обсягу міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів за 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [31; 39]

Тепер проаналізуємо структуру міжбюджетних трансфертів та динаміку її зміни до початку реформи фіскальної децентралізації та після (табл. 2.10). Як свідчать наведені дані, майже усі види трансфертів збільшувалися до 2014 р. Так, обсяг дотацій вирівнювання у 2014 році зріс на 40% порівняно з 2010 р. (на 9% порівняно з 2013 р.) та перевищила 60 млрд. грн. Обсяг субвенцій на соціальний захист збільшився на 96% та 6% відповідно і становив 52,5 млрд. грн.

Таблиця 2.10

Суми міжбюджетних трансфертів, передбачені розписом у 2010-2017 рр.

(млн грн)

Трансферти	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Дотація вирівнювання	43640,5	43630	51649,9	55695,4	60922,4	3942,4	3212	5 815,0
Субвенції соціального захисту населення	26772,4	36508,9	43731,9	49543,5	52570,7	89817	89465	107707
Додаткові дотації	582,8	4483,6	8976,3	5524,9	3953,8	-	-	14900
Усього трансферти загального фонду	70995,7	84622,5	104358,1	110763,8	117446,9	927400	92632,6	128422

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Утім, починаючи з 2015 рр. обсяг субвенцій соціального захисту населення місцевим бюджетам значно збільшився та за три роки зріс ще на 100% до 107,7 млрд. грн. Водночас, обсяг базової дотації різко скоротився за цей період – з 60,6 млрд. грн. до 5,8 млрд. грн. Відповідно, якщо у 2014 році їхня частка складала 46,4% (48,1% у 2013 р.), то у 2016- 2017 рр. частка базової дотації скоротилася до 3%. Тоді як частка цільових трансфертів зросла з 38% до 85%. Це свідчить про посилення залежності місцевих бюджетів від цільових субвенцій, що суттєво обмежує самостійність місцевих органів влади, у т.ч. ОТГ, у прийнятті рішень і не може підтвердити підвищення їхньої фінансової спроможності у частині виконання власних повноважень.

Для подальшого аналізу впливу міжбюджетних відносин на формування бюджетів місцевого самоврядування розглянемо використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з Державного бюджету за 2010-2017 рр. у процесі вирівнювання місцевих бюджетів (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка зміни використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з Державного бюджету за 2010-2017 рр., млн. грн.

№	Назва території	Період, рр.								Приріст, %
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010- 2017 рр
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Автономна Республіка Крим	1852,5	2608,8	2110,8	2401,5	547,5	0	0	0	x
2	Вінницька	1166,5	1488,7	1566	1874,3	2249,7	6910	8359,1	10753,1	821,8
3	Волинська	1027,3	1359,6	1392,9	1732,5	2095,4	5229,6	6114,1	7733,3	652,8
4	Дніпропетровська	2295,6	3257,7	3437,5	3720,8	4802,2	12644,7	14297,4	18355,9	699,6
5	Донецька	2899,1	4484,4	5478	5151,1	4844,3	8812,7	8927,6	12964,7	347,2
6	Житомирська	1027,4	1381,9	1414	1760,4	2031	5734,1	6972,3	8885,4	764,8
7	Закарпатська	1022,9	1347,1	1394,5	1806,1	1987,7	5632	6513	7810,2	663,5
8	Запорізька	1438	1725,6	1668,1	1914	2255,4	6720,8	7901,3	10184	608,2
9	Івано-Франківська	1268,4	1538,1	1721,8	1996,1	2319	6530,6	8225,9	10273	709,9
10	Київська	1383	1909,1	1701	1987,5	2587,3	7172,5	8182,6	11005,9	695,8
11	Кіровоградська	735,3	1068,4	1024,1	1261,9	1526,7	4346,8	5139	6391,4	769,2
12	Луганська	1429,5	1906	1864,3	2215,8	1736,6	2813	3562,6	4358,5	204,9
13	Львівська	1851,7	2489,8	2426,8	3115,5	3868,4	11304,7	12747,6	16722,4	803,1
14	Миколаївська	836	1069,6	1192,8	1428,9	1659	4782	5506	6579,3	687,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
15	Одеська	1792,5	2400,6	2321,9	2655,9	3420,7	8851,7	9655,9	11703,4	552,9
16	Полтавська	984,7	1312,7	1324,5	1502,1	2034,1	6015,8	7667,9	9873	902,6
17	Рівненська	1104,8	1510,7	1486,1	1947,5	2344,6	5819,2	6924,5	8893,2	705,0
18	Сумська	823,8	1046,3	1033,1	1282,1	1593,9	4811,3	6214	7421,7	800,9
19	Тернопільська	828,8	1080,4	1047,7	1374	1649,2	4809,8	6414,9	7701,5	829,2
20	Харківська	1762,8	2626,9	2443	2927,9	4622,1	10058,9	11536,8	14547,4	725,2
21	Херсонська	743,4	988,8	987,2	1262,1	1538,1	4318,2	4976,4	6165,2	729,3
22	Хмельницька	1038,5	1372,4	1284,1	1707,3	2011,7	5760,7	7049,1	9200,4	785,9
23	Черкаська	939	1263,1	1199,1	1448,6	1876,5	5327,6	6723,2	8605,6	816,5
24	Чернівецька	736	934,2	1005	1223,2	1395,5	3902,1	4714,7	6003,2	715,7
25	Чернігівська	749,3	1018,2	951,5	1133,8	1497,5	4417,2	5346,2	7106,1	848,4
26	м. Київ	1447,2	3059,6	5377,6	2974,8	8079,1	9328,3	9552,6	13671,4	844,7
27	м. Севастополь	357,5	406,5	302,2	405,9	84,8	0	0	0	0
28	Всього	33541,7	46652,5	49156,1	54211,5	66658,2	162054,5	189224,7	242909,5	624,2

Джерело: розраховано автором на основі [227]

Так, обсяг трансфертів цільового спрямування та встановленим порядком використання місцевими бюджетами протягом аналізованого періоду зросли з 33541,7 тис. грн. у 2010 р. до 242909,5 тис. грн. у 2017 р. або майже у 6,5 разів. Найбільший приріст трансфертів за цей період (більш ніж 8 р.) було зафіксовано у Полтавській, Вінницькій, Сумській, Тернопільській, Черкаській, Чернігівській областях та м. Києві. Найменший приріст трансфертів (менш ніж у 7 разів) був у Донецькій, Луганській та Волинській областях. У середньому рівень використання трансфертів місцевими бюджетами збільшився з 2010 р до 2017 р. у 7 разів.

При цьому найбільший обсяг субвенцій у 2017 р. було використано бюджетом Дніпропетровської обл. (18355,9 млн. грн.), Львівської обл. (16722,4 млн. грн.), Харківської обл. (14547,4 млн. грн.), Донецької обл. (12964,7 млн. грн.) та бюджетом м. Київ (13671,4 млн. грн.).

Таким чином, можемо дійти висновку про збільшення бюджетної підтримки місцевих органів влади та заміщення нецільових трансфертів цільовими субвенціями, що суттєво знизило фінансову самостійність місцевих органів влади.

З метою визначення рівня залежності місцевих бюджетів від бюджетних трансфертів розрахуємо відповідні коефіцієнти – коефіцієнти трансфертної стабільності місцевих бюджетів України та коефіцієнт залежності від міжбюджетних трансфертів. Так, коефіцієнт трансфертної стабільності,

розрахований як співвідношення сукупних трансфертів та надходжень загального фонду місцевих бюджетів, відображає достатність фінансових ресурсів для задоволення потреб територіальної громади. Про доволі високий рівень бюджетної децентралізації управління в Україні свідчить середнє значення коефіцієнта стабільності, що зріс із 53,6 % у 2010 р. до 76,1% на початок 2017 р. Найменше значення цього коефіцієнту у 2017 р. спостерігалось у Київській, Одеській, Сумській області та м. Києві (менш ніж 50%). Це, з одного боку свідчить про достатність власних доходів у місцевих бюджетах вказаних територій, а, з іншого, про певну нестабільність фінансового становища та отримуваних бюджетом доходів.

Залежність місцевих бюджетів від фінансової допомоги держбюджету визначається як співвідношення сукупних трансфертів до місцевого бюджету та його загальних надходжень за відповідний проміжок часу. За допомогою цього коефіцієнта можна визначити рівень залежності територіальних громад від надходження фінансових ресурсів з державного бюджету, який в середньому по Україні збільшився з 46,4% до 68,7% за період 2010 -2017 рр., що свідчить про збільшення залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Показники залежності окремих територіальних громад України від міжбюджетних трансфертів за період 2010-2017 рр., %

№ п\п	Область	Коефіцієнт стабільності /Сталість трансфертів								Коефіцієнт залежності від фінансової допомоги					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Вінницька	86,1	86,0	83,8	82,4	86,9	84,8	89,0	76,4	79,9	79,8	78,3	79,2	79,7	80,1
2	Волинська	84,0	85,6	85,9	83,7	94,3	84,9	98,2	74,0	77,2	79,3	77,9	80,2	79,8	74,7
3	Дніпропетровська	57,1	62,8	68,3	55,0	65,2	65,6	79,0	48,7	54,4	58,3	49,9	52,7	62,5	52,5
4	Донецька	27,1	36,9	43,7	22,5	58,7	83,8	75,5	22,2	32,6	37,2	21,1	51,4	80,7	66,8
5	Житомирська	57,7	86,9	87,6	87,1	91,8	90,1	102,3	50,7	79,8	81,6	82,5	82,1	86,1	76,1
6	Закарпатська	64,1	72,1	70,2	73,2	70,9	78,7	179,1	57,1	63,5	63,9	68,3	66,5	74,3	76,5
7	Запорізька	34,5	38,2	39,0	38,6	43,9	52,7	103,5	28,9	34,1	35,1	34,8	37,3	49,6	58,9
8	Івано-Франківська	60,4	66,2	74,9	69,2	71,0	91,0	73,8	48,1	52,6	56,6	60,7	61,4	87,9	72,7
9	Київська	17,7	41,5	62,9	36,3	63,3	45,1	45,5	15,2	32,8	46,2	30,7	43,2	37,4	31,9
10	Кіровоградська	86,2	87,9	88,4	84,7	91,1	89,4	101,6	76,8	81,0	81,4	80,5	80,5	85,4	74,7

Продовження табл. 2.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
11	Луганська	46,6	52,1	60,9	46,5	54,7	86,9	77,3	43,4	44,9	49,1	43,8	50,9	82,1	73,1
12	Львівська	86,5	86,1	84,9	85,4	92,6	89,6	83,3	76,5	78,5	80,3	82,0	82,8	83,7	63,0
13	Миколаївська	66,2	67,8	71,2	70,6	76,3	74,7	85,5	59,4	62,8	64,2	65,6	67,5	71,4	66,0
14	Одеська	63,7	63,0	67,7	63,2	70,8	68,6	40,3	52,1	56,6	61,0	57,2	60,6	64,5	42,4
15	Полтавська	68,2	61,3	62,8	65,0	74,4	74,9	78,7	57,4	55,0	57,7	59,7	63,5	71,3	69,0
16	Рівненська	73,3	82,6	82,2	83,0	91,9	83,5	77,9	70,5	73,5	75,8	76,6	78,2	80,3	76,5
17	Сумська	70,9	69,1	69,2	71,0	82,1	79,6	40,5	60,1	61,7	64,7	65,8	69,7	76,0	53,4
18	Тернопільська	57,6	81,3	65,4	53,5	74,3	68,8	67,4	49,9	70,3	57,6	59,9	61,3	63,7	42,7
19	Харківська	33,7	35,5	40,3	59,6	56,2	52,2	102,3	29,9	30,3	33,9	49,1	41,7	49,2	59,9
20	Херсонська	59,2	62,3	64,4	65,0	71,9	68,0	52,6	52,1	54,4	56,2	57,1	58,5	62,0	41,6
21	Хмельницька	91,3	89,9	87,9	87,7	95,8	91,6	72,6	79,5	82,0	83,4	82,2	84,2	86,9	71,8
22	Черкаська	63,1	64,2	63,2	61,2	67,0	90,3	80,7	55,9	57,9	56,8	55,7	58,9	86,2	73,6
23	Чернівецька	83,6	75,2	80,4	79,2	81,3	80,1	104,0	70,6	67,3	71,0	69,5	73,3	73,6	69,9
24	Чернігівська	89,4	87,3	85,3	-	96,2	89,5	97,9	77,7	79,4	82,0	44,5	83,7	86,4	86,5
25	м. Київ	9,7	32,6	58,6	26,4	57,5	36,9	35,4	8,4	25,2	41,4	21,9	37,7	29,9	24,3
26	Україна	53,6	60,6	65,7	59,0	70,7	68,5	76,1	46,4	52,7	56,4	53,2	57,7	63,3	58,7

Джерело: розраховано автором на основі [227]

Найвищий рівень залежності від трансфертів було зафіксовано у Чернігівській (86,5%), Вінницькій (80,1%) та Рівненській (76,5%) областях, найменший - у м. Київ (24,3%) та Київській області (42,7%). Утім, необхідно відзначити, що у м. Києві та Київській області коефіцієнт залежності зріс з 2010 р. на 16%, у Черкаській – на 17%, у Полтавській – на 12%, у Запорізькій та Харківській – на 30%, Івано-Франківській – на 22% і лише у кількох областях цей коефіцієнт дещо понизився. Тож, головними досягненнями проведення реформи децентралізації в Україні є поступові кроки для зменшення ролі держави у фінансуванні потреб територіальних громад і створення можливостей для покращення їхнього фінансового стану. Водночас, процес децентралізації необхідно продовжувати надалі з метою випередження формальної передачі фінансових ресурсів на місцевий рівень, а також одночасного делегування оптимального обсягу фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування.

Аналогічна ситуація спостерігалася у бюджетній підтримці об'єднаних територіальних громад у період 2014-2017 рр., яка характеризується збільшенням обсягів бюджетної підтримки розвитку з 0,5 млрд. до 16,1 млрд. грн. (рис. 2.20.).

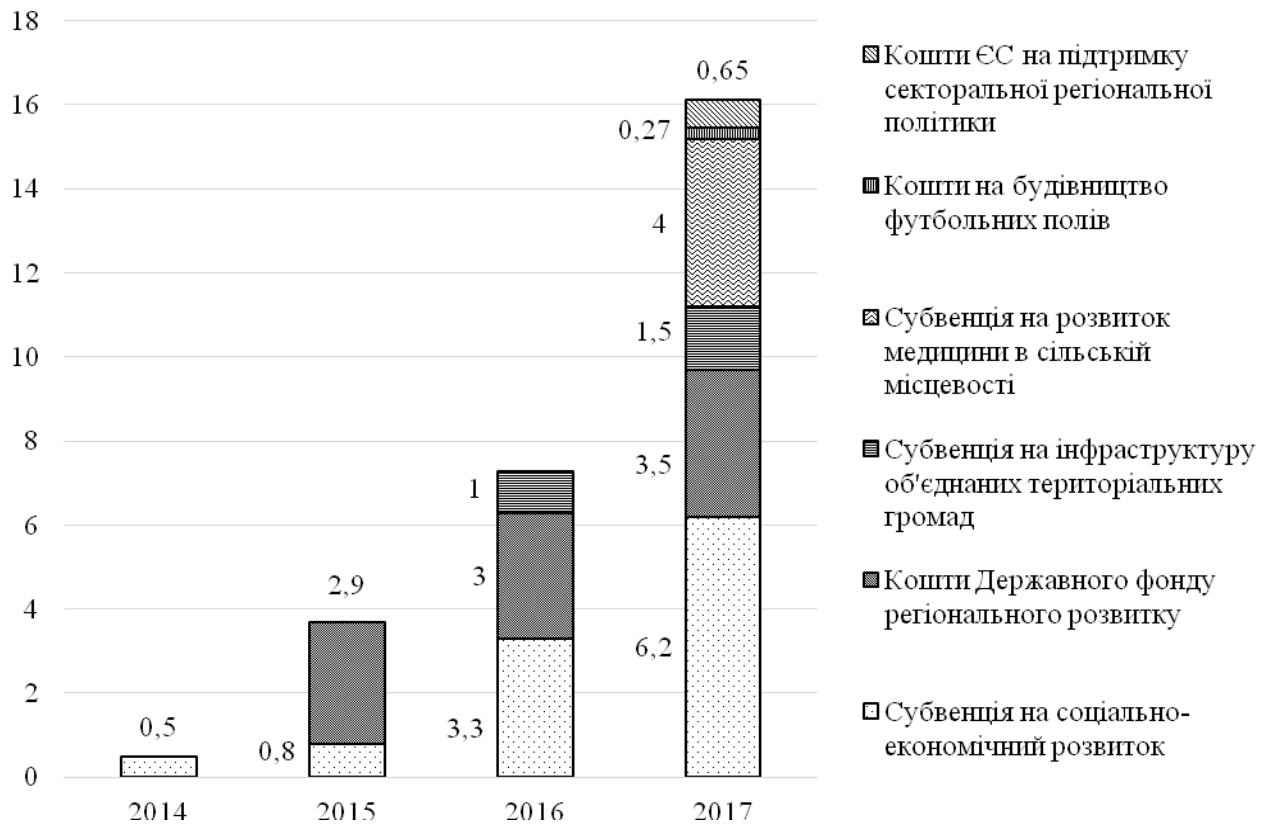

Рис. 2.20. Динаміка зміни структури бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад України, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [156]

При цьому, якщо станом на 31 грудня 2017 р. обсяг загальної бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад України виріс у 32 рази порівняно з 2014 роком, то 12 разів з них становило збільшення за рахунок зростанню обсягу субвенції на соціально-економічний розвиток об'єднаних територіальних громад (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Динаміка зміни рівня дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад України за період 2016-2017 рр., %

№	Області	Період, рр.					
		2016			2017		
		Кількість об'єднаних територіальних громад	Мінімальне значення	Максимальне значення	Кількість об'єднаних територіальних громад	Мінімальне значення	Максимальне значення
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Автономна Республіка Крим	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0
2	Вінницька	2	0,0	13,0	21	-6,6	20,0

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8
3	Волинська	5	2,0	42,0	15	-18,2	40,2
4	Дніпропетровська	15	0,0	27,0	34	-19,9	26,2
5	Донецька	3	0,0	21,0	6	-6,2	19,7
6	Житомирська	9	0,0	24,0	32	-12,6	37,2
7	Закарпатська	2	1,0	47,0	3	0,0	40,7
8	Запорізька	6	0,0	13,0	16	-3,7	21,8
9	Івано-Франківська	3	32,0	50,0	11	17,9	53,1
10	Київська	1	0,0	0,0	2	2,4	6,0
11	Кіровоградська	2	0,0	2,0	5	-5,4	14,9
12	Луганська	2	0,0	1,0	3	-0,9	13,7
13	Львівська	15	0,0	57,0	22	0,0	48,6
14	Миколаївська	1	0,0	0,0	19	-16,4	29,2
15	Одеська	8	0,0	16,0	11	-1,9	16,3
16	Полтавська	12	0,0	7,0	18	-6,7	7,7
17	Рівненська	5	0,0	34,0	18	-7,2	40,4
18	Сумська	1	7,0	7,0	14	0,0	18,8
19	Тернопільська	26	0,0	49,0	36	-9,0	44,7
20	Харківська	0	0,0	0,0	4	-7,3	8,7
21	Херсонська	1	12,0	12,0	12	-1,2	25,8
22	Хмельницька	22	0,0	29,0	26	-4,1	31,5
23	Черкаська	3	0,0	15,0	6	-6,7	14,3
24	Чернівецька	10	4,0	47,0	16	5,5	48,4
25	Чернігівська	5	0,0	9,0	16	-25,8	17,3
26	Всього	159	2,3	20,9	366	-6,0	27,1

Джерело: розраховано автором на основі [67; 174]

Як показують дані з табл. 2.13, рівень дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад значно нижчий у порівнянні з рівнем дотаційності місцевих бюджетів за 2016-2017 рр. за рахунок отримання 366 об'єднаними територіальними громадами відповідних ресурсів і видаткових повноважень, а також їх виходу на міжбюджетні відносини напряму з Державним бюджетом України.

Таким чином, можемо підсумувати, що рівень самостійності органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень щодо напрямів використання отриманих з державного бюджету ресурсів за результатами реформи значно знизився, по-перше, за рахунок зростання загальної підтримки з Державного бюджету, по-друге, за рахунок заміщення нецільових трансфертів цільовими субвенціями. Адже це не лише посилило фінансову залежність місцевих бюджетів від Державного бюджету, а й знизило їхню самостійність у прийнятті рішень щодо використання наданих

коштів та виконання тих чи інших зобов'язань. Так, за субвенціями, що надходили у 2016–2017 рр. з державного до місцевих бюджетів на здійснення державних програм соціального захисту місцеві органи влади фактично здійснювали агентські функції шляхом нарахування допомоги, пільг та субсидії згідно з методиками Кабінету Міністрів України й одержують ресурси для фінансування відповідних витрат. Тож, мети реформи фінансової децентралізації щодо підвищення самостійності місцевих бюджетів станом на 2017 р. досягнуто не було.

Ще однією метою реформи було усунення наявних диспропорцій у податкоспроможності місцевих бюджетів за закріпленими за ними доходами, а саме — за податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток через впровадження нової системи вирівнювання за рахунок базової дотації. Утім, у податкоспроможності місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду зберігалися значні диспропорції.

Як і до реформи, найменш фінансово забезпеченими залишаються районні бюджети: частка дотаційних районних бюджетів дещо скоротилася, утім все одно залишилася дуже великою: якщо, за даними Розрахункової палати, у 2014 році вона складала 99,6% усіх районних бюджетів, то у 2017 році – 82%. При цьому найбільше значення податку на доходи фізичних осіб у бюджетах міст обласного значення, бюджетах районів, ОТГ у розрахунку на одного жителя становило майже 4 тис. грн на одного жителя, тоді як найменше 750 грн, тобто у 5 разів менше. (До вирівнювання цей розрив між найбільшим і найменшим значеннями цього податку на одного жителя складав 45 разів).

При цьому Податковим Кодексом України передбачено вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів за середнім значенням, тобто із врахуванням у розрахунку надмірно забезпечених та малозабезпечених доходами бюджетів. А отже відсутність параметрів, що враховують реальні відмінності у податкоспроможності місцевих бюджетів створює нерівні умови вирівнювання їхніх доходів. Зокрема, станом на кінець 2017 р. кількість бюджетів, які отримували базову дотацію (74 % або 721 бюджет) значно перевищувала кількість бюджетів, які перераховують реверсну дотацію (15% або 150 бюджетів). Тоді як достатній рівень

доходів, що не передбачає застосування вирівнювання мали лише 11% або 102 місцевих бюджети. Забезпечити більшу збалансованість місцевих бюджетів здатне внесення відповідних змін до Кодексу, зокрема — застосування у розрахунку вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів медіанного значення замість середнього, тобто вирівнювання за бюджетами середнього класу. Запровадження такого параметру в кожній групі місцевих бюджетів забезпечить рівну кількість дотаційних бюджетів (386 бюджетів, або 40%) та бюджетів із вилученням (403 бюджетів, або 41%), а також зростання кількості бюджетів середнього класу (184 бюджетів, або 19 %).

Крім того, система горизонтального вирівнювання не стимулювала органи місцевого самоврядування до залучення додаткових надходжень та розширення бази оподаткування. Зокрема, зведення для розрахунку базової та реверсної дотацій в одну групу всіх місцевих бюджетів, що беруть участь у системі горизонтального фінансового вирівнювання (міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів ОТГ), призводить до надмірного вилучення з одних бюджетів податку на доходи фізичних осіб та необґрунтовано більшої підтримки інших. Так, найбільше реверсну дотацію вилучають з групи міст, оскільки вони мають високі, порівняно з іншими бюджетами, обсяги надходжень податку на доходи фізичних осіб податку на доходи фізичних осіб, та спрямовують на користь дотаційних бюджетів іншого рівня бюджетної системи, в першу чергу районних бюджетів.

У цілому, у 2016 і 2017 роках бюджетами міст перераховано 84% (2,7 млрд грн) загального обсягу реверсної дотації до державного бюджету. Натомість у 2017 р. 72 із 375 районних бюджетів отримали базову дотацію, розмір якої перевищує обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб до відповідних бюджетів.

Для завершення оцінки стану формування доходів місцевих бюджетів в цілому та визначення ролі міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування проведемо регресійний аналіз впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток (територіальних громад) регіонів України у період 2010-2017 рр. Для цього знайдемо залежність валового регіонального продукту на одну особу (Y) від показника фінансової децентралізації місцевих

бюджетів у розрізі територій України (X_1) та наявного доходу у розрахунку на одну особу (X_2) за період 2010-2017 рр. Вихідні дані щодо валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу наведені в табл. К.1, щодо показника фінансової децентралізації місцевих бюджетів у розрізі територій України наведені в табл. 2.4, а також щодо наявного доходу у розрахунку на одну особу – в табл. К.2.

Основні обмеження в довжині часового ряду дослідження виникли щодо вихідних даних Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (2010-2014 рр.), а також додаткові обмеження в адміністративній території статистичних спостережень Донецької та Луганської областей (2014-2017 рр.). Отримані результати регресійного аналізу впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіонів України у період 2010-2017 рр. наведено у табл. 2.14:

Таблиця 2.14

Результати регресійного аналізу впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіонів України у період 2010-2017 рр.

№	Назва території	Модель	Коефіцієнт множинної кореляції	Коефіцієнт детермінації моделі
1	2	3	4	5
1	Автономна Республіка Крим	$Y = 77236,75 - 52663,39 * X_1 + 1,48 * X_2$	0,9999	0,9999
2	Вінницька	$Y = -14314,92 + 15941,06 * X_1 + 1,03 * X_2$	0,9722	0,9452
3	Волинська	$Y = -4224,15 + 8146,66 * X_1 + 1,01 * X_2$	0,9743	0,9493
4	Дніпропетровська	$Y = 7823,45 - 1324,25 * X_1 + 1,64 * X_2$	0,9803	0,9610
5	Донецька	$Y = 26747,19 - 5843,97 * X_1 + 1,1 * X_2$	0,4551	0,2071
6	Житомирська	$Y = 882,36 + 1525,37 * X_1 + 1,06 * X_2$	0,9849	0,97
7	Закарпатська	$Y = 3164,78 - 199,46 * X_1 + 0,89 * X_2$	0,9882	0,9765
8	Запорізька	$Y = -11956,21 + 10526,3 * X_1 + 1,22 * X_2$	0,9857	0,9716
9	Івано-Франківська	$Y = 1359,45 + 1437,67 * X_1 + 1,11 * X_2$	0,9931	0,9862
10	Київська	$Y = -5160,94 + 5713,32 * X_1 + 1,59 * X_2$	0,9817	0,9637
11	Кіровоградська	$Y = -6009,18 + 8093,11 * X_1 + 1,33 * X_2$	0,9868	0,9738
12	Луганська	$Y = 12926,25 - 2042,45 * X_1 + 0,62 * X_2$	0,2236	0,05
13	Львівська	$Y = -1799,64 + 2137,4 * X_1 + 1,13 * X_2$	0,9900	0,9801
14	Миколаївська	$Y = -5176,21 + 7322,04 * X_1 + 1,3 * X_2$	0,9668	0,9833
15	Одеська	$Y = 2255,4 + 3317,54 * X_1 + 1,02 * X_2$	0,9856	0,9713

1	2	3	4	5
16	Полтавська	$Y = -15334,82 + 13628,01 \cdot X_1 + 1,88 \cdot X_2$	0,9808	0,9620
17	Рівненська	$Y = -807,16 + 3211,52 \cdot X_1 + 0,99 \cdot X_2$	0,9843	0,9688
18	Сумська	$Y = -5001,64 + 7642,18 \cdot X_1 + 1,08 \cdot X_2$	0,9943	0,9887
19	Тернопільська	$Y = 341,39 + 724,37 \cdot X_1 + 0,99 \cdot X_2$	0,9889	0,9779
20	Харківська	$Y = -2659,17 + 1706,11 \cdot X_1 + 1,39 \cdot X_2$	0,9821	0,9644
21	Херсонська	$Y = -767,29 + 2750,67 \cdot X_1 + 1,01 \cdot X_2$	0,9832	0,9667
22	Хмельницька	$Y = -723,02 + 1393,55 \cdot X_1 + 1,03 \cdot X_2$	0,9871	0,9743
23	Черкаська	$Y = -7185,42 + 7967,59 \cdot X_1 + 1,37 \cdot X_2$	0,9897	0,9796
24	Чернівецька	$Y = 2784,74 - 437,82 \cdot X_1 + 0,75 \cdot X_2$	0,9887	0,9775
25	Чернігівська	$Y = -6032,39 + 6517,81 \cdot X_1 + 1,21 \cdot X_2$	0,9854	0,9709
26	м. Київ	$Y = -8945,71 + 8717,11 \cdot X_1 + 1,68 \cdot X_2$	0,9939	0,9879
27	м. Севастополь	$Y = 27545,24 - 60342 \cdot X_1 + 0,89 \cdot X_2$	0,9999	0,9999
28	Україна	$Y = -2080,73 + 31,95 \cdot X_1 + 1,51 \cdot X_2$	0,9832	0,9666

Отримане значення X_0 показує, яким буде значення коефіцієнта Y (валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу) у разі, якщо всі використовувані в моделі фактори будуть дорівнювати нулю, тобто це залежність валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу від інших факторів, що не були описані в даній лінійній регресійній моделі.

Так, для Автономної Республіки Крим лінійна регресійна модель впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток у період 2010-2014 рр. має наступний вигляд:

$$Y = 77236,75 - 52663,39 \cdot X_1 + 1,48 \cdot X_2$$

Коефіцієнт X_1 показує, що при зниженні значення показника фінансової децентралізації бюджету Автономної Республіки Крим на 1% валовий регіональний продукт зменшиться на 52663,39 грн у розрахунку на одну особу. У свою чергу, коефіцієнт X_2 показує, що при зростанні на 1 грн. наявного доходу у розрахунку на одного мешканця Автономної Республіки Крим валовий регіональний продукт зросте на 1,48 грн у розрахунку на одну особу. Отримане значення коефіцієнта множинної кореляції вказує на тісний зв'язок між валовим регіональним продуктом

у розрахунку на одну особу та незалежними факторами. У свою чергу, отриманий коефіцієнт детермінації моделі вказує, що 99,99% зміни валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу пояснюється зміною визначених факторів (показника фінансової децентралізації місцевих бюджетів та наявного доходу у розрахунку на одну особу), а вплив інших факторів становить 0,01%.

Отримані результати з урахуванням обмежень у довжині часового ряду аналогічні для м. Севастополь, Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Луганської, Чернівецької областей.

Окрім того, виявлено особливості впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток територій України у період 2010-2017 рр., які властиві для двох груп територіальних громад. Так, для більшості областей (Вінницька, Волинська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ) протягом аналізованого періоду залежність валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу від інших факторів, відмінних від показника фінансової децентралізації місцевих бюджетів та наявного доходу у розрахунку на одну особу, буде негативною на рівні 3,34%. Коефіцієнт X_1 показує, що при зростанні значення показника фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні на 1% валовий регіональний продукт зросте на 31,95 грн. у розрахунку на одну особу. У свою чергу, коефіцієнт X_2 показує, що при зростанні на 1 грн. наявного доходу у розрахунку на одну особу валовий регіональний продукт столиці України зросте на 1,51 грн. у розрахунку на одну особу.

У свою чергу, для Житомирської, Івано-Франківської, Одеської та Тернопільської областей у період 2010-2017 рр. спостерігалася позитивна залежність між валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу від інших факторів, відмінних від показника фінансової децентралізації місцевих бюджетів та наявного доходу у розрахунку на одну особу, яка коливається в діапазоні 1,38-3,0%. Коефіцієнт X_1 показує, що при зростанні значення показника фінансової децентралізації місцевих бюджетів вищеперелічених областей на 1% валовий регіональний продукт зросте на 1751,24 грн у розрахунку на одну особу. У

свою чергу, коефіцієнт X_2 показує, що при зростанні на 1 грн. наявного доходу у розрахунку на одну особу валовий регіональний продукт Житомирської, Івано-Франківської, Одеської та Тернопільської областей зростає в середньому на 1,05 грн. у розрахунку на одну особу.

Таким чином, процеси фіскальної децентралізації позитивно впливають на економічне зростання територіальних громад України у період 2010-2017 рр., судячи з кореляційної (статистичної) залежності валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу від досліджуваних факторів у розрізі територій та з врахуванням обмежень довжини часового ряду дослідження та повноти його інформаційного забезпечення.

Висновки до Розділу 2

Проведена оцінка стану формування доходів місцевих бюджетів України протягом 2010-2017 рр. дає змогу зробити наступні висновки:

1. Процес фіскальної децентралізації в Україні змінює підходи до формування і використання джерел власних, закріплених, регулюючих доходів та запозичень місцевого самоврядування. Водночас, склад та структура доходів місцевих бюджетів протягом аналізованого періоду залежить від стану поточної макроекономічної ситуації та перспектив зміцнення платоспроможності територіальних громад зокрема, зумовлених впливом вирівнювання надходжень від сплаченого податку на доходи фізичних осіб у бюджети різних рівнів, ефекту масштабу від нерівномірного проведення нормативно-грошової оцінки земель, розвитку туристичної інфраструктури в регіональному розрізі, зростання соціальних виплат через активну внутрішню міграцію населення тощо. Окрім того, підвищення ефективності адміністрування об'єднаними територіальними громадами місцевих податків і зборів у 2015-2017 рр. може свідчити про поступовий відхід від

використання, здебільшого, регулюючих доходів місцевого самоврядування на потреби об'єднаних територіальних громад.

2. Результати аналізу забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями вказують на вплив низки ухвалених змін у податковому та бюджетному законодавстві щодо формування складу та структури податкових надходжень місцевих бюджетів за період 2010-2017 рр. Нині здійснюється адміністрування 7 загальнодержавних податків (акцизний податок, екологічний податок, мито, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентна плата) та 4 місцевих податків і зборів, а саме збору за місця для паркування транспортних засобів, єдиного податку, податку на майно та туристичного збору.

3. Відповідно до оцінки фінансового забезпечення місцевих бюджетів спостерігається тяжіння до латинської моделі місцевих фінансів, де обсяг місцевих податкових надходжень сягає 4-6% ВВП та до 20% усіх податкових надходжень держави водночас. Аналогічний рівень фінансового забезпечення місцевих бюджетів за обсягом місцевих податкових надходжень у ВВП та обсягом місцевих податкових надходжень у структурі усіх податкових надходжень спостерігається в Іспанії, Італії та Франції.

4. Роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування на третьому етапі розвитку системи вертикального вирівнювання місцевих бюджетів в Україні полягає у реалізації стратегії підтримки, для якої властивий високий рівень бюджетної підтримки та деяка залежність від бюджетів вищих рівнів протягом аналізованого періоду. Так, в період 2014-2017 рр. було збільшено обсяги надання бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад з 0,5 млрд. до 16,1 млрд. грн. Станом на 31 грудня 2017 р. обсяг загальної бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад України виріс у 32 рази, порівняно з 2014 роком за рахунок збільшення обсягу субвенції на соціально-економічний розвиток об'єднаних територіальних громад у 12 разів.

5. Рівень дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад значно

нижчий у порівнянні з рівнем дотаційності місцевих бюджетів за 2016-2017 рр. за рахунок отримання 366 об'єднаними територіальними громадами відповідних ресурсів і видаткових повноважень, а також їх виходу на міжбюджетні відносини напряму з Державним бюджетом України. Водночас, результати регресійного аналізу демонструють позитивний вплив процесів фіскальної децентралізації на економічне зростання регіонів України у період 2010-2017 рр.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора [185; 186; 188; 189; 194].

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Прогнозування та оцінка фінансового стану місцевого бюджету

У сучасних умовах формування місцевих бюджетів, важливою основою механізму фінансового забезпечення місцевого самоврядування у процесі виконання покладених на них функцій і завдань, особливої актуальності набуває здійснення перспективного бюджетного прогнозування, що є важливою умовою забезпечення фінансової автономії територіальних громад. Адже бюджетне прогнозування є одним з найбільш достовірних варіантів формування бюджету територіальної громади і визначення напрямів використання фінансових ресурсів, що створює основу для вибору цілей, які у подальшому будуть орієнтиром при здійсненні планування відповідних середньострокових показників бюджету [18, с. 10].

У процесі прогнозування фінансового стану місцевого бюджету розглядаються різні варіанти бюджетної політики держави, різні концепції розвитку місцевого бюджету з урахуванням економічних і соціальних завдань, об'єктивних і суб'єктивних факторів державного, регіонального та місцевого рівня. При цьому безперервність прогнозування фінансового стану місцевого бюджету обумовлює систематичне уточнення бюджетних показників у міру формування нових даних [166].

Прогнозування фінансового стану місцевого бюджету спрямоване на пошук оптимального варіанту вирішення завдань місцевих органів влади, у т.ч. раціонального використання фінансових ресурсів (рис. 3.1.).

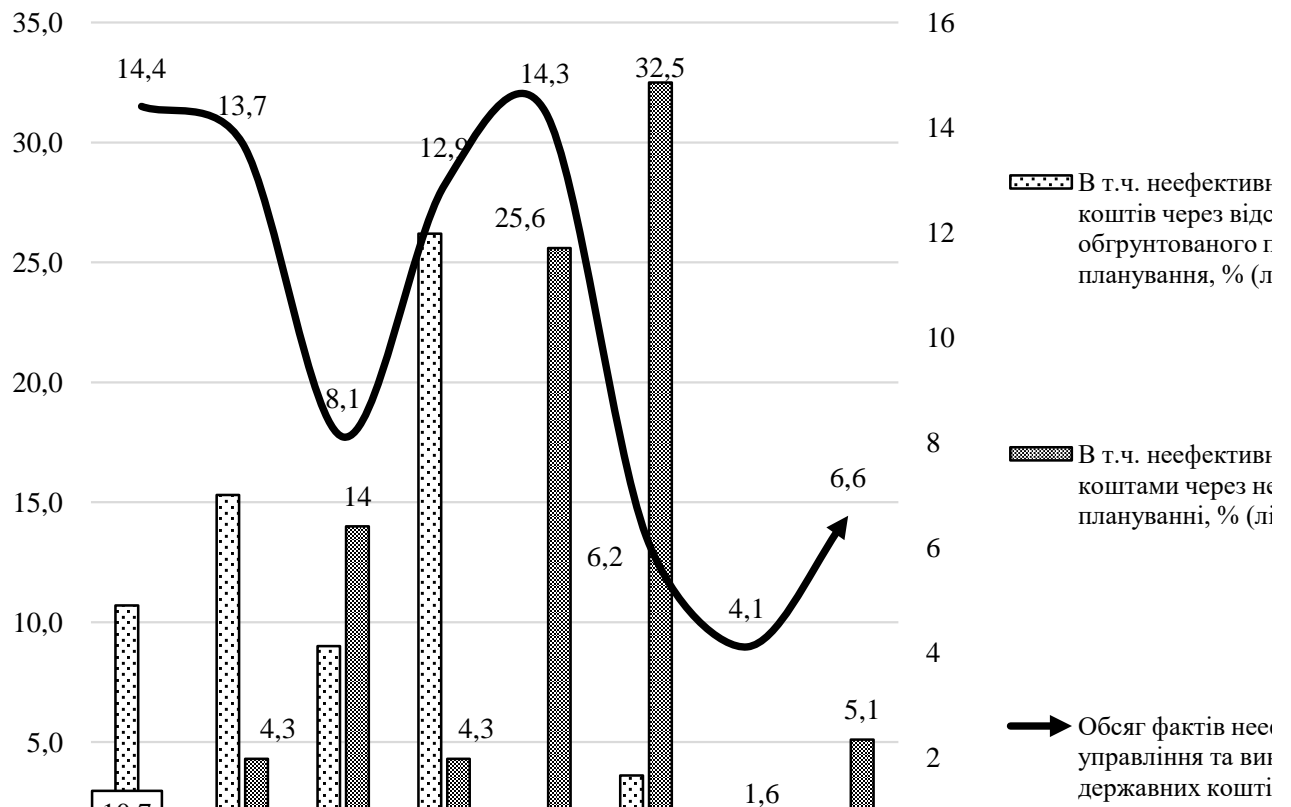

Рис. 3.1. Динаміка зміни обсягу фактів неефективного управління та використання державних коштів України через недоліки бюджетного прогнозування у період 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [233]

Рис. 3.1. показує масштаб і серйозність стану прогнозування і планування видатків державного бюджету України у період 2010-2017 рр. Коливання в структурі неефективного управління та використання державних коштів свідчать, що проблема не зникає, а навпаки, заміщується іншими видами бюджетних порушень, виявлених в процесі контролю Рахункової палати України [233].

Водночас обсяги виявлених фактів у 2010-2017 рр. вказують, що через недоліки у прогнозуванні та плануванні бюджетні ресурси держави використовуються неефективно, а отже не забезпечують дестабілізують соціально-

економічний розвиток територіальних громад зокрема, оскільки повністю не виконують покладені на них функції [230, с. 47].

Аналітичний огляд досліджень теорії та практики бюджетного прогнозування [36; 91; 118; 247; 30; 1; 166] дозволяє виділити чотири основні групи методів бюджетного прогнозування (рис. 3.2.). Це - макроекономічні методи (дослідження закономірностей розвитку економічних процесів), економіко-математичні (формалізовані), експертні (інтуїтивні) методи, а також методи бюджетного планування (методи економічного аналізу).

Рис. 3.2. Основні групи методів бюджетного прогнозування

Серед найпоширеніших методів бюджетного прогнозування у світовій практиці [36; 166] варто виокремити індексний метод (використання системи

індексів під час розрахунку планових показників бюджету та врахування інфляційних ризиків), нормативний (розрахунок планових показників бюджету на основі фінансово-бюджетних норм та нормативів) та балансовий методи (розрахунок джерел покриття дефіциту бюджету завдяки збалансуванню доходів та видатків бюджетів); бюджетування, орієнтоване на результат (планування видатків здійснюється в безпосередньому зв'язку з очікуваними результатами); програмно-цільовий метод (планування бюджетних коштів для досягнення програмних цілей); методи експертного прогнозування (прогнозування на основі оцінок експертів у сфері економіки, оподаткування, фінансів, бюджетів тощо), екстраполяції (прогнозування планових показників бюджету на основі встановленої стійкої динаміки розвитку фактичних бюджетних показників), моделювання (формування залежності значень показників бюджету від його факторів) та економічного аналізу (оцінка виконання бюджету шляхом порівняння його фактичних і планових показників).

Відповідно до світової практики важливим компонентом прогнозування показників бюджету є багатоаспектний факторний аналіз формування доходної бази бюджету і застосування комбінованого підходу у прогнозуванні та плануванні показників бюджету. Через специфіку планування та прогнозування доходів бюджету у розрізі їхньої структури необхідне використання різних методів для визначення очікуваних значень доходів. Зокрема, неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом на практиці вважаються найменш прогнозованими через труднощі їх систематичного співвіднесення з певною базою через нестійку динаміку таких надходжень, що зумовлює використання умовних результатів експертних оцінок суб'єктивного характеру [260, с. 405].

У міжнародному досвіді також використовуються різні показники для оцінки фінансового стану місцевих бюджетів, результати якого використовуються для потреб прогнозування показників бюджетної системи в цілому, а також надання рекомендацій для покращення діяльності органів місцевої влади. Так, серед показників для оцінки бюджетних видатків і доходів у Австралії, Великобританії, США, Франції використовуються співвідношення фактичних значень сукупних видатків та доходів, структури видатків та доходів відповідно у порівнянні із

запланованими у бюджеті. Такі фінансові коефіцієнти оцінки фінансового стану місцевих бюджетів, як коефіцієнти ліквідності, заборгованості та фінансового стану використовуються скрізь, водночас коефіцієнти покриття не використовуються у Франції, а коефіцієнти ефективності – у Великобританії та Франції. У США додатково використовуються ще коефіцієнти життєздатності економіки, фінансової незалежності та гнучкості, а також продуктивності муніципалітетів [118, с. 84-85].

В Україні експертами Міжнародного центру перспективних досліджень було адаптовано досвід Інституту економічних і соціальних реформ у сфері оцінки фінансових показників бюджетної системи Словаччини, з урахуванням якого у межах проекту «Прозорі, фінансово здорові і конкурентоспроможні муніципалітети в Україні» публікуються статистичні масиви даних про фінансовий стан 24 областей України та їхніх адміністративних центрів (надані Міністерством фінансів України, Державною казначейською службою та фінансовим керівництвом місцевих органів влади), а також проводиться аналіз їхньої фінансової стабільності за чотирма групами бюджетних показників (основні показники, бюджетна залежність, показники на одного жителя, інші показники), трьома групами бюджетних даних про надходження та видатки. Крім того, щорічний рейтинг досліджуваних областей та їх адміністративних центрів України формується за 10-бальною шкалою відповідно до отриманих значень показників фінансового становища, до яких відносяться показники основного балансу, забезпечення загального боргу та податкової спроможності (рис. 3.3.). Відповідно, під фінансовим становищем розумітимемо підсумковий показник, що дає можливість оцінити фінансовий стан регіону та порівняти його з ситуацією у інших муніципалітетах чи з середнім значенням по країні. Важливість показника полягає у тому, що він дає змогу оцінити ефективність фінансового управління бюджетів міст та областей. Розраховується як середнє арифметичне індексів «Основний баланс», «Забезпечення загального боргу» та «Податкова спроможність».

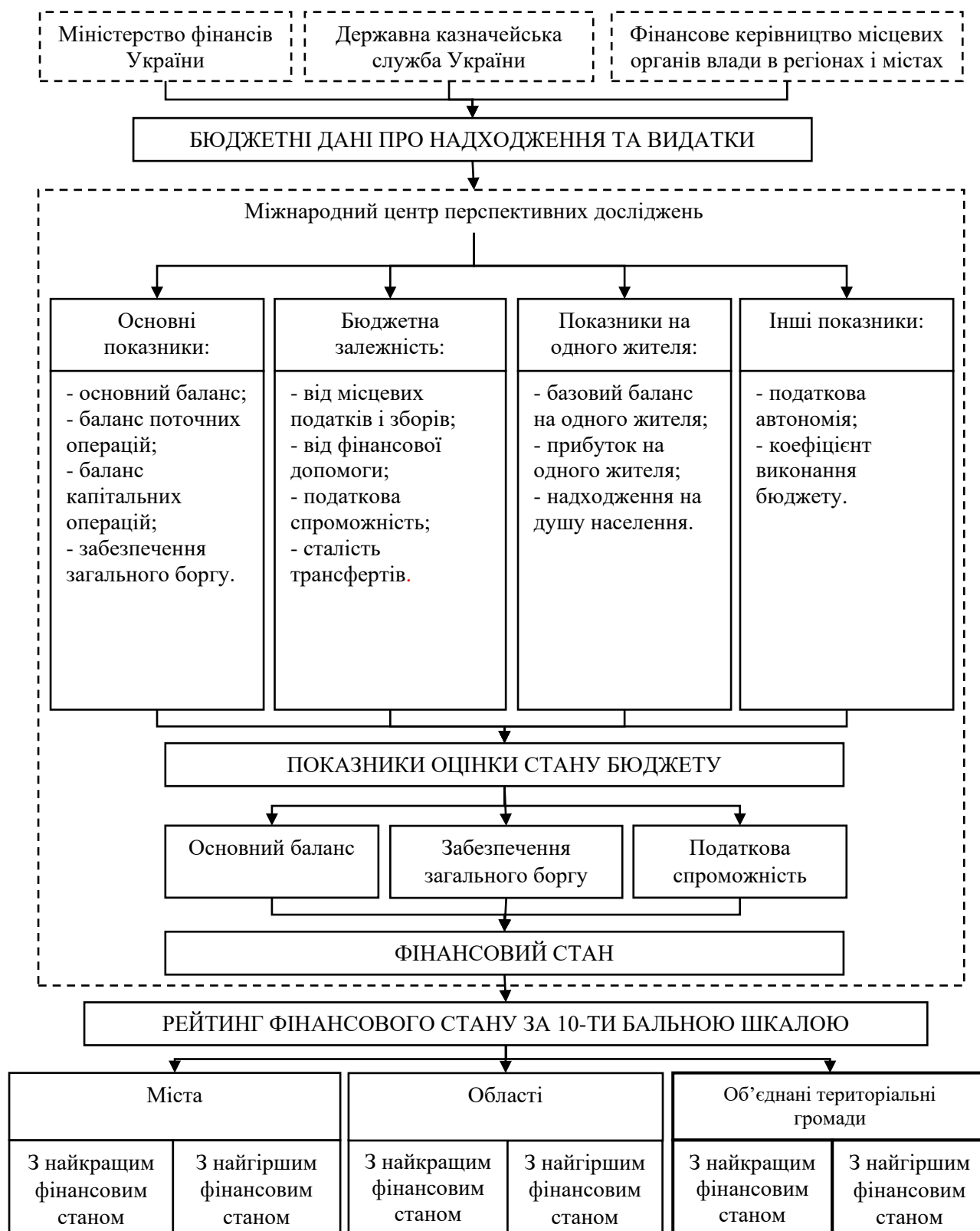

Рис. 3.3. Послідовність оцінки фінансового становища місцевих бюджетів України за методикою Міжнародного центру перспективних досліджень

Підсумковий рейтинг фінансового стану досліджуваних місцевих бюджетів України (табл. 3.1) у період 2010-2016 рр. визначався як середнє арифметичне значень показників основного балансу, забезпечення загального боргу та податкової спроможності місцевих бюджетів, виражених у балах. Якщо значення показника основного балансу бюджету місцевих бюджетів було від'ємним та не перевищувало дефіцит у розмірі 5% (для обласних бюджетів такий поріг становить -2,5%), то місцевий бюджет отримував нульовий рейтинг. Коли значення такого показника поліпшується, а ризик для місцевого бюджету знижується, тоді відбувається лінійне зростання значень показника основного балансу місцевого бюджету. У разі, якщо значення показника основного балансу місцевого бюджету було позитивним, місцевий бюджет отримував оцінку вище, ніж 5 балів. Отримані результати повинні довести здатність місцевих бюджетів України щодо покриття власних поточних та капітальних витрат за рахунок використання поточних надходжень, а також доходів від капіталу.

Таблиця 3.1

**Показники фінансового становища територіальних громад України
за період 2010-2016 рр.**

№		Фінансове становище													
		Всього, бали							В т.ч. податкова спроможність, %						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Вінницька обл.	5,3	4,4	6,0	4,9	5,0	5,5	5,9	19,5	15,7	17,2	18,0	17,1	17,5	26,9
2	Волинська обл.	5,5	2,3	4,6	3,7	4,4	5,0	5,4	21,7	18,8	16,9	17,1	15,6	15,7	19,5
3	Дніпропетровська обл.	8,4	6,8	6,7	4,3	4,5	5,5	5,5	44,7	40,5	37,6	44,1	42,5	34,3	33,9
4	Донецька обл.	3,7	6,7	9,1	5,4	5,8	5,1	4,6	29,2	60,5	60,3	71,9	40,4	18,5	37,6
5	Житомирська обл.	6,0	4,4	6,1	6,3	6,1	6,4	5,9	39,8	15,3	14,1	13,5	14,0	17,2	20,2
6	Закарпатська обл.	5,3	6,0	8,0	8,2	8,1	6,4	6,0	36,2	28,7	29,0	26,7	27,1	25,8	19,1
7	Запорізька обл.	7,9	9,5	7,8	6,5	6,2	7,0	7,1	46,1	60,9	57,6	57,8	55,6	46,3	34,9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
8	Івано-Франківська обл.	5,1	5,6	6,8	7,7	6,9	7,1	5,3	38,2	36,7	34,2	31,0	27,4	15,6	16,2
9	Київська обл.	6,7	3,0	3,4	4,7	5,2	5,9	6,0	65,5	49,0	40,1	55,5	45,4	48,8	63,0
10	Кіровоградська обл.	5,5	4,6	6,0	5,8	5,9	6,8	6,2	19,5	14,7	14,3	15,8	15,8	10,1	18,8
11	Луганська обл.	6,0	6,0	4,8	4,8	5,6	4,3	4,0	39,9	48,1	47,8	49,6	57,1	12,9	17,9
12	Львівська обл.	5,5	4,4	4,8	4,2	5,5	6,1	6,7	19,9	17,3	16,3	15,1	14,0	12,8	31,8
13	Миколаївська обл.	6,5	5,8	6,1	5,5	6,1	6,7	6,8	34,4	31,5	28,7	29,8	29,1	24,3	30,1
14	Одеська обл.	7,9	5,5	6,4	6,4	6,7	7,6	6,6	37,8	35,1	32,9	35,5	33,3	28,5	31,3
15	Полтавська обл.	7,3	7,9	7,8	7,2	6,8	7,0	7,0	35,9	39,2	36,9	34,8	32,0	23,5	19,6
16	Рівненська обл.	7,0	5,4	5,1	5,1	4,7	5,1	4,8	25,1	21,4	20,6	19,9	18,0	15,2	20,3
17	Сумська обл.	7,1	6,1	6,6	6,2	5,6	5,9	5,2	34,1	32,0	30,6	29,0	25,0	19,2	31,6
18	Тернопільська обл.	8,3	6,8	6,6	5,4	5,2	6,3	6,3	39,8	20,1	34,3	32,6	31,0	28,8	8,1
19	Харківська обл.	7,4	2,8	5,9	7,7	4,6	6,3	6,7	48,4	48,5	47,9	40,8	40,6	42,6	36,3
20	Херсонська обл.	7,5	6,0	5,6	5,7	5,5	5,6	5,3	38,1	34,7	34,7	34,6	30,9	27,9	27,0
21	Хмельницька обл.	5,2	4,4	5,8	5,4	5,2	5,9	5,4	16,9	13,4	12,9	12,7	11,8	16,3	16,8
22	Черкаська обл.	4,8	4,7	5,5	4,3	4,5	7,4	5,6	31,0	32,3	32,4	33,7	32,3	18,7	21,2
23	Чернівецька обл.	5,5	7,3	5,4	5,1	5,1	6,1	6,7	21,6	23,2	21,7	20,5	20,6	20,1	24,5
24	Чернігівська обл.	5,0	4,3	4,5	3,9	5,6	6,5	5,8	17,9	16,1	14,6	44,3	13,1	18,1	27,5
25	м. Київ	6,7	1,8	1,7	2,0	3,1	4,5	5,5	70,4	53,4	42,9	61,7	49,7	55,8	71,8
26	Україна	4,2	2,7	5,9	5,5	5,5	6,0	5,9	41,2	37,8	35,7	39,2	34,7	29,3	33,1

Джерело: побудовано автором на основі [227]

Так, фінансове становище аналізованих територій показує ефективність управління фінансами міста / області. За методикою проекту, присвяченому дослідженню транспарентності, фінансового здоров'я та конкурентоспроможності муніципалітетів [227], такий показник розраховується як комбінація значень основного балансу (демонструє дефіцит / профіцит бюджету тої чи іншої територіальної громади), забезпечення загальної заборгованості (визначає рівень покриття громадою боргів завдяки власним надходженням у бюджет) та податкового потенціалу місцевих бюджетів (визначає рівень покриття видатків завдяки податковим надходженням). Так, якщо середнє значення фінансового становища територіальних громад в Україні за період 2010-2017 рр. коливалось в межах 2,7-6 балів за 10-бальною шкалою, в тому числі найкраще фінансове становище було у Запорізькій, Черкаській, Волинській, Тернопільській та Львівській обл., тоді як найгірше фінансове становище було у Рівненській, Дніпропетровській, Луганській, Донецькій, Вінницькій обл.

За допомогою показника забезпечення загального боргу як другого факторного компоненту показника фінансового становища місцевих бюджетів було визначено рівень покриття громадою боргів завдяки власним надходженням у бюджет. Якщо значення такого показника нульове, місцевому бюджету присвоюється 10 балів. Коли величина загального боргу місцевого бюджету досягає або перевищує поріг 20% (для обласних бюджетів – 10%), значення другого компоненту показника фінансового становища місцевих бюджетів України у досліджуваний період буде дорівнювати нулю.

Третій факторний показник фінансового стану – податкова спроможність місцевих бюджетів розраховується як співвідношення видатків місцевого бюджету та податкових надходжень за звітний період. Якщо таке співвідношення становить до 30%, то місцевому бюджету присвоюється нульовий рейтинг за цим показником. Відповідно, коли значення показника податкової спроможності місцевого бюджету перевищує 70% (для обласних бюджетів такий поріг становить 50%), така оцінка рівна 10 балам. Отримані результати доводять спадну динаміку зміни низької здатності досліджуваних місцевих бюджетів щодо покриття власних витрат за рахунок використання надходжень, отриманих з податкових джерел.

Згідно із результатами, отриманими у 2010-2016 рр, за вказаною методикою найкращий фінансовий стан було виявлено у Запорізькій, Черкаській, Волинській, Тернопільській та Львівській обл., тоді як найгірший - у Рівненській, Дніпропетровській, Луганській, Донецькій, Вінницькій обл.

Як показують розрахунки, середнє значення фінансового стану місцевих бюджетів в Україні за 2010-2017 рр. суттєво не змінилося та продемонструвало незначне погіршення фінансового становища регіонів України. Перевірка на ступінь варіації, дозволяє нам використовувати цей показник, що є типовим, адже коефіцієнт варіації у 2010-2016 рр. не перевищував нормативне значення. Тож маємо підстави стверджувати, що у вказаному періоді фінансове становище місцевих бюджетів регіонів України, визначене за вказаною методикою, було однорідним. Погіршення середнього рівня фінансового становища регіонів України відбулося за рахунок погіршення цього показника у більшості регіонів. Найбільше

таке погіршення за підсумками шести років відбулося у Дніпропетровській (2,9 бала), Херсонській і Рівненській (2,2 бала), Сумській (1,9 бала), Луганській і Тернопільській (по 2 бали). Водночас, покращення фінансового стану місцевих бюджетів відбулося лише в обмеженій кількості областей, найбільше – у Львівській та Черновецькій областях (1,2 бали у кожній). Взагалі найкраще фінансове становище місцевого бюджету було зафіксоване у Запорізькій, Черкаській, Волинській, Тернопільській та Львівській обл., найгірше - спостерігалось у Рівненській, Дніпропетровській, Луганській, Донецькій, Вінницькій обл.

Зазначимо, що оцінка фінансового становища окремих об'єднаних територіальних громад відповідно до методики Міжнародного центру перспективних досліджень неможлива за критерієм повноти інформаційного забезпечення такої оцінки та доступності вихідних релевантних даних за період 2010-2017 рр. Так, на момент здійснення оцінки показників фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні місцеві бюджети до і після реформи децентралізації було можливо розглядати на прикладі міських бюджетів Вінниці (починаючи з 2007 р.), Житомира (починаючи з 2009 р.), Ужгорода, (починаючи з 2010 р.), Івано-Франківська (починаючи з 2009 р.), Кропивницького (починаючи з 2009 р.), Львова (починаючи з 2008 р.), Хмельницького (починаючи з 2009 р.), Черкас (починаючи з 2007 р.) та Чернігова (починаючи з 2007 р.). У свою чергу, обласні бюджети до і після реформи децентралізації можна розглядати на прикладі бюджетів Запорізької та Львівської обл. починаючи з 2010 р., при цьому переважна більшість областей України декларує виконання місцевих бюджетів з 2014-2015 рр., тоді як більшість об'єднаних територіальних громад декларує виконання бюджетів з моменту виходу на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом України, тобто не раніше 2016 р. Окрім того, у публічному доступі де-факто відсутня бюджетна звітність територіальних громад – учасників такого утворення за період, що передує такому процесу. Це, своєю чергою, створює труднощі для компаративного аналізу наслідків реформи децентралізації.

Ці висновки підтверджуються підсумками моніторингу доступності бюджетної інформації на офіційних сайтах органів місцевого самоврядування,

відповідно до яких відображення такої інформації міськими радами дуже індивідуальне та безсистемне [265-268]. Тому, нині справді існує нагальна потреба формування стандартів відображення релевантної інформації про формування та використання бюджетних ресурсів на офіційних сайтах органів місцевого самоврядування.

Водночас, оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад проводиться експертами Міністерства регіонального розвитку та житлового будівництва України не лише на підставі результатів моніторингу виконання місцевих бюджетів України, а й за власними доходами та капітальними видатками у розрахунку на 1 мешканця; рівнем дотаційності місцевих бюджетів (співвідношенням питомої ваги базової / реверсної дотації у доходах місцевих бюджетів); питомою вагою видатків місцевих бюджетів на утримання апарату управління у власних доходах об'єднаних територіальних громад без урахування отриманих трансфертів з державного бюджету України. На підставі вищезазначених основних чотирьох показників експерти формують загальний рейтинг фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад.

Так, якщо чисельність об'єднаної територіальної громади перевищує 5-7 тис. осіб, питома вага базової дотації її бюджету не перевищує 30% від суми власних доходів, а витрати об'єднаної територіальної громади на утримання її управлінського апарату не перевищують 20% від обсягу власних доходів об'єднаної територіальної громади, то така громада вважається фінансово спроможною, оскільки ефективно мобілізує власні ресурси, раціонально використовує бюджетні кошти та приймає якісні управлінські рішення. Звідси випливає, що фінансово неспроможними, здебільшого, є невеликі об'єднані територіальні громади, окрім деяких громад, доходи бюджетів яких формують потужні промислові підприємства та інші бюджетоутворюючі суб'єкти господарської діяльності. Зв'язок фінансової спроможності об'єднаної територіальної громади та чисельності місцевого населення громади полягає в тому, що через достатні трудові ресурси, ємкість місцевого ринку збуту продукції вигідний розвиток малого та середнього підприємництва насамперед у великих об'єднаних територіальних громадах, що

своєю чергою, створює порівняно кращі перспективи для її сталого розвитку. Окрім того, великі об'єднані територіальні громади (як за площею території, так і за чисельністю місцевого населення) більше здатні забезпечити належне утримання об'єктів місцевої інфраструктури, діяльність комунальних закладів та установ, а також забезпечення надання органами місцевого самоврядування якісних публічних та комунальних послуг [174].

Прогнозування бюджетних даних місцевих бюджетів для потреб прогнозування їх фінансового стану пропонуємо здійснено в середовищі MS Excel із використанням показників доходів, видатків та міжбюджетних трансфертів у період 2010-2017 рр., одночасно припустивши, що в 2018-2022 рр. буде збережені умови зовнішнього середовища бюджетної системи України загалом. Тут використаємо емпіричну формулу у вигляді лінійної залежності $y = ax + b$ із змінною t , де a – коефіцієнт при змінній t , b – вільний член рівняння. У середовищі MS Excel використовуються такі формули: «=INDEX(LINEST(Y;T);1)» – задає значення параметру a в лінійній залежності бюджетних даних місцевих бюджетів; «=INDEX(LINEST(Y;T);2)» – задає значення параметру b в лінійній залежності прогнозованих бюджетних даних. Тут Y – діапазон комірок, який містить значення показника часового ряду, T – діапазон комірок, який містить моменти часу [163, 214]. Отримані результати прогнозу динаміки зміни показників місцевих бюджетів України в 2018-2022 рр. наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Прогноз динаміки зміни показників місцевих бюджетів України в 2018-2022 рр.

№	Показники	Вихідні дані								Прогнозні дані				
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Доходи, млрд. грн.	159,4	181,5	225,3	221,0	231,7	294,5	366,0	502,1	462,3	504,5	546,6	588,7	630,9
1.1	в т.ч. трансферти з державного бюджету	78,2	95,3	125,8	117,2	132,5	174,2	196,0	272,6	257,4	281,6	305,7	329,8	353,9

Продовження табл.3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2	Видатки, млрд. грн.	159,8	181,0	222,6	219,8	225,6	280,1	286,7	496,1	422,9	459,4	495,8	532,3	568,7
2.1	в т.ч. трансферти до державного бюджету	6,6	2,7	1,3	1,6	2,1	3,1	3,8	6,0	3,8	3,9	4,0	4,0	4,1
3	Дефіцит (профіцит) бюджету, млрд. грн.	-0,4	0,4	2,7	1,1	6,0	14,3	79,2	6,0	39,4	45,1	50,8	56,5	62,2
4	Кредитування, млн. грн.	56,4	42,9	38,6	57,7	52,8	106,9	179,7	251,2	218,7	245,4	272,2	299,0	325,7

Джерело: побудовано автором на основі [227]

Так, прогнозоване зростання доходів місцевих бюджетів України в 2018-2022 рр. становить 125,7% з 502,1 млрд. грн. у 2017 р. до 630,9 млрд. грн. у 2022 р. У свою чергу, прогнозоване зростання видатків місцевих бюджетів України становитиме 114,6% з 496,1 млрд. грн. у 2017 р. до 568,7 млрд. грн. у 2022 р. Незважаючи на зростання обсягу кредитування української бюджетної системи на місцевому рівні до 325,7 млн. грн. на кінець прогнозованого періоду, відбудеться 10-разове зростання обсягу профіциту місцевих бюджетів до 62,2 млрд. грн. у 2022 р. Звідси випливає, що у 2018-2022 рр. відбудеться стабілізація значень показника фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів до 21,0%, тоді як показник фінансової децентралізації видатків місцевих бюджетів знизиться до 41,4% (рис. 3.4.).

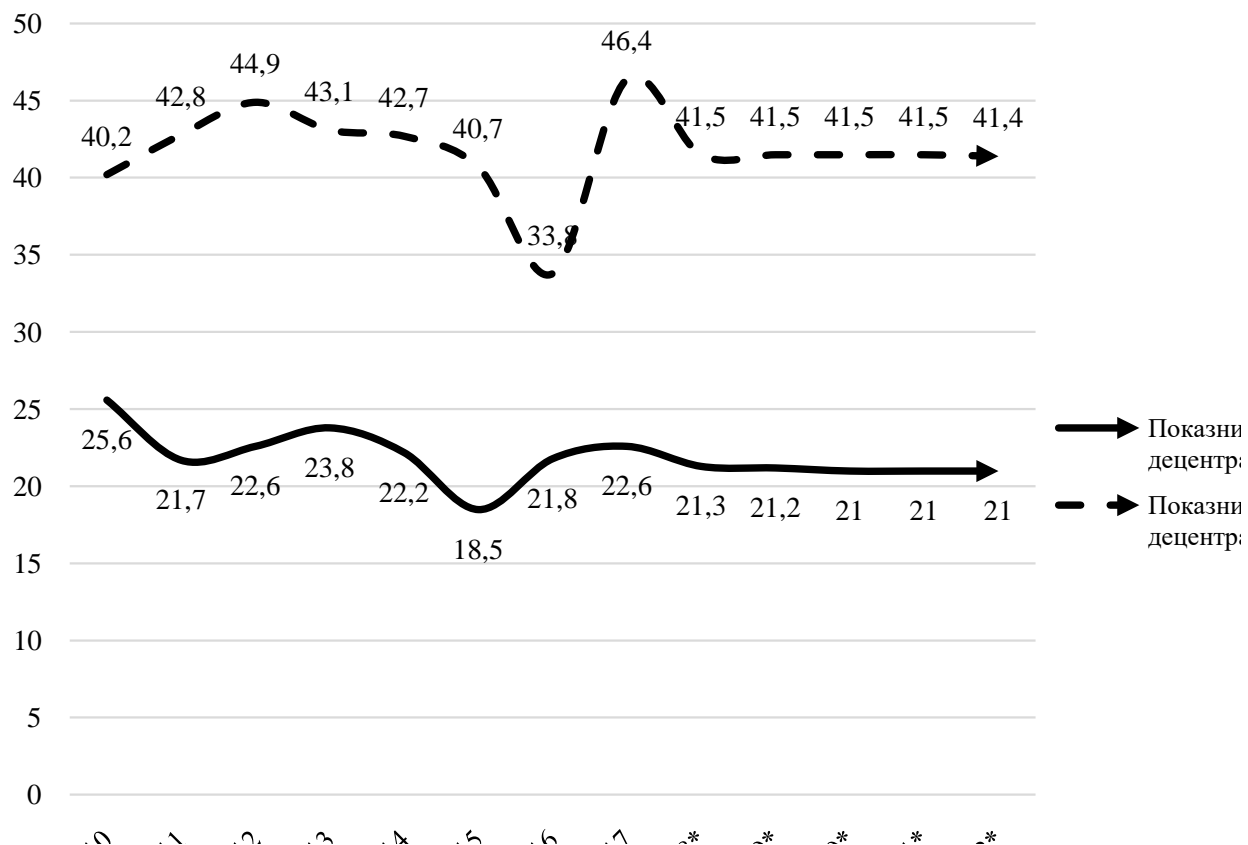

Рис. 3.4. Прогноз динаміки зміни показників фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні у 2018-2022 рр.

Очевидно, що протягом прогностичного періоду в Україні збережеться тенденція, за якої доходи територіальних громад будуть централізованіші, ніж видатки місцевих бюджетів. Тому прогностична динаміка зміни значень узагальнюючого показника фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні у 2018-2022 рр. матиме наступний вигляд (рис. 3.5.).

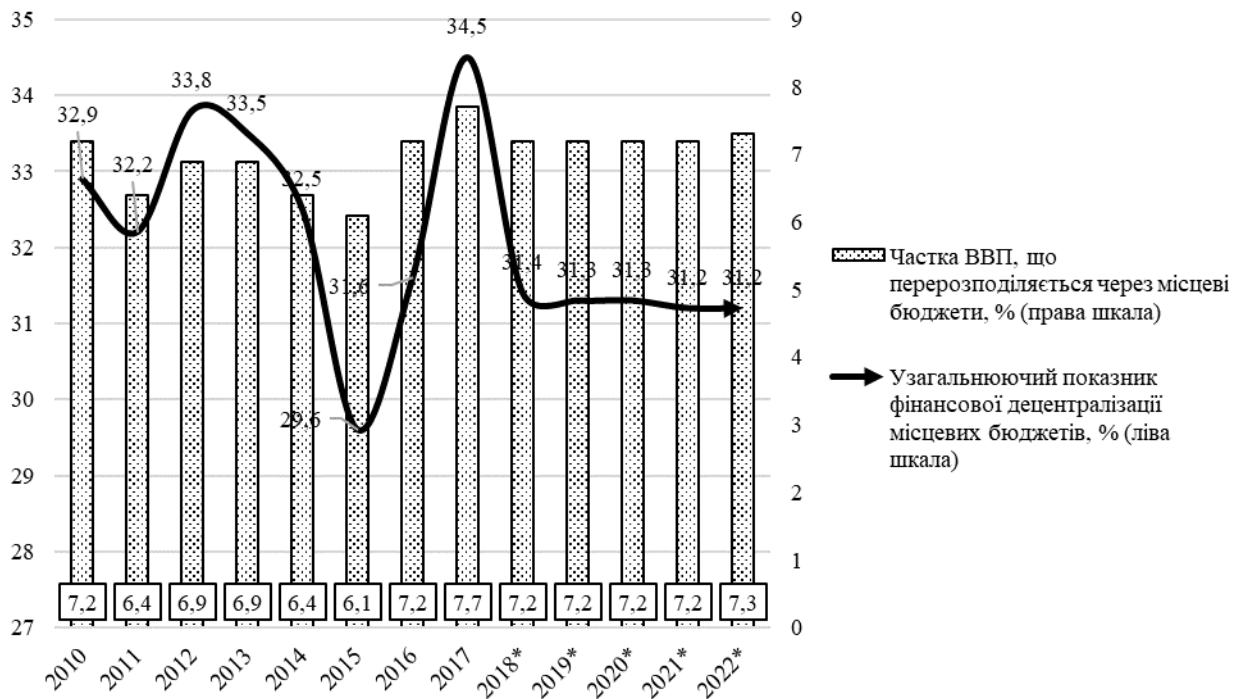

Рис. 3.5. Прогноз динаміки зміни показників фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні за 2018-2022 рр.

Аналізуючи отримані результати прогнозу бюджетних даних, можемо спостерігати тенденцію до зменшення рівня фінансової децентралізації доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні протягом прогнозного періоду. І нарешті, частка ВВП, що буде перерозподілятися через місцеві бюджети України протягом 2018-2022 рр. зменшиться із 7,7% у 2017 р. до 7,3% у 2022 р.

Таким чином, поліпшення якісного рівня формування використання та регулювання місцевих бюджетів у процесі реформи децентралізації має відбуватися із застосуванням світового досвіду з урахуванням особливостей українського економічного середовища.

На нашу думку, в сучасних соціально-економічних умовах залишається актуальним питання поглиблення досліджень теоретико-методологічних основ впливу доходів і видатків місцевих бюджетів на перспективи розвитку локальних соціально-економічних процесів, тому прогнозування бюджетних даних та бюджетних показників, а також рейтингування фінансового стану місцевих

бюджетів є ключовими факторами динаміки соціально-економічного розвитку загалом. Окрім того, прогнозування фінансового стану місцевих бюджетів в Україні дозволить створити основи для забезпечення послідовності, системності та результативності економічної політики держави в цілому.

3.2. Напрями удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування

Проведена оцінка стану формування доходів місцевих бюджетів у період 2010-2017 рр. у контексті виявлення особливостей джерел формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування, аналізу забезпечення місцевих бюджетів податковими надходженнями та визначення ролі міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування в Україні вказує на необхідність пошуку шляхів зміцнення та оптимізації структури доходів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації. Це, у свою чергу, потребує визначення напрямів удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

На основі проведеного дослідження формування місцевих бюджетів можемо виокремити наступні проблеми фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування в Україні, вирішення яких потребують реструктуризації схеми розподілу фінансових ресурсів між бюджетом держави та органів місцевого самоврядування.

По-перше, нестача фінансування поточних видатків місцевих бюджетів, зокрема, через обов'язкове утримання бюджетних установ соціально-культурної сфери та інших делегованих повноважень. При тому, що видатки на одиницю населення у різних регіонах із різною щільністю населення територіальних громад помітно варіюються, зокрема, на освіту, охорону здоров'я та ін. у 2017 р. варіюють у 5-7 разів залежно від виду видатків. Постійна нестача бюджетних ресурсів та

дуже вузька фінансова база місцевого самоврядування унеможливорює надання жителям відповідних територій суспільних послуг відповідної якості, призводить та скорочення бюджетних установ, що надають такі послуги. Тим більше, нормативи, встановлені бюджетним законодавством, переважно не враховують наявності певного обсягу фінансових ресурсів на місцевому рівні, тому це позначається на якості надання послуг такими бюджетними установами [110, с. 67].

Загостренню цієї проблеми сприяє з одного боку, небалансоване розмежування повноважень між органами державної та місцевої влади. Органи місцевого самоврядування виконують здебільшого делеговані повноваження, а саме – фінансування закладів та заходів освіти (31% від суми сукупних видатків місцевих бюджетів), заходи з соціального захисту та забезпечення (26% сукупних видатків), охорони здоров'я (22%).

Окрім того, відсутність стимулів до збільшення доходів місцевих бюджетів провокує так званий ефект заміщення у процесі міжбюджетних відносин (табл. 3.1). Тому досі можна спостерігати низьку зацікавленість з боку територіальних органів влади у нарощуванні фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць.

Таблиця 3.3

Динаміка зміни показників місцевих бюджетів України в 2010-2017 рр.

№ п\п	Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Доходи, млрд. грн.	159,4	181,5	225,3	221,0	231,7	294,5	366,0	502,1
1.1	у т.ч. трансферти з державного бюджету	78,2	95,3	125,8	117,2	132,5	174,2	196,0	272,6
1.2.	Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %	49,06	52,51	55,84	53,03	57,19	59,15	53,55	54,29
2	Видатки, млрд. грн.	159,8	181,0	222,6	219,8	225,6	280,1	286,7	496,1
2.1	у т.ч. трансферти до державного бюджету	6,6	2,7	1,3	1,6	2,1	3,1	3,8	6,0
3	Дефіцит (профіцит) бюджету, млрд. грн.	-0,4	0,4	2,7	1,1	6,0	14,3	79,2	6,0
4	Кредитування, млн. грн.	56,4	42,9	38,6	57,7	52,8	106,9	179,7	251,2

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Як показують дані з табл. 3.3, фінансова автономія місцевих бюджетів та територіальних громад постійно знижувалася аж до 2015 р., коли частка міждержавних трансфертів у доходах місцевих бюджетів складала майже 60%, тоді як податкові надходження посідали меншу частку у місцевих бюджетах, ніж міжбюджетні трансферти.

Утім, починаючи з 2015 р. вона дещо знизилася, однак все одне перевищувала 50% доходів місцевих бюджетів, що є свідченням їхньої дуже незначної автономії.

По-друге, обов'язкова пріоритетність фінансування поточних потреб територіальних громад над потребами розвитку. Ухвалені державою рішення що передбачають здійснення поточних витрат, примусово фінансуються органами місцевого самоврядування у першу чергу, тоді як проекти розвитку та потенційного зростання можуть бути скорочені у зв'язку із нестачею фінансових ресурсів. Як наслідок, капітальні видатки не перевищують 10% загальних видатків місцевих бюджетів, що стримує соціально-економічний та інноваційно-інвестиційний розвиток регіонів, а відтак, й можливості підвищення конкурентоспроможності територій.

По-третє, суттєва диференціація між регіонами у необхідності забезпечення потрібних обсягів бюджетних доходів, отримання міжбюджетних трансфертів, податкової автономії. Наявність фіскальних диспропорцій, зокрема, показників податкової автономії регіонів, призводить до зростання суттєвих відмінностей у економічному розвитку різних територіальних громад та регіонів. У табл. 3.4 наведено показники податкової автономії місцевих бюджетів від місцевих податків та зборів протягом 2010-2017 рр., що вказує на співвідношення обсягів податків, зібраних місцевим бюджетом та обсягу надходжень у місцевий бюджет за вирахуванням трансфертів протягом звітного періоду, а також їхні прогнозні значення на найближчі п'ять років.

Таблиця 3.4

Динаміка коефіцієнту податкової автономії місцевих бюджетів у 2010-2021 рр., %

№ п/п	Область	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Приріст 2017-2021
1	Вінницька.	83,4	80,3	84,9	84,1	82,8	60,8	57,8	88,93	88,96	70,26	50,62	49,14	-39,82
2	Волинська.	84,8	82,4	76,5	72,2	76,7	69,6	74,3	82,74	80,71	78,68	76,64	74,61	-8,13
3	Дніпропетровська.	87,5	90,7	89,6	91	90,7	87,3	89,2	89,49	89,47	89,45	89,43	89,41	-0,09
4	Донецька.	83,4	87,7	92,5	92,4	92,7	88,5	85,9	88,02	88,35	88,68	89,01	89,35	1,33
5	Житомирська.	80,4	75,7	75,9	75,9	78	64,8	70,7	79,71	77,97	76,23	74,49	72,74	-6,97
6	Закарпатська.	84,7	76,5	77,1	79,3	77,6	69,7	106,2	76,08	77,91	79,75	81,59	83,42	7,34
7	Запорізька.	86,4	88,8	84,8	90,2	81,7	79,2	61,2	92,25	88,75	85,25	81,76	78,26	-13,99
8	Івано-Франківська.	73,9	77,5	78,6	78	74,3	69	70,9	77,85	76,76	75,68	74,60	73,52	-4,33
9	Київська.	86,1	79,2	81,3	83,9	80,8	67,8	79,8	84,36	82,86	81,35	79,84	78,34	-6,03
10	Кіровоградська	83,3	78,3	75,5	81,1	81,3	69,1	73,8	81,89	80,42	78,95	77,49	76,02	-5,87
11	Луганська	86	83,1	82,9	81	85,4	67,8	78,4	86,11	84,29	82,48	80,66	78,84	-7,27
12	Львівська	83,8	81,6	81,9	83,5	81	78,2	87,4	82,15	82,26	82,38	82,49	82,60	0,44
13	Миколаївська	85,4	85,5	65,2	88,3	81,8	65,4	97,6	79,92	80,39	80,85	81,31	81,78	1,86
14	Одеська.	77,5	80,3	79,8	83,7	75,6	68,6	69,8	81,90	80,09	78,28	76,47	74,66	-7,24
15	Полтавська.	83,9	86,1	86,2	86,2	85,5	72,6	69,2	89,08	86,51	83,95	81,39	78,82	-10,26
16	Рівненська	84,6	80,9	78,9	84,6	79,7	67,9	53,9	88,35	84,16	79,98	75,79	71,60	-16,76
17	Сумська.	85,5	84,4	80,4	84,1	77,1	68,7	68,4	87,59	84,51	81,44	78,37	75,30	-12,29
18	Тернопільська	79,3	64,1	72,2	83,5	71,2	60,1	77,6	74,08	73,58	73,08	72,57	72,07	-2,01
19	Харківська	85,5	86,2	85,9	78,9	83,6	76	73,2	87,71	85,59	83,46	81,33	79,20	-8,51
20	Херсонська	79,9	78,6	71,4	79,1	72,5	57,3	57,2	82,60	78,69	74,77	70,86	66,94	-15,66
21	Хмельницька	81,6	75,2	76,5	70,2	74,5	57,7	50,5	83,42	78,76	74,11	69,46	64,80	-18,61
22	Черкаська	81,9	83,5	81,5	86,1	87,6	67	73,5	85,74	83,88	82,02	80,16	78,30	-7,44
23	Чернівецька	78,4	75,1	68,6	69,9	80,2	68,1	127,8	65,54	70,74	75,95	81,16	86,36	20,83
24	Чернігівська	80,2	80,3	80,7	80,5	80,9	71	108,4	76,05	78,41	80,78	83,14	85,51	9,46
	Мін. Значення	73,9	64,1	65,2	69,9	71,2	57,3	50,5	65,54	70,74	70,26	50,62	49,14	-39,82
	Макс. Значення	87,5	90,7	92,5	92,4	92,7	88,5	127,8	92,25	89,47	89,45	89,43	89,41	20,83
	Середня по Україні	82,81	80,92	80,55	-5,20	82,98	81,66	81,66	80,34	79,01	77,69	-5,29		

Джерело: побудовано автором на основі [168]

Як показують розрахункові дані, середнє значення коефіцієнту податкової

автономії місцевих бюджетів за 2010-2016 рр. знизилося з 82,81% до 77,61%, що свідчить про високу частку податкових джерел у сукупних доходах місцевих бюджетів. При цьому до 2015 р. це значення зменшувалося, а починаючи з 2015 рр., тобто з початком реформи почало зростати. Найменший рівень податкової автономії за підсумками 2016 р. спостерігався в Вінницькій (57,8% проти 83,4% у 2010 р.), Херсонській (53,9% проти 84,9% у 2010р.), Рівненській (53,9% проти 84,6% у 2010р.) та Хмельницькій (50,5% проти 81,6% у 2010 р.) областях. Сам у цих областях можна констатувати найбільше скорочення цього коефіцієнту, починаючи з 2010 р.: у Вінницькій - на 25,6%, у Херсонській – на 22,7%, у Рівненській – на 30,7% та Хмельницькій – на 31,1% (максимальне скорочення податкової автономії серед усіх регіонів України).

Водночас, найвищий рівень податкової автономії був у Черновецькій, Чернігівській та Закарпатській областях – 127,8%, 108,4% та 106,2% відповідно. Перевищення коефіцієнту понад 100% можна трактувати як перевищення податкових надходжень на тими доходами місцевих бюджетів, що було акумульовано без врахування міжбюджетних трансфертів, тобто ці регіони мали найбільший потенціал до зростання своїх податкових надходжень. У цих областях податкова автономія помітно зросла порівняно з 2010 р. – на 49,4% (максимальне зростання податкової автономії серед усіх регіонів України за підсумками 2016 р.), 28,2% та 21,5% відповідно.

За умов збереження сьогоденних умов формування місцевих бюджетів та рівня фіскальної децентралізації, рівень податкової автономії знизиться ще більше до 2021 р. у 20 з 24 областей – у середньому близько 6%. Найбільше скорочення податкової автономії за прогнозними оцінками порівняно з 2010 р. відбудеться у Хмельницькій (16,8%), Херсонській та Рівненській областях (по 13% відповідно). Приріст коефіцієнту податкової автономії за прогнозними оцінками буде лише у 4 областях: Черновецькій (8%), Чернігівській (5,31%), Донецькій (5,95%) та Дніпропетровській областях (1,91%). Таке погіршення податкової автономії навіть за прогнозними даними на найближчі 5 років є свідченням необхідності перегляду механізмів фінансового формування місцевих бюджетів, розширення їхньої

фінансової бази, збільшення їхньої фінансової самостійності.

Для більш ретельного аналізу формування фінансової та податкової бази формування місцевих бюджетів, розглянуто ще один показник, що характеризує залежність місцевого бюджету від місцевих податків та зборів, а саме коефіцієнт залежності місцевого бюджету від місцевих податків та зборів. Цей коефіцієнт розраховано як співвідношення загальних надходжень від місцевих податків та зборів та загальних надходжень місцевих бюджетів, що вказує на рівень залежності бюджетних доходів від отриманих бюджетом податкових надходжень (таб.3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка коефіцієнту залежності місцевих бюджетів від місцевих податків та зборів у 2010-2021 рр., %

№ п/п	Область	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017		2018	2019	2020	2021	2021-2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Вінницька	22,1	19,6	20	21,4	20,6	14,4	15,7	22,22	0,12	21,19	20,15	19,11	18,08	2,38
2	Волинська	25,4	22,5	12,3	12,6	11,5	12,7	13,4	21,81	-3,59	19,80	17,79	15,77	13,76	0,36
3	Дніпропетровська	47,4	44,1	39	45,7	46,3	29	26,7	48,85	1,45	45,81	42,78	39,74	36,71	10,01
4	Донецька	71,1	67,2	62,6	78,7	39,6	19,3	15,4	81,19	10,09	70,98	60,77	50,56	40,35	24,95
5	Житомирська	48,6	20,2	18,4	17,4	17,9	13,7	14,4	33,95	-14,65	29,81	25,66	21,51	17,37	2,97
6	Закарпатська	42,1	35,8	35,5	31,3	33,3	25,7	12,4	42,82	0,72	38,84	34,85	30,87	26,89	14,49
7	Запорізька	51,3	65,5	57,6	55,4	56,7	43,4	18,4	65,16	13,86	60,03	54,89	49,76	44,62	26,22
8	Івано-Франківська	48,2	46,2	43,2	38,7	36,4	11,5	12,3	53,49	5,29	53,49	52,90	52,74	53,93	53,71
9	Київська	73,9	62,7	26,4	29	25,4	20,4	17,6	63,75	-10,15	54,66	45,58	36,49	27,40	9,80
10	Кіровоградська	22,7	18,7	17,9	19,2	19,2	14,1	15,4	21,36	-1,34	20,30	19,24	18,17	17,11	1,71
11	Луганська	53,6	54,4	45,1	48,4	47,3	17,9	16,9	59,90	6,30	53,44	46,98	40,51	34,05	17,15
12	Львівська	22,8	21,4	19,6	17,9	17	15,6	21,7	21,30	-1,50	20,68	20,05	19,43	18,80	-2,90
13	Миколаївська	38,8	35,8	23,9	19,2	18,8	15,3	16,7	36,11	-2,69	32,10	28,09	24,07	20,06	3,36
14	Одеська	43,6	42,1	20,5	21,1	20,7	16,6	37,8	36,22	-7,38	33,79	31,35	28,91	26,48	-11,32
15	Полтавська	40,4	44,4	32,5	28,8	25,4	19,7	21,9	42,44	2,04	38,44	34,44	30,44	26,44	4,54
16	Рівненська	28,7	26	15	13,7	13,1	10	8,2	26,61	-2,09	23,20	19,79	16,39	12,98	4,78
17	Сумська	38,4	37,1	22,1	19,5	17,3	23,4	36,8	31,76	-6,64	30,44	29,12	27,80	26,48	-10,32
18	Тернопільська	46,8	28,9	33,3	29,1	28,8	35,4	18,5	39,73	-7,07	37,00	34,27	31,54	28,81	10,31
19	Харківська	55	55,5	47,1	47,2	32,9	33,6	15,4	59,90	4,90	53,59	47,27	40,96	34,64	19,24
20	Херсонська	46,5	43,2	38,9	35	35,7	27,3	30,1	45,69	-0,81	42,69	39,68	36,67	33,66	3,56
21	Хмельницька	20,3	17,9	16,6	17,7	15,8	13	11,9	20,01	-0,29	18,73	17,45	16,17	14,89	2,99
22	Черкаська	36,9	37,5	37,3	38,2	36,1	13,6	14,1	20,01	-16,89	18,73	17,45	16,17	14,89	0,79

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
23	Чернівецька	26,3	29,3	14,7	14,5	12,7	13,7	18,1	24,66	-1,64	22,60	20,54	18,47	16,41	-1,69
24	Чернігівська	21,7	20,3	17,8	16,5	16,1	13,4	32,4	17,96	-3,74	18,56	19,15	19,74	20,34	-12,06
25	м. Київ	79,3	69,5	56	84,2	60,2	68,1	63,9	73,54	-5,76	71,94	70,34	68,74	67,14	3,24
	Мінімальне значення	20,30	17,90	12,30	12,60	11,50	10,00	8,20	17,96	-2,34	18,56	17,45	15,77	12,98	-12,06
	Максимальне значення	79,30	69,50	62,60	84,20	60,20	68,10	63,90	81,19	1,89	71,94	70,34	68,74	67,14	53,71

Джерело: побудовано автором на основі [168]

За період 2010-2016 рр. цей коефіцієнт знизився у цілому по Україні з 40,5% до 39,04%. Мінімальний рівень коефіцієнта залежності (менше 15%) спостерігався у Івано-Франківській (12,3% проти 48,2% у 2010 р.), Волинській (13,4% проти 25,4%), Хмельницькій (11,9% проти 20,3%), Рівненській областях (8,2% проти 20,3%), що свідчить про суттєве погіршення цього показника, а відтак, й зниження фінансової самостійності регіонів України.

Максимальний рівень коефіцієнта залежності місцевого бюджету від місцевих податків та зборів за підсумками 2016 р. було зафіксовано у Запорізькій (43,4% проти 51,3% у 2010 р.) та Сумській (36,8% проти 38,4%), зниження залежності від місцевих податків та зборів у яких було не настільки значним як в інших областях. Причому суттєве скорочення цього коефіцієнту відбулося у більшості областей саме після початку реформи фіскальної децентралізації.

За прогностичними розрахунками, за умови незмінності існуючих факторів формування місцевих бюджетів у 2021 р. коефіцієнт залежності від місцевих податків може скоротитися порівняно з 2010 р. майже на 15%. Загалом його скорочення матиме місце у 24 областях, і лише в одній - Івано-Франківській можна очікувати відносного збільшення залежності місцевого бюджету від місцевих податків та зборів (на 6%). Найбільше зниження цього коефіцієнту очікуватиме Харківську (на 20,4%), Черкаську (на 22%), Донецьку область (на 31%)

Наведені дані свідчать про наявність великих диспропорцій у податковій автономії та залежності місцевих бюджетів від місцевих податків та зборів. При цьому політика бюджетного вирівнювання, що практикується навіть після втілення реформи децентралізації, не забезпечує умов для економічного зростання регіонів адже навіть бюджети – донори, що забезпечують реверсні дотації до державного

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7	Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів, млн. грн.	12709,5	14826,4	17537,4	28863,0	33596,7	41700,0	46800,0	44978,7
7.1	до державного бюджету, %	23,0	12,9	13,1	48,0	56,7	45,8	39,6	97,5
7.2	до місцевих бюджетів, %	77,0	87,1	86,9	52,0	43,3	54,2	60,4	2,5
8	Плата за землю, млн. грн.	9539,9	10700,9	12581,7	12802,9	12083,9	14831,4	23323,6	26384,5
8.1	до державного бюджету, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.2	до місцевих бюджетів, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
9	Ввізне мито, млн. грн.	8556,4	10462,8	12985,8	13264,6	12388,6	39881,0	20001,3	23898,4
9.1	до державного бюджету, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
9.2	до місцевих бюджетів, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10	Вивізні мито, млн. грн.	294,8	1311,3	200,8	77,9	220,1	419,8	203,5	293,1
10.1	до державного бюджету, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
10.2	до місцевих бюджетів, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11	Доходи від власності та підприємницької діяльності, млн. грн.	30629,5	17662,0	32808,6	33744,2	28806,8	71563,0	53223,6	29667,2
11.1	до державного бюджету, %	97,0	97,7	98,1	98,6	98,8	99,3	98,5	100,0
11.2	до місцевих бюджетів, %	3,0	2,3	1,9	1,4	1,2	0,7	1,5	0,0
12	Власні надходження бюджетних установ, млн. грн.	28709,0	31522,6	34194,8	37903,0	31672,0	41692,7	48949,7	52658,8
12.1	до державного бюджету, %	76,9	73,8	72,2	76,6	69,7	63,3	69,6	67,8
12.2	до місцевих бюджетів, %	23,1	26,2	27,8	23,4	30,3	36,7	30,4	32,2

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Як можна побачити з таблиці – доля податку на доходи фізичних осіб, як головного бюджетоутворюючого податку для місцевих бюджетів, за період 2010-2017 рр. у відсотковому виразі значно змінилась (зі 100% у 2010 до 59,6% у 2017), що свідчить про суттєве зменшення сталого джерела надходжень для місцевих бюджетів. Податок на додану вартість та акцизний збір завжди знаходились в адмініструванні у загальнодержавних структур. Досить цікава ситуація із зборами та платою за спеціальне використання природних ресурсів, що у доходах місцевих бюджетів також значно скоротились (з 77% до 2,5%). У свою чергу, хоча й незначними темпами, але збільшились власні надходження бюджетних установ на місцевому рівні (з 23,1 % до 32,2%), що свідчить про активізацію роботи підприємств, що знаходяться у комунальній власності місцевих органів влади.

Звідси випливають особливості розмежування фіскальних повноважень між рівнями державного управління в Україні (табл. 3.7) у 2010-2017 рр., а саме –

центрального та місцевого. На центральному рівні управління знаходиться формування державного бюджету, на місцевому – обласні бюджети, бюджети міст обласного значення, бюджети об'єднаних громад, районні бюджети, а також сільські, селищні бюджети та бюджети міст районного значення.

Таблиця 3.7

**Розмежування фіскальних повноважень між рівнями
державного управління в Україні**

№	Податки і збори	Рівні державного управління				
		Центральний	Місцевий			
		Державний бюджет	Обласні бюджети	Бюджети міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад	Районні бюджети	Сільські, селищні бюджети, бюджети міст районного значення
1	2	3	4	5	6	7
1	Податок та збір на доходи фізичних осіб	Так	Обмежене використання	Обмежене використання	Обмежене використання	Ні
2	Податок на додану вартість	Так	Ні	Ні	Ні	Ні
3	Податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки	Так	Обмежене використання	Ні	Ні	Ні
4	Рентна плата за використання води та лісових ресурсів	Так	Обмежене використання	Ні	Ні	Ні
5	Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	Так	Обмежене використання	Ні	Ні	Ні
6	Плата за використання інших природних ресурсів	Так	Так	Ні	Ні	Ні
7	Рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів та надр місцевого значення	Ні	Ні	Так	Ні	Так
8	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ, що перебувають у комунальній власності	Ні	Так	Так	Так	Так
9	Плата за видачу окремих ліцензій та сертифікатів	Так	Так	Ні	Ні	Ні
10	Адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних та фізичних осіб	Так	Ні	Так	Так	Ні

1	2	3	4	5	6	7
11	Плата за надання інших адміністративних послуг	Ні	Ні	Так	Ні	Так
12	Адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	Ні	Ні	Так	Так	Так
13	Державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам (за місцем вчинення дій та видачі документів)	Ні	Ні	Так	Ні	Так
14	Акцизний податок з роздрібною торгівлі (алкоголь, нафтопродукти, тютюн)	Ні	Ні	Так	Ні	Так
15	Плата за оренду майнових комплексів та іншого майна	Ні	Так	Так	Так	Так
16	Місцеві податки: єдиний податок, податок на майно (плата за землю, податок на нерухоме майно, транспортний податок)	Ні	Ні	Так	Ні	Так
17	Місцеві збори: туристичний збір та збір за паркування транспортних засобів	Ні	Ні	Так	Ні	Так
18	Адміністративні штрафи та інші санкції	Ні	Ні	Так	Ні	Так

Таким чином, у табл. 3.7 нами відображено особливості розмежування фіскальних повноважень між рівнями державного управління в Україні, особливістю якого є закріплення фіскально значущих джерел податкових надходжень, насамперед, за центральним рівнем влади. Водночас, за місцевим рівнем влади в Україні закріплені деякі акцизні податки, частка податку на доходи фізичних осіб, а також загальнодержавних податків, накладених на споживання.

Можемо констатувати, що в Україні до та після реформи децентралізації все ще зберігається система фіскальних взаємовідносин, у якій через істотний обсяг видаткових повноважень місцевих бюджетів їм надані незначні фіскальні повноваження щодо використання джерел податкових надходжень, порівняно із центральним рівнем влади (рис. 3.6.). Суттєва залежність місцевих бюджетів від Державного бюджету доводить недосконалість розподілу дохідних та видаткових повноважень між різними рівнями управління, проблеми із збільшенням доходної частини місцевих бюджетів та існуючої системи міжбюджетних відносин. Така

підвищена централізація бюджетних ресурсів є суперечливою по відношенню до практики децентралізації повноважень на користь органів місцевого самоврядування, яке спостерігається в Україні останніми роками. Тож, є усі підстави стверджувати, що Україні і дотепер властива централізована модель формування бюджетів місцевих органів влади, яких позбавлено фінансової автономії, а їх бюджетні доходи все більшою мірою формуються за рахунок міжбюджетних трансфертів та закріплених доходів.

Податкова автономія місцевих органів влади	Встановлення податкових ставок та бази оподаткування	Встановлення ставки податку та будь-яких податкових пільг без додаткових консультацій із центром
		Визначення ставок оподаткування та корекція фіскальних аспектів після консультацій із центром
	Встановлення податкових ставок (консигнаційне оподаткування)	Встановлення ставки податку без встановлення центром обмежень щодо її верхньої та нижньої меж
		Встановлення ставки податку з урахуванням встановлених центром обмежень щодо її верхньої та нижньої меж
	Встановлення бази оподаткування (угода про спільне оподаткування)	Встановлення виключно податкових пільг
		Встановлення виключно податкових кредитів
		Встановлення податкових пільг та податкових кредитів
	Узгоджене встановлення податкових ставок та бази оподаткування	Діють правила розщеплення податку, щодо якого уповноважені органи місцевої влади
		Діють правила розщеплення податку, які можуть змінюватися лише за згодою органів місцевої влади
		Діють правила розщеплення податку, які можуть бути змінені центром в односторонньому порядку, але рідше, ніж один раз на рік
		Діють правила розщеплення податку, які можуть бути змінені центром в односторонньому порядку
	Відсутні повноваження щодо ставок і бази оподаткування	Встановлення центром ставки і бази податку для органів місцевої влади

Рис. 3.6. Класифікація фіскальних повноважень відповідно до рівня податкової автономії місцевих органів влади

Джерело: побудовано автором на основі [302]

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.2	місцевих бюджетів, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4	Громадський порядок, безпека та судова влада, млн. грн.	28570,7	32637,7	36681,2	39409,2	44864,6	54963,0	72056,6	88485,3
4.1	державного бюджету, %	100,0	99,3	99,4	99,4	99,5	99,4	99,5	99,3
4.2	місцевих бюджетів, %	0,0	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,7
5	Економічна діяльність, млн. грн.	43832,4	57124,1	62377,4	50757,8	43637,6	56257,3	66191,3	102883,4
5.1	державного бюджету, %	74,4	78,4	79,2	81,4	78,9	66,0	47,5	45,7
5.2	місцевих бюджетів, %	25,6	21,6	20,8	18,6	21,1	34,0	52,5	54,3
6	Охорона навколишнього природного середовища, млн. грн.	2292,7	3890,7	5297,9	5594,2	3481,7	5529,7	6255,4	7349,3
6.1	державного бюджету, %	100,0	77,3	78,1	82,1	74,6	73,3	76,3	64,5
6.2	місцевих бюджетів, %	0,0	22,7	21,9	17,9	25,4	26,7	23,7	35,5
7	Житлово-комунальне господарство, млн. грн.	5431,3	8679,3	20059,6	7704,7	17808,5	15700,4	17547,5	27187,5
7.1	державного бюджету, %	15,5	3,7	1,9	1,3	0,6	0,1	0,1	0,1
7.2	місцевих бюджетів, %	84,5	96,3	98,1	98,7	99,4	99,9	99,9	99,9
8	Охорона здоров'я, млн. грн.	44745,3	48961,6	58453,9	61568,8	57150,1	71001,1	75503,4	102392,4
8.1	державного бюджету, %	19,6	20,9	19,4	20,9	18,5	16,1	16,5	16,3
8.2	місцевих бюджетів, %	80,4	79,1	80,6	79,1	81,5	83,9	83,5	83,7
9	Духовний та фізичний розвиток, млн. грн.	11310,5	10754,9	13639,6	13661,2	13857,7	16228,3	16897,8	24342,3
9.1	державного бюджету, %	25,7	29,4	40,2	37,4	35,2	40,8	29,3	32,4
9.2	місцевих бюджетів, %	74,3	70,6	59,8	62,6	64,8	59,2	70,7	67,6
10	Освіта, млн. грн.	79826,0	86253,6	101560,9	105538,7	100109,5	114193,5	129437,7	177915,8
10.1	державного бюджету, %	36,1	31,6	29,8	29,3	28,6	26,4	26,9	23,2
10.2	місцевих бюджетів, %	63,9	68,4	70,2	70,7	71,4	73,6	73,1	76,8
11	Соціальний захист та соціальне забезпечення, млн. грн.	104534,9	87679,7	125306,9	145062,6	138004,7	176339,8	258326,1	285761,7
11.1	державного бюджету, %	40,9	52,2	47,8	61,0	58,4	58,8	58,8	50,6
11.2	місцевих бюджетів, %	59,1	47,8	52,2	39,0	41,6	41,2	41,2	49,4

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Економічна діяльність, загальнодержавні функції, а також соціальний захист і соціальне забезпечення фінансуються коштами державного та місцевих бюджетів, оскільки належать до спільного управління (табл. 3.9). Відповідно, що частка таких видатків державного та місцевих бюджетів протягом 2010-2017 рр. коливається у межах діапазону, що наближений до співвідношення 50% на 50%.

Водночас, громадський порядок, безпека та судова влада, обслуговування боргу, оборона, охорона довкілля у період 2010-2017 рр. фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, оскільки такі функції потребують централізованого

управління. Частка таких видатків у державному бюджеті наближається до значення 100%.

Окрім того, видатки у сфері духовного та фізичного розвитку, житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, а також освіти у період 2010-2017 рр. фінансуються насамперед коштами місцевих бюджетів. Такі функції вирішують місцеві проблеми, а тому потребують децентралізоване прийняття відповідних рішень. Частка таких видатків у державному та місцевих бюджетах протягом 2010-2017 рр. коливається у межах діапазону, що наближений до співвідношення 30% на 70% завдяки поширеним явищам дотаційності місцевих бюджетів.

Таблиця 3.9

Матриця повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів

№	Видаткові повноваження	Повноваження	
		Власні	Делеговані
1	2	3	4
1	Загальнодержавні функції	Планування розвитку громади та формування бюджету	Надання адміністративних послуг через центри їх надання (в громадах)
2	Оборона	-	-
3	Громадський порядок, безпека та судова влада	Громадська безпека силами муніципальної поліції	-
4	Економічна діяльність	Економічний розвиток, залучення інвестицій, розвиток підприємництва	-
5	Охорона навколишнього природного середовища	Пожежна охорона	-
6	Житлово-комунальне господарство	Управління земельними ресурсами, надання дозволів на будівництво, прийняття будівель в експлуатацію; розвиток місцевої інфраструктури; надання житлово-комунальних послуг; утримання вулиць і доріг, організація пасажирських перевезень на території громади	-
7	Охорона здоров'я	-	Надання первинної медичної допомоги
8	Духовний та фізичний розвиток	-	Утримання та організація роботи бюджетних установ соціально-культурної сфери
9	Освіта	-	Управління школами та дитсадками
10	Соціальний захист та соціальне забезпечення	-	Надання соціальної допомоги через територіальні центри (в громадах)

Джерело: розроблена автором на основі Бюджетного Кодексу України

Матриця функціональних повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів демонструє необхідність зниження рівня фінансової централізації влади в Україні. Оскільки розподіл фінансових ресурсів бюджетної системи для фінансування видатків, переданих територіальним громадам для виконання власних

і делегованих функцій – похідний від розподілу функціональних повноважень, актуальною залишається проблема прозорості використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування [55, с. 109; 133, с. 75]. Більше того, підвищення прозорості бюджетного процесу територіальних громад набуває особливої важливості, адже пов'язані з цим ризики можуть нівелювати ймовірні переваги та де-факто досягнення реформи децентралізації в Україні.

Тож, можемо підсумувати, що на сьогодні в Україні існують наступні проблеми децентралізації місцевих бюджетів.

По-перше, невідповідність обсягів доходів реальним потребам у фінансуванні поточних видатків, особливо з урахуванням делегованих місцевих бюджетам повноважень. По-друге, переважання поточних видатків над видатками розвитку та, відповідно, недофінансування проектів з соціально – економічного розвитку регіонів. По-третє, відсутність чіткого та справедливого розподілу функційних повноважень і відповідальності за надання суспільних послуг між різними рівнями влади. Наслідком цього, є неможливість надавати якісні соціальні та адміністративні послуги у більшості регіонів України, зокрема, освітніх, медичних, транспортних, охоронних, комунальних тощо.

Для вирішення цих проблем, зокрема, для збільшення зацікавленості місцевих органів влади у нарощуванні податкового потенціалу та доходної бази місцевих бюджетів доцільно :

- переглянути чинну податкову систему та надати місцевим органам влади права формувати бюджети за рахунок власних джерел з метою підвищення їхньої самостійності у забезпеченні відповідних бюджетних надходжень та покриття необхідних поточних видатків та видатків розвитку;
- змінити механізм надання централізованої державної допомоги регіонам з метою створення умов для активізації їх соціально-економічного розвитку;
- позбавити місцеві бюджети функцій перерозподілу коштів з Державного бюджету для фінансування виключено делегованих повноважень;
- надати право місцевим бюджетам змінювати ставку принаймні одного високодохідного податку, база якого не відрізняється мобільністю, у визначених

межах – мінімального та максимального обмеження податкової ставки. Максимальне обмеження дозволить уникнути збільшення податкового навантаження на жителів одного регіону порівняно з іншими, мінімальне – наслідки податкової конкуренції, наприклад, для залучення інвестицій, підприємств або робочої сили на територію регіону. Іншою формою такої фінансової автономії може стати право місцевих органів влади встановлювати додаткові ставки до загальнодержавних податків.

До того ж, для удосконалення перерозподілу загальнодержавних податків варто розглянути можливість удосконалення перерозподілу податку на доходи фізичних осіб, що досягає 60% податкових надходжень місцевих бюджетів і сплачується за місцем реєстрації платника податків, який виступає, відповідно, податковим агентом. У результаті, переважна частина цього податку акумулюється у великих містах України та промислових регіонах з великою кількістю великих підприємств та найманих працівників. Водночас, неіндустріальні регіони отримують меншу частку надходжень від цього податку, незважаючи на більші потреби у фінансуванні. І з іншого боку, посилення явищ трудової міграції, також обмежує можливості регіонів-донорів робочої сили щодо отримання податкових надходжень від цього податку на користь регіонів – реципієнтів. Відповідно, з одного боку, доцільним було б формування єдиного фонду надходжень податку з доходів фізичних осіб з його подальшим перерозподілом на основі формульного підходу, що повинен брати до уваги кількість зареєстрованих підприємств-податкових агентів, кількість офіційно зареєстрованих працюючих осіб та загальну кількість населення на відповідній території. А з іншого – розподіл такого податку між місцевими бюджетами за місцем реєстрації податкового агента та реєстрації працюючого. Застосування такого підходу, на нашу думку, дозволить, встановити щільніший зв'язок між кількістю працюючих, загальною кількістю жителів регіону та місцевими бюджетами, а також створить стимули для створення додаткових робочих місць, залучення робочої сили до регіону та забезпечення відповідних для цього умов.

Таким чином, здійснюючи кроки в удосконаленні механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування, неодмінно враховувати низку факторів, оскільки проблеми розвитку областей, міст, об'єднаних територіальних громад, а також окремих сіл – це проблеми державного рівня, які безпосередньо торкаються кожного. Незважаючи на те, що процес об'єднання територіальних громад впевнено рухається вперед, впровадження децентралізації по Україні є неоднорідним в контексті не лише окремих регіонів, але й окремих областей і навіть районів. Тому реформа децентралізації повинна бути гнучким процесом, у якому враховані ризики різноманітних несподіванок та необхідність широкої участі активних громадян та всіх зацікавлених сторін.

3.3. Формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування

Фінансова самостійність усіх місцевих бюджетів України може бути забезпечена через закріплення за ними певних джерел бюджетних доходів, права органів місцевої влади на визначення напрямів використання фінансових ресурсів відповідно до чинного бюджетного законодавства, а також права рад територіальних громад на самостійний і незалежний розгляд та затвердження проектів відповідних місцевих бюджетів.

Нині в Україні відбувається активне формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування та спроможних територіальних громад. Бюджети новостворених територіальних громад завдяки переходу від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи матимуть прямі міжбюджетні відносини з бюджетом держави (рис. 3.7.).

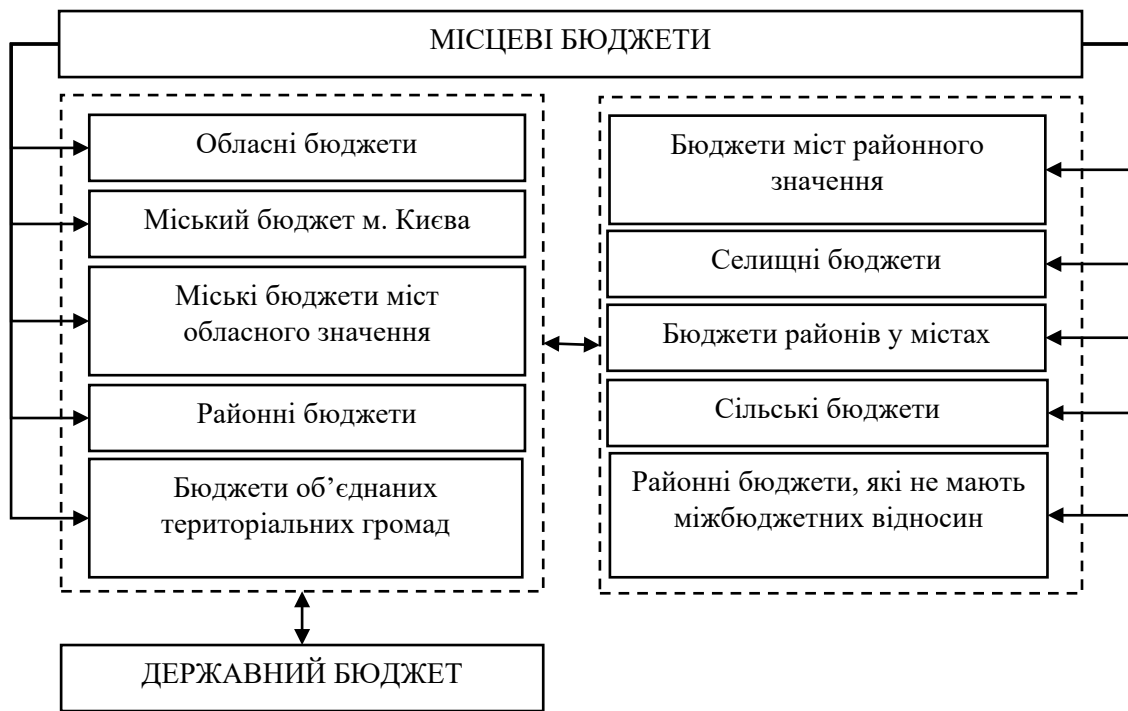

Рис. 3.7. Фінансування місцевого самоврядування в бюджетній системі України

Віднедавня органи місцевої влади самостійно формують та затверджують бюджети без попереднього затвердження державного бюджету на основі значно розширених джерел їх наповнення. На законодавчому рівні був визначений механізм розрахунку нових видів міжбюджетних трансфертів. Окрім того, місцевому самоврядуванню було надано право на самостійне встановлення податкових ставок в діапазоні, визначеному центральним рівнем державного управління, а також надання пільг зі сплати податків. Нормативно-правове регулювання процедурних питань місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні представлено у Дод. К.

Таким чином, на рівні законодавства державою забезпечено певний рівень бюджетної та фінансової самостійності, а також фіскальної автономії місцевих бюджетів. Утім, за існуючих умов та виходячи з результатів фіскальної децентралізації у 2014-2017 рр. можна виокремити низку ризиків фіскальної децентралізації для її ефективного впливу на формування місцевих бюджетів, зокрема, ризики фіскальної децентралізації спричинені існуванням певних

стереотипних побоювань та уявлень про процес децентралізації у цілому; не врегульоване питання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; нестача належно підготованих кадрів; ризики корупційних дій щодо використання бюджетних коштів.

По-перше, ризики фіскальної децентралізації спричинені існуванням певних стереотипних побоювань та уявлень, а також нерозуміння самого процесу децентралізації, призводять до відсутності підтримки процесу децентралізації, зокрема у частині створення об'єднаних територіальних громад з боку широких верств населення, а також стикаються зі спротивом з боку районних адміністрацій та місцевих рад. Останні почасти перешкоджають об'єднанню територіальних громад через побоювання втрати владних повноважень, робочих місць та взагалі занепаду окремих населених пунктів на тлі реорганізації органів влади, їх повноважень та змін у процесах управління на користь територіальних громад. Посилюють ці ризики стереотипні уявлення щодо тотожності понять децентралізації та федералізації, що може загрожувати державному устрою та цілісності держави. Знизити ризики та їх потенційні наслідки може проведення роз'яснювальної роботи та навчальних заходів на місцях, забезпечення прозорості та об'єктивності процесу та результатів реформи децентралізації.

По-друге, не врегульоване питання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади загалом, а також функцій та повноважень між місцевими радами об'єднаних територіальних громад та районними державними адміністраціями й районними радами створює ризики формування місцевих бюджетів у недостатньому обсязі для виконання місцевими органами влади своїх повноважень і, відповідно, недостатнього фінансування видатків місцевих органів влади, особливо об'єднаних територіальних громад, як у частині поточних зобов'язань, так і зобов'язань щодо капітальних витрат, спрямованих на соціально-економічний розвиток територій. Перш за все, цей ризик негативно впливає на мотивацію громад до об'єднання та їхні можливості щодо соціально-економічного розвитку, особливо за умови стрімкого зростання кількості ОТГ без пропорційного збільшення обсягу субвенції на розвиток їхньої

інфраструктури. Адже обсяг державної субвенції на розвиток інфраструктури територіальних громад у 2016 році склала 1 млрд. грн. і був розподілений між бюджетами 159-ти ОТГ пропорційно до площі громади та кількості сільського населення, то у 2017 році обсяг субвенції передбачено в розмірі 1,5 млрд. грн. з розрахунку на 366-ма ОТГ. З них фінансування із загального фонду Державного бюджету складало лише 0,5 млрд. грн., а 1 млрд. грн. – зі спеціального фонду. Тож, кожна громада у 2017 р. отримала у менше коштів, ніж минулого року. З метою, зниження вірогідності цього ризику державі доцільно переглянути питання стабільного забезпечення фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад, стимулювання діяльності зі створення об'єднаних територіальних громадах, та покращення механізмів фінансового забезпечення та самостійності місцевих органів влади у цілому. Також зниженню цих ризиків сприятимуть чіткіше визначення на законодавчому рівні повноважень, які залишаються за райдержадміністрацією та райрадою, критеріїв їх розподілу, перегляд чисельності управлінського апарату, та, відповідно, видатків на їх утримання.

Третім структурним ризиком ефективності фіскальної децентралізації є неефективне управління місцевим бюджетом через нестачу, а інколи й відсутність в утворених об'єднаних територіальних громадах належно підготованих робочих кадрів та спостерігається низька кваліфікація службовців місцевого самоврядування для виконання нових функцій. Це призводить до неефективного використання фінансових ресурсів територіальних громад, неспроможності ефективно використовувати кошти державних субвенцій для соціально-економічного розвитку регіонів. До того ж, органи місцевого самоврядування, як правило, не готові до застосування методів стратегічного планування та програмування бюджетних програм. При цьому, із збільшенням кількості об'єднаних громад, ці ризики, вочевидь, зростатимуть у зв'язку із збільшенням дефіциту кваліфікованих кадрів. Зниженню даних ризиків сприятиме запровадження дієвих програм підвищення кваліфікації службовців місцевого самоврядування та надання їм необхідної консультативної і методичної допомоги з боку органів виконавчої влади.

Четвертим, але не менше суттєвим ризиком процесів децентралізації в країні, є ризику підвищення рівня корупції, пов'язані, по-перше, з ймовірністю злиття влади та бізнесу на місцевому рівні, а, по-друге, з можливостями корупційного використання бюджетних коштів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває є питання впровадження механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, як з боку державних органів, так і з боку громадськості. За умови фіскальної децентралізації необхідним є здійснення належного контролю за роботою органів влади різних рівнів при плануванні та виконанні ними бюджетів, управлінні й використанні фінансових ресурсів для мінімізації означених ризиків. Ризики деструктивного розвитку у процесі фіскальної децентралізації представлено на рис. 3.8.

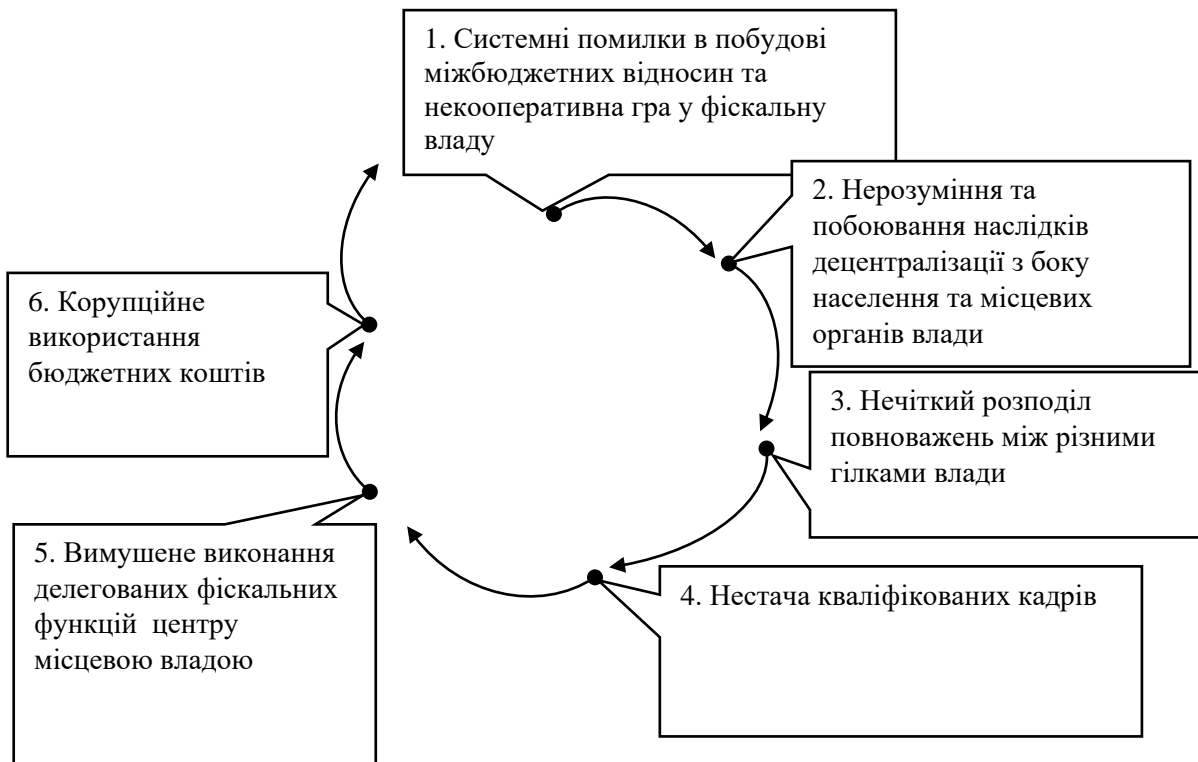

Рис. 3.8. Ризики деструктивного розвитку у процесі фіскальної децентралізації

Отже, у процесі дослідження було ідентифіковано чотири основні групи ризиків, на які наражатимуться місцеві органи влади у процесі фіскальної децентралізації (табл. 3.10).

**Реєстр ризиків об'єднаної територіальної громади
у процесі фіскальної децентралізації**

№ з/п	Вид ризику	Імовірність	Значущість	Ризик-фактор	Заходи з протидії
1	Навмисне уповільнення фіскальної децентралізації	3	3	9	• проведення роз'яснювальної роботи та навчальних заходів на місцях, • забезпечення прозорості та об'єктивності процесу та результатів реформи децентралізації • моніторинг процесу децентралізації та створення ОТГ, перегляд питання стабільного забезпечення їхньої фінансової підтримки, стимулювання їхнього створення покращення механізмів фінансового
2	Недостатнє формування місцевих бюджетів та фінансування повноважень	5	5	25	• чіткіше визначення на законодавчому рівні повноважень місцевих органів влади та критеріїв їхнього розподілу, • перегляд чисельності управлінського апарату, та, відповідно, видатків на їх утримання. • покращення механізмів фінансового забезпечення та самостійності місцевих органів влади у цілому..... • регулярний аналіз звітів підрозділів, що впливають на структуру активів та зобов'язань • щоденний контроль обов'язкових нормативів ліквідності та щоденної позиції ліквідності • регулярний аналіз рівня ліквідних активів, необхідного для врегулювання зобов'язань • складання планів на випадок виникнення кризи ліквідності та проблем із зовнішнім фінансуванням
3	Посилення корупції	4	3	12	• моніторинг прозорості формування та виконання місцевих бюджетів; • впровадження механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, як з боку державних органів, так і з боку громадськості • заходи протидії корупції
4	Некваліфіковане управління місцевими бюджетами	3	3	9	• запровадження дієвих програм підвищення кваліфікації службовців місцевого самоврядування; • надання їм необхідної консультативної і методичної допомоги з боку органів виконавчої влади; • створення умов для трудової міграції з інших територіальних громад.

Джерело: розраховано автором

Це ризик пручання змінам та спотворення процесу децентралізації у зв'язку із нерозумінням сутності цього процесу, ризики формування місцевих бюджетів у недостатньому обсязі для виконання місцевими органами влади своїх повноважень; ризик підвищення корупції у місцевих органах влади, та ризики некваліфікованого управління місцевим бюджетом.

Для розрахунку ризик-фактору оцінимо ймовірність та міру наслідку кожного з них за шкалою Лайкерта, де «1» означає «імовірності нема»; «наслідку нема», «5» – «імовірність дуже висока»; «наслідки дуже великі». Тож, імовірність настання ризику навмисного спотворення та уповільнення фіскальної децентралізації, можна оцінити як доволі високу, утім таку, що коливатиметься залежно від людського фактору та рівня обізнаності у кожній територіальній громаді, що у середньому відповідає 3-м балам. Ризик недостатнього формування місцевих бюджетів, як показали результати дослідження формування місцевих бюджетів протягом 2010-2017рр., доцільно оцінити як дуже високу, що відповідає 5 -ти балам. Ризик підвищення корупції у місцевих органах влади у зв'язку саме з фінансовою децентралізацію можна оцінити також як доволі високий, що коливатиметься від однієї громади до іншої, та відповідатиме рівню 4 бали. Імовірність ризику некваліфікованого управління місцевим бюджетом, навпаки, оцінюється як помірна, особливо беручи до уваги третій рік проведення реформи децентралізації. Утім, оскільки із збільшенням кількості ОТГ дефіцит кваліфікованих кадрів зростатиме, ймовірність цього ризику становила 3 бали.

Ступінь наслідку настання ризику навмисного спотворення та уповільнення фіскальної децентралізації з урахуванням результатів реформ фіскальної децентралізації було оцінено на «3» бали, ризику формування місцевих бюджетів у недостатньому обсязі на 5 балів, корупційного ризику та некваліфікованого управління місцевими бюджетами на рівні 3 балів, особливо з урахуванням дуже обмежених податкових повноважень місцевих органів влади.

Отримані оцінки ймовірності настання та ступеню наслідків виявлених ризиків дає можливість розрахувати ризик-фактори за кожним видом ризику та зробити висновок про необхідні заходи запобігання та контролю над даними ризиками. Ризик-фактор являє собою множину ймовірності настання кожного ризику та значущості збитків у разі його настання. При цьому ризик-фактор на рівні 1–8 балів свідчатиме про низький рівень ризику, 9–14 балів – про середній; 15–25 балів буде ознакою високого рівня.

Відповідно до цього фактори майже усіх ризики фінансової децентралізації для територіальної громади - навмисного спотворення та уповільнення фінансової децентралізації, корупційного ризику та некваліфікованого управління місцевими бюджетами знаходяться на середньому рівні та потребують постійного моніторингу, звітності, попереджувальних помірних заходів.

Виключення склад ризик формування місцевих бюджетів у недостатньому для якісного виконання повноважень обсязі, фактор якого знаходиться на максимальному рівні (25 балів) та потребує впровадження кардинальних змін, зокрема, чіткішого розподілу повноважень, надання місцевим органам влади більшої автономії та самостійності, як у формуванні доходної частини бюджетів, так і виконання видаткової частини.

Отже, можемо констатувати, що для успішного забезпечення реформи децентралізації, як державні, так й місцеві органи влади та управління обов'язково повинні враховувати вірогідність настання вищезазначених ризиків, а також здійснювати відповідні кроки щодо їх уникнення (або максимального зменшення).

З огляду на вищевикладене, очевидною стає в необхідність залучення додаткових джерел фінансування потреб розвитку та фінансового забезпечення територіальних громад. Так, одночасно з розширенням податкової бази фінансового забезпечення місцевого самоврядування доцільно передбачити на місцевому рівні можливість оновлення інституційної інфраструктури, залучення та акумулювання тимчасово вільних коштів населення та суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації місцевих інвестиційних проектів, покращення соціального забезпечення місцевого населення, а також профілактики відпливу фінансових ресурсів територіальної громади за її межі, зокрема, за рахунок створення системи місцевих (муніципальних) банків та недержавних пенсійних фондів.

Практика органів місцевого самоврядування з розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів на депозитних рахунках у банківських установах є доволі поширеною в останні роки та спрямована на накопичення додаткових фінансових ресурсів до відповідних бюджетів [213; 95]. Тому делегування більшого обсягу фінансових ресурсів для зміцнення влади місцевого самоврядування – це також

перспективи створення та залучення місцевих недержавних пенсійних фондів та муніципальних банків у механізм фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Основною причиною відсутності в Україні справді муніципальних (комунальних) банків є недосконале банківське законодавство, яким не передбачено такої категорії банків, його правового статусу або окремих преференцій для фінансового забезпечення видатків територіальних громад зокрема [51, с. 85].

Водночас, на законодавчому рівні муніципальним банком доцільно визнати банківську установу з істотною участю у статутному капіталі представника територіальної громади, сформованою за рахунок фінансових ресурсів місцевого бюджету та підприємств комунальної форми власності. В управлінні така банківська установа підпорядкована територіальній громаді, що надає можливість здійснювати контроль її діяльності. Місією діяльності муніципального банку повинно стати задоволення потреб територіальної громади через поєднання суспільних і комерційних інтересів. Такий банк матиме право здійснюватиме залучення на депозитні рахунки тимчасово вільні кошти населення територіальної громади, місцевих бюджетів та підприємств комунальної форми власності. За рахунок залучених депозитів муніципальний банк надаватиме кредити населенню, малому і середньому бізнесу, кредитуватиме інвестиційні проекти об'єктів муніципальної інфраструктури, підприємств, благоустрою територіальної громади тощо. Окрім того, муніципальний банк, залучений у механізм фінансового забезпечення місцевого самоврядування, матиме змогу вести діяльність на ринку цінних паперів, розміщуючи та обслуговуючи місцеві облігаційні запозичення [27, с. 45-46].

Як і сектор муніципальних банків, система недержавних пенсійних фондів та практика зосередження їхньої діяльності у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці не набула поширення в Україні. У перші роки запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні було створено 10 недержавних пенсійних фондів, які де-факто відповідали критерію муніципальних, з них третина так і не розпочала діяльність на ринку цінних паперів [139, с. 66-67; 278, с. 22].

Муніципальним недержавним пенсійним фондом на законодавчому рівні доцільно визнати відкритий недержавний пенсійний фонд, заснований підприємствами комунальної форми власності певної територіальної громади. Основну участь у такому недержавному пенсійному фонді беруть персонал місцевих підприємств, самозайняте населення територіальної громади, тоді як головні вклади роботодавців здійснюють бюджетні установи, підприємства комунальної форми власності, підприємства місцевої економіки, самозайняте населення територіальної громади. Пенсійні накопичення муніципальні недержавні пенсійні фонди вкладають у цінні папери, випущені органами місцевої влади та суб'єктами підприємницької діяльності, що сплачують податки до бюджету окремої територіальної громади, депозити муніципальних банків, а також в комунальну комерційну нерухомість та землю [277, с. 65].

Таким чином, муніципальні банки та недержавні пенсійні фонди можуть стати джерелом фінансування соціально-економічних програм розвитку територіальних громад та місцевої економіки за рахунок тимчасово вільних фінансових ресурсів та пенсійних внесків, а також засобом протидії відпливу місцевих фінансових ресурсів за межі територіальних громад.

Ще одним важливим елементом втілення завдань реформи децентралізації в Україні є співробітництво територіальних громад, відповідний законодавчий механізм якого був створений ще у 2015 р. На сьогодні приблизно 390 територіальних громад уклали понад 70 договорів про співробітництво у сфері забезпечення пожежної безпеки, закупівлі спеціалізованої техніки, медицини, освіти, ремонту дорожнього покриття, транспортного обслуговування зокрема [272].

Ефективною формою партнерства територіальних громад, закріпленою на законодавчому рівні, може стати формування агломерації як підґрунтя для здійснення співробітництва територіальних громад, особливо зважаючи на факт проживання 36% населення України у 19 найбільших міських агломераціях [6]. У агломерації територіальних громад існують перспективи дії єдиного порядку просторового розвитку, функціонування єдиної системи комунальної

інфраструктури територіальних громад, охорони правопорядку в їх межах, а також діяльності спільної адміністрації агломератних територіальних громад.

Відповідно, агломерація територіальних громад здатна значно спростити розвиток різноманітних форм приватно-публічного партнерства перелік яких наведено у табл. 3.11. Тим більше, що головною метою її створення є не розширення адміністративних меж міських територіальних громад для нарощування портфеля земельних ресурсів, а формування сприятливого клімату для співіснування урбанізованих територій України поруч із малими територіальними громадами-супутниками [177].

Таблиця 3.11

Форми приватно-публічного партнерства у формуванні механізму фінансової самостійності місцевих органів влади

№	Форми приватно-публічного партнерства	Особливості приватно-публічного партнерства					
		Надання послуг / управління	Оборотний капітал	Отримання чистого прибутку / покриття чистих збитків	Довгострокове фінансування	Володіння активами	Секторальне планування та регулювання послуг
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Акціонування та фінансування ринку приватних послуг	Публічний сектор	Публічний сектор / Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор / Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор
2	Контракт на надання послуг	Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор
3	Контракт на управління	Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор
4	Лізинг	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор
5	Будівництво-володіння-передача	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор
6	Будівництво-володіння-управління	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Публічний сектор
7	Концесія	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Публічний сектор	Публічний сектор
8	Відчуження та продаж активів	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Приватний сектор	Публічний сектор

Джерело: побудовано автором на основі [97; 273]

Зважаючи на ситуацію з формуванням механізму фінансової самостійності місцевих органів влади, розвиток і впровадження різноманітних форм публічно-приватного партнерства дають можливість місцевим органам влади покращити реалізацію їхніх функцій з надання соціальних та адміністративних послуг територіальним громадам, а також вдосконалити механізм забезпечення якості таких послуг.

Перелік секторів для потенційного партнерства з місцевими органами влади на прикладі європейських країн наведено у Дод. Л, що показує специфічну секторальну структуру публічно-приватного партнерства у кожній з перелічених країн. Вважаємо, що у формуванні механізму фінансової самостійності місцевих органів влади секторальна структура публічно-приватного партнерства буде залежати від структури секторальної децентралізації в Україні, де виділяються сектори адміністративних послуг, житлово-комунального господарства, муніципальної та транспортної інфраструктури, охорони здоров'я та освітніх послуг тощо.

Ефективність механізму фінансової самостійності місцевих органів влади вимірюється не лише наявністю у територіальній громаді достатнього обсягу місцевого бюджету, а й майна комунальної власності, яке ефективно працює та приносить дохід, оскільки досить значна кількість майна перебуває у комунальній власності територіальних громад, різного за джерелами його походження: створеного за рахунок коштів територіальних громад; придбаного; безоплатно переданого із державної форми власності, подарованого фізичними або юридичними особами тощо. Окрім того, територіальна громада може використовувати майно комунальної власності для підтримки власної життєдіяльності у таких формах управління, як концесія, оренда та вищезгадане приватно-публічне партнерство [54, с. 120].

Такий підхід територіальній громаді до управління комунальним майном дозволяє стимулювати розвиток підприємництва на відповідній території, та максимізувати бюджетні вигоди територіальній громаді від використання комунального майна на засадах доступу до ресурсів територіальній громаді,

зниження витрат для суб'єктів підприємницької діяльності, підвищення прозорості та конкурентності процесу розподілу комунального майна територіальної громади. Тому реалізацію політики місцевих органів влади у сфері управління майном комунальної власності здійснюють управління комунальної власності при департаменті економічного розвитку територіальної громади. Вони також здійснюють передачу комунального майна в оренду, його відчуження (приватизація); розробку та подання пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, а також проектів територіальної громади щодо програм приватизації та переліку комунального майна, яке не підлягає приватизації, на розгляд місцевих органів влади.

Висновки до Розділу 3

Проведені пошуки шляхів зміцнення та оптимізації доходів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації дозволили сформулювати наступні висновки:

Напрямами удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування дисертантом є не лише імплементація досвіду країн Європи щодо децентралізації фінансів місцевих органів влади, а й монетизація субсидій на оплату житлово-комунальних послуг з можливістю її наступного використання на фінансування заходів з енергоефективності; збереження існуючого мотиваційного механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності усіх територіальних громад, або зниження відсотку вилучення реверсної дотації; вилучення у державний бюджет частини податку на доходи фізичних осіб, сплачуваного на території міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад, м. Києва; обґрунтованість та економічна виправданість запланованого прямого та прихованого підвищення ставок податків на загальнодержавному рівні та / або будь-яких інших податкових реформ в плані його адміністрування та розподілу таких доходів.

1. З'ясовано, що в сучасних соціально-економічних умовах залишається актуальним питання поглиблення досліджень теоретико-методологічних основ впливу доходів і видатків місцевих бюджетів на перспективи розвитку локальних соціально-економічних процесів, тому прогнозування бюджетних даних та бюджетних показників, а також рейтингування фінансового становища місцевих бюджетів та фінансової спроможності територіальних громад є ключовими факторами динаміки соціально-економічного розвитку України загалом. Окрім того, прогнозування фінансового становища місцевих бюджетів в Україні дозволить створити основи для забезпечення послідовності, системності та результативності бюджетно-економічної політики держави в цілому.

2. Встановлено, що формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування, з огляду на розглянуті ризики фіскальної децентралізації для державної єдності в Україні за теорією ігор, передбачає створення місцевих недержавних пенсійних фондів та муніципальних банків, які можуть стати джерелом фінансування місцевої економіки, а також засобом протидії відпливу місцевих фінансових ресурсів за межі територіальних громад.

3. Територіальна громада може ефективно використовувати майно комунальної власності для підтримки власної життєдіяльності у таких формах управління, як концесія, оренда та приватно-публічне партнерство, що своєю чергою, дозволить стимулювати розвиток підприємництва на відповідній території, та максимізувати бюджетні вигоди територіальної громади від використання комунального майна на засадах доступу до ресурсів територіальної громади, зниження витрат для суб'єктів підприємницької діяльності, підвищення прозорості та конкурентності процесу розподілу комунального майна територіальної громади. Окрім того, агломерація територіальних громад, як одна з форм їх співробітництва, значно спрощує розвиток різноманітних форм приватно-публічного партнерства у формуванні механізму фінансової самостійності місцевих органів влади, оскільки сприяє формуванню сприятливого клімату.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора [184; 187; 190; 193; 194].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні обґрунтовані теоретичні основи та розроблені рекомендації щодо формування фінансової автономії місцевого самоврядування за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації.

Основні висновки виконаного дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Для ефективного здійснення процесу фіскальної децентралізації необхідні економічні умови формування бюджетів місцевого самоврядування: пропозиція товарів та послуг, попит місцевого населення територіальних громад на ці товари чи послуги; види товарів та послуг, які може придбати місцеве населення територіальних громад, обсяги грошових коштів, які місцеве населення територіальних громад може витратити на такі придбання; надлишок або нестача робочих місць, робочої сили, що впливають на рівень заробітної плати працівників підприємств територіальних громад, тобто на їх можливість придбання таких товарів чи послуг; наявність і доступність економічних ресурсів, рівень доходів на інвестований капітал, а також величина позикових ресурсів, яку спроможні залучити органи влади територіальних громад для фінансування програм місцевого значення.

2. Соціально-економічна сутність процесу фіскальної децентралізації полягає в тому, що це – процес розподілу та перерозподілу фіскальних ресурсів між окремими територіальними громадами. Звідси випливає, що чим більше державою буде надано прав місцевому самоврядуванню на формування, затвердження, виконання податкових зобов'язань, то тим краще будуть використовуватися фіскальні ресурси окремих територіальних громад, регіонів, країни для вирішення питань місцевого значення.

3. Соціальна складова процесу фіскальної децентралізації уможливорює якісне та обґрунтоване задоволення соціальних потреб місцевого населення завдяки наблизеності органів місцевого самоврядування до населення та безпосередній

взаємодії з ними. Звідси випливає, що територіальна громада, яка зацікавлена у подальшому соціально-економічному розвитку, не може байдуже ставитися до порушення принципу територіальної справедливості щодо наявності доступу до суспільних благ. Тобто, рішення про надання суспільних благ приймають саме місцеві мешканці, які отримують ці блага та сплачують податки і збори з метою оплати їх надання.

4. Досвід зарубіжних країн в системі формування місцевих бюджетів доводить, що необхідною умовою заможних територіальних громад в Україні є наявність відповідальних місцевих органів влади, які повинні володіти певними фінансовими можливостями для надання необхідного обсягу суспільних послуг і розбудови соціальної інфраструктури. Окрім того, доступ місцевих органів влади досліджуваних країн до податкових надходжень залежить від їх здатності адміністрування того чи іншого податку; видів видатків, які місцеві органи влади зобов'язуються фінансувати; готовності органів державної влади делегувати збір податків на місцевому рівні; конституційних і законодавчих вимог бюджетного законодавства тощо. Важливе значення мають фіскальна та/або фінансова автономія місцевої влади при формуванні доходної бази бюджетів територіальних громад.

5. Процес фіскальної децентралізації в Україні змінює підходи до формування і використання джерел фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Водночас, склад та структура доходів місцевих бюджетів залежить від стану поточної макроекономічної ситуації та перспектив зміцнення платоспроможності територіальних громад зокрема, зумовлених впливом вирівнювання надходжень, ефекту масштабу від нерівномірного проведення нормативно-грошової оцінки земель, розвитку туристичної інфраструктури в регіональному розрізі, зростання соціальних виплат через активну внутрішню міграцію населення тощо.

6. На забезпечення місцевих бюджетів України податковими надходженнями за період 2010-2017 рр. здійснює вплив низки ухвалених змін у податковому та бюджетному законодавстві щодо формування складу та структури податкових надходжень місцевих бюджетів. Відповідно до оцінки фінансового забезпечення місцевих бюджетів України спостерігається тяжіння до латинської

моделі місцевих фінансів, де обсяг місцевих податкових надходжень сягає 4-6% ВВП та до 20% усіх податкових надходжень держави водночас.

7. Роль міжбюджетних відносин у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування на третьому етапі розвитку системи вертикального вирівнювання місцевих бюджетів в Україні полягає у реалізації стратегії підтримки, для якої властивий високий рівень бюджетної підтримки та деяка залежність від бюджетів вищих рівнів протягом аналізованого періоду. Рівень дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад значно нижчий у порівнянні з рівнем дотаційності місцевих бюджетів за рахунок отримання об'єднаними територіальними громадами відповідних ресурсів і видаткових повноважень, а також їх виходу на міжбюджетні відносини напряму з Державним бюджетом України. Окрім того, результати регресійного аналізу впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток територіальних громад України у період 2010-2017 рр. демонструють позитивний вплив процесів фіскальної децентралізації на економічне зростання територіальних громад України.

8. Монетизація субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, збереження існуючого мотиваційного механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності усіх територіальних громад, вилучення у державний бюджет фіксованого податку на доходи фізичних осіб, сплачуваного у місцеві бюджети, обґрунтованість та економічна виправданість запланованих податкових реформ в плані його адміністрування та розподілу таких доходів є окремими напрямками удосконалення механізмів фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

9. Модель прогнозування фінансового становища місцевих бюджетів в Україні дозволить створити основи для забезпечення послідовності, системності та результативності бюджетно-економічної політики держави в цілому. Прогнозування бюджетних даних та бюджетних показників, а також рейтингування фінансового становища місцевих бюджетів та фінансової спроможності територіальних громад є ключовими факторами динаміки соціально-економічного розвитку України загалом.

10. Формування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування, передбачає створення місцевих недержавних пенсійних фондів та

муниципальних банків, які можуть стати джерелом фінансування місцевої економіки, а також засобом протидії відпливу місцевих фінансових ресурсів за межі територіальних громад. Завдяки ефективному використанню територіальною громадою майна комунальної власності дозволить стимулювати розвиток підприємництва на відповідній території, та максимізувати бюджетні вигоди територіальної громади від використання комунального майна. Окрім того, агломерація територіальних громад, як одна з форм їх співробітництва, значно спрощує розвиток різноманітних форм приватно-публічного партнерства у формуванні механізму фінансової самостійності місцевих органів влади, оскільки сприяє формуванню сприятливого клімату для співіснування сусідніх територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдыгулов Т.С. Обзор основных макроэкономических и фискальных моделей, используемых государственными органами Кыргызской Республики: доклад. Бишкек: Институт государственного управления и политики, 2013. 48 с.
2. Авилова А. Реформа системы регионального управления в Италии. *Проблемы теории и практики управления*. 2002. № 6. URL: http://vasilievaa.narod.ru/8_6_02.htm. (дата звернення: 13.04.2018).
3. Агleshов К.Е. Децентрализация государственного управления и перспективы развития местного самоуправления в Республике Казахстан: дисс. ... канд. эконом. наук: 08.00.05. Алматы, 2004. 156 с.
4. Айзенберг А.П. Идеи федерализма и субсидиарности в политической теории Иоганна Альтузия. *Юрист ВУЗа*. 2011. № 11. С. 54-57.
5. Айзенберг А.П. Иоганн Альтузий как основоположник теории федерализма. *Юрист ВУЗа*. 2014. № 7. С.44-49.
6. Алфьоров М.А. Урбанізаційні процеси в Україні в 1945-1991 рр.: монографія. Донецьк: Донецьке відділення НТШ ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. 552 с.
7. Амосов О.Ю., Малінецька Г.В. Децентралізація влади в Україні: фінансові і політико-правові аспекти. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 129-134.
8. Аналитические доклады «О состоянии государственных финансов Республики Беларусь». / Министерство финансов РБ. URL: http://www.minfin.gov.by/ru/budgetary_policy/analytical_reports/. (дата звернення: 27.09.2018).
9. Андрущенко В.Л. Міжбюджетні відносини в Україні і міжнародний досвід. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії*. 2013. Вип. 2. С. 5-9.

10. Арабчук Я.І. Фінансова децентралізація – основна складова спроможної громади. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2016. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2016_1/18.pdf. (дата звернення: 17.07.2018).
11. Артамонова Е. Британская модель регионализации и децентрализации власти. *Журнал «ИНТЕЛПРОС – Интеллектуальная Россия»*. 2015. № 4. URL: http://www.intelros.ru/readroom/credo_new/kre4-2015/28730-britanskaya-model-regionalizacii-i-decentralizacii-vlasti.html. (дата звернення: 27.09.2018).
12. Багмет М.О., Личко Т.М. Цінність місцевого самоврядування як демократичної форми децентралізації державно-владних повноважень. *Наукові праці*. 2010. Вип. 112. Т. 125. С. 33-37.
13. Баланюк Л.І. Бюджетний федералізм у фінансовій системі держави. / *Економічні студії*. 2014. № 4 (04). С. 16-18.
14. Балацький Є.О. Місцеві бюджети як визначальна ланка місцевих фінансів. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. 2010. Вип. 176. Т. XI. С. 268-277.
15. Барбашова Н.В. Децентралізація управління екологічною сферою: стан та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2014. Вип. 64. С. 291-297.
16. Безверхнюк Т.М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 36 с.
17. Бикадорова Н.У. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20). С. 145-151.
18. Боголиб Т.М. Бюджет общины в системе межбюджетных отношений. *ScienceRise*. 2015. № 7 (3). С. 6-12.
19. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Изд. 2-е, перераб. и допол. Москва : Книжный мир, 2009. 860 с.
20. Братковський М.Л. Децентралізація публічної влади в Україні: проблеми та перспективи. *Держава та регіони*. 2010. № 4. С. 109-112.

21. Булеца Н.В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4657>. (дата звернення: 05.10.2018).
22. Бурматова О.П. Бюджетная децентрализация как организационная основа системы местного самоуправления. *Вестник НГУ*. 2007. Вып. 3. Т. 7. С. 223-231.
23. Буряченко А.Є. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 56-68.
24. Буряченко А.Є. Переваги та недоліки боргового фінансування місцевих потреб. *Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць*. 2009. Вип.13. С. 14-20.
25. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь, Перун, 2001. 1440 с.
26. Бутурлакiна Т.О., Мiнкович В.Т. Фiнансова децентралiзацiя як фактор економічного зростання регіонів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2010. Вип. 31. С. 237-243.
27. Буцька О.Ю., Тимошенко О.В. Комунальний банк як інститут сприяння соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 20. С. 44-46.
28. Бюджетна децентралізація в Україні в контексті реформи місцевого самоврядування: наук. доповідь / А. Бега та ін. Київ, 2006. 40 с.
29. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. С. 572. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (дата звернення: 26.04.2018).
30. Бюджетний менеджмент: підручник / В.М. Опарін та ін.; за заг. ред. В.М. Федосова. Київ, 2004. 864 с.
31. Бюджетний моніторинг. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД). URL: http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/ric_hnyy. (дата звернення: 05.10.2018).
32. Бюджетна система: підручник / В.В. Бабіченко та ін.; за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. Київ, 2012. 871 с.

33. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 05.10.2018).
34. Валовий регіональний продукт. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 05.10.2018).
35. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підруч. Київ, 2004. 544 с.
36. Велентейчик Н.Ю. Бюджетне прогнозування в забезпеченні стійкого розвитку регіону. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 8. С. 16-22.
37. Виведення банків з ринку . Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <http://www.fg.gov.ua/not-paying>. (дата звернення: 05.10.2018).
38. Виконання Державного бюджету. Державна казначейська служба України. 2018. URL:<http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (дата звернення: 05.10.2018).
39. Виконання державного бюджету в частині міжбюджетних трансфертів . Державна казначейська служба України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602>. (дата звернення: 05.10.2018).
40. Вознюк О.В. Фінансова децентралізація як основа становлення самостійності органів місцевого самоврядування. *Вісник Донецького національного університету*. 2015. № 1. С. 441-444.
41. Возняк Г.В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 253-257.
42. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Одеса: Атлант, 2010. 233 с.
43. Волохова І.С. Місцеві фінанси України в умовах децентралізації: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / ОНЕУ. Одеса, 2015. 460 с.
44. Волохова І.С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 461 с.

45. Воробйов Ю.М., Когут І.А. Формування фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах підвищення самостійності регіонів: монографія. Мелітополь, 2012. 250 с.
46. Всесвітня декларація місцевого самоврядування. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. Вип. 1-2 (6-7). С. 65-69.
47. Галанина Н.В. Социальная детерминация в структурах самоопределения: автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук. Ижевск, 2004. 16 с.
48. Гаман М.В. Механізм формування фінансових ресурсів регіону. *Вісник АМСУ*. 2013. № 2 (9). С. 126-131.
49. Гапонюк М.А., Буряченко А.Є. Курс лекцій з дисципліни «Місьцеві фінанси» : підручник. Київ, 2011. 646 с.
50. Гапонюк М. А., Буряченко А. Є., Корнєєв В. В. Фінансовий ринок: підручник Київ, 2014. 419 с.
51. Герасименко Н.О. Комунальні банки: реалії і перспективи правового регулювання. *Економіка та право*. 2013. № 2. С. 81-86.
52. Герасименко Н.О. Практичні аспекти фінансування комунальним банком видатків місцевих бюджетів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2012. № 3-2. С. 158-161.
53. Герчаківський С.Д., Кабаш О.Р. Теоретичний логос фіскальної децентралізації. *Регіональна економіка*. 2009. № 2. С. 133-141.
54. Глинська О.В. Територіальна громада як суб'єкт права комунальної власності. *Форум права*. 2012. № 2. С. 120-125.
55. Гнидюк І.В. Децентралізація бюджетної системи: досвід Словаччини та перспектива для України. *Облік і фінанси*. 2015. № 3. С. 80-87.
56. Декларация о принципах местного самоуправления в государствах - участниках Содружества: Межпарламентская ассамблея государств - участников Содружества Независимых Государств. *Вестн. Межпарламент. ассамблеи*. 1993. № 1. С. 160—164.

57. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка*. 2015. Вип. 2. С. 49-54.
58. Демиденко С.В. Світовий досвід управління та фінансового планування регіонального розвитку. *Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії*. 2009. № 2. С. 106-112.
59. Дем'янишин В. Концептуальні засади місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2006. № 1. С. 5-18.
60. Дем'янчук О.І. Децентралізація фінансових ресурсів місцевими бюджетами України. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. 2013. Вип. 21. С. 139-143.
61. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: монографія / В.Б. Авер'янов, І.А. Грицяк, С.Д. Дубенко та ін.; за ред. Н.Р. Нижник Київ, 1997. 448 с.
62. Державне управління і менеджмент: навч. посіб. / Г.С. Одінцева, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. Г.С. Одінцової. Харків, 2002. 492 с.
63. Державне управління: навч. посіб. / О.Ю. Смоленський та ін.; за заг. ред. А.Ф. Мельник. Київ, 2003. 340 с.
64. Деркач М.І. Децентралізація фіскальних функцій держави у контексті забезпечення сталого розвитку України: монографія. Дніпропетровськ: Стиль, 2011. 419 с.
65. Децентралізація: наздогнати та перегнати федералізацію. *Media Sapiens*. 2014. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/detsentralizatsiya_nazdognati_ta_peregnati_federalizatsiyu/. (дата звернення: 13.04.2018).
66. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навч. посіб. для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування / В. Негода та ін. Київ, 2007. 269 с.
67. Децентралізація: місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад за 2016 рік : Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. 2017. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp->

content/uploads/2017/04/De-centr_297x210_April-2017.pdf. (дата звернення: 08.10.2018).

68. Децентралізація на власному досвіді: в яких регіонах найбільш позитивно оцінюють реформу? Kantar TNS. URL: <https://tns-ua.com/news/detsentralizatsiya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakih-regionah-naybilsh-pozitivno-otsinyuyut-reformu>. (дата звернення: 08.10.2018).

69. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О.М. Бориславська, І.Б. Заверуха, А.М. Школик та ін. Київ, 2012. 218 с.

70. Дмитрук І. Порівняльно-правовий аналіз бюджетних систем України та Румунії. *Сучасні проблеми порівняльного правознавства*. 2015. С. 146-147.

71. Довідка про виконання місцевих бюджетів за видатками . Державна казначейська служба України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23599>. (дата звернення: 08.10.2018).

72. Довідка про виконання місцевих бюджетів за доходами . Державна казначейська служба України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23596>. (дата звернення: 08.10.2018).

73. Договори облрад з Урядом про розподіл повноважень незаконні, - експерти . Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади». URL: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/2797>. (дата звернення: 08.10.2018).

74. Доходи населення за регіонами України . Державна статистична служба України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 08.10.2018).

75. Дроздовська О.С. Теоретичні засади фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 19-25.

76. Дьякова Е.Б. Формирование и оценка налогового потенциала региона (на примере Волгоградской области): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук . Волгоград, 2002. 48 с.

77. Запатріна І.В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 4. С. 62-86.

78. Зеленюк К. Децентралізація: аналіз європейського досвіду (інфографіка) *Сьогодні*. 2015. URL: <http://ukr.segodnya.ua/life/stories/decentralizaciya-analiz-evropeyskogo-opyta-infografika-658161.html>. (дата звернення: 20.06.2018).
79. Європейська Хартія місцевого самоврядування. *Бюллетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10. 448 с.
80. Європейська декларація прав міст. URL: <http://www.eru.org.ua/index.php?page=1206>. (дата звернення: 22.11.2018).
81. Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики). URL: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/dubensk/ua/4730.htm>. (дата звернення: 22.11.2018).
82. Єфремова І.І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення. *Форум права*. 2009. 1. С.157-161.
83. Єфремова І.І. Правове регулювання планування та виконання місцевих бюджетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 23 с.
84. Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та європейських країн. Київ: НДФІ, 2007. 299 с.
85. Іваницька М.П. Концептуальні підходи до оцінки податкового потенціалу міста. *Економічний аналіз*. 2013. № 1. Т. 14. С. 254-259.
86. Иванов В.В. Типология межбюджетных отношений и моделей бюджетного федерализма. *Вестник МГТУ*. 2010. № 1. Т. 13. С. 5-14.
87. Игудин А.Г. Межбюджетные отношения и реформа местного самоуправления. *Финансы*. 2006. № 7 С. 11-15
88. Іжа М.М. Показник децентралізаційних процесів у країнах Європи. *Вісник СевНТУ*. 2010. Вип. 112. С. 152-155.
89. Ізюмська В.А. Теоретична модель системи управління міжбюджетними відносинами в Україні. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Вип. 2/5. Т. 19. С. 130-134.
90. Ільницький О.В. Реформа міжбюджетних відносин на шляху до бюджетної (фіскальної) децентралізації в Україні. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 126-134.

91. Ляшенко А.Х. Методологічні підходи фінансового планування та прогнозування. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 3. С. 357-365.
92. Інформація щодо виконання Державного та Зведеного бюджетів України за 2016 рік : Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/informatsiia-shchodo-vykonannia-derzhavnoho-ta-zvedenoho-biudzhativ-ukrainy--za--rik?category=bjudzhet&subcategory=2016>. (дата звернення: 22.11.2018).
93. Інформація щодо використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з Державного бюджету : Державна казначейська служба. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602>. (дата звернення: 22.11.2018).
94. Казюк Я.М. Моделі державного управління міжбюджетними відносинами у розвинених країнах світу: уроки для України . *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/Kaz_s.pdf. (дата звернення: 13.02.2018).
95. Калачова Г. Бюджетна децентралізація: життя або смерть великих і малих міст. *Економічна правда*. 2016. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/17/611463/>. (дата звернення: 13.02.2018).
96. Камінська Н.В. Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах. *Наукові записки Інституту законодавства ВРУ*. 2014. № 4. С. 35-40.
97. Карий О.І., Процак К.В., Мавріна А.О. Проекти державно-приватного партнерства: ключові проблеми практичної реалізації. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 20. С. 35-44.
98. Карлін М.І. Розширення фіскальних можливостей регіонів України як чинник стабілізації соціально-економічної ситуації в умовах глобальної фінансової турбулентності. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 64-69.
99. Касич А.О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8. С. 16-21.

100. Квартальний аналіз виконання бюджету . Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. URL: <http://www.ibser.org.ua/news/558/>. (дата звернення: 13.02.2018).

101. Кваша Т.К. Моделювання впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток. *Економічний простір*. 2015. № 101. С. 138-148.

102. Кваша Т.К. Фіскальна децентралізація в Україні. *Мультинаукові дослідження як тренд розвитку сучасної науки* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. 28 березня 2015 р. Київ: Центр наукових публікацій, 2015. С. 57-61.

103. Кваша Т.К. Фіскальна децентралізація: моделі її впливу на економічний розвиток. *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 5 (5). С. 70-74.

104. Кириленко О.П. Фінансове забезпечення підприємств водопостачання та водовідведення в умовах бюджетної децентралізації. *Фінанси України*. 2015. № 3. С. 88-100.

105. Кириленко О.П. Місцеві фінанси : навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2004. 140 с.

106. Клименко И.Н. Магдебургское право в истории украинской государственности. *Актуальные проблемы развития национальной и региональной экономики*: матеріали V Межд. науч.-практ. конф. 24 апр. 2014 г. Белгород, 2014. С. 304-306.

107. Кобилецька О.Ф. Удосконалення системи формування міжбюджетних відносин як однієї з засад зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2009. № 4. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/PSPE/2009_4/Kobiletska_409.htm. (дата звернення: 13.02.2018).

108. Ковалевич Д.А. Місцеві бюджети та їх роль у територіальному розвитку. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2014. № 2 (54). С. 198-203.

109. Козенко А.О. Етапи розвитку системи вертикального фінансового вирівнювання в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 8 (149). С. 72-75.

110. Козенко А.О. Проблеми процесу бюджетної децентралізації в Україні. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 67-68.
111. Колодій С.Ю. Децентралізація бюджетної системи та економічне зростання. *Фінанси України*. 2001. № 3. С. 63-68.
112. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст.141.
113. Корицька В.О. Характеристика та сутність основних моделей місцевого самоврядування: на прикладах розвинених країн світу. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2008. Вип. 13. С. 224-237.
114. Корнєєв М.В. Удосконалення теоретико-методологічного забезпечення узагальнюючої оцінки рівня фінансової автономії. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 7 (97). С. 229-236.
115. Корнєєв М.В. Фінансова автономія органів місцевого самоврядування: дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2009. 275 с.
116. Косарева І.П., Юкса Т.М. Особливості становлення та розвитку регіональної фінансової системи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 16. Ч. 2. С. 21-26.
117. Костирко Л.А., Велентейчик Н.Ю. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи: монографія. Сєвєродонецьк, 2016. 280 с.
118. Костирко Л.А., Велентейчик Н.Ю. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір*. 2016. № 1 (21). С. 83-90.
119. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні: основи муніципального права: навч. посіб. Київ, 2001. 176 с.
120. Криворотько Ю. Концепція фискальної децентралізації: пойдєт ли Беларусь по пути ее реализации. *Муниципальная экономика*. 2003. № 2. С. 44-51.
121. Криворотько Ю., Сокол Д. Фискальные концепции в региональном и местном управлении: монография. Минск, 2016. 16 с.

122. Криворотько Ю., Сокол Д. Фискальные концепции в региональном и местном управлении. Минск. 2016. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/12541.pdf>. (дата звернення: 13.02.2018).
123. Крук О.М. Аналіз фінансової стійкості місцевого бюджету. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2011. № 2. С. 193-197.
124. Кудряшов В.П., Селінков Б.П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації. *Фінанси України*. 2006. № 8. С. 25-32.
125. Кузькін Є.Ю. Теоретичні аспекти фіскальної децентралізації. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 4. С. 3-12.
126. Кузьминчук Н.В. Забезпечення фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіонів: підходи, методи, напрямки реалізації: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2012. 624 с.
127. Кукарцев О. Інституціональні механізми регіональної політики: централізація і децентралізація влади. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2007. Вип. 19. С. 101-107.
128. Кульчицький М.І. Міжбюджетні відносини в економічній системі України: монографія. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2015. 493 с.
129. Кульчицький М.І. Теоретико-методологічні основи міжбюджетних відносин: проблеми, тенденції та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 174-181.
130. Кухарева О.О., Корнєєв М.В. Форми фінансової автономії органів місцевого самоврядування у контексті реалізації взаємодії бюджетних концепцій. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2011. 5/1. С. 24-30.
131. Лазутіна Л.О. Джерела формування місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 728-732.
132. Лебедевич С.І. Важливість децентралізації екологічної політики в Україні. *Науковий вісник НЛТУУ*. 2005. Вип. 15.3. С. 180-183.
133. Легкоступ І.І. Розподіл функцій та видатків між рівнями бюджетної системи держави. *Наукові праці НДФІ*. 2009. Вип. 2. С. 71-83.

134. Лелеченко А.П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2006. – 20 с.

135. Либман А.М. Эмпирические исследования факторов децентрализации: обзор литературы. *Журнал Новой экономической ассоциации*. 2010. № 6 (6). С. 10-29.

136. Либоракина М.И. Зарубежный опыт организации местного самоуправления. *Полития*. 2003. № 4 (31). С. 225-237.

137. Лігостаєва С. Децентралізація неминуча, та слід пам'ятати: найуразливіше місце у людини – її гаманець: інтерв'ю з Г. Мільбрадтом. *Укрінформ*. 2015. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1888499-detsentralizatsiya-de-mogna-a-de-ne-mogna-2099196.html>. (дата звернення: 13.02.2018).

138. Лисенков Ю.М., Біда С.О. Основні нововведення Податкового кодексу України щодо складу податків. *Ефективна економіка*. 2010. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=417>. (дата звернення: 13.02.2018).

139. Луніна І.О. Формування місцевих бюджетів в контексті завдань адміністративно-територіальної реформи. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 23-31.

140. Луніна І.О. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні : наук. доповідь. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2016. 69 с.

141. Ляшенко Ю.І., Погорєлов В.С. Особливості формування бюджетів місцевого самоврядування: досвід України та сусідніх країн. *Ефективна економіка*. 2016. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=515> (дата звернення 10.09.2018).

142. Майнзюк К. Фіскальна децентралізація і ризики для державної єдності в Україні. *FISCO id*. 2010. URL: <http://fisco-id.com/download.php?m=an&l=ua&id=98>. (дата звернення: 09.12.2018).

143. Макаренко О.Є. Правові, економічні та політичні аспекти формування міжбюджетних відносин. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1. С. 342-350.

144. Макроекономічні показники. Статистика. *Національний банк України*. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024. (дата звернення: 13.02.2018).
145. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. Вид. 2-ге, доп. і випр. Київ, 2005. 254 с.
146. Мануїлова К.В. Магдебурзьке право в українських містах: модель децентралізації публічної влади. *Менеджер*. 2016. № 1. С. 33-40.
147. Маркович Г. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Проект Uteka*. 2016. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/Osobennosti-formirovaniya-byudzhetrov-obedinennykh-territorialnykh-gromad>. (дата звернення: 13.02.2018).
148. Масгрейв Р.А. Государственные финансы: теория и практика / пер. с англ. Р.А. Масгрейв. Москва: Бизнес Атлас, 2009. 716 с.
149. Матвеева О.Ю. Використання економічно орієнтованого підходу до визначення поняття «місцеві бюджети» як основи фінансового забезпечення місцевого самоврядування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 2. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10moyzms.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10moyzms.pdf). (дата звернення: 13.02.2018).
150. Матросова Л.М. Аналіз методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 3. С. 69-72.
151. Мащенко Е.С. Налоговый федерализм как базис социально-экономического развития страны. *Мир науки и образования*. 2016. № 1 (5). URL: [http://www.mgirm.ru/World_of_science_and_education/2016/1\(5\)/Mashchenko.pdf](http://www.mgirm.ru/World_of_science_and_education/2016/1(5)/Mashchenko.pdf). (дата звернення: 05.12.2018).
152. Меркушева О.А. Децентрализация и механизмы региональной политики в Японии. *Ассоциация японоведов*. 2014. URL: http://japanstudies.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=501. (дата звернення: 05.12.2018).

153. Мишина С.В. Налоговая автономия и ее значимость для органов местного самоуправления России. *Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях*. 2011. № 20 (284). С. 13-20.

154. Міненкова П.В. Феномен політичного регіоналізму в контексті збалансування регіональних і державних інтересів. *Національна академія державного управління при Президентіві України*. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Minenkova.pdf>. (дата звернення: 13.02.2018).

155. Місцеві бюджети. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/local-budg>. (дата звернення: 13.02.2018).

156. Місцеві бюджети: експерти підбили перші підсумки 2017 року / Я. Казюк та ін. 2018. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/8053>. (дата звернення: 22.11.2018).

157. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання: навч. посіб. / О.С. Близнюк та ін. Київ: Дакор, КНТ, 2007. 311 с.

158. Місцеві фінанси: навч. посіб. / Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук, Н.В. Кучкова. Київ, 2007. 208 с.

159. Місцеві фінанси у схемах і таблицях : навч. посіб. / М.А. Гапонюк та ін. ; за заг. ред.. В.М. Федосова. Київ, 2010. 600 с

160. Міхровська М.С. Адміністративна реформа в Україні: аналіз, періодизація та перспективи. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 4 (10). С. 16-30.

161. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 квітня 2018 року. Міністерство регіонального розвитку та житлово-комунального господарства України. URL: http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/247/Моніторинг_Децентралізація_10.04.2018_1_.pdf. (дата звернення: 21.02.2018).

162. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за січень-вересень 2016 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp->

content/uploads/2016/12/Reytingova-otsinka-za-sichen-veresen-2016-roku-prezentatsiyni-materiali.pdf. (дата звернення: 21.02.2018).

163. Моргун О.М., Марченко А.П. Модифікація методу найменших квадратів для задач прогнозування. *Пожезна безпека: теорія і практика*. 2011. № 7. С. 111-115.

164. Морозова Е.А. Модели бюджетного федерализма в развитых странах и особенности их применения в Российской Федерации: автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня д-ра экон. наук: 08.00.14. Москва, 2009. 49 с.

165. Морозова Е.А. Модели организации межбюджетных отношений в зарубежных странах и возможности их использования в Российской Федерации. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 6. С. 162-166.

166. Мотгаева А.Б. Особенности реализации программно-целевых методов планирования государственных и муниципальных бюджетов. *Науковедение*. 2014. Вып. 4 (23). URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/130EVN414.pdf>. (дата звернення: 05.12.2018).

167. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С.М. Мочерний (відп. Ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.

168. Музика-Стефанчук О.А. Фінансова незалежність, самостійність й автономія органів місцевого самоврядування. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 297-304.

169. Назаров В.С. Международный опыт эволюции методик распределения выравнивающих трансфертов: монография. Москва: РАНХиГС при Президенте РФ, 2013. 98 с.

170. Нехайчук Д.В. Дослідження теоретичних моделей формування фінансових взаємовідносин регіонів та центру. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. Вип. 3. С. 16-19.

171. Оболенський О.Ю. Державне управління та державна служба: словн.-довід. Київ: КНЕУ, 2005. 480 с.

172. Осипенко С.О. Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Донбас. держ. машинобуд. акад. Краматорськ, 2016. 233 с.

173. Оценка налогового потенциала и расходных потребностей субъектов Российской Федерации / П.А. Кадочников та ін. Москва, 2001. 260 с.

174. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за 2017 рік (у розрізі областей). *Децентралізація в Україні*. 2018. URL: http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/183/Брошура_-_Рейтинг_366_ОТГ.pdf. (дата звернення: 21.02.2018).

175. Павлов И. Германский федерализм: опыт реформирования. *МЭ и МО*. 2007. № 10. С. 57-61.

176. Палійчук Т.В. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 1056-1061.

177. Парасюк І. Агломерації – підґрунтя для співробітництва територіальних громад. *Програма Рада: Відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво*. 2017. URL: <http://radaprogram.org/radanews/aglomeraciyi-pidgruntya-dlya-spivrobitnyctvaterytorialnyh-gromad>. (дата звернення: 21.02.2018).

178. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2006. 607 с.

179. Паутова Т.О. Особливості місцевого самоврядування в Україні та Республіці Білорусь. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2013. Вип. 2. С. 368-376.

180. Патицька Х.О. Фінансова децентралізація як основа формування самодостатніх територіальних громад. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4412>. (дата звернення: 21.02.2018).

181. Петренко Л.М. Децентралізація управління в теорії менеджменту. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. URL: <https://>

lib.iitta.gov.ua/1774/1/Петренко_Л._децентралізація_управління.doc. (дата звернення: 21.02.2018).

182. Петровська О.І., Клиновий Д.В. Фінанси (з елементами статистики фінансів): навч. посіб. Київ, 2002. 300 с.

183. Пилипів В.В. Децентралізація управління соціально-економічним розвитком України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2008. Вип. IV. Т. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Aprer/2008_4_2/103.pdf. (дата звернення: 21.02.2018).

184. Погорелов В.С. Агломерації як фундамент співробітництва територіальних громад. *Економіка та держава* (Scientific indexing services). 2018. №2. С. 108-112.

185. Погорелов В.С. Аналіз процесу фіскальної децентралізації в Україні та його вплив на місцеві бюджети. *Сучасні інформаційні технології в економіці, управлінні та адмініструванні*: зб. тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 1 вересня 2018р. Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2018. С. 60-63.

186. Погорелов В.С. Аналіз структури та динаміки доходів місцевих бюджетів України та східноєвропейських країн. *Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку держави та регіонів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-17 вересня 2016 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2016. С. 119-124.

187. Погорелов В.С. Аналіз фінансового стану місцевих бюджетів. *Модернізація економіки країни в контексті соціальних викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1 вересня 2018р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 83-88.

188. Погорелов В.С. Вплив фіскальної децентралізації на місцеві бюджети в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Index Copernicus). 2018. № 19. С. 141-143.

189. Погорелов В.С. Джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування та динаміка їх зміни. *Фінанси, аудит та соціальна економіка та науково-*

економічний розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28-29 липня 2017 р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2017. С. 97-100.

190. Погорелов В.С. Досвід найбільших агломерації світу та перспективи його застосування в Україні. *Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи*: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 лютого 2018 р. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 180-182.

191. Погорелов В.С. Компаративний аналіз загальноєвропейських моделей організації міжбюджетних відносин. *Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи*: зб. тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 31 березня 2017 р. Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2017. С. 111-113.

192. Погорелов В.С. Організація міжбюджетних відносин в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка України* (Index Copernicus). 2017. №7. С.64-73.

193. Погорелов В.С. Особливості оцінки фінансового стану місцевих бюджетів: досвід України. *Економіка, фінанси, право* (Index Copernicus). 2018. № 3. С. 15-19.

194. Погорелов В.С. Податкова автономія місцевих органів влади в контексті фіскальних повноважень. *Бізнес інформ* (Index Copernicus). 2017. №8. С. 231-235.

195. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 13-17. С. 112. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення: 26.04.2018).

196. Поліщук О. Податок на виведений капітал: чому хочеться і чому колеться. *Аналітика. Укрінформ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2420709-podatok-na-vivedenij-kapital-comu-hocetsa-i-comu-koletsa.html>. (дата звернення: 21.02.2018).

197. Попов В. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку регіонів. *Наукові записки*. 2015. Вип.18. С. 64-71.

198. Попова О. Реформуємо місцеве самоврядування «як у Польщі»: хто більше? *Дзеркало тижня. Україна*. 2015. URL:

<http://gazeta.dt.ua/internal/reformuyemo-misceve-samovryaduvannya-yak-u-polschi-hto-bilshe-.html>. (дата звернення: 21.02.2018).

199. Поравські А. Секторальні реформи – про місцеві та регіональні фінанси Республіки Польща. *Асоціація українських міст*. URL: http://auc.org.ua/sites/default/files/local_finance_poland_ukr.pdf. (дата звернення: 21.02.2018).

200. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. С. 170. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>. (дата звернення: 26.04.2018).

201. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. С. 190. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>. (дата звернення: 26.04.2018).

202. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. С. 110. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. (дата звернення: 26.04.2018).

203. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. №13. С.91.

204. Про затвердження Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 р. № 255. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/255-2011-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

205. Про затвердження Порядку зупинення операцій з бюджетними коштами: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 р. № 21. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/21-2011-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

206. Про затвердження Порядку обслуговування коштів місцевих бюджетів у частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків державного сектору: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 378. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/378-2015-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

207. Про затвердження Порядку передачі бюджетних призначень, перерозподілу видатків бюджету і надання кредитів з бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2011 р. № 18. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/18-2011-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

208. Про затвердження Порядку перерахування міжбюджетних трансфертів: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2010 р. № 1132. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1132-2010-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

209. Про затвердження Порядку повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету в разі їх нецільового використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.2010 р. № 1163. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1163-2010-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

210. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

211. Про затвердження Порядку покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1204. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1204-2010-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

212. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

213. Про затвердження Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2011 р. № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/6-2011-п>. (дата звернення: 26.04.2018).

214. Про Порядок безспірного вилучення коштів з місцевих бюджетів, витрачених на здійснення видатків, кредитування місцевого бюджету, які мають проводитися з іншого бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2003 р. № 386. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2003-п>. (дата звернення: 15.04.2018).

215. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>. (дата звернення: 15.04.2018).

216. Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 12.03.2012 р. № 333. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12>. (дата звернення: 15.04.2018).

217. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 22.06.2012 р. № 758. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1206-12>. (дата звернення: 22.04.2018).

218. Про затвердження Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р. № 787. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13>. (дата звернення: 22.04.2018).

219. Про затвердження Порядку призупинення бюджетних асигнувань: Наказ Міністерства фінансів України від 15.05.2002 р. № 319. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0467-02>. (дата звернення: 22.04.2018).

220. Про затвердження Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України: Наказ Міністерства фінансів України від 02.03.2012 р. № 309. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0419-12>. (дата звернення: 22.04.2018).

221. Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування: Наказ Міністерства фінансів України від 24.01.2012 р. № 44. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12>. (дата звернення: 22.04.2018).

222. Про затвердження Порядку складання Протоколу про порушення бюджетного законодавства та форми Протоколу про порушення бюджетного

законодавства: Наказ Міністерства фінансів України від 15.11.2010 р. № 1370. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1201-10>. (дата звернення: 22.04.2018).

223. Про затвердження Типової відомчої класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2011 № 96. URL: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=356599&cat_id=355990&search_param=%ED%E0%EA%E0%E7&searchPublishing=1. (дата звернення: 22.04.2018).

224. Про затвердження типових форм бюджетних запитів для формування місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 17.07.2015 р. № 648. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0957-15>. (дата звернення: 22.04.2018).

225. Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України звітності про виконання Зведеного бюджету України, Державного бюджету України і бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя: Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2011 р. № 1774. URL: <http://document.ua/pro-organizaciyu-roboti-zi-skladannja-derzhavnoyu-kaznacheis-doc90344.html>. (дата звернення: 22.04.2018).

226. Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України звітності про виконання місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 30.01.2012 р. № 60. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08FU21FB9C>. (дата звернення: 22.04.2018).

227. Прозорість бюджетів регіонів та їхніх регіональних центрів в Україні. *Прозори, фінансово здорові і конкурентоспроможні муніципалітети в Україні*. URL: <http://budgets.icps.com.ua/>. (дата звернення: 30.09.2018).

228. Производство валового внутреннего продукта / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. URL: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/natsionalnye-scheta/godovye-dannye_11/proizvodstvo-valovogo-vnutrennego-produkta/. (дата звернення: 05.12.2018).

229. Проць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. *Фінансовий простір*. 2015. № 1. С. 221-229.

230. Радионов Ю.Д. Прогнозирование и планирование как инструмент эффективного управления и использования бюджетных средств. *Экономика Украины*. 2014. № 4. С. 40-54.

231. Регіональна економіка: підручник / Є.П. Качан та ін.; за ред. Є.П. Качана. Київ, 2011. 670 с.

232. Реєстр місцевих запозичень та місцевих гарантій. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/reiestr-mistsevykh-zapozychen-ta-mistsevykh-harantii>. (дата звернення: 21.02.2018).

233. Річні звіти Рахункової палати. Діяльність Рахункової палати. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826?page=0>. (дата звернення: 21.02.2018).

234. Розвиток муніципального кредитування в Україні: міжнародний досвід та рекомендації. *Звіт Світового Банку*. 2018. 29 с.

235. Романенко О.Р. Фінанси: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 312 с.

236. Росоляк О.Б. Фінансова децентралізація як складова конституційної реформи й ефективний чинник розвитку України як демократичної держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 80-82.

237. Руденко І.В. Фіскальна децентралізація: моделі, перспективи, ризики. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 6. С. 16-22.

238. Рысмендеев Б.Д. Современные модели местного самоуправления. *Научная Библиотека Кыргызской Государственной Юридической Академии*. 2010. URL: <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/UARYSMENDEEV2010-3.pdf>. (дата звернення: 05.12.2018).

239. Рябоконт О.О. Децентралізація бюджетної системи України: міжнародний досвід та реалії. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 3 (41). С. 124-127.

240. Рядінська В.О. Правове забезпечення становлення та розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 41 с.

241. Савина Н.О. Семейное налогообложение как инструмент усиления социализации налоговой политики на современном этапе. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2013. № 19. С. 52-57.
242. Савчук С. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2004. № 16. С. 81-85.
243. Сало Т.В. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 324-330.
244. Саранова С.Г. Развитие налогового потенциала в системе государственной региональной политики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук. Волгоград, 2007. 26 с.
245. Семенченко С.А. Місцеві бюджети як правова та економічна категорія. *Правознавець*. 2012. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/2897/%D1#chapter>. (дата звернення: 11.05.2018).
246. Сербан Ф.І. Федералізація чи децентралізація. Виклики часу. *Юридична наука*. 2015. № 1. С. 7-14.
247. Сибірянська Ю.В. Інноваційні підходи до прогнозування і планування доходів бюджету. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 72-85.
248. Синяк Д. Вся власть общинам. 12 мифов о децентрализации. *Фокус*. 2015. URL: <https://focus.ua/country/333466/>. (дата звернення: 05.12.2018).
249. Соколова О.М., Ковальчук А.В. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Сер. Державне управління*. 2016. № 4. С. 117-124.
250. Солоха А. Экономика Молдовы: вторая волна кризиса или рецессия? *BusinessClass*. 2013. URL: http://www.businessclass.md/тема/Economia_Moldovi_vtora_ia_volna_krizisa/. (дата звернення: 05.12.2018).
251. Сорговицька Я.Г. Теорія і практика функціонування фінансового вирівнювання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7 (3). С. 107-111.

252. Спиридонов В.І. Прогнозування у середовищі MS Excel. *Научный прогресс на рубеже тысячелетий*. 2008. URL: http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Matematics/31904.doc.htm. (дата звернення: 11.05.2018).
253. Ставерська Т.О. Реформування міжбюджетних відносин в Україні. *ScienceRise*. 2015. № 6 (3). С. 29-34.
254. Статистичний збірник Міністерства фінансів України «Бюджет України 2014» / Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansivukrainy-biudzheta--?category=bjudzheta&subcategory=budget-2014>. (дата звернення: 11.09.2018).
255. Статистичний збірник Міністерства фінансів України «Бюджет України 2015» / Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansiv-ukrainy-biudzheta-ukrainy--?category=bjudzheta&subcategory=2015>. (дата звернення: 11.05.2018).
256. Статистичний щорічник України / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/10/zb_2014_ukr.zip. (дата звернення: 11.05.2018)
257. Стеценко Н.А. Підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів за рахунок децентралізації державної влади. *Вісник ХНУ*. 2011. Т. 4. С. 292-296.
258. Струк Е. Денежные места. Кто выиграет от фискальной реформы в Украине: интервью с советником министра финансов Ю. Джигиром. *Фокус*. 2015. URL: <https://focus.ua/money/332896/>. (дата звернення: 05.12.2018).
259. Стукало Н.В. Теоретико-методологічні засади фіскальної децентралізації. *Економічний простір*. 2010. № 40. С. 147-154.
260. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 488 с.
261. Тарангул В.Д. Зарубіжний досвід організації міжбюджетних відносин та їх законодавче забезпечення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 3. С. 117-123.

262. Тарангул Л. Л. Податкова політика та економічний розвиток регіонів: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.04.01. Київ, 2003. 33 с.

263. Тарангул Л.Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика): монографія. Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. 286 с.

264. Тарнай В. Огляд доступності бюджетної інформації на сайтах міськрад (Західний регіон). *Центр політичних студій та аналітики «Ейдос»*. 2013. URL: http://eidos.org.ua/novyny/ogljad_dostupnosti_bjudzhetnoji_informatsiji_na_sajtah_miskrad_zahidnij_region/. (дата звернення: 11.09.2018).

265. Тарнай В. Огляд доступності бюджетної інформації на сайтах міських рад (Південь, Схід). *Центр політичних студій та аналітики «Ейдос»*. 2013. URL: http://eidos.org.ua/novyny/ogljad_dostupnosti_bjudzhetnoji_informatsiji_na_sajtah_miskih_rad_pivden_shid_new/. (дата звернення: 11.09.2018).

266. Тарнай В. Огляд доступності бюджетної інформації на сайтах міських рад – Центр та Північ. *Центр політичних студій та аналітики «Ейдос»*. 2013. URL: http://eidos.org.ua/novyny/ogljad_dostupnosti_bjudzhetnoji_informatsiji_na_sajtah_miskih_rad_tsentr_ta_pivnich/. (дата звернення: 11.09.2018).

267. Телятников В.М. Перспективи створення інститутів фінансування місцевих органів влади в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 1-2(2). С. 32 – 35.

268. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2017 року. / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=ee79c009-bee1-4f5e-a275-c2be8fae5875>. (дата звернення: 11.09.2018).

269. Тимошенко О.В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 72-74.

270. Ткачук А. Чи похоронять децентралізацію депутати обласних рад? *Інститут громадянського суспільства*. 2016. URL: <http://www.csi.org.ua/chy->

pohoronyat-detsentralizatsiyu-deputaty-oblasnyh-rad/#sthash.B0RUa2Nk.dpuf. (дата звернення: 27.09.2018).

271. Трещов М.М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 60-69.

272. Три роки децентралізації – три роки дій і якісних перетворень (+інфографіка). *Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади»* 2017. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/4913>. (дата звернення: 27.09.2018).

273. Уайт Н. Державно-приватне партнерство в сільському господарстві: міжнародний досвід та перспективи для України. *USAID/Україна – Програма розвитку державно-приватного партнерства*. 2013. URL: <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2014/01/Edward-White-PPPs-in-Agriculture-for-Ukraine-UKR-1.pdf>. (дата звернення: 27.09.2018).

274. Уляян Г. Бюджетная система Республики Молдова: сущность, цели и основные характеристики. *Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*. 2012. № 7 (57). С. 131-135.

275. Управління місцевими фінансами: навч. посіб. / І.Л. Сазонець, Т.В. Гринько, Г.Ю. Придатко. Київ, 2006. 264 с.

276. Усков И.В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти. *БизнесИнформ*. 2012. № 3. С. 107-111.

277. Федоренко А.В. Муніципальні недержавні пенсійні фонди та регіональна інвестиційна політика. *Фінанси України*. 2013. № 7. С. 55-68.

278. Федоренко А.В. Система суб'єктів сфери недержавного пенсійного забезпечення як соціально-економічний кластер. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Вип. 4. С. 18-27.

279. Фінанси: підручник / С.І. Юрій та ін.; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2012. 688 с.

280. Фінансова децентралізація в Україні: перший етап успіхів. / Кабінет Міністрів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. *Децентралізація влади*. 2017. URL:

[http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenr_\(21.03.17\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenr_(21.03.17).pdf).

(дата звернення: 27.09.2018).

281. Фрей Б.С., Эйхенбергер Р. Новый демократический федерализм для Европы. Пересекающиеся и конкурирующие юрисдикции: реферат. *Политическая наука (Аналитическая информация)*. 2003. № 3. С.208-221.

282. Фурдичко Л.Є. Децентралізація: фінансова незалежність місцевих бюджетів України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5. С. 39-42.

283. Хамініч С.Ю. Особливості фіскальної децентралізації в умовах розвитку національного господарства України. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2011. № 5. С. 20-26.

284. Харитончук М.В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2000. С. 17.

285. Христенко В.В. Межбюджетные отношения в управлении региональными финансами: опыт, проблемы, перспективы. Москва: Дело, 2002. 608 с.

286. Хріпливець Д.Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_9_14. (дата звернення: 11.09.2018).

287. Чеберяко О.В. Концептуальні засади проведення фіскальної децентралізації в Україні. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 29/1. С. 311-316.

288. Чеберяко О.В. Децентралізація податкових повноважень: досвід Німеччини та України. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Вип. 2. Т. 21. С. 190-194.

289. Чеберяко О.В. Фінансова підтримка місцевих бюджетів в умовах фінансового унітаризму в Україні. *Фінанси України*. 2005. № 9. С. 13-19.

290. Черкасова О.С. Податковий потенціал регіону: сутність та методика оцінки. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 3 (25). С. 138-143.

291. Шаманин В.И. Методика расчета налогового потенциала Астраханской области. *Вестник АГТУ*. 2016. № 2. С. 99-107.
292. Шепенко Р.А. Правовые основы бюджетного устройства и бюджетного процесса Великобритании. *Правоведение*. 1999. № 2. С. 107-122.
293. Шишко О.В. Теоретичні аспекти формування фінансової автономії місцевого самоврядування в сучасних умовах. *Наукові праці НДФІ*. 2015. Вип. 2. С. 70-83.
294. Шустов В.Г. Основные модели местного самоуправления. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2011. Вып. 2. С. 256-264.
295. Юрій Е.О. Децентралізація державного управління та її вплив на фінансове забезпечення місцевого самоврядування. *Молодий вчений*. 2015. № 3 (2). С. 72-76.
296. Які програми з енергоефективності для населення діють в Україні? *Енергоефективність*. 2018. URL: http://teplo.gov.ua/top_10/8.html. (дата звернення: 27.09.2018).
297. Ярошенко Л.Л. Міжбюджетні трансферти в умовах в умовах реформування системи міжбюджетних відносин. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4163>. (дата звернення: 14.10.2018).
298. Akai N. Fiscal Decentralization Contributes to Economic Growth: Evidence from State-Level Cross-Section Data for the United States. *Journal of Urban Economics*. 2002. № 52. Pp. 93-108.
299. Arzaghi M. Why Countries Are Fiscally Decentralizing. *Journal of Public Economics*. 2005. № 89. Pp. 1157-1189.
300. Baker S.H. Does Enhanced Veto Authority Centralize Government? *Public Choice*. 2000. № 104. Pp. 63-79.
301. Blanc J. Finances locales compares. Paris: L.G.D.J, 2002. 160 p.
302. Blochliger H. Sub-central Tax Autonomy: 2011 Update. *OECD Working Papers on Fiscal Federalism*. 2015. No. 20. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/sub-central-taxautonomy_5js4t79sbshd-en. (дата звернення: 23.12.2018).

303. Cerniglia F. Decentralization in the Public Sector: Quantitative Aspects in Federal and Unitary Countries. *Journal of Policy Modelling*. 2003. № 25. P. 749-776.

304. Diaz-Cayeros A. The Centralization of Fiscal Authority: An Empirical Investigation of Popitz's Law. *All Academic Research*. 2004. URL: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/5/9/5/1/pages59516/p59516-1.php. (дата звернення: 23.12.2018).

305. Kaiser K. Decentralization and Corruption: Evidence across countries. *Analising the Distributional Impact of Reforms*. 2006. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120845825946/3622-06_Ch06.pdf. (дата звернення: 23.12.2018).

306. Garrett G. Globalization and Fiscal Decentralization. *Governance in a Global Economy: Political Authority in Transition*. Princeton: Princeton University Press, 2003. Pp. 87-109.

307. Federalism and fiscal decentralization in Switzerland: briefing papers N 10, [тем. підбірка № 10] / Ukrainian academy of public administration ; Center for the study of the administrative reform. К. : УАДУ, 2000. 50 p.

308. Feld L.P. On Government Centralization and Fiscal Referendums. *European Economic Rev.* 2008. Vol. 52 (4). P. 611-645.

309. Giertz J.F. Decentralization at the State and Local Level: An Empirical Analysis. *National Tax Journal*. 1976. Vol. 29 (2). Pp. 201-209.

310. Letelier L. Explaining Fiscal Decentralization. *Public Finance Rev.* 2005. № 33. P. 155-183.

311. Mueller S. Switzerland: Federalism as an Ideology of Balance. *Understanding Federalism and Federation*. A.-G. Gagnon, S. Keil (ed.). Abingdon: Routledge, 2015. P. 105-124.

312. Panizza U. On the Determinants of Fiscal Centralization: Theory or Evidence. *Journal of Public Econ.* 1999. № 74. P. 93-139.

313. Porcelli F. Fiscal Decentralization and Efficiency of Government. A Brief Literature Review. *University of Warwick (UK)*. 2009. URL:

<https://pdfs.semanticscholar.org/d01a/c890a7038b77f9527c9c052491697acf429b.pdf>.

(дата звернення: 23.12.2018).

314. Pryor F. Elements of a Positive Theory of Public Expenditures. *Finanzarchiv*. 1976. Vol. 26 (3). Pp. 405-430.

315. Statistical Yearbook of the Republic of Moldova / National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. URL: <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=263&id=2193>. (дата звернення: 23.12.2018).

316. Statistical yearbooks of Romania / National Institute of Statistics. URL: <http://www.insse.ro/cms/en/content/statistical-yearbooks-romania>. (дата звернення: 23.12.2018).

317. Stegarescu D. Decentralizing Government in an Integrating World. Heidelberg: Physica, 2007. 232 p.

318. Quarterly national accounts 2010-2015 of gross domestic product / Central Statistical Office of Poland. URL: <http://stat.gov.pl/en/topics/national-accounts/quarterly-national-accounts/quarterly-national-accounts-2010-2015-of-gross-domestic-product,4,8.html>. (дата звернення: 23.12.2018).

319. Tiebout, Ch. «An Economic Theory of Fiscal Decentralization» Princeton University Press. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf>. (дата звернення: 23.12.2018).

320. Treisman D.S. Explaining Fiscal Decentralization: Geography, Colonial History, Economic Development and Political Institutions. *Journal of Commonwealth and Comparative Politics*. 2006. Vol. 44 (3). P. 289-325.

321. The World bank Group. URL: <http://www.worldbank.org/publicsector/decentralization/political.htm>. (дата звернення: 23.12.2018).

322. Vaubel R. Constitutional Safeguards against Centralization in Federal States: An International Cross-Section Analysis. *Constitutional Political Economy*. 1996. № 7 (2). P. 79-102.

323. Vaubel R. Constitutional Courts as Promoters of Political Centralization: Lessons for the European Court of Justice. *European Journal of Law and Economics*. 2009. Vol. 28 (3). P. 203-222.

324. Wasylenko M. Fiscal Decentralization and Economic Development. *Public Budgeting and Finance*. 1987. Vol. 7 (4). Pp. 57-71.

325. Zhang T. Fiscal Decentralization, Public Spending, and Economic Growth. *Journal of Public Economics*. 1998. № 67. P. 221-240.

326. Raport privind executarea bugetelor unităților administrativ-teritoriale – sinteză pe toate componentele pe anul 2015 / Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova. URL: <http://www.mf.gov.md/reports/17?y=2015&m=y>. (дата звернення: 23.12.2018).

327. Raport Roczny 2016: Sytuacja finansowa jednostek samorządu terytorialnego / Bank Polski. URL: http://www.pkobp.pl/media_files/b584e151-3aa4-4be9-ab49-b30aef7b8b94.pdf. (дата звернення: 23.12.2018).

328. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej / Główny Urząd Statystyczny. URL: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2015,2,10.html>. (дата звернення: 23.12.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні підходи до визначення поняття місцевих бюджетів

№	Автори	Категорії									
		Адміністративна	Грошова	Економічна	Планова	Правова	Прогностична	Регулятивна	Соціальна	Територіальна	Фінансова
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Є.О. Балацький [14, с. 268]	+	+	+					+		+
2	О.С. Близнюк, Н.Л. Губерська, О.А. Музика, Р.А. Усенко [157, с. 95]			+		+					+
3	О.Д. Василик, К.В. Павлюк [37, с. 170]										+
4	Ю. Воробйов, І. Когут [45, с. 22]										+
5	В. Дем'янишин, А. Малярчук [59, с. 15]	+	+		+	+				+	
6	О.П. Кириленко [105, с. 130-131]	+		+				+			+
7	Д.А. Ковалевич [108]		+	+					+	+	
8	В.В. Кравченко, М.В. Пітцик [119, с. 119]			+	+	+					
9	О.Ю. Матвеева [149]		+	+	+		+		+		+
10	Ю.В. Пасічник [178, с. 123]									+	+
11	О.І. Петровська, Д.В. Клиновий [182, с. 18]	+								+	+
12	Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук, Н.В. Кучкова [158, с. 35-36]			+						+	+
13	О.Р. Романенко [235, с. 48]	+	+		+					+	
14	І.Л. Сазонець, Т.В. Гринько, Г.Ю. Придатко [275, с. 116]										+
15	С.А. Семенченко [245]			+		+					
16	О.О. Сунцова [260, с. 130-131]		+	+	+				+		+
17	Р. А. Шепенко [292]						+				+
18	І. Чікіта [178, с. 14]			+							+
19	Кількість згадувань	5	6	10	5	4	2	1	4	6	13

Додаток Б

Таблиця Б.1

Розвиток теорії децентралізації в країнах Великої Сімки

№	Країна	Науковці	Публікації	Особливості
1	2	3	4	5
1	Велика Британія	Ф. Бут (Philip Booth)	«Федеральна Британія: аргументи на користь децентралізації» (Federal Britain. The Case for Decentralisation, 2015)	Результати п'ятирічного дослідження експертами Інституту економіки в м. Лондон (Institute of Economic Affairs) ефективності діяльності уряду Великобританії були опубліковані напередодні проведення референдуму щодо її членства в ЄС, відповідно до підсумків якого був проголошений вихід держави з ЄС. Запропоновано функціональну децентралізацію Уельсу, Північної Ірландії та Англії на рівні місцевого самоврядування, однак питання оборони і прикордонного контролю вирішуються на рівні держави.
		Д. Дарбі (Julia Darby), А. Мускателлі (Anton Muscatelli) та Г. Рой (Graeme Roy)	«Фіскальний федералізм та фіскальна автономія: уроки інших індустріальних країн для Великобританії» (Fiscal Federalism and Fiscal Autonomy: Lessons for the UK from Other Industrialized Countries, 2002)	Автори підкреслюють ризики відкладення реформ системи державних і місцевих фінансів, спираючись на досвід Італії та Іспанії зокрема, а також наполягаючи у вирішенні питання про фіскальну автономію і міжрегіональну солідарність Великобританії.
		Ф. Порчеллі (Francesco Porcelli)	«Фіскальна децентралізація та ефективність уряду. Короткий огляд літератури» (Fiscal Decentralisation and Efficiency of Government. A Brief Literature Review, 2009)	Проведений аналітичний огляд теоретичних і емпіричних досліджень взаємозв'язку децентралізації та ефективності управління в розрізі класичної теорії децентралізації (Дж. Бреннан, Дж. Б'юкенен, Ч. Тібу, В. Оутс та ін.) та теорії децентралізації нової генерації (Б. Локвуд, Д. Трейсман, П. Сібрайт, Ж. Фаге та ін.).
		А. Шнейдер (Aaron Schneider)	«Децентралізація та бідність» (Decentralisation and the Poor, 2002), «Децентралізація: Концептуалізація і вимірювання» (Decentralization: Conceptualization and Measurement, 2003), «Хто що і від кого отримує? Вплив децентралізації на податковий потенціал і соціальні витрати» (Who Gets What from Whom? The Impact of Decentralization on Tax Capacity and Social Spending, 2006)	Публікації результатів досліджень стосуються питань федералізму, децентралізації, складання бюджету та оподаткування. Проведені дослідження в Бразилії і Індії, а також в понад 60 країнах світу, для вивчення впливу децентралізації на податковий потенціал та соціальний розвиток держав світу.

1	2	3	4	5
2	Італія	М. Грісоріо (Maria Grisorio) та Ф. Прота (Francesco Prota)	«Вплив фіскальної децентралізації на структуру державних видатків: вивчення панельних даних Італії» (The impact of fiscal decentralisation on the composition of public expenditure: panel data evidence from Italy, 2011)	Відображені результати вивчення впливу фіскальної децентралізації на структуру державних видатків Італії протягом одного року здійснення програми фіскальної консолідації фінансів субцентральних урядів.
		С. Піперно (Stefano Piperno)	«Впровадження фіскальної децентралізації в Італії між періодами кризи та жорсткої економії: завдання на майбутнє» (Implementing fiscal decentralisation in Italy between crisis and austerity: Challenges ahead, 2012)	Результати дослідження розкривають особливості впровадження фіскальної децентралізації в Італії між періодами кризи та жорсткої економії (2010-2011 рр.)
		А. Фоссаті (Amedeo Fossati) та Д. Панелла (Giorgio Panella)	«Фіскальний федералізм в Європейському Союзі» (Fiscal Federalism in the European Union, 2005)	У колективній монографії відображені результати теоретичного і емпіричного аналізу питань вибору моделі фіскального федералізму, прийнятної для основних країн ЄС, ризиків процесу поглиблення централізації та бюджетування процесу подальшої децентралізації.
3	Канада	Р. Бодвей (Robin Boadway) і Р. Уоттс (Ronald Watts)	«Фіскальний федералізм в Канаді, США та Німеччині» (Fiscal Federalism in Canada, the USA, and Germany, 2004);	Порівнюються міжурядові фінансові механізми в Канаді, США та Німеччині в конституційному і політичному контексті, за розподілом і обсягом федеральних, державних і місцевих доходів і витрат, характером і обсягом міжбюджетних трансфертів, системами податкової гармонізації та збору.
		Н. Влахос (Nick Vlahos)	«Політика субнаціональної децентралізації у Франції, Бразилії та Італії» (The Politics of Subnational Decentralization in France, Brazil, and Italy, 2013)	Зміст політики субнаціональної децентралізації у Франції, Бразилії та Італії залежить від ідеологічних супротивників і балансу сил в боротьбі за політичні зміни, які одночасно зачіпають політичні інститути та участь громадянського суспільства.
		Б. Далбі (Bev Dahlby)	«Політекономічна модель об'єднання вертикального фіскального розриву та вертикальних фіскальних дисбалансів» (A Political Economy Model of the Vertical Fiscal Gap and Vertical Fiscal Imbalances in a Federation, 2013)	Розглядається політекономічна модель об'єднання вертикального фіскального розриву та вертикальних фіскальних дисбалансів
4	Німеччина	Й. Альтузій (Johannes Althusius)	«Політика» (Politica ..., 1603)	Перші у світі ідеї федералізму були сформульовані німецьким юристом і політичним мислителем XVI-XVII ст.
		Ш. Бланкарт (Charles Blankart)	«Хто повинен нести відповідальність за борги місцевої влади» (Wer soll für die Schulden von Gebietskörperschaften haften, 2004), «Федералізм в Німеччині та Європі» (Föderalismus in Deutschland und in Europa, 2007), «Децентралізоване управління та економічний розвиток» (Dezentraler Staat und wirtschaftliche Entwicklung, 2011), «Федералізм, пряма демократія та оподаткування: єдина доктрина Швейцарії» (Föderalismus, direkte Demokratie und Besteuerung: Eine Theorie der Schweiz, 2011)	Дослідження відображають особливості федералізму, прямої демократії та оподаткування на прикладі Німеччини та Швейцарії. Прихильність науковця до ліберального режиму та конкуренції контрастує з деякими підходами економічної політики Німеччини. Окрім того, в центрі уваги науковця – питання федеральної конкуренції всередині країни або на міжнародному рівні з точки зору податкової конкуренції між країнами.

1	2	3	4	5
		У. Карпен (Ulrich Karpen)	«Фіскальний федералізм в Німеччині» (Fiscal federalism in Germany, 2013);	Описані світові моделі федералізму і пояснюється роль федеральної фінансової Конституції в Німеччині у зв'язку з проведенням податкової реформи в Німеччині. Окрім того, дослідження проливає світло на напруженість децентралізації і унітаризації.
		А. Лібман (Alexander Libman)	«Емпіричні дослідження факторів децентралізації: огляд літератури» (Empirical Research on Determinants of Decentralization: A Literature Survey, 2010), «Конституції, закони і податки: протиріччя різних аспектів децентралізації» (Constitutions, Regulations, and Taxes: Contradictions of Different Aspects of Decentralization, 2010), «Субнаціональні політичні режими і асиметрична фіскальна децентралізація» (Sub-National Political Regimes and Asymmetric Fiscal Decentralization, 2012)	У дослідженнях теорії децентралізації відображені наукові інтереси у сфері економіки федерацій і міжнародних союзів, економіки недемократичних систем, а також емпіричної економіки громадського сектору.
		У. Шумахер (Ute Schumacher) та А. Отт (Attiat Ott)	«Фіскальний федералізм у ФРН» (Fiscal federalism in the Federal Republic of Germany, 1993);	Описані особливості німецької моделі фіскального федералізму в 1990 рр.
5	США	Р. Аронсон (Richard Aronson) і Д. Хіллі (John Hilley)	«Фінансування урядів штатів і місцевих органів» (Financing State and Local Governments, 1986)	Простежується історія державних і місцевих фінансів, а також наводяться статистичні дані про витрати і доходи від податків і зборів в США.
		Х. Мартінес-Васкес (Jorge Martinez-Vazquez) і У. Тірск (Wayne Thirsk)	«Фіскальна децентралізація в Україні: досягнення і проблеми в перехідному періоді розвитку» (Fiscal Decentralization in Ukraine: Accomplishments and Challenges in the Transition, 2011)	Проведена оцінка процесу фіскальної децентралізації в Україні протягом 1991-2011 рр. Здійснений огляд новітньої історії міжбюджетних відносин, особливостей доходів і видатків місцевих бюджетів України.
		Р. Масгрейв (Richard Musgrave)	«Теорія публічних фінансів» (The Theory of Public Finance, 1958), «Фіскальні системи» (Fiscal Systems, 1969), «Публічні фінанси в теорії та на практиці» (Public Finance in Theory and Practice, 1973)	Темами в дослідженні теорії децентралізації є оподаткування, вплив оподаткування на економічне зростання, рівень інфляції і ринок праці. Висвітлене питання справедливості під час розподілу коштів бюджету на суспільні блага.
		В. Оутс (Wallace Oates)	«Фіскальний федералізм» (Fiscal Federalism, 1972), «Політична економія фіскального федералізму» (The Political Economy of Fiscal Federalism, 1977), «Дослідження у сфері фіскального федералізму» (Studies in Fiscal Federalism, 1991), «Економіка фіскального федералізму та місцевих фінансів» (The Economics of Fiscal Federalism and Local Finance, 1998), «Нариси фіскального федералізму» (An Essay on Fiscal Federalism, 1999)	Проведені дослідження фіскального федералізму поповнили класичну теорію децентралізації та продовжують визначати дослідницьку програму місцевої публічної економіки і донині. Децентралізація розглядається як право місцевих органів влади на незалежне ухвалення рішень щодо фінансових питань зокрема.

1	2	3	4	5
		Д. Родден (Jonathan Rodden)	«Гнучка бюджетна політика та німецький федералізм» (Soft Budget Constraints and German Federalism, 2001), «Відродження Левіафана: фискальний федералізм і державний розвиток» (Reviving Leviathan: Fiscal Federalism and the Growth of Government, 2003)	Порівняльні дослідження стосуються особливостей фискального федералізму в децентралізованих країнах, зокрема досліджується логіка гіпотези обмежень Левіафана на предмет обмеження податковою конкуренцією зростання державних витрат.
		Х. Розен (Harvey Rosen)	«Дослідження державних і місцевих публічних фінансів» (Studies in State and Local Public Finance, 1986), «Фискальний федералізм» (Fiscal Federalism, 1987);	Відображені результати економетричного аналізу впливу відрахувань державних і місцевих податків на джерела доходів і рівень витрат федеральних бюджетів США.
		Ч. Тібю (Charles Tiebout) –	«Економічна теорія фискальної децентралізації» (An Economic Theory of Fiscal Decentralization, 1961)	Розроблена модель співвідношення обсягів виробництва суспільних благ і можливостей щодо сплати податків індивідами
6	Франція	Ж. Ведель (Georges Vedel)	«Адміністративне право» (Droit Administratif, 1958)	Виділені чинники необхідності децентралізації на сучасному етапі
		Г. Гілберт (Guy Gilbert)	«Фінанси децентралізованих органів влади та відносини між рівнями влади у Франції. Тенденції та перспективи» (Les finances des collectivités décentralisées et les relations financières entre niveaux de collectivités en France. Tendances et perspectives, 2001)	Досліджується стан розвитку системи фінансів децентралізованих органів влади та відносин між рівнями влади у Франції, а також проведено порівняння фискальних рамок і механізмів правозастосування для забезпечення фінансової дисципліни на субфедеральними рівні понад 30 країн світу.
		М. Хайят (Mirko Hayat) та Т. Ламберта (Thierry Lambert)	«Фискальна децентралізація: куди?» (La décentralisation fiscale: jusqu'où? 2005)	Досліджуються стан та перспективи фискальної децентралізації в Франції
		А. Гранной (Alain Trannoy)	«Вступ: децентралізація та фискальна автономія у Франції» (Introduction: Décentralisation et autonomie fiscale en France, 2001)	Серед вимог фінансової децентралізації автор виділив поділ податкових повноважень та інструментів на державному та місцевому рівні

1	2	3	4	5
7	Японія	Н. Мочіда (Nobuki Mochida)	«Фіскальний федералізм на практиці країн Північної Європи і Японії» (Fiscal Federalism in Practice, the Nordic Countries and Japan, 1998), «Фіскальна децентралізація, державне та місцеве фінансування: фундаментальні перспективи» (Fiscal Decentralization and State-Local Finance: Fundamental Perspectives, 2004), «Фіскальна децентралізація та місцеві фінанси в Японії» (Fiscal Decentralization and Local Public Finance in Japan, 2010)	Протягом п'яти десятиліть Японія розробила надійну систему децентралізованого управління. Дослідження фіскальної децентралізації і місцевих фінансів в Японії проведене з метою зрозуміти, яким чином процес децентралізації там розгорнувся і які уроки можуть отримати інші зацікавлені країни світу.
		Е. Ямамура (Eiji Yamamura)	«Кількість жертв від стихійних лих: вплив взаємодії фіскальної децентралізації, інституцій та економічного розвитку» (Death tolls from natural disasters: Influence of interactions between fiscal decentralization, institution, and economic development, 2012)	Дослідження показують, що децентралізація відіграє ключову роль в зменшенні шкоди від стихійних лих. Ефект децентралізації буде відрізнятися за рівнем економічного розвитку тієї чи іншої країни.

Таблиця Б.2

Розвиток теорії децентралізації в Україні

№	Період, рр.	Назва дослідження, автори		
		Наукова доповідь	Дисертаційне дослідження	Монографічне дослідження
1	2	3	4	5
1	1997	-	-	В.Б. Авер'янов, І.А. Грицяк, С.Д. Дубенко, Н.Р. Нижник – «Державне управління в Україні: централізація і децентралізація»
2	2000	-	М.В. Харитончук – «Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління»	О.П. Кириленко – «Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика)»
3	2001	-	В.І. Кравченко – «Фінанси місцевого самоврядування України: проблеми становлення (1989-2001)» А.Є. Бураченко – «Фінансове вирівнювання в реалізації регіональної політики держави»	-
4	2002	-	О.П. Кириленко – «Місцеві бюджети в економічній системі держави»	-
5	2006	А. Бега, А. Максютя, Н. Мартиненко, В. Нікітін, В. Скаршевський, Н. Старостенко, І. Щербина – «Бюджетна децентралізація в Україні в контексті реформи місцевого самоврядування»	А.П. Лелеченко – «Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз»	-

1	2	3	4	5
6	2008	-	-	О.П. Кириленко – «Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій»
7	2009	-	Р.Є. Демчак – «Бюджетна децентралізація як чинник забезпечення економічної безпеки держави» М.В. Корнєєв – «Фінансова автономія органів місцевого самоврядування»	-
8	2010	І.О. Луніна – «Диверсифікація доходів місцевих бюджетів»	А.С. Матвієнко – «Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні» Р.В. Сметанін – «Управління процесом децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні»	М.А. Гапонюк, А.Є. Буряченко – «Місцеві фінанси у схемах і таблицях»
9	2011	-	М. І. Деркач – «Становлення парадигми фіскальної децентралізації державного управління у контексті забезпечення сталого розвитку України»	М. І. Деркач – «Децентралізація фіскальних функцій держави у контексті забезпечення сталого розвитку України»
10	2012	-	-	Ю.І. Ганущак – «Територіальна організація влади. Стан та напрямки змін»
11	2013	-	-	В.Л. Андрущенко і Т.В. Тучак – «Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція)» Ю.І. Ганущак – «Реформа територіальної організації влади»
12	2014	-	-	В.В. Глущенко, О.В. Носова, Є.В. Ковальов, О.С. Маковоз та ін. – «Фінансово-економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах децентралізації в Україні» Буряченко А.Є. Функціональна децентралізація та вдосконалення системи бюджетних відносин Я.М. Казюк – «Механізми формування та реалізації державного управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні»
13	2015	Г.Г. Динис, Т.О. Карабін, Я.В. Лазур, М.В. Менджул, Р.П. Натуркач, О.Я. Рогач, М.В. Савчин, І.С. Сухан, П.А. Трачук, І.В. Хохлова – «Упровадження децентралізації публічної влади в Україні: національний і міжнародний аспекти»	І.С. Волохова – «Місцеві фінанси України в умовах децентралізації» Я.М. Казюк – «Державне управління бюджетними ресурсами в умовах децентралізації» Д.М. Серебрянська – «Розподіл видатків між рівнями місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації»	-
14	2016	І.О. Луніна – «Розвиток бюджетної децентралізації в Україні»	С.О. Осипенко – «Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів»	Ж.А. Белец, Т.В. Бова, Л.В. Бондарева, В.М. Демченко, О.Л. Дурман, Я.М. Казюк, В.І. Ключевський, І.П. Лопушинський, В.В. Миколаєнко, Л.П. Оленковська, О.В. Половцев і Р.М. Плющ – «Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні»

Додаток В
Основні типи децентралізації на рівні держави

№	Автори	Типи децентралізації												
		Адміністративна	Бюджетна	Бюрократична	Демократична	Екологічна	Економічна	Політична	Просторова	Ринкова	Територіально-просторова	Фінансова	Фіскальна	Функціональна
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Я.І. Арабчук [10]		+									+		
2	Н.В. Барбашова [15, с. 297]					+								
3	А. Бега, А. Максюта, Н. Мартиненко, В. Нікітін, В. Скаршевський, Н. Старостенко, І. Щербина [28, с. 6]		+											
4	Н.У. Бикадорова [17, с. 146]		+					+				+		
5	Т.О. Бутурлакiна, В.Т. Мiнкович [26, с. 238]	+						+		+			+	
6	О.В. Вознюк [40, с. 442]		+									+	+	
7	І.С. Волохова [44, с. 282]	+		+	+		+	+		+	+	+		
8	С.Д. Герчаківський, О.Р. Кабаш [53, с. 140]	+						+				+	+	
9	О.І. Дем'янчук [60, с. 146]	+	+					+				+		
10	М.І. Деркач [64, с. 15]		+							+		+	+	
11	М.М. Іжа [204, с. 153]	+						+				+		+
12	В.В. Зайчикова [79, с. 58]	+					+	+					+	
13	Н.В. Камiнська [96, с. 37]	+						+	+	+				
14	В.П. Кудряшов, Б.П. Селiнков [124, с. 28]	+	+					+				+		

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
15	Є.Ю. Кузькін [125, с. 3]												+	
16	Л.О. Лазутіна [131, с. 732]		+											
17	С.І. Лебедевич [132, с. 182]					+								
18	І.О. Луніна [139, с. 10]	+												
19	В. Негода, Дж. Сах, М. Полонський, В. Рубцов, О. Бойко- Бойчук, Б. Білик, С. Слухай [66, с. 8]		+					+				+		
20	Х.О. Патицька [180]	+						+		+		+	+	
21	О.Б. Росоляк, Т.О. Цимбалістий [236, с. 80]	+		+	+			+				+		
22	С. Савчук [242, с. 82]	+	+					+				+		
23	Т.В. Сало [243, с. 325]	+						+		+			+	
24	Н.В. Стукало, М.І. Деркач, М.В. Стукало [259, с. 149]	+						+		+			+	
25	М.М. Трещов [271, с. 63]	+				+	+			+			+	
26	І.В. Усков [276, с. 109]	+	+					+				+		
27	Л.Є. Фурдичко [282, с. 40]		+											
28	Е.О. Юрій, О.І. Бевзюк [295, с. 73]	+			+			+					+	
29	Кількість згадувань	17	12	2	3	3	3	17	1	8	1	14	11	1

Окремі моделі оцінювання впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток

№	Вибірка	Залежна змінна	Результат
1	2	3	4
Ф. Прайор,, 1967			
1	Штати США, дані за 1962 р.	Частка видатків муніципалітетів в сукупних видатках штату і муніципалітетів	Позитивний вплив доходу на душу населення
Дж. Гіертз,1976			
2	Штати США, дані за 1969 р.	Частка видатків муніципалітетів у сукупних видатках штату і муніципалітетів	Позитивний вплив населення, щільності населення, площі, варіації щільності розподілу. Негативний вплив більшого коефіцієнту Джині і середнього доходу сім'ї. Політичні змінні впливають на результат децентралізації
М. Василенко, 1987			
3	57 промислово розвинених і країн, що розвиваються	Частка субнаціональних доходів і видатків	Позитивний вплив доходу на душу населення, статусу федерації (федералізм)
Р. Ваубел, 1996			
4	50 країн, 23 промислово розвинені країни, дані за 1989-1991 рр.	Частка субнаціональних видатків	Позитивний вплив розміру країни, доходу на душу населення, федералізму, контролю провінцій над процесом формування Конституції. Облік специфічних змінних політики підвищує пояснює силу регресії.
Т. Чжан, Х. Цзоу, 1998			
5	28 (29) провінцій Китаю, дані за 1980-1992, 1985-1989 рр.	Частка провінційних доходів і видатків	Децентралізація знижує темпи економічного зростання. Зв'язок видатків центрального бюджету і економічним зростанням позитивний і значущий, а між видатками провінцій та економічним зростанням – негативний.
У. Паніза, 1999			
6	Близько 60 розвинених і країн, що розвиваються, дані за 1975, 1980, 1985 р.	Частка субнаціональних доходів і видатків	Позитивний вплив розміру країни, доходу на душу населення, етнолінгвістичної різноманітності, рівня демократії
С. Бейкер,2000			
7	Штати США, дані за 1986-1987 фінансовий рік	Частка видатків муніципалітетів в сукупних видатках штату і муніципалітетів	Негативний вплив влади вето губернатора в штаті

1	2	3	4
Н. Акаї, М. Саката, 2002			
8	50 штатів США, дані за 1992-1996 рр.	Частка видатків муніципалітетів в сукупних видатках штату і муніципалітетів	Видаткова децентралізація та середнє значення доходної і видаткової децентралізації суттєво і позитивно впливали на економічне зростання. Доходна децентралізація мала несуттєвий вплив, а податкова автономія має негативний вплив.
Ф. Цернігліа, 2003			
9	Країни ОЕСР, дані за 1977-1994 рр.	Частка субнаціональних видатків (в тому числі за окремими напрямками діяльності)	Позитивний вплив території, населення, рівня урбанізації, етнолінгвістичної різноманітності, доходу на душу населення
Г. Гарретт, Дж. Родден, 2003			
10	40 країн, дані за 1982-1989 рр. і 1990-1997 рр.	Частка субнаціональних доходів і видатків	Позитивний вплив ВВП на душу населення, площі, демократії (1982-1989 рр.), федералізму (1990-1997 рр.)
А. Діаз-Цайерос, 2004			
11	36 країн: централізація доходів в 1935 р. і в середині 1990 рр.	Частка субнаціональних доходів	1935р: позитивний вплив федералізму, демократичної консолідації; зміни в середині 1990-х рр. в порівнянні з 1935 р.: негативний вплив економічної відкритості та позитивний вплив федералізму
М. Арзагхі, Дж. Хендерсон, 2005			
12	48 країн з населенням понад 100 млн чол., дані за 1990, 1975, 1985, 1995 р.	Частка субнаціональних доходів і видатків	Позитивний вплив доходу на душу населення, площі, населення, демократизації і наявності федеральної конституції. Негативний вплив розміру найбільшої агломерації (найбільшого міста), етнолінгвістичної різноманітності, французького права як основи правової системи
Л. Летелієр, 2005			
13	64 країни, дані за 1973-1997 рр.	Частка субнаціональних доходів і видатків (в тому числі за окремими напрямками діяльності)	Позитивний вплив децентралізації в цілому, доходу на душу населення. Негативний вплив урбанізації та децентралізації видатків на охорону здоров'я, доходу на душу населення
Д. Трайсман, 2006			
14	66 країн, дані за 1993-1995 рр.	Частка субнаціональних доходів і видатків	Позитивний вплив великої площі, належності до колишніх колоній, федеральної конституції, доходу на душу населення. Демократія не чинила суттєвого впливу на децентралізацію після врахування економічного розвитку і колоніального минулого
Д. Стегареску, 2007			
15	23 країни ОЕСР, дані за 1970-2001 рр.	Частка субнаціональних доходів і видатків, модифіковані показники автономних доходів і видатків	Позитивний вплив частки зовнішньої торгівлі у ВВП, членства в ЄС і рівня політичної інтеграції в ЄС. Останні два результати нестійкі при виключенні істотних значень
Л. Фелд, Г. Кірчгаснер, 2008			

Продовження табл. В.2

1	2	3	4
16	Кантони Швейцарії, дані за 1980-1998 рр.	Частка видатків і доходів кантону в сукупних видатках і доходах кантону і муніципалітетів	Позитивний вплив фіскального референдуму. Негативний вплив кількості членів кабінету міністрів кантону
Р. Ваубел, 2009			
17	42 країни, дані за 2001-2004 рр.	Частка субнаціональних доходів	Негативний вплив незалежності Конституційного суду
Т.К. Кваша, 2015			
18	24 регіони України, дані за 1999-2013 рр.	Темп росту ВРП, темп росту ВРП на душу населення або ВРП на душу населення	Децентралізація чинить позитивний вплив на економічний розвиток регіонів, проте її вплив менший, ніж вплив праці та капіталу.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Структура доходів бюджетної системи України за 2010-2017 рр., %

Показники	Зведений бюджет									У тому числі														
										Державний бюджет							місцеві бюджети							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Податкові надходження, з них:	74,6	84	80,9	79,9	80,6	77,8	83,1	81,4	71,4	83,9	79,7	77,8	79	77,0	82,3	79,6	83,9	84,5	85,2	86,7	86,4	81,6	86,1	87,6
податок на доходи фізичних осіб	16,2	15,2	15,3	16,3	16,5	15,3	17,7	18,3	-	2,0	2,0	2,2	3,6	8,5	9,8	32,7	63,4	62,5	60,6	61,3	61,8	45,6	46,3	48,6
податок на прибуток підприємств	12,8	13,8	12,5	12,4	8,8	6,0	7,7	7,2	17,1	17,5	16,1	16,1	11,3	6,5	8,9	29,2	-	-	-	-	-	-	-	-
збори за спеціальне використання природних ресурсів, з них:	4,0	3,7	3,9	6,5	7,4	6,4	6,0	5,0	1,3	0,6	0,7	4,1	5,3	7,5	7,2	6,2	-	-	-	-	-	-	-	-
плата за землю	3,0	2,7	2,8	2,9	2,7	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	11,8	12,4	12,5	12,2	12,0	12,3	13,7	11,5
податок на додану вартість	27,5	32,7	31,2	29	30,5	27,4	28,9	30,9	36,9	41,7	40,3	38	39,2	33,5	37,0	39,9	-	-	-	-	-	-	-	-
акцизний податок	9	8,5	8,6	8,3	9,9	9,7	13,0	11,4	11,8	10,6	10,8	10,5	12,7	11,9	14,7	13,8	-	-	-	-	-	6,4	6,8	5,8
податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	2,9	2,9	3,0	3,0	2,8	6,2	2,6	2,4	3,9	3,8	3,8	3,9	3,5	7,6	3,3	3,1	-	-	-	-	-	-	-	-
рентна плата, збори за паливно-енергетичні ресурси	-	5,3	3,9	1,3	1,3	1,1	5,4	5,0	-	6,8	5,1	1,7	1,7	1,4	0,0	6,2	-	-	-	-	-	-	-	-
місцеві податки і збори	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	-	-	-	-	-	-	-	-	1,0	2,9	5,4	7,0	8,0	н/д	24,8	22,9
інші податкові надходження	2,2	1,9	2,5	3,1	3,4	5,7	1,8	0,5	0,4	0,9	0,9	1,3	1,7	0,1	1,4	0,0	7,7	6,7	6,7	6,2	4,6	13,6	8,2	6,8
Неподаткові надходження, з них:	23,4	15,0	18,2	19,2	17,6	21,5	16,0	15,2	27,8	15,6	19,8	21,6	19,2	22,6	16,9	16,3	10,9	15,5	14,8	13,3	13,6	18,4	13,9	11,3
доходи від власності та підприємницької діяльності	9,7	4,4	7,4	7,6	6,3	11,0	6,8	7,3	12,7	5,5	9,3	9,9	8,0	13,4	8,4	9,1	10,6	3,7	4,8	3,8	2,8	2,4	8,2	9,0

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	0,8	1,2	1,6	1,6	1,5	2,7	1,5	1,4	0,7	0,8	1,6	1,5	1,5	2,8	1,3	1,3	11,4	17,8	13,8	15,9	12,9	14,1	15,4	15,3
власні надходження бюджетних установ	9,1	7,8	7,7	8,6	6,9	6,4	6,2	5,2	9,4	7,4	7,2	8,6	6,2	5,0	5,6	4,5	75,6	75,3	75,1	73,1	78,2	75,9	67,9	65,2
інші неподаткові надходження	3,8	1,6	1,5	1,4	2,9	1,4	1,5	1,3	5,0	1,9	1,7	1,6	3,5	1,4	1,6	1,4	2,4	3,2	6,3	7,2	6,1	7,6	8,5	10,4
Доходи від операцій з капіталом	1,0	0,6	0,7	0,4	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	3,2	2,1	1,7	1,3	1,1	1,4	0,8	0,8
Цільові фонди	0,9	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	3,0	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	3,8	2,0	1,0	0,6	0,4	0,4	0,0	0,0	0,3
Інші надходження	0,1	0,1	0	0,3	1,2	0,3	0,6	0,2	0,1	0,2	0	0,4	1,5	0,3	0,7	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: [31]

**Динаміка зміни міжбюджетних трансфертів в Україні
за період 2010-2017 рр.**

№	Показники	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Трансферти з державного бюджету, млн. грн. (р. 1.1 + 1.2)	78182,6	95269,3	125829,0	117213,8	132536,4	174195,7	195954,4	272941,6
1.1	Загальний фонд, млн. грн. (сума р. 1.1.1-1.1.4)	72699,7	90139,1	115957,1	114472,0	117559,0	173412,4	195265,3	261573,1
1.1.1	Базова дотація (дотація вирівнювання), млн. грн.	43640,4	43629,9	51649,9	55695,4	60669,1	5261,9	4744,2	5815,5
1.1.2	Субвенції соціального значення, млн. грн.	26332,0	36025,3	43092,1	48671,8	50257,2	63655,0	94158,3	124675,0
1.1.3	Додаткові дотації, млн. грн.	582,8	4483,6	8976,3	5524,9	3953,6	15,0	92,4	0,0
1.1.4	Інші субвенції, млн. грн.	2144,5	6000,3	12238,7	4579,8	2679,1	104480,6	96270,5	131082,6
1.2	Спеціальний фонд, млн. грн. (р. 1.2.1)	5482,9	5130,1	9871,9	2741,8	14977,5	783,2	689,1	11368,5
1.2.1	Інші субвенції, млн. грн.	5482,9	5130,1	9871,9	2741,8	14977,5	783,2	689,1	11368,5
2	Реверсна дотація (кошти, що надходять з місцевих бюджетів), млн. грн.	6398,8	2480,8	1113,7	1469,2	1952,6	2667,7	3049,1	3895,1
3	Оборот міжбюджетних трансфертів, млн. грн. (р. 1 + р. 2)	84581,4	97750,0	126942,7	118683,0	134489,0	176863,4	199003,5	276836,7
4	Чистий оборот доходів місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів, млн. грн. (р. 1 – р. 2)	71783,8	92788,5	124715,2	115744,5	130583,8	171527,9	192905,4	269046,5
4.1	Частка трансфертів з державного бюджету в обороті міжбюджетних трансфертів, % (р. 1 / р. 3 *100%)	92,4	97,5	99,1	98,8	98,5	98,5	98,5	98,6
4.2	Частка трансфертів з місцевих бюджетів в обороті міжбюджетних трансфертів, % (р. 2 / р. 3 *100%)	7,6	2,5	0,9	1,2	1,5	1,5	1,5	1,4

Джерело: розраховано автором за [39]

Таблиця Д.3

Здійснені місцеві запозичення у 2010-2017 рр.

№	Період	Позичальник	Вид запозичення	Обсяг запозичень	Валюта запозичення
1	2	3	4	5	6
1	2010	Луцька міська рада	реструктуризація	8 000 000	гривня
		Житомирська міська рада	надання гарантій по кредиту	10 000 000	євро
		Одеська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики з метою рефінансування	300 000 000	гривня
		Київська міська рада	гарантії ЄБРР	115 000 000	євро
		Черкаська міська рада	Кредит з метою рефінансування	5 000 000	гривня
2	2011	Луцька міська рада	реструктуризація	6 000 000	гривня
		Автономна Республіка Крим	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	133 000 000	гривня
		Київська міська рада	Випуск облігацій зовнішньої позики з метою рефінансування	300 000 000	Долар США
		Вінницька міська рада	Кредит з метою рефінансування	10 000 000	гривня
			реструктуризація	10 000 000	гривня
		Запорізька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики з метою рефінансування	25 000 000	гривня
		Дніпропетровська міська рада	Кредит	32 580 000	гривня
		Івано-Франківська міська рада	Кредит	3 000 000	гривня
		Харківська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	99 500 000	гривня
Мелітопольська міська рада	Кредит	2 440 000	гривня		
3	2012	Вінницька міська рада	кредит	25 000 000	гривня
		Луцька міська рада	реструктуризація	6 000 000	гривня
		Київська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	3 500 000 000	гривня
			Кредит НЕФКО, гарантії	3 000 000	гривня
		Житомирська міська рада	Кредит НЕФКО	3 000 000	гривня
		Горлівська міська рада	Кредит НЕФКО	2 700 000	гривня
		Кременчуцька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	25 000 000	гривня
		Львівська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	100 000 000	гривня
		Одеська міська рада	рефінансування	15 000 000	Швейцарський франк
				15 000 000	гривня
		Запорізька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	50 000 000	гривня
		Дніпропетровська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	100 000 000	гривня
		Львівська міська рада	Кредит НЕФКО	3 000 000	гривня
			гарантії ЄБРР	6 000 000	євро
		Павлоградська міська рада	Кредит НЕФКО	2 802 700	гривня
		Харківська міська рада	Реструктуризація кредиту	350 000 000	гривня
		Житомирська міська рада	гарантії ЄБРР	10 000 000	євро
Конотопська міська рада	Кредит НЕФКО	1 082 660	гривня		
Краматорська міська рада	Кредит НЕФКО	2 668 674	гривня		
Чернігівська міська рада	Кредит НЕФКО	2 999 960	гривня		

1	2	3	4	5	6
4	2013	Краматорська міська рада	Кредит НЕФКО	258 000	євро
		Житомирська міська рада	Кредит НЕФКО	292 000	євро
		Баранівська міська рада Житомирської області	Кредит НЕФКО	1 174 565	гривня
		Чернігівська міська рада	Кредит НЕФКО	2 999 960	гривня
		Львівська міська рада	Кредит ЄБРР	20 000 000	євро
			Кредит ЄБРР	6 000 000	євро
		Вінницька міська рада	Кредит НЕФКО	400 000	євро
		Бориспільська міська рада	Кредит НЕФКО	3 651 574	гривня
		Київська міська рада	Кредит НЕФКО	5 000 000	євро
		Луцька міська рада	Кредит НЕФКО	4 000 000	гривня
		Олександрівська міська рада Кіровоградської області	Кредит НЕФКО	326 364	євро
		Долинська міська рада Івано-Франківської області	Кредит НЕФКО	1 695 481	гривня
		Івано-Франківська міська рада	Кредит НЕФКО	1 000 000	гривня
5	2014	Тернопільська міська рада	Кредит ЄБРР	10 000 000	євро
		Львівська міська рада	Кредит НЕФКО	4 000 000	євро
			Кредит ЄБРР з метою реструктуризації	19 552 000	євро
			Кредит ЄБРР з метою реструктуризації	11 250 000	євро
		Житомирська міська рада	Кредит НЕФКО	3 000 000	євро
		Северодонецька міська рада	Кредит НЕФКО	2 132 000	гривня
		Кам'янець-Подільська міська рада	Кредит НЕФКО	390 000 000	євро
		Івано-Франківська міська рада	Кредит НЕФКО	400 000 000	євро
		Дніпропетровська міська рада	Кредит ЄБРР	10 000 000	євро
		Полтавська міська рада	Кредит ЄБРР	235 000 000	євро
		Миргородська міська рада	Кредит НЕФКО	825 000	гривня
		Івано-Франківська міська рада	Кредит НЕФКО	4 000 000	гривня
		Київська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	2 625 000 000	гривня
		Луцька міська рада	Кредит ЄБРР	10 000 000	євро
Конотопська міська рада	Кредит НЕФКО	1 715 000	гривня		
Івано-Франківська міська рада	Кредит з метою реструктуризації	7 200 000	євро		
6	2015	Славутицька міська рада	Кредит НЕФКО	4 718 000	гривня
		Бердичівська міська рада	Кредит НЕФКО	3 999 000	гривня
		Чернівецька міська рада	Кредит НЕФКО	3 604 000	гривня
		Комсомольська міська рада	Кредит НЕФКО	3 591 000	гривня
		Коломийська міська рада	Кредит НЕФКО	3 525 000	гривня
		Сумська міська рада	Кредит НЕФКО	9 417 000	гривня
		Черкаська міська рада	Кредит НЕФКО	9 120 000	гривня

Продовження табл. Д.3

1	2	3	4	5	6
7	2016	Івано-Франківська міська рада	Кредит НЕФКО	29 330 761	гривня
		Ірпінська міська рада	Кредит НЕФКО	8 853 307	гривня
		Київська міська рада	Кредит	1 915 253 000	гривня
		Коростенська міська рада	Кредит НЕФКО	39 99 600	гривня
		Кременчуцька міська рада	Кредит НЕФКО	5 610 025	гривня
		Кузнецовська міська рада	Кредит НЕФКО	5 931 586	гривня
		Лубенська міська рада	Кредит НЕФКО	5 531 823	гривня
		Луцька міська рада	Кредит НЕФКО	10 000 000	євро
		Одеська міська рада	Кредит НЕФКО	10 639 346	гривня
		Рівненська міська рада	Кредит НЕФКО	8 284 706	гривня
		Фастівська міська рада	Кредит НЕФКО	8 994 757	гривня
		Хмельницька міська рада	Кредит НЕФКО	11 839 748	гривня
		Чернівецька міська рада	Кредит НЕФКО	5 000 000	євро
Чернігівська міська рада	Кредит НЕФКО	11 368 121	гривня		
8	2017	Івано-Франківська міська рада	Кредит НЕФКО	4 000 000	євро
		Прилуцька міська рада	Кредит НЕФКО	11 990 000	гривня
		Одеська міська рада	ПАТ АБ "Укргазбанк"	1 000 000000	гривня
		Білоцерківська міська рада	Кредит НЕФКО	12 000 000	гривня
		Баранівська міська рада	Кредит НЕФКО	4 949 090	гривня
		Чортківська міська рада	Кредит НЕФКО	8 000 000	гривня
		Кам'янська міська рада	Кредит НЕФКО	11 000 000	гривня
		Покровська міська рада	Кредит НЕФКО	12 300 000	гривня
Балаклійська міська рада	Кредит НЕФКО	10 800 000	гривня		

Джерело: [232]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

**Показники оцінки рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів в
Україні за 1992-2017 рр.**

№	Рік	Показник фінансової децентралізації доходів, %	Показник фінансової децентралізації видатків, %	Частка ВВП, що перерозподіляється через місцеві бюджети, %
1	2	3	4	5
1	1992	47,6	36,8	11,5
2	1993	47,8	39,4	16,0
3	1994	42,0	35,3	15,0
4	1995	52,4	47,3	15,9
5	1996	47,6	34,4	13,4
6	1997	43,2	39,9	13,0
7	1998	45,7	47,2	12,7
8	1999	40,0	25,1	10,3
9	2000	29,1	35,3	8,4
10	2001	32,3	40,4	8,7
11	2002	31,4	41,1	8,8
12	2003	30,0	41,6	8,4
13	2004	24,9	38,2	6,6
14	2005	22,6	36,8	6,9
15	2006	23,2	41,1	7,3
16	2007	26,5	42,7	8,2
17	2008	24,8	41,0	7,8
18	2009	24,6	41,4	7,5
19	2010	25,6	40,2	7,2
20	2011	21,7	42,8	6,4
21	2012	22,6	44,9	6,9
22	2013	23,8	43,1	6,9
23	2014	22,2	26,9	6,4
24	2015	18,5	40,7	6,1
25	2016	21,8	41,4	7,2
26	2017	22,6	46,4	7,7

**Доходи місцевих бюджетів в розрізі територій (без урахування трансфертів) за
2010-2017 рр., млн грн**

№	Назва території	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Автономна Республіка Крим	4167,6	4584,3	5600,7	5893,6	959,0	0,0	0,0	0,0
2	Вінницька	1928,8	2180,1	2616,9	2825,0	1935,2	11268,8	5651,2	8225,1
3	Волинська	1057,4	1181,1	1400,1	1452,2	967,6	7945,3	3092,2	4726,0
4	Дніпропетровська	7048,9	8447,8	9775,1	10137,4	7180,6	26372,8	17944,6	23266,4
5	Донецька	8611,3	10083,9	11586,8	12455,1	7207,8	16589,9	8749,3	11944,9
6	Житомирська	1530,2	1733,0	2055,4	2171,6	1472,3	8928,5	4021,7	5695,8
7	Закарпатська	1140,8	1206,1	1369,6	1461,0	992,0	8433,1	3106,9	4608,9
8	Запорізька	3261,8	3843,5	4277,2	4452,1	2989,8	12702,6	8677,9	10879,0
9	Івано-Франківська	1466,4	1723,4	1926,8	1929,5	1293,2	9785,3	3662,6	5070,9
10	Київська	3257,2	3840,5	4311,6	4716,0	3052,2	13610,3	9223,9	13762,5
11	Кіровоградська	1250,1	1439,4	1769,6	1886,0	1271,6	7039,9	3564,1	4902,6
12	Луганська	3383,0	3961,0	4582,4	4457,0	2559,0	5427,6	2479,1	3163,4
13	Львівська	3378,1	3709,0	4287,1	4455,4	2991,6	18450,6	9956,4	13310,0
14	Миколаївська	1686,5	1859,7	2276,3	2289,0	1539,0	8082,7	4338,8	5812,1
15	Одеська	4123,9	4412,5	4959,9	5209,6	3614,6	16506,9	10763,2	15998,6
16	Полтавська	2591,4	3291,0	3983,7	3867,9	2477,8	11072,2	6931,4	9359,4
17	Рівненська	1320,2	1538,3	1740,4	1789,2	1164,4	8578,0	3122,5	4621,0
18	Сумська	1527,7	1826,7	2174,9	2223,3	1441,3	7863,6	3998,9	5664,0
19	Тернопільська	977,9	1074,3	1265,0	1360,5	856,4	7227,3	2571,6	3622,9
20	Харківська	4426,1	5230,4	6175,4	6439,8	4169,4	18452,3	11304,6	15070,0
21	Херсонська	1249,0	1407,4	1646,7	1700,6	1158,9	7018,7	3300,0	4502,1
22	Хмельницька	1524,7	1727,3	2023,6	2232,0	1446,7	9248,1	4169,8	5822,3
23	Черкаська	1749,0	1990,5	2468,0	2498,0	1627,1	8899,0	4650,6	6329,5
24	Чернівецька	944,5	1052,4	1164,2	1284,9	782,2	6099,0	2529,9	3116,5
25	Чернігівська	1286,0	1478,1	1765,5	1823,6	1232,5	7194,5	3650,8	5016,6
26	м. Київ	14813,9	10680,4	12380,8	12891,4	9975,0	31644,9	29183,1	35000,6
27	м. Севастополь	836,3	954,3	1187,5	1270,5	241,8	0,0	0,0	0,0
28	Всього	80538,6	86456,6	100771,4	105172,0	66599,0	294441,6	170645,4	229491,0

Джерело: [74]

**Видатки місцевих бюджетів в розрізі територій (без урахування трансфертів)
за 2010-2017 рр., млн грн**

№	Назва території	Період, рр.							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Автономна Республіка Крим	7563,6	8622,5	9761,7	10068,8	1858,5	0,0	0,0	0,0
2	Вінницька	5216,5	5948,7	7353,1	7544,0	5267,8	10998,9	13713,2	19917,7
3	Волинська	3715,5	4294,6	5233,0	5574,8	3757,2	7652,7	9408,0	13096,4
4	Дніпропетровська	10785,7	13038,7	16214,8	16064,6	10780,7	24136,0	30962,9	41374,3
5	Донецька	13520,2	16738,3	21595,0	20050,8	11230,7	13663,1	15757,6	24668,2
6	Житомирська	4329,7	4981,4	6034,0	6430,9	4373,1	8748,5	11040,1	15188,2
7	Закарпатська	4237,2	4644,4	5487,0	6004,5	4048,1	8451,6	9982,3	13445,5
8	Запорізька	5963,1	6773,8	7973,6	8139,9	5570,2	11869,0	15517,1	21718,2
9	Івано-Франківська	4808,4	5390,7	6634,1	6836,9	4737,3	9671,0	12106,8	16550,3
10	Київська	6037,1	6969,1	8341,2	8387,8	5528,1	12723,0	16004,0	23926,0
11	Кіровоградська	3256,0	3945,4	4691,6	4900,6	3334,1	6943,0	8467,9	11832,6
12	Луганська	6652,3	7819,1	9774,0	9318,5	5145,0	4480,8	6077,6	8716,6
13	Львівська	8212,4	9276,0	10845,2	11606,2	7791,4	17867,0	22574,0	30887,8
14	Миколаївська	3851,4	4383,2	5321,2	5524,9	3704,0	7720,5	9494,1	13005,5
15	Одеська	7734,6	8916,2	10413,1	10545,8	7316,8	15765,8	19692,1	29258,3
16	Полтавська	4944,4	5701,3	6938,1	6914,8	4621,8	10367,5	13939,9	19938,9
17	Рівненська	4103,3	4898,4	5678,0	6152,7	4109,7	8392,5	10112,9	14291,4
18	Сумська	3623,7	4220,6	5035,7	5234,7	3518,8	7700,5	9940,7	13637,9
19	Тернопільська	3464,2	4003,5	4705,2	5071,5	3436,8	7021,1	9224,3	12285,7
20	Харківська	8394,2	9946,0	11861,5	11686,1	8097,6	17258,0	22062,5	31065,6
21	Херсонська	3507,2	3991,7	4771,9	4995,1	3484,6	6841,9	8302,5	11346,3
22	Хмельницька	4460,9	5186,3	6068,3	6433,9	4244,5	9056,4	11236,9	15815,7
23	Черкаська	4296,1	4930,8	5942,9	6035,0	4045,3	8686,7	11187,0	15778,8
24	Чернівецька	3095,8	3461,7	4100,2	4431,3	2966,8	5879,1	7347,0	10190,5
25	Чернігівська	3504,1	4051,1	4902,5	4904,0	3422,5	7080,6	8724,2	12928,7
26	м. Київ	11436,0	14437,7	23661,4	17581,1	13929,3	27950,2	33366,1	49254,2
27	м. Севастополь	1329,7	1499,6	1854,6	1797,8	289,1	0,0	0,0	0,0
28	Всього	152043,1	178070,5	221192,7	218237,0	140609,8	276925,2	346241,6	490119,1

Джерело: [73]

Додаток 3
Вертикальний розподіл податкових надходжень в Україні за чинним законодавством

№	Податки і збори	Зведений бюджет			
		Державний бюджет	Місцеві бюджети		
			Бюджети міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад	Бюджет Автономної Республіки Крим, обласні бюджети	Бюджети міст районного значення, сільські, селищні бюджети
1	2	3	4	5	6
1	Акцизний податок	100% із вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції); 100% з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції);	100% з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, що зараховується до бюджетів об'єднаних територіальних громад, міських бюджетів;	100% з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), що сплачуються платниками, які зареєстровані в Автономній Республіці Крим, - до бюджету Автономної Республіки Крим;	-
2	Екологічний податок	20% (крім екологічного податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк, який зараховується до загального фонду державного бюджету у повному обсязі)	-	-	-
3	Мито	100% ввізного мита; 100% вивізного мита	100% державного мита, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцем вчинення дій та видачі документів;	-	-
4	Податок на додану вартість	100%	-	-	-
5	Податок на доходи фізичних осіб	25% на відповідній території України (крім території м. Києва та Севастополя) та 60% - на території м. Києва; 100% від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці; 100% військового збору	60%, що сплачується (перераховується) на відповідній території (крім території міст Києва та Севастополя); 40%, що сплачується (перераховується) на території міста Києва та зараховується до бюджету м. Київ; 100%, що сплачується (перераховується) на території м. Севастополь та зараховується до бюджету м. Севастополь;	15%, що сплачується (перераховується) на відповідній території;	-

1	2	3	4	5	6
6	Податок на прибуток підприємств	90% (крім податку на прибуток підприємств державної власності, що зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі)	10% (крім податку на прибуток підприємств державної власності); 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності.	10% (крім податку на прибуток підприємств державної власності); 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності.	100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності.
7	Рентна плата	50% за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; 50% за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення); 75% за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату, яка зараховується до загального фонду державного бюджету у повному обсязі); 100% за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами територією України; 100% за транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України; 100% за користування радіочастотним ресурсом України;	50% за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя; 50% за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя користувачами води за місцем її забору; 25% за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя; 100% за використання інших природних ресурсів	50% за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; 50% за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), що зараховується до бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів користувачами води за місцем її забору; 25% за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату); 100% плати за використання інших природних ресурсів, що зараховується до бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів;	100% за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; 100% за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; 100% за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; 100% за спеціальне використання лісових ресурсів (крім рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування).
8	Збір за місця для паркування транспортних засобів	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;	-	100%, що зараховується до бюджетів -місцевого самоврядування;
9	Єдиний податок суб'єктів підприємницької діяльності	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
10	Податок на майно	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
11	Туристичний збір	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;	-	100%, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

Джерело: [29; 195]

Додаток К

Нормативно-правове регулювання процедурних питань місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні

Етапи бюджетного процесу	Нормативно-правове регулювання бюджетного процесу			
	Кодекси України	Закони України	Постанови Кабінету Міністрів України	Накази Міністерства фінансів України
2	3	4	5	6
Планування бюджету	Бюджетний кодекс України (статті 2, 22, 64, 66-67, 69, 71-72, 75-77, 88, 89-91, 94-95, 97-101, 104)	«Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 26, 28, 42-43, 52, 61-64, 66-67); «Про місцеві державні адміністрації» (стаття 18); «Про Державний бюджет на № рік»	«Деякі питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам», «Деякі питання надання медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам»	«Про бюджетну класифікацію», «Про затвердження Типової відомчої класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів», «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету», «Про затвердження типових форм бюджетних запитів для формування місцевих бюджетів»
Виконання бюджету	Бюджетний кодекс України (статті 23, 43, 46, 48, 56-58, 78, 80)	«Про добровільне об'єднання територіальних громад» (стаття 8); «Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 26, 61, 64); «Про місцеві державні адміністрації» (стаття 18); «Про Державний бюджет на № рік»	«Про затвердження Порядку передачі бюджетних призначень, перерозподілу видатків бюджету і надання кредитів з бюджету», «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ», «Про затвердження Порядку обслуговування коштів місцевих бюджетів у частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків державного сектору», «Про Порядок безспірного вилучення коштів з місцевих бюджетів, витрачених на здійснення видатків, кредитування місцевого бюджету, які мають проводитися з іншого бюджету», «Про затвердження Порядку перерахування міжбюджетних трансфертів», «Про затвердження Порядку покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів»	«Про бюджетну класифікацію», «Про затвердження Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України», «Про затвердження Типової відомчої класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів», «Про затвердження Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України», «Про затвердження Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів», «Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів»

Продовження дод. К

	2	3	4	5	6
	Звітність про виконання бюджету	Бюджетний кодекс України (статті 22, 58-59, 80)	-	«Про затвердження Порядку подання фінансової звітності»	«Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування», «Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України звітності про виконання місцевих бюджетів», «Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України звітності про виконання Зведеного бюджету України, Державного бюджету України і бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя»
	Контроль за дотриманням бюджетного законодавства, відповідальність за його порушення	Бюджетний кодекс України (статті 109-124)	-	«Про затвердження Порядку зупинення операцій з бюджетними коштами», «Про затвердження Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів», «Про Порядок безспірного вилучення коштів з місцевих бюджетів, витрачених на здійснення видатків, кредитування місцевого бюджету, які мають проводитися з іншого бюджету», «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами», «Про затвердження Порядку повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету в разі їх нецільового використання», «Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів»	«Про затвердження Порядку призупинення бюджетних асигнувань», «Про затвердження Порядку складання Протоколу про порушення бюджетного законодавства та форми Протоколу про порушення бюджетного законодавства»
	Контроль за станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів	Бюджетний кодекс України (статті 19, 26, 113)	«Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» (стаття 8)	«Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади»	«Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту»

Додаток Л
Сектори приватно-публічного партнерства у країнах Європи
 [77, с. 70; 97, с. 40]

№	Країни	Сектори приватно-публічного партнерства												
		Адміністративні послуги	Авіасполучення	Оборона	Житлове господарство	Охорона здоров'я	Інформаційні технології	Портова інфраструктура	Пенітенціарні установи	Залізнична інфраструктура	Дорожнє господарство	Освітні послуги	Спорт	Водопостачання та водовідведення
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Австрія	+				+	+		+	+	+	+	+	+
2	Бельгія	+	+		+	+			+	+	+			
3	Болгарія		+					+		+	+			+
4	Великобританія	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
5	Греція	+	+			+		+	+		+	+	+	+
6	Данія			+	+	+		+	+	+	+	+		+
7	Естонія				+	+	+				+	+		
8	Ірландія	+		+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
9	Іспанія	+	+			+		+	+	+	+	+	+	+
10	Італія	+	+		+	+		+		+	+	+	+	+
11	Литва					+				+		+	+	
12	Латвія	+			+						+	+		
13	Мальта				+	+								
14	Нідерланди	+		+		+			+	+	+	+		+
15	Німеччина	+		+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
16	Польща	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+
17	Португалія		+			+	+		+	+	+			
18	Румунія		+		+	+	+				+		+	+
19	Словаччина	+		+		+	+			+	+			+
20	Словенія									+		+	+	+
21	Угорщина			+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
22	Франція	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
23	Хорватія		+		+	+					+			
24	Чехія	+		+	+	+			+	+	+		+	
25	Шотландія	+			+	+			+		+	+		+
26	Швейцарія	+					+					+		

Додаток М**ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*****В науковому фаховому виданні:***

1. Ляшенко Ю.І., Погорелов В.С. Особливості формування бюджетів місцевого самоврядування: досвід України та сусідніх країн. *Ефективна економіка*. 2016. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=515> (дата звернення 10.09.2018). (0,5 д.а).

У наукових фахових виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах:

2. Погорелов В.С. Податкова автономія місцевих органів влади в контексті фіскальних повноважень. *Бізнес інформ (Index Copernicus)*. 2017. №8. С. 231-235. (0,3 д.а.).
3. Погорелов В.С. Особливості оцінки фінансового стану місцевих бюджетів: досвід України. *Економіка, фінанси, право (Index Copernicus)*. 2018. № 3. С. 15-19. (0,3 д.а.).
4. Погорелов В.С. Агломерації як фундамент співробітництва територіальних громад. *Економіка та держава (Scientific indexing services)*. 2018. №2. С. 108-112. (0,4 д.а.).
5. Погорелов В.С. Вплив фіскальної децентралізації на місцеві бюджети в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету (Index Copernicus)*. 2018. № 19. С. 141-143, (0,3 д.а.).
6. Погорелов В.С. Організація міжбюджетних відносин в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка України (Index Copernicus)*. 2017. №7. С.64-73. (0,3 д.а.).

В інших виданнях:

7. Погорелов В.С. Аналіз структури та динаміки доходів місцевих бюджетів України та східноєвропейських країн. *Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*,

15-17 вересня 2016 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2016. С. 119-124. (0,3 д.а.). (форма участі - дистанційна).

8. Погорелов В.С. Компаративний аналіз загальноновизнаних моделей організації міжбюджетних відносин. *Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, ефективність, перспективи*: зб. тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 31 березня 2017 р. Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2017. С. 111-113. (0,2 д.а.). (форма участі - дистанційна).

9. Погорелов В.С. Джерела фінансових ресурсів місцевого самоврядування та динаміка їх зміни. *Фінанси, аудит та соціальна економіка та науково-економічний розвиток*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28-29 липня 2017 р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2017. С. 97-100. (0,2 д.а.). (форма участі - дистанційна).

10. Погорелов В.С. Досвід найбільших агломерації світу та перспективи його застосування в Україні. *Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи*: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 лютого 2018 р. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 180-182. (0,2 д.а.). (форма участі - дистанційна).

11. Погорелов В.С. Аналіз процесу фіскальної децентралізації в Україні та його вплив на місцеві бюджети. *Сучасні інформаційні технології в економіці, управлінні та адмініструванні*: зб. тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 1 вересня 2018р. Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2018. С. 60-63. (0,2 д.а.). (форма участі - дистанційна).

12. Погорелов В.С. Аналіз фінансового стану місцевих бюджетів. *Модернізація економіки країни в контексті соціальних викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1 вересня 2018р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 83-88. (0,2 д.а.). (форма участі - дистанційна).

УКРАЇНА

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА РАДА

65032, м. Одеса-32,
пр. Шевченка, 4e-mail: orada_kanc@odessa.gov.ua
www.oblrada.odessa.gov.uaТел.: 718-94-59
факс: 718-94-5926.01.2018 № 01/03 - 30/116

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді
Д 26.006.04 ДВНЗ “Київський
національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана”**Довідка**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Погорелова Владислава Сергійовича
на тему: “Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах
фіскальної децентралізації”

Дисертаційне дослідження Погорелова В.С. на тему “ Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації ” на здобуття наукового ступеня за спеціальністю 08.00.08 – “Гроші, фінанси і кредит” є актуальним з огляду на необхідність формування сучасного механізму фінансового забезпечення місцевого самоврядування, який сприятиме їх ефективному функціонуванню в умовах фіскальної децентралізації.

Результати дисертаційного дослідження є обґрунтованими і мають практичну значимість. Зокрема, висновки автора дисертації про застосування механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування на основі створення місцевих недержавних пенсійних фондів і муніципальних банків та використання методики прогнозування фінансового стану місцевого бюджету, знайшли своє відображення при підготовці проекту бюджету Одеської області на 2018 рік.

Голова обласної ради

А.І.Урбанський

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
(Мінфін)

вул. М. Грушевського 12/2 м. Київ 01008 тел. (044) 206-59-47, факс 425-90-26
e-mail: infomf@minfin.gov.ua, код ЄДРПОУ 00013480

02. 11. 2018 № *05110-15-10/28433*
На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді
Д 26.006.04 ДВНЗ “Київський
національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана”

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Погорелова Владислава Сергійовича
на тему: “Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації”

Дисертаційне дослідження Погорелова В. С. на тему “Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації” є актуальним і таким, що має теоретичне, методологічне та прикладне значення для формування фінансово спроможних бюджетів місцевого самоврядування.

Результати дисертаційного дослідження щодо шляхів зміцнення дохідної спроможності місцевих бюджетів є обґрунтованими і мають практичну значимість. Зокрема, висновки автора дисертації про зміни механізмів фінансового вирівнювання були використані в практичній діяльності Департаменту місцевих бюджетів Міністерства фінансів України при розробці пропозицій щодо удосконалення горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.

Рекомендації щодо запровадження рейтингування місцевих бюджетів та фінансової спроможності територіальних є слушними. Показники виконання місцевих бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до сталого розвитку. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та більш різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів громади.

Директор Департаменту
місцевих бюджетів,
кандидат економічних наук, доцент

Чумак 277 54 49

Є. КУЗЬКІН

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань бюджету

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-49-39, 255-43-61, факс: 255-41-23

№ 04-13/14-154 (170/14)

"09" 08 2018 р.

Д О В І Д К А

**про практичне впровадження результатів
дисертаційного дослідження на тему «Формування бюджетів
місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації»**

ПОГОРЕЛОВА ВЛАДИСЛАВА СЕРГІЙОВИЧА

У Комітеті Верховної Ради України з питань бюджету за наслідками ознайомлення з результатами дисертаційного дослідження на тему «Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації» для здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси, кредит) Погореловим Владиславом Сергійовичем відмічається, що низка теоретико-методологічних і прикладних висновків щодо вдосконалення механізму фінансової самостійності місцевого самоврядування може бути застосованою у законотворчій діяльності Комітету.

Зокрема, науково-практичні висновки щодо шляхів зміцнення та оптимізації доходів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації (з огляду на соціально-економічну сутність процесу фіскальної децентралізації), пропозиції щодо ефективного використання територіальною громадою комунального майна та застосування різних форм співробітництва територіальних громад, що загалом мають сприяти утвердженню фінансової автономії місцевої влади, модель прогнозування фінансового становища місцевих бюджетів в Україні, що спрямована на забезпечення послідовності, системності та результативності бюджетної та економічної політики держави в цілому, можуть бути використані Комітетом у процесі удосконалення бюджетного законодавства, насамперед, при внесенні змін до Бюджетного кодексу України, опрацюванні проекту Основних напрямів бюджетної політики на відповідний бюджетний період та інших законопроектів й підготовці відповідних пропозицій до законодавчих документів у бюджетному процесі.

**Перший заступник
Голови Комітету**

В.В. Амелченко

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор Л.Л. Антонюк
2018 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор А.М. Колот
2018 р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Погорелова Владислава Сергійовича

на тему «Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації»

Теоретичні положення кандидатської дисертаційної роботи Погорелова Владислава Сергійовича на тему «Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації» використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Фінанси», «Бюджетна система» та «Фінанси місцевого самоврядування» згідно з програмами підготовки бакалаврів та магістрів відповідного фахового спрямування.

в. о. декану факультету фінансів,
к.с.н., доцент

Р.М. Корнацька